

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**(H. 300-392/M. 912-1002) YILLAR ARASI ENDÜLÜS'ÜN
KARŞILAŞTIĞI İÇ VE DIŞ ZORLUKLAR**

YÜKSEK LİSANS

JAWAD DWAİMA

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma ÇAPAN

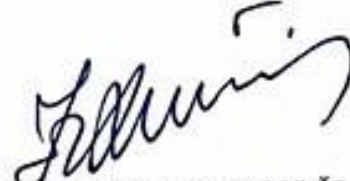
GAZİANTEP
HAZİRAN 20017

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

(H.300-392/M.912-1002) YILLAR ARASI ENDÜLÜS'ÜN KARŞILAŞTIĞI İÇ
VE DIŞ ZORLUKLAR

Jawad DWAİMA

Tez Savunma Tarihi: 14.06.2017
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

(Doç.Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU)
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

(Prof.Dr. Ahmet GÜNDÜZ)
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Fatma ÇAPAN
(Unvan, Adı ve SOYADI)
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:
(Unvanı, Adı ve SOYADI)

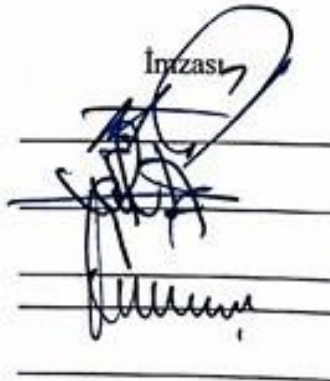
Prof.Dr. Memet YETİŞGİN

Doç. Dr. İsmail KIVRIM

Yrd. Doç. Dr. Fatma ÇAPAN

.....

.....

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Jawad DWAİMA

2017

ÖZ

(H. 300-392/M.912-1002) YILLAR ARASI ENDÜLÜS'ÜN KARŞILAŞTIĞI İÇ VE DIŞ ZORLUKLAR

DWAİMA, Jawad

Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma ÇAPAN

Haziran 2017, 179 sayfa

Endülüs en güçlü dönemini (H.350-392/M.962-1002) yılları arasında yaşamıştır. Aynı zamanda bu yıllar arasında Endülüs, İslam dünyasında zirveye ulaşmıştır. Bu dönemi araştıran tarihçiler bu dönemi diğer dönemlerden her alanda ayrı tutarlar. Çünkü Endülüs'te tahta çıkan III. Abdurrahman Nasır ülkede siyasi birliği yeniden tesis etti bu da bir takım gelişmeleri beraberinde getirdi. Bu gelişmelerden en önemlisi; Endülüs'te yaşayan farklı etnik yapılar olan Muvelldun, Arap, Vizigotlar ve Berberiler arasındaki etnik milliyetçiliğin bitme noktasına getirilmesidir. Endülüs'te iç karışıklıklar sona erdirilip siyasi birlik sağlandığı için II. Hakem Mustansır ve Muhammed b. Ebî Amir Mansur dönemlerinde devletin gücü dış politikada hissedilmeye başlandı. Endülüs'ün dışarıyla olan mücadelesindeki ilk amacı Kuzey Endülüs'te bulunan Hristiyan krallıkları kendi hâkimiyeti altına almak, Hristiyan birliğini dağıtmak ve toplumla kaynaşmayı gerçekleştirip Endülüs içinde yaşamalarını sağlamaktı. İkinci amacı ise o dönemde Mağrib'de (Tunus, Fas, Cezayir) hâkim olan Fatimîler'in hâkimiyetini sonlandırıp Mağrib'de kendi seçtiği idareciler vasıtasıyla bu toprakları idare etmektir. Üçüncü amacı ise Kuzey Avrupa'dan gelen Cermenler'in saldırıları sona erdirmektir. Bu amaçları gerçekleştirmek için birçok savaş meydana gelmiştir ve bu savaşların çoğu zaferle sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, İspanya, Mağrip, III. Abdurrahman, II. Hakem, Mansur, Fatimîler, Cermenler, Hristiyan ve Müslümanlar.

ABSTRACT

EXTERNAL AND INTERNAL CONFLICTS EXISTED IN THE ENDULUS EARA (H.300-392/912-1002)

DWAIMA, Jawad

Master's dissertation, Department of History

Supervisor: Assis. Prof. Dr. FatmaÇAPAN

June 2017, 179 pages

From H. 300 / H . 912 to H. 392 /1002, the Andalusian period lived its most powerful period in the Islamic world. Historians sought to investigate this period separately from other periods, because the III. Abdurrahman al-Nasir re-established or recreated the political structure of the country. This incurred significant changes and brought remarkable developments to the country. He also put an end to all ethnicity-based problems among Muvelldun, Arab, Visigoths and Barbarians and eradicate all internal coups. Later and during the era of II. Hakem Mustansir and Muhammad B. Abu Amir al-Mansur the Andalusia gained strong foreign politics. As a result, the first step taken was to take control of the Christian kingdoms locating in the Northern Andalusia and keep them under the sovereignty of the Andalusia. This would not happened unless the Christian unity was penetrated and chattered before each Christian group was forced to merged into the Andalusian society. The second step taken was to end the dominance of the Fatimids in the Maghreb, and in Tunisia, Morocco, and Algeria and let locals govern their lands on their well. The third step taken was to stop and end attacks launched by the Germans from Northern Europe. However, to accomplish all these steps, rulers of the Andalusia had had to trigger many wars and secured victories in many of them.

Key words: Andalusia, Spain, Maghreb, III. Abdurrahman, II. Hakam, Mansur, Fatimis, Germens, Christians, Muslims.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak "Endülüs'ün Karşılaştığı İç ve Dış Zorluklar M. 912-1002 (H. 300-392) konusunu alındı. Bu konuyu ele alınması amaç, bu süreç içerisinde Endülüs'ün sınırlarının en uzak noktaya ulaşması ve bu süreçte birçok olayın meydana gelmesidir. Bu bağlamda Endülüs'ün içinde yaşanan olayları ve dışından gelen tehditleri tanımak ve bilimsel olarak ortaya koymaktır.

Araştırma yapılırken kullanılan yöntem; Olayları vasıflandırılıp, analizlerini yapmaya çalışıldı. Olabildiğince birinci elden İslam tarihi kaynaklarından, konuyla alakalı Türkçe, İngilizce yazılan kaynaklardan faydalanıldı. Ayrıca olayların daha iyi anlaşılması için zaman ve mekânları ayrıntılı gösteren haritalar kullanıldı. Kaynak eksikliğinden dolayı bazı haritaları çizildi. Arapça kaynaklara öncelik verilmesinin sebebi ise birinci el kaynakların çoğunun Arapça yazılmış olmasıdır. Ayrıca araştırmacı anadilinin Arapça olması araştırmayı yaparken daha hızlı bir şekilde inceleme yapılmasında imkân sağlamıştır. Araştırmamızı yaparken karşılaşıldığı sıkıntıların başında ise Endülüs tarihine ait bazı kaynakların kaybolmasıdır. Endülüs'te Mansur Dönemi'nde kurulan Amirî Devleti ile ilgili yazılmış olan El-Measir El-Amiriyye-Ahbar El-Devle El-Amiriyye kitaplarının kayıp olması nedeniyle bilgilere ulaşılmasında sıkıntılar yaşandı. Yukarıda adı geçen İki kitap elimizde olsaydı Endülüs'te Mansur'un gücünün etkisini ve Endülüs medeniyetini detaylı bir şekilde öğrenebilirdik. Bu kitaplarla ilgili bize ulaşan bilgilere göre o dönem Endülüs'le ilgili her şeyin bu kitaplarda detaylı bir şekilde kaleme alınmıştır.

Araştırma yedi bölümden oluşmaktadır, birinci bölüm dışında İlk üç bölüm Endülüs'ün İç siyasi durumları ile alakalıdır. Geri kalan bölümler ise M. 962-1002 (H.350-39) yılları arasında Endülüs'ün maruz kaldığı dış tehditler ve zorluklarla ilgili yazılmıştır. Olayların bir bütün olarak anlaşılması için iç olaylar ve dış olaylar ayrı ayrı bölümler halinde incelendi. Birinci bölümde kaleme alınan konular; İspanya'nın fethinden önce Emevi Devleti'nin genel durumu ve siyasi olayları, Endülüs coğrafyası, isimleri ve Endülüs'ün Fethi'dir. İkinci bölümde ise; M. 912-961 (H.300-350) Dönemi öncesinde meydana gelen olaylar, Nasır'ın Adı, sıfatları ve Tahta çıkışı, III.Abdurrahman'ın içerde siyasi birliği sağlamak için yaptığı askeri hamleler,

Endülüs'te Hilafet meselesi ve hilafeti ilan etmesinde etkili olan nedenlerdir. Üçüncü bölümde; II.Hakem dönemi, adı, soyu, veliaht ilan edilmesi ve ilmi hayatı ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise; II. Hişam ve Mansur birlikte kaleme alınmıştır. Zira bu dönemde adı geçen kişiler olayların çoğunda birlikte yer aldıklarından birbirinden ayrı ayrı incelemek mümkün olmamıştır. Böylece olayların daha iyi bir şekilde anlaşılacağı düşünülmüştür. Yine bu bölümde II. Hişam El-Müeyyed Billah'ın M. 974-1013 (H. 366-403) adı, soyu, veliaht ilan edilmesi ve döneminde Endülüs'te meydana gelen iç olaylar ve küçük yaşta tahta çıktığı için tahtta meydana gelen siyasi sıkıntılar ele alınmıştır. Ayrıca Mansur'un M. 976-1002 (H. 366-392) ortaya çıkışı, Mansur'un soyu, aldığı eğitim, Halife olan Hişam'ın annesiyle olan ilişkileri, devlet makamlarındaki yükselişi ve devleti ele geçirmesi incelenmiştir. Mansur, Hacib makamına ulaşması ve kendine Melik (Kral), Kerim (cömert) ve Mansur (muzaffer) unvanlarını vermesi, Mansur'un tahtta kalma mücadelesi anlatıldı. Ayrıca, Sakalibeliler'in saraydan kovulması ve makamlarının ellerinden alınması, Hacib Cafer b. Osman El-Mushafi'nin görevden alınması ve vefatına kadar hapse atılması, kendine rakip olabilecek kişileri alt etmesi, Es-Sağru'l-Alâ komutanı olan Gâlib'I öldürmesi ve kendi oğlu Abdullah'ın ve diğer komutanların darbe girişimini öğrenmesi ve bunları katletmesi ve son olarak ulemaların Mansur hakkındaki görüşleri kaleme alındı.

Beşinci bölümde; Endülüs'ün kuzeyinde Hristiyan krallıklarının ortaya çıkışı, III. Abdurrahman, II. Hakem ve Mansur döneminde Endülüs'ün Kuzeyindeki Hristiyan Krallıklarla olan siyasi politikası ve ilişkiler anlatılmaktadır. Ayrıca Mansur'un, Liyûn, Navar, Kastilya, Barcelona Krallıkları ile yaptığı askeri mücadelelerin sonuçları ve bu Krallıklarla olan diplomatik ilişkiler anlatıldı. Altıncı bölümde; Cermenlerin kökeni, kendi ülkelerinden ayrılıp diğer devletlere saldırma sebepleri, III. Abdurrahman ve II. Hakem döneminde Cermenler'in Endülüs'e yaptığı saldırılar ve sonuçları, Endülüs'e etkileri ve alınan tedbirler anlatıldı. Yedinci bölümde; Mağrib'de Fatimî Devleti'nin ortaya çıkışı, III. Abdurrahman, II. Hakem ve Mansur dönemlerinde Endülüs-Fatimi mücadeleleri kaleme alınmıştır. Son olarak da Endülüs Devleti'nin Fatimî tehlikesine karşı izlediği yollar ele alınmaktadır. Böylece Endülüs tarihinin araştırılmasına, Endülüs Tarihi ile ilgili araştırma yapacak olanlara katkıda bulunmayı amaçladık.

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışma süresince çalışmalarım sırasında her türlü yardımlarını benden esirgemeyen ve her konuda bize yol gösterip yardımcı olan Tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Fatma ÇAPAN'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu çalışma esnasında bana yardımcı olan okul arkadaşlarım olan Alaaddin BEYDİLLİ Muhammed ÇİFTÇİ ve Zeynep TÜTER'e ve beni her açıdan destekleyen tüm ailemin fertlerine teşekkür ederim.

2017

Jawad DWAIMA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar VE RESİMLERİN LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
ENDÜLÜS TARİHİ VE COĞRAFYASI	7
I. Endülüs Coğrafyası.....	8
II. İspanya'nın Fethinden Önce Emevi Devleti'nin Genel Durumu ve Emevi Halifesi velid b. Abdülmelik Dönemi Siyasi Olaylar.....	9
III. İspanya'nın Fethi.....	12
İKİNCİ BÖLÜM	18
III.ABDURRAHMAN EL-NASİR DÖNEMİ (300-350H/912-961M)	18
I.III. Abdurrahman Tahta Çıkmadan Önce Endülüs'ün Genel Durumu.....	18
II.III. Abdurrahman'ın Adı ve Sıfatları, Tahta Çıkışı.....	21
III.III. Abdurrahman Dönemi İç Siyasi Olaylar.....	22
A. İbn Hafsun'un İsyanının Bastırılması.....	23
B. Endülüs'ün Doğusu ve İşbilye'deki İsyanlarının Bastırılması.....	26
C. Suğur (Sınır Bölgeleri) Bölgesinin Kontrol Altına Alınması.....	27
1. Es Sağru'l- Ednâ(Aşağı Sınır bölgesi).....	29
2. Es-Sağru'l-evsat(Orta Sınır Bölgesi).....	30
3. Es-Sağru'l-El alâ(Yukarı Sınır Bölgesi).....	31
IV. Endülüs'te Hilafetin İlan Edilmesi.....	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
HALİFE II. HAKEM MUSTANSİR DÖNEMİ (H.350-366 M.961-977)	36
I. II. Hakem Adı ve Sıfatları.....	36
II. Veliht İlan Edilmesi ve Tahta Çıkışı.....	37
III.II. Hakem'in İlmi Hayatı.....	39
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	44
EL-MUSTANSİR DÖNEMİ'NDEN SONRAKİ İÇ SİYASİ GELİŞMELER	44
I. Halife II. Hişam El-Müeyyed-Billah'ın Dönemi (H.366-399/M.976-1009).....	44

A. II. Hişam'ın Adı ve Sıfatları.....	44
B. Hişam'ın Veliahtlığı ve Tahta Çıkışı.....	45
C. Halife II. Hişam'ın (H.366-399/M976-1009) Hilafete Geçtikten Sonra Endülüs'ün Durumu.....	47
II. EL-Mansur'un (H.371-392/M.981-1002) Endülüs'te Yönetimi Kontrolü Altına Alma.....	51
A. El-Mansur'un Soyu ve Yetiştirilmesi.....	51
B. Halife Hakem El-Mustansır'ın Karısı Subh ile Muhammed b. Ebi Amir'in (Mansur) İlişkisi.....	52
C. Mansur'un Devlet Kademelerinde Yükselmesi.....	54
Ç. Muhammed b. Ebi Âmir'in El-Mansur Lakabını Alması.....	56
III. Mansur'un Hakimiyette Kalma Çabaları.....	59
A. akalibaları Saraydan Çıkarılma ve Devlet Memurluklarından Uzaklaştırılması.....	59
B. Cafer b. Osman El-Mashaff'nin Hacıblik Vezifesinden Açığa alınması ve Hapiste Vefatı.....	61
C. Halife II. Hişam Müeyyed-Billah'ın Sarayda Zorunlu İkameti ve Subh Hatun'un Oğlunun Hakimiyeti Yeniden Elde Etme Çabaları.....	67
Ç. Es-Sağru'l-El alâ Komutanı Gâlib'in Öldürülmesi.....	71
IV. Mansur'un Ölümü ve Tarihçilerin Yorumları.....	74
A. Mansur'un Ölümü.....	74
B. Tarihçilerin Mansur hakkındaki Görüşleri.....	75
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	78
İSPANYA'NIN KUZEY'İNDEKİ HİRİSTİYAN KRALLIKLARIN TEHDİTLERİ...78	
I. İspanya'daki Krallıkların Ortaya Çıkışı.....	78
II.III. Abdurrahman El-Nasır Dönemi'nde Endülüs-Kuzey İspanya Krallıkları ile Olan Mücadelesi.....	88
III.II. Hakem El-Mustansır Dönemi'nde Endülüs-Kuzey İspanya Krallıkları ile Olan Mücadeler.....	101
IV. El-Mansur Döneminde Endülüs-Kuzey İspanya Krallıkları ile Olan Mücadeler.....	104
A. Mansur'un Liyûn Krallığına Yaptığı Seferler.....	107
B. Mansur'un Navar Krallığına Yaptığı Seferler	112
C. Mansur'un Barcelona-Barşelone Krallığına Yaptığı Seferler.....	113
Ç. Mansur'un Kastilya Krallığına Yaptığı Seferler	114
D.İspanyol Krallıklarından Mansur'a Gelen Heyetler.....	120
ALTINCI BÖLÜM.....	122
ENDÜLÜS- CERMEN MÜCADELELERİ	122
I. Cermenlerin Kökeni.....	122
II.II. Hakem Dönemine Kadar Olan Endülüs-Cermen Mücadeleleri.....	124
III.II. Hakem Dönemi'ndem (H. 350-366/ M. 961-976) Endülüs-Cermen Mücadelesi.....	127
YEDİNCİ BÖLÜM.....	129
ENDÜLÜS FATİMÎ MÜCADELELERİ.....	129

I. Kuzey Afrika'da Fatimîler'in Ortaya Çıkışı.....	129
II. III. Abdurrahman Dönemi'nde (H. 300-350/ M. 912-961) Endülüs-Fatimî Mücadeleri...	136
III. II. Hakem dönem'inde (H. 350-366/M. 961-976) Endülüs-Fatimî Mücadeleri.....	143
IV. Mansur Dönemi'nde (H. 371-392/M. 981-1002) Endülüs-Fatimî Mücadeleri.....	148
A. Sanhaceli Belkin ve El-Mansur Arasındaki Mücadeleler	149
B. El-Mansur'un Hasan b. Kenunla Mücadelesi ve b. Kenûn'un Öldürülmesi	150
V. Endülüs Emevileri'nin Fatimî Devletine Karşı Kullandığı Yöntemle.....	152
A. Maliki Mezhebi ve Fakihlerini Fatimilere Karşı Kullanmas.....	152
B. Casusların Kullanılması	153
C. Fatimilerin Düşmanlarıyla İttifak Yapılması.....	154
SONUÇ	155
KAYNAKÇA	166
ÖZGEÇMİŞ	177

TABLOLAR ve RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 1: Endülüs'ün Fetih Haritası.....	15
Resim 2: IX. yy. da İberyâ Yarımadasında İslâm Hakimiyeti ve İspanyol krallıklarının Sınırları.....	78
Resim 3: III. Abdurrahman'ın Hristiyan Krallıklarına Karşı Düzenlediği En Önemli Seferleri	92
Resim 4: Mansur'un İspanya'nın Hristiyan Krallıklarına Yaptığı En Önemli Seferleri.....	107
Resim 5: Cermenler'in Endülüs ve Fas'a Düzenlediği Saldırıların Rotaları.....	124
Resim 6: Mansur Endülüs'ün Başına Geçtiğinde Mağrib Bölgesi'deki Kabilelerin Siyasi Sınırları.....	148
Tablo 1: El-Mansur'un Yaptığı Seferlerin Tarihleri ve Sayısı.....	105

KISALTMALAR

Akt.	Aktarma
t.y.	Basım tarihi yok
y.y.	Basım yeri yok
B.	Baskı
bk.	Bakınız
Çev.	Çeviren
c.	Cilt
km.	Kilometre
k.	Kısım
İFAV. İlahiyat Fakültesi	Marmara Üniversitesi
s./p.	Sayfa/ Page
ss.	Sayfa aralığı
S.	Sayı
S.A.V.	Salla Allah veSelam
TDVY. Yayınları	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğeri
vs.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İslamiyet'in doğup vücut bulduğu ve yayılma noktasının başlangıcı olan Arap Yarımadası, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesiştiği önemli bir noktada bulunur. Doğu'da Basra ve Umman körfezleri, güneyde Hint Okyanusu ve batıda Kızıldeniz ile çevrilidir. Güney'de Bâbü'l-Mendeb Boğaz'ı ile Afrika'dan ayrılır. Kuzeyde Süveyş Kanalı ile bu kıtaya birleşir. Arap Yarımadası'nın, Asya kıtası ile birleşen kuzey kesiminde, sınır teşkil edecek coğrafi bir unsura rastlanmadığı için Suriye ve Irak bölgelerini Arap Yarımadası'na dâhil oldukları birçok Tarihçi ve coğrafyacı tarafından kabul edilmiştir. Zira İslâm'ın doğuşundan yüzyıllar önce bu bölgelerde Araplar oturuyorlardı ve İslâm'ın doğduğu sıralarda da Suriye ve Irak'ta Araplar tarafından kurulmuş devletler vardı. İslâm'dan önce Arap Yarımadası'nda belli bir siyasî sistem bulunduğu görülmemektedir. Burada yarımadanın tamamını hâkimiyeti altında tutan merkezi bir idare de bulunmamıştır. Fakat yarımadanın kuzey doğusunda Hîreliler, kuzey batısında Gassâniler, güneyde Yemen'de Seb', Himyer ve Maîn krallıkları gibi devletler kurulmuştur. Diğer yerlerde özellikle Hicaz'da kabileler bağımsız bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. İslâm öncesi Arap toplumu kabile sistemi üzerine kurulmuştur. Araplarda kabile mensuplarını birbirine bağlayan asıl unsur, kabile ruhu denilen asabiyettir, yani kabile üyelerinin her şartta birbirine destek olmalarını sağlayan manevî güç ve dayanışma duygusudur.

Hicaz bölgesi, Hz. Muhammed'in (S.A.V) doğduğu, yaşadığı, vahiy aldığı, peygamber olduğu ve vefat ettiği yer olması dolayısıyla İslâm tarihi açısından çok önemlidir. Zira İslâmiyet bu bölgenin önemli şehirlerinden Mekke'de doğmuş, Medine'de gelişip yayılmıştır.

Bilindiği gibi M.610 yılında Hira'da ilk vahyi almasıyla Hz. Muhammed için ilahi görev başlamıştı. İçinde bulunduğu müşrik Mekke halkını önce en yakınlarından başlamak üzere bir olan Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan inanmaya davet edecekti. Kendilerinin Hz. İbrahim'in dini üzere olduklarını iddia eden Araplar gerçekte O'nun yolunu bozmuşlar ve Kâbe'yi bir putlar merkezi haline getirmişlerdi. Önceleri birer saygı ifadesi olarak geçmişte yaşamış ve ölmüş olan atalarının putlarını yapan ve daha sonra bunları Allah ile aralarında şefaatinin umdukları

aracılara dönüştüren Arap müşrikleri için tevhidî kabul etmek büyük gelir elde ettikleri put ticaretinden olmak demekti. Mekkeliler işi kökten halletmek üzere toplandılar ve Haşimoğullarından Resûlullah'ı öldürmek üzere kendilerine teslim etmelerini istediler. Fakat onların bu isteklerine Haşimiler çok sert tepki gösterince farklı bir baskı metodu denemeye karar verdiler. Bu metod, Hz. Peygamberi kendilerine teslim etmeyen Haşimoğullarına toplumsal baskı oluşturmak için uygulanacak olan boykot kararı idi. Sonunda müşrikler Müslümanlarla birlikte Resûlullah'ı himaye eden Haşimoğullarını nübüvvetin yedinci yılından onuncu yılına kadar üç yıl süreyle boykota tabi tuttular.

Hız.Peygamber'in (S.A.V) 13 yıl süren çabalarına rağmen Müslümanlar Mekke'ye hâkim olamadılar. Hatta müşrikler her türlü şiddet uygulamak suretiyle Müslümanlar için şehri yaşanmaz hale getirdiler. Hz. Peygamber Mekke'ye gelen kabile mensuplarını İslam çağırmaya devam etti. Sonunda Evs ve Hazrecliler Hz. Peygamber davetine ciddiyet göstererek her şartta destekleyeceklerini açıkladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber Mekke yerine Medine'yi İslam merkezi olarak uygun görüp oraya göç etmeye çağırdı.

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra orada dinî görevlerini rahatlıkla yerine getiriyorlardı. Fakat Kureyş kâfirleri müslümanlara karşı düşman tavrını devam ettirerek bütün çöl Arap kabilelerini müslümanlar aleyhine kışkırtıyordu. Müslümanlar Mekke'deyken bütün üzüntülere ve şikâyetlerine rağmen de cihada izin verilmemiştir. Fakat Müslümanlar Medine'ye geldikten sonra ve müşriklerin Müslümanlara karşı izlediği düşmanlığın devam etmesiyle, savunmak maksadıyla cihada izin verilmiştir. Bu nedenle Bedir,Uhud ve Hendekgibi savaşlar meydana gelmiştir.

İslam fetihlerinde fıkhi olarak cihad; saldırmadan, savaşmadan evrensel mesajları ve talimatları iletmek, insanlara iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve Allah'ın dinini tebliğ etmektir. Dinin tebliğinde sıkıntılarla karşılaşılırsa sulh yoluyla aşmaya çalışılır, aşamadığı takdirde savaş kaçınılmazdır. Savaş durumunda ise Müslümanların nasıl davranması gerektiği Kur'an-ı Kerimde esaslara bağlanmıştır. Bu esaslar;

1. İslamiyet'i yaymak için bir ülkeye giden âlimler eğer ki o ülkeden kovulursa ve İslam devletine savaş açılırsa savaş kaçınılmaz olur bu durumla ilgili Allah :

“Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün”¹.demektedir. Savaş durumunda ise Müslümanların izlemesi gereken esaslar vardır. Bu esaslar Kur‘ani Kerimde “Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır. Kim size saldırırsa sizde ona misilleme olacak kadar saldırın. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah müttakîlerle beraberdir.”²

2. Müslüman olmayan bir ülkede tebliğ yapılıyor ve bu ülke tebliğ yapan âlimleri kovmadan sadece engelliyorsa bu durumda Müslümanlar diyalog yolunu seçer ve sabırla beklerler. Bu durumla ilgili Kur ‘ani Kerim’de “(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heva ve heveslerine uyma ve şöyle de: "Ben Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplayacaktır. Dönüş de ancak O'nadır 3.” İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahtır). Biz sadece ona teslim olmuş kimseleriz” 4.buyurmuştur.

3. Bu iki durumun dışında tebliğ yapılan ülkede Müslümanlara sıkıntı çıkarılmadan İslamiyet’i anlatmaya izin verilirse bu ülke ile Müslümanlar arasında ‘sılm ve mevedde’ (barış, dostluk) durumu olur. Bu durum Kur‘an-ı Kerim’de şu şekilde geçmektedir;“İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahtır). Biz sadece ona teslim olmuş kimseleriz. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir”⁵.

Hiz. Muhammed (S.A.V) İslamiyet’i yayarken bu hususları göz önüne alarak ilerlemiştir. Peygamberimiz kendi döneminde bu esasların yayılması için

¹ Kur'an, 2.Bakara sûresi, Ayet191

² Kur'an, 2. Bakara sûresi, Ayet 194.

³ Kur'an, 42.Şura sûresi, Ayet 15.

⁴ Kur'an, 29.Ankebut sûresi, Ayet 46.

⁵ Kur'an, 60. Mümtehine sûresi, Ayet 8,9.

mücadele etmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V) döneminde (H.9-M.601) yılında Arap Yarımadası'nın çoğu kabilesi İslamiyet'e girmiştir. Bu yıl 'elçiler yılı' olarak adlandırılır. Ayrıca Hz. Muhammed (S.A.V) Rum Kayseri, Fars Kisrası, Habeşistan Kralı ve Mısır Akbat'ına mektuplar göndererek onları İslamiyet'e davet etmiştir. Bunlardan bazıları olumlu cevap verirken bazıları reddetmiştir. Hûlâfa'yi Raşidin döneminde Hz. Ebubekir M.632-634 (H.11-13) Ridde savaşlarından sonra fütuh hareketlerini Arap yarımadası dışında Irak ve Bilâdi-şam'da başlattı. Hz. Ömer döneminde M.634-643 (H.13-23) İslam fetihleri Irak, Şam ve Mısır'a kadar uzanırken önemli topraklar Hilafete katmıştır. Hz. Osman döneminin M.643-655 (H.23-35) ilk altı yılında fütuh hareketleri Kıbrıs ve İfrikiya'da yayıldı. İkinci altı yılda ise iç karışıklıklardan dolayı fütuh hareketleri durdu.

Hz. Osman'ın şehadeti ile İslam devleti yeni bir durumla karşılaşmış devlet'in nizamı derinden sarsılmıştır. Hz. Ali halife seçildiğinde M.655-660(H.35-40) farklı eğilimler ve tutumlar nedeniyle toplumun, üç gruba ayrıldığını görmekteyiz. Birinci grup Hz. Osman'ın öldürülmesine karşı olmanın yanında, katillerinin cezalandırılmasını da talep edenlerden oluşuyordu. Bu grubun başında Şam valisi olan Muaviye b. Ebi sufyan bulunmuştur. İkinci grup Hz. Osman'ın muhalifleriydi. Özellikle kûfeve Basra gibi eyalet merkezinde, üçüncü grup ise durumu fitne sayıp olaylara dâhil olmak istemeyenlerdir. Durum böyleyken olaylar kontrolden çıkmıştır. Ardından meydana gelen Cemel Vak'ası ve Sıffin Mücadelesi gibi felaketler İslam dünyasının bölünmesine neden olmuştur.

Suriye fetihlerinin büyük ölçüde tamamlanmasından sonra bu bölgenin bir bölümünün valisi olan Yezid, M.640 (H. 19) yılında ortaya çıkan Emvas vebası salgınında vefat etti. Bunun üzerine kardeşi ve Hz. Peygamber'in katibliğini yapan Muaviye b. Ebu Süfyan Suriye valiliğine getirildi. Hz. Osman döneminde Muaviye'nin yetki alanı genişletilip bütün Şam ülkelerinin sorumluluğu verilmiştir. Muaviye buraları bağımsız bir hühümdar gibi yönetmeye ve kendisine son derece bağlı büyük bir ordu kurmayamuvaffak olmuştur. Aradından hilafet makamına göz dikmiştir. Hz. Osman şehit edilmesinin meselesi kullanıp hilafete getirilen Hz. Ali'ye biat etmeyerek büyük bir isyan başlattı. Uzun süren mücadelelerden sonra Hz. Ali, Hariciler tarafından şehit edildi. Ardından Kûfeli Müslümanlar Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hazan hilafete getirdi. Fakat Muaviye Hilafet'e sahibi olmak için yine Hz. Hasan ve taraftarlarına karşı siyasi ve psikolojik yöntemler kullanmaya devam etti.

M.661(H.41) yılında Hz. Hasan hilafetten çekilip Muaviye'ye bıraktı. Böylece Muaviye hilafet makamına, aynı zamanda Emevi Devleti'nin kurulması yolunda ilk adımı atmış oldu.

Bizans imparatorluğu Müslümanlar arasında yaşanan iç çekişmelerden istifade edip Şam bölgesi için büyük bir tehdit oluşturunuyordu. Durumufark eden Muaviye Bizanslılarla barış yaparak onlara ağır bir haraç ödemeyi kabul etmiştir. Fakat Muaviye Müslümanlardan Hilafet biati aldıktan ve iç durumların güvenliğini sağladıktan sonra Bizans'a karşı yıllık Yaz ve kış seferleri düzenlemeye başladı. M.667-670 (H.47-50)tarihinde Bizans topraklarına yapılan akınlar hızlandı. Hatta bu tarihlerde hem karadan hem de denizden Konstantinopolis(İstanbul) sıkıştırılmaya başlanmıştır.⁶

Emevi devletinde en büyük fetih hareketleri Velid b. Abdülmelik M.685-705 (H.65-86) döneminde gerçekleşmiştir. Komutanlarından Musa b. Nasır ve Tarık b. Ziyad Mağrib'in batısı ve bütün Endülüs'ü fethetmiştir. Pakistan'ın Sind bölgesi Muhammed b. Kasım Sakafi idaresinde fethedildi. Kuteybe b. Müslim komutasında Maverünnehir bölgesi fethedilmiştir. Süleyman b. Abdülmelik döneminde M.715-717 (H. 96-99) fetih edilen topraklarda idare sağlanmıştır. Yine bu dönemde Konstantiniyye defalarca kuşatılmış son kuşatma sırasında Süleyman b. Abdülmelik de vefat etmiştir. Hişam b. Abdülmelik M. 724-743 (H.105-155) döneminde ise Fransa'nın güneyi fethedilmiştir.⁷

Emevi döneminde yapılan fetihlerin en önemlisi Endülüs'ün fethidir. Çünkü Endülüs İslam medeniyetinin oluşumunda önemli katkılar sağlamıştır. Endülüs köklü bir geçmişe ve medeniyete sahipti. İslam fethiyle beraber bu kadim medeniyet İslam ile birleşerek yeni bir boyut kazanmıştır.

Kuzey Afrika ülkelerinin hızlı bir şekilde fethedilmesinde yerli halk olan Berberilerin⁸İslamiyet'e geçmeleri etkilidir. Berberi komutanları Endülüs'ün fethinde önemli vazifeler almıştır. Tarık b. Ziyad en önemli Berberi komutanlardandır.

⁶ FAYDA, Mustafa vd, *İslâm Tarihi*, Ankara, Grafiker Yay., 2014, ss.329-330.

⁷ AKYÜREK, Yunus."Emevi Dönemi Fetih politikası ve Maverünnehirin Fethi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2013. S. 22. s. 88.

⁸ Berberi veya Amazililer: Mısır'daki Siva vahalarından Atlas okyanusuna, Akdeniz'den büyük çöle kadar uzanan bölgede yaşayan halkın adıdır. Tarihçilere göre tüm Kuzey Afrika'da yaşayanların kökeni Berberiler'e dayanır. Grekler bu bölgenin adını Numidya olarak adlandırmışlardır. bk. HAKİMİ, Habib, *El-İsham El-İlmî Lilbarbar fi El-Endülüs Ala Ahid El-Müvahidîn*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Vahran Üniversitesi Tarih Bölümü, Vahran, 2010, s. 19.

Berberiler İslamiyet'ten çok etkilenmiştir, Arapça'yı hızlı bir şekilde öğrenip anadil olarak kullanmaya başlamışlardır. Etkilenme o kadar hızlı oldu ki Berberiler kendilerini İslamiyet'in yayılmasına adadılar. Bu milletten çok fazla insan Endülüs'e yerleşti ve Mağrib'de kalanlarda Müslüman devletlere her zaman yardımcı oldular.⁹

⁹HAKİMİ, *El-İsham El-İlmî...* ,s.5.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS TARİHİ VE COĞRAFYASI

I. Endülüs Coğrafyası ve İsimleri

Beşeriyet'in tarih kapsamındaki eylemleri mutlaka bir coğrafi zemin üzerinde şekillenegelmiştir. Dolayısıyla coğrafyasız bir tarih inşa etmek mümkün değildir. Geçmişten bugüne uzanan tarihin inşa sürecinde, bir taraftan insan, üzerinde yaşadığı coğraftaya hükmederken diğer taraftan da coğrafya kurak ya da sulak, dağlık ya da düz, ya da fakir oluşuna göre insan eylemlerinin biçimlenmesinde etkili olmuş, olmaya da devam etmektedir. Fizikî coğrafyanın beşeri coğrafya ile olan bu etkileşiminin neticesi bazen medeniyet ve kültür bazen de siyasi coğrafya olarak karşımıza çıkar. Bu iki alandaki gelişmeler ve değişmeler, siyasi coğrafyadaki şekillenmeleri beraberinde getirir. Bundan dolayı coğrafyayı bilmenin bir ülkenin tarihinin kavranmasına katkı sağlayacağı aşîkardır.¹⁰

İberya Yarımadası bugün Portekiz ve İspanya devletlerinin olduğu bölgenin adıdır. Müslümanlar tarafından Endülüs (El-Endelus) olarak adlandırılmıştır. ¹¹ 600 km2 lik bir yüz ölçümüne sahiptir. İspanya sahip olduğu yüz ölçümü ile Avrupa'da Rusya ve Fransa'nın ardından üçüncü sırada yer almaktadır.¹²

İberya Yarımadası Avrupa'nın güney batısında yer almaktadır. Kuzeyi hariç üç tarafı da denizlerle çevrilidir. Güney ve doğusunda Akdeniz, batısında Atlas Okyanusu, kuzey batısında ise Biskay körfezi bulunmaktadır. İberya Yarımadası ve Fransa arasında Pirene Dağları doğal sınır işlevi görmektedir.¹³ İspanya'nın denizden yüksekliği 600.000 metreye varan geniş yayları bulunmaktadır. Bunlar İsviçre dışında Avrupa'nın en yüksek yaylalarıdır¹⁴.

¹⁰ ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarihi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,2013, s.19.

¹¹ ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanları,19.

¹² İspanya 516.000 km2 yüz ölçümü 40 milyon nüfusa sahiptir ve başkenti Madrid'tir, Portekiz'in yüz ölçümü 88 km2 nüfusu 10 milyon başkenti Lizbon'dur. bk. El-ZAKÛT, Halil. "Fatih El-Arap El-Muslimin Libilad El-Endülüs". *Dirasat El-Tarihiya ve El-Hadariya Dergisi*, Tekrit, 2012,S. 4.s. 28.

¹³ MÜ'NIS, Hüsein, *Fecir El-Endülüs*. Dar'ülRaşad, Kahire, 2005, ss. 263-265.

¹⁴ MÜ'NIS. *Fecir El-Endülüs*, s.265.

Endülüs'ün Kuzey Afrika/Mağrib ile bağlantısı, adını Endülüs'ün fethini başlatan Târik b. Ziyad'dan alan Cebel-i Târik Boğazı'yla," Büyük Toprak" anlamında El-Ardu'l-Kebîra olarak adlandırılan Frank topraklarıyla bağlantısı ise Pirene sıradağları üzerindeki El-Ebcâb (Kapılar), El-Hâciz (Engel) ya da El-Burt / Burtât denilen geçitlerle sağlanmaktaydı.¹⁵

Yağmur ve rüzgâr nedeniyle nehirlerinin akış istikameti bakımından Endülüs, Müslüman coğrafyacılar tarafından Batı Endülüs (El-Endülüsü'l- Ğarbî) ve Doğu Endülüs (El-Endülüsü's-Şarkî) olmak üzere iki ana bölgeye ayrılmaktadır. İberya Yarımadası'nın en önemli nehirleri ise Kurtuba Nehri ya da Vâdilkebîr, En-Nehru'l-ebyad, Vadî Âna, Vadî Tâcû, Vadî İbru ve Nehru Mînyu'dan ibarettir. Bu nehirler denize dökülür. Ayrıca bunları besleyen onlarca küçük ırmak, çay ve dere de mevcuttur.¹⁶

Müslümanlar tarafından yazılan coğrafya kaynaklarında Endülüs veya İberya Yarımadası ile alakalı kısmen günümüz coğrafi bilgileriyle de uyum arzeden oldukça ilginç yorumlarla karşılaşmaktadır. Örneğin, “Şam ve Yemenin havası gibi, Hindistan’ın güzel kokuları, İran’ın Ehvez bölgesindeki vergileri gibi, Çin’in Yer altı kaynakları, Aden sahilleri gibi tarif edilmiştir”.¹⁷

Yarımada Roma kaynaklarında Hispenia olarak geçmektedir. Araplarda ise kelime çekimlenerek İşpenya olarak kullanılmıştır. Ortaçağda ise çoğunlukla “Espana” olarak anılan adanın ismi İngilizceye “Spain” olarak geçmiştir¹⁸.Bu konuyla alakalı Müslüman Coğrafyacı Bekrî şunu ifade etmiştir;

İberya kelimesinde İbra Endülüs'teki İbra vadisinden gelmektedir. Batika adı ise Bitki vadisinden gelmektedir. Bitki aynı zamanda Kurtuba'da bulunan bir nehrin adıdır. İşbinya ismi ise Endülüs'tehâkim olan İşben isimli bir krala dayanmaktadır... Endülüs ismi ise bu bölgede yaşayan Endeliş kabilesinden gelmektedir.¹⁹

Endülüs kelimesi ise M.V. asırda İberya Yarımadası'nı ele geçiren Cermen kavimlerinden olan Vandalların ‘Vandalujia’ isminin veya Vandelüs şeklinde geçmesi ve zamanla Endülüs'e dönüşmesidir. Endülüs adı ilk kez İslam fethinden

¹⁵ ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanları,19.

¹⁶ ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanları,21.

¹⁷ HİMYERÎ, Abu Abdulallah b. Muhammad, *El-Ravd El-Miatar fi Habari'l Aktar*. Talifve Tercame,Kahire, 1937,s.3.

¹⁸ ZÜNÜN, Taha, *El-Fath ve El-İstikrar El-Arabî El- İslamî fi ŞemelAfrikya ve Endülüs. Dari'l El-Raşid*, Bağdat,1982, s.68.

¹⁹ BEKRÎ, Abu Abdulallah b. Abdulaziz, *Coğrafya El-Endülüs ve Avrupa*. Thk, Abdulrahman Hacı, *Dar'ülRaşad*. Beyrut,1937 s. 257.

sonra M.716 (H. 97) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülmüştür.²⁰İberya Yarımadası'nda Müslümanların fethettikleri bütün topraklar (bugünkü İspanya, Portekiz ve güney Fransa), "Müslüman toprakları" kastedilerek Endülüs adıyla anılırken Hristiyanların etkili olarak M.1085 (H.478) tarihinden itibaren gerçekleştirmeye başladıkları "Reconquista", yani Endülüs'ü Müslümanlardan geri alma hareketiyle birlikte toprak kaybı hızlandıktan sonra sadece İslam hâkimiyetindeki yerler bu isimle anılır olmuştur.²¹Gırnata düştükten sonra ve Müslümanların Endülüs'te hükmü sona ermesiyle beraber M.1492 (H.897) İspanyollar tarafından bugünkü İspanya'nın güney kentlerine "Endelocia" denmektedir.²²

II. İspanya'nın Fethinden Önce Emevi Devleti'nin Genel Durumu ve Emevi Halifesi Velid b.Abdülmelik Dönemi Siyasi Olayları

Emevi hanedanı Yezid b. Muaviye'nin M.680-683 (H.60-64) ölümü üzerine 21 yaşındaki oğlu II. Muaviye'yi halifelik makamına getirildi. Ancak II. Muaviye devlet yönetimiyle ilgilenmedi ve " ... Artık siz kendi işinizi daha iyi bilirsiniz, dilediğiniz birini kendinize halife olarak seçin" sözleriyle hilafet görevinden ayrıldığını açıkladı. Kısa zaman sonra II. Muaviye vefat etti. Ardından hilafet makamına ailenin Ebu'l-Âs kolundan gelen Mervan b. Hakem geçti M. 683-685 (H.64-65).²³

Emevî Devleti Mervan b. Hakem'in devlet başkanlığı döneminde Hicaz'da ortaya çıkan Abdullah b. Zübeyr²⁴ hareketi sebebiyle siyasi birliği tam anlamıyla sağlayamadı. Ancak ülkenin merkezi durumunda olan Şam'da ve Mısır'da kontrol tamamıyla Emeviler'in eline geçti. Şahsi anlamda elde ettiği kazanımlarla Emevi hanedanı içinde güçlenen Mervan, bundan cesaret alarak Câbiye'de gerçekleşen toplantıda kendisinin halifeliği karşılığında veliahdlıklarını kabul etmek zorunda kaldığı Halid b. Yezid ve Amr b. Saîd'i azlatmaya karar verdi. Daha sonra da onların

²⁰ŞEYBAN, Lütfi, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İstanbul, Umut Matbaa Yay., 2003, s.40.

²¹ŞEYBAN, *Reconquista*, s.40.

²²TABERÎ, Tarih El-rûsulss. 814-817.

²³APAK, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, İstanbul, Ensar Yay., 2014, III, s.121.

²⁴Aşere-i Mübeşşere'den Zübeyr b. Avvam'ın oğlu olan Abdullah Medine'de Hicret'ten on ay sonra dünyaya gelmiştir. Kendisi gayet dindar ve cesur bir kimse idi. İbn Zübeyr Yezid'in ölümünden sonra Mekke'de Halifeliği'ni ilan etti ve kendisine Mekke, Medine, Yemen, Irak, Horasan ve Mısır'da bazı bölgeleri de bey'at ettiler. bk. ÜNLÜ, Nuri, *İslam Tarihi*, İstanbul, İFAV Yay., 2014, I , s.182.

yerine oğulları Abdülmelik b. Mervan ile Abdülaziz'in gertirildiğini ilan etti. Bu şekilde hanedanın kurucusu olan Süfyanîler, amcaoğulları Mervanîler tarafından devre dışı bırakılmış oldular. Bundan sonra Emevîler Devleti'nde Mervanî Dönemi başladı.²⁵

Abdülmelik b. Mervan göreve geldiği sırada Emeviler büyük iç siyasi sıkıntılarla karşı karşıya idiler. Her şeyden önce Muaviye tarafından birleştirilmiş olan İslam topraklarının çoğu Emeviler'in kontrolünde değildi. Zira Abdülmelik, babasından sadece Mısır ve Şam'ın yönetimini devralmıştır. Buna karşılık Hicaz ile Irak'ın büyük bir bölümü ile Horasan, Abdullah b. Zübeyr'in kontrolünde bulunmaktaydı. Bunun yanında Irak bölgesinde başta olmak üzere Muhtar es-Sekâfi²⁶ ve bazı Haricîler gibi ileri gelenler hüküm sürüyordu. Ayrıca Abdülmelik'in göreve gelmesinin ilk yıllarında Müslümanların kendi aralarında ortaya çıkan iç çekişmeleri fırsat bilen Bizans Devleti, Arap topraklarına taciz saldırıları düzenlemekteydi.²⁷

Abdülmelik b. Mervan, Abdullah b. Zübeyr ile Muhtar b. Es-Sekâfi arasında Irak hâkimiyeti konusundaki hesaplaşmanın sonucunu beklemeye karar verdi. Zira onlar arasında meydana gelecek savaşıardan biri galip gelse de, sonuçta kaybeden taraf büyük güç kaybına uğrayacaktı. Böylece Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyr'e karşı büyük bir avantaj kazanmış olacaktı. Abdülmelik b. Mervan'ın bekledikleri gerçekleşti. Abdullah b. Zübeyr, Muhtar b. Es-Sekâfi'yi ortadan kaldırtmayı başardı ve yerine bölgeyi ele geçiren Mus'ab b. Zübeyr geçti. Abdülmelik b. Mervan Irak üzerine gitmeden önce yönetime karşı isyan eden Amr b. Saîd'i ortadan kaldırdı. Bunun yanında Bizans'la aynen Muaviye'nin yaptığıgibi ağır bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşmadan sonra Suriye ordusu Irak'ın üzerine yürüdü. Dicle civarında Deyr-i Câselik'te Mus'ab b. Zübeyr'in ordusuyla karşı karşıya geldi. Meydana gelen savaşta Mus'ab'ın ordusu yenildi. Yakalanan Mus'ab ve oğlu katledildi. Bu olay 23 Ekim 690 tarihinde gerçekleşti.²⁸

²⁵ APAK, Ana Hatlarıyla İslam, III, s.28.

²⁶ Irak'ta Mervan'ın Halife olmasından sonra Mekke'ye gitmiş ve Abdullah b. Zübeyr'e biat etmiştir. Ancak İbn Zübeyr'den umduğu yakınlığı göremeyince yine Irak'a dönmüştür. Tevvabîn etrafında toplamış ve Hz. Hüseyin'in intikamını alınmadıkça kılıcını kınına sokmayacağını ilan etmiştir. bk.ÜNLÜ, İslam Tarihi, s.178.

²⁷FAYDA, vd, İslâm Tarihi, ss. 334-335.

²⁸ ÜNLÜ, İslam Tarihi,s181; APAK, Ana Hatlarıyla İslam, III, ss.134-135.

Irak'ta kontrolü sağlayan Abdülmelik b. Mervan, Abdullah b. Zübeyr'in hâkimiyetine tamamen son vermek için önemli komutanlarından Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî emrindeki büyük bir orduyu Hicaz'a gönderdi. Haccâc, Mekke'ye gelerek burayı muhasara altına aldı ve bu şekilde Emevi orduları ikinci defa Mekke'yi kuşatmış oldular.²⁹ 7 ay süren muhasaradan sonra Abdullah b. Zübeyr ve taraftarları Emevi ordusuna karşı harekete geçti. Yapılan savaş sırasında Abdullah b. Zübeyr öldürüldü. Böylece Abdullah b. Zübeyr'in yaklaşık 10 yıl süren hilafeti M.683-692 (H.64-73) sona ermiş oldu.³⁰ Haccâc, Abdullah b. Zübeyr'i ortadan kaldırdıktan sonra Mekke'de bazı icraatlarda bulundu. Muhasara esnasında hasar gören ve bir kısmı yanan Ka'be'yi temellerine kadar yıkarak İbn Zübeyr'in tamirinden hiç iz bırakmadan yeniden yaptırdı. Daha sonra Mekke'yi bırakıp Medine'ye yola çıktı.³¹

Abdülmelik b. Mervan, İbn Zübeyr hareketinin sonlandırılması ve Haricîlerin etkisiz hale getirilmesiyle birlikte ülkede yeniden siyasi birliğin sağlanması için adımlar atmış oldu. Dolayısıyla bu başarılar uzakta bulunan beldelerin yeniden itaat altına alınmasını kolaylaştırdı. Doğu'ya Ubeydullah b. Ebû Bekre, Kuzey Afrika'ya Ukbe b. Nâfi, Anadolu'ya Abdülmelik b. Mervan'ın oğlu Velid gibi komutanlar orduların başına getirilerek adı geçen bölgeler üzerine gönderildi. Daha önce fethedilen şehirler yeniden Emevi Devleti egemenliği altına alındı ve aynı zamanda birçok yeni beldeler fethedildi.³²

Abdülmelik b. Mervan'ın M.705 (H.86) yılında ölümünden sonra oğlu Velid b. Abdülmelik M.705-715 (H.86-96) halifelik makamına geldi. Velid babasından siyasî istikrarını sağlamış, güçlü bir yönetim ve büyümeye hazır bir devlet devraldı. Nitekim onun öncelikli hedefi, devletin her anlamda daha çok güçlenmesidir. Velid b. Abdülmelik, yönetimde babasının siyaset anlayışını aynen sürdürmüştür. Daha önce tayin edilmiş bulunan vali ve komutanları vazifelerinde bırakmıştır, yeni idarecileri de yine babasının devlet adamlarıyla gerçekleştirdiği iştiraklere dayanarak atamıştır.³³ Bu nedenle Velid dönemindeki siyasal anlayışta önemli bir değişiklik

²⁹ Mekke'nin birinci kuşatması Yezid b. Muaviye döneminde gerçekleştirildi. APAK, Ana Hatlarıyla İslam, III, s.137.

³⁰ APAK, Ana Hatlarıyla İslam, III, s.138.

³¹ ÜNLÜ, İslam Tarihi, s.183.

³² Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan döneminde yapılan fetihlerle alakalı. bk. FAYDA, vd, İslâm Tarihi, ss.334-339.

³³ Velid b. Abdülmelik hilafet başına geldiğinde vazifelerde tutmuş olduğu valiler ve komutanlarla alakalı daha bilgi için bkz. TABERİ, Muhammad b. Carîr, *Tarih El-Rûsul ve El-Muluk*, Thk, Muhammad Abu El-Fedi, *Darü'l Mearif*, Beyrut, 1971, VI, ss.482-493.

görünmez. Velid b. Abdülmelik ile babası Abdülmelik'in yönetimlerindeki tek farklılık ise ağırlığın iç politikadan dış politikaya verilmesidir.³⁴

Velid'in halifeliği sürecinde İslam tarihinde en etkileyici fetihlere şahit olunmuştur. Dolayısıyla O'nun döneminde Ermeniyeye ve Anadolu fetihleri komutanı Mesleme b. Abdülmelik, Türkistan fâtihi Kuteybe b. Müslim, Sind fâtihi Muhammed b. Kasım ile İspanya fâtipleri Tarık b. Ziyad ile Musa b. Nasîr sayesinde Emevi Devleti'nin sınırları Türkistan'dan Fransa içlerine kadar ulaşmıştır.³⁵

Velid b. Abdülmelik, devletin siyasi gidişatını derinden etkileyen büyük Arap kabileleri olan Yemenîler ve Kaysîler arasında hassas dengeyi korumak için özen gösterdi. Onları devletmakamlarına denge gözeterek getirdi. Ayrıca Velid kendi döneminde fetih hareketleriyle bu Arap kabilelerini meşgul ederek, kendi aralarında iç çatışma ve asabiyet kavgalarına girişmelerine izin vermemiştir.³⁶

III. İspanya'nın Fethi

Tarihi kaynakların aktardığına göre Müslümanların Endülüs'ün fethi düşüncesi Hz. Osman dönemine kadar dayanmaktadır. Emevi Dönemi'nde Musa b. Nasîr³⁷ komutanlığında Mağrib ülkelerinin fethi tamamlanıp, Akdeniz'in batı sahillerinin büyük kısmı Müslümanların eline geçtikten sonra, Emevi Devleti'nin kara ve deniz gücü Endülüs'ün fethi için hazırlanmaya başlandı. Bazı rivayetlere göre Endülüs'ün fethinden önce Müslümanlardan bir kısmı oraya geçmişlerdi.³⁸

Müslümanların Endülüs'ü fethetmesinin amacı, İslamiyet'i yaymak, yeni fethedilen Kuzey Afrika sınırlarını korumak, Endülüs'ün yer altı ve yeryüzü zenginliklerinden faydalanmaktır. Nitekim Septe şehri hâkimi Julian ve İspanya'nın

³⁴ APAK, Ana Hatlarıyla İslam, III, ss.167-168.

³⁵ APAK, Ana Hatlarıyla İslam, III, s.166.

³⁶ FERRUH, Ömer, Tarihi Sadri'l-İslam Ve'd-Devleti'l-Ümeviyye, Beyrut, 1976.s.197.

³⁷ Emevi devleti batı cephesine en önemli komutanlarından olan Musa b. Nasîr'i görevlendirmiştir. Musa b. Nasîr M.635 (H.14) yılında Hz. Ömer Dönemi'nde dünyaya gelmiştir. Emevi Devleti'nde idari ve askeri makamlarda görevlendirilmiştir. M.705(H.86) yılında Mağrib vilayetine görevlendirildi. Bu görevde yeteneklerini fazlasıyla ortaya koymuştur. M.711 (H.93)Endülüs'e ordusuyla girdi ve Endülüs'te Tarık b. Ziyad ile beraber büyük zaferler kazandı. M.715 (H.97)yılında Şam'da vefat etti. bk. IBN-İ ABDULHAKEM, Abdulrahman b. Abdullah, *Fütuh Mısır ve Ahbaraha. Bril Matbaası*, Londra,1930, ss. 203-213.

³⁸ ATÇEKEN, İsmail Hakkı, "Endülüs'ün Fetih Süreciyle İlgili Farklı Görüşle Eleştirel Bir Yaklaşım", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 2005 S. 12 s.189.

eski hükümdar ailesinden olan Wittiza oğullarının Müslümanları buraya davet etmesi Müslümanlara bu fırsatı vermiştir.³⁹

Müslümanların Mağrib'in batısını ele geçirdiği esnada, Julian Bizans devletinin içinde bulunan karışıklıklardan faydalanarak Septe⁴⁰ şehrinde bağımsızlığını ilan etti. Julian'ın İspanya ile bağları kuvvetliydi ve Vizigot hükümdarı olan Wittiza ile müttefikti.⁴¹ Endülüs'te Wittiza'ya karşı komutan M.710-712 tarafından bir askeri darbe yapılması üzerine müttefikini kaybeden Julian, Araplarla yakınlaşmaya başladı.⁴²

Julian, Müslümanların askeri gücünü Mağrib'de ciddi bir şekilde hissedince, Tanca⁴³ şehri hâkimi olan Tarık b. Ziyad'a⁴⁴ giderek İspanya'nın durumu hakkında bilgiler verip fetih için teşvik etmeye çalışmış ve fethi kolaylaştırmak için Müslümanlara yardım edeceğini de söylemiştir.⁴⁵ Tarık b. Ziyad komutanı olan Musa b. Nasîr'e danışmadan, Julian'a bir cevap vermedi. Musa b. Nasîr'in durumu olumlu karşılaması ile görüşmenin ardından Halife Velid b. Abdülmelik'e Mağrib'in durumu, Endülüs'ün fethi ve Julian'ın yapacağı yardımlardan bahseden bir mektup göndermiştir. Halife Abdülmelik, Endülüs'ün deniz aşırı bir ülke olması ve topraklarının bilinmediği için Seriyeler⁴⁶ şartıyla fethine izin vermiştir.⁴⁷

Musa b. Nasîr halifeden onay aldıktan sonra Tarif b. Malik El-Muafiri'yi⁴⁸ keşif yapması için İberya Yarımadasının güneyine gönderdi M.710 (H.91). Endülüs'e gönderilen ilk öncü birlik 4 gemi, 400 yaya ve 100 atlı birlikten

³⁹ İBN KUTİYA, Abu Bekir muhammad Kurtubî, *Tarih İftitah El-Endülüs*. Thk, Abdulallah El-tabaa, *Dari'ul El-Neşir Lilcamîayyin*, Beyrut, 1957, s. 25.

⁴⁰ Septe: Fas'ta bulunan bir şehir olup Akdeniz kıyısındadır. Fas şehriyle arasında yürüyerek 10 günde ulaşılmaktadır. bk. HAMEVÎ, Şihab El-Din Yakut b. Abdulla *Mocem El-Buldân, Dari'ulSâdir*, Beyrut 1977, III, ss. 182-183.

⁴¹ MÜKRÎ, Şihab El-Din Ahmed b. Muhammad, *Nefh El-Tîb Min Gunus El-Endülüs El-Ratîb*, Thk, Muhammad Abdulhamid. *Seadet Matbaası*, Kahire, 1949, I. s. 34.

⁴² KAYRAVANÎ, İbrahim b. Kasim, *Tarih İfrîkya ve El-Mağrib*. Thk, Kaabi El-Menci, *Dari'ulFir'canî*, Tunus, 1968, s. 73.

⁴³ Tanca: Fas sınırları içinde bulunan Septeye 60 km uzaklıkta bulunan eski bir şehirdir. bk. HİMYERÎ. *Ravd El-Miatar*, s.395.

⁴⁴ Tarık b. Ziyad b. Abdullah b. Velğu, soyu berberi aşiretlerinden Nevze'ye dayanmaktadır. Musa b. Nasîr'in komutasında birçok başarılar göstermesi ve yeteneklerinden dolayı Tanca şehri yönetimi Tarık b. Ziyad'a verildi. Endülüs'ün fethinde büyük katkılar sağlamıştır. bk. İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l-Muğrib fî Ahbar El-mağrib ve Endülüs*, Thk. G, Kolan. L, Provençal, *Dari'ulSekafe*, Beyrut, 1980, II, s.43.

⁴⁵ İBN KUTİYA. *Tarih İftitah*, s.134.

⁴⁶ Seriyeler; Hz. Peygamber'in tertip ettiği gece vakti çıkılan ve keşif kolu manasına gelen, kendisinin başında bulunmadığı askerî harekâta "Seriye" adı verilir. bk. ÜNLÜ, , *İslam Tarihi*, s.47.

⁴⁷ HİMYERÎ. *Tavd El-Miatar*, s.30.

⁴⁸ Yemenli Marif Kabilesi'ndendir. HİMYERÎ. *Tavd El-Miatar...*, s.108.

oluşmaktaydı. Bu birlikler Ceziretü'l-Endülüs⁴⁹ bölgesine yerleştiler. Bu olaydan sonra bölge Ceziretü'l-Tarif⁵⁰ olarak adlandırıldı. Tarif, kendisine verilen görevleri yerine getirip Tanca'ya önemli bilgi ve ganimetlerle dönmüştür.⁵¹Tarif'in getirdiği bilgiler Endülüs'ün fethinin planlanmasında hayati öneme haizdir. Bu bilgiler ışığında girdiği bölgede Vizigot savunmalarının zayıf olduğunu görmüştür.⁵²

Tarif b. Malik'in yaptığı başarılı hamleler Musa b. Nasîr'in Endülüs üzerinde daha fazla yoğunlaşmasına katkı sağladı. M.711(H.92) yılında⁵³ Tarık b. Ziyad komutasında öncekinden daha büyük bir birliği Endülüs'e yolladı.⁵⁴Tarık b. Ziyad 7000 savaşçı ile birlikte Septe Limanı'ndan harekete geçmiştir.⁵⁵ Tarık, İberya Yarımadası'ndaki Cebeli Feth⁵⁶ veya Cebeli Tarık⁵⁷ olarak bilinen yerde İspanyol birlikleri dağıtıp karargâhını kurdu. Tarık b. Ziyad olası saldırılara karşı bu bölgede tahkimatlar oluşturmuştur.⁵⁸ Askerlerinden bir birlik oluşturarak sahilin kuzey tarafına doğru ilerlemiş ve Kartaca kalesini⁵⁹ ele geçirmiştir. Bu hareketten sonra Cebeli Tarık ve bölgesi Müslümanların eline geçti.⁶⁰Daha sonra Yeşil Ada⁶¹ olarak bilinen yer Müslümanların eline geçmiştir. Bu adanın fethi ile İslam ordusu arkasını güvenceye almış ve Kuzey Afrika'daki orduyla iletişim kanallarını da kolaylaştırmıştır. Tüm bu gelişmeler olurken Vizigot kralı Rodrigo güney Endülüs komutanı Tedmiri'yi Müslümanları geri püskürtmesi için görevlendirdi. Bunun üzerine Tedmiri birliğiyle Müslümanların karşısına çıktı. Yeşil Ada'da karşı karşıya gelen iki tarafın mücadelesinde Tarık b. Ziyad komutasındaki Müslümanlar galip geldi. Bu Vizigotaskerlerine karşı elde edilen Tarık b. Ziyad'ın ilk zaferidir.⁶²

⁴⁹ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I , s. 214.

⁵⁰İBN ESÎR, Muhammad El- Şîbanî. *El-Kâmil fi El- Tarih, Darü'lSâdir*, Beyrut, 1965,III , s. 93.

⁵¹ İBN KAEDABUS, *Tarihü'l Endülüs*. Thk, Ahmed El-İbadî. *Meahed El-dirasât*, Madrid,1971, ss. 45-46.

⁵² EL-ZAKRÛT, "Fatih El-Arap...", s.6.

⁵³ EL-ZAKRÛT, "Fatih El-Arap...", s.7.

⁵⁴ İBN HALKAN, Şems El-Din Ahmed b. Abî Bekir.,*Vafet El-Ayân Enba' El-Zaman*, Thk, Muhammad El-Hümejd.*Seadet Matbaası*, Kahire1948, IV, s. 403.

⁵⁵ EL-ZAKRÛT, "Fatih El-Arap...", s.7.

⁵⁶İBN ESÎR, El-Kâmil fi El- Tarih, III, s. 562.

⁵⁷İBN ESÎR, El-Kâmil fi El- Tarih, III, s. 562.

⁵⁸ DABÎ, Ahmad b. Yahya, *Bûğya El-Mültemis fi Tarih Rical Ehil El-Endülüs, Rûhis Matbaası*, Madrid, 1884, s. 229.

⁵⁹İBN KUTİYA. *Tarih İftitahs...*,s. 34.

⁶⁰ ZÜNÛN, El-Fetih, s. 68.

⁶¹ Yeşil Ada: Güney Endülüs'te bulunan Cebeli Tarık Boğazı'nın yanında olan bölgenin adıdır. Bu bölge içinde Cezire şehri yer almaktadır. Müslümanlar'ın Endülüs'te fethettiği ilk şehirdir. M.710 (H.92) içerisinde Rayet mescidi bulunmaktadır. Cebeli Tarık Boğazı'na 3 km uzaklıktadır. HİMYERÎ. *Tavd El-Miatar*, s. 224.

⁶²EL-ZAKRÛT, "Fatih El-Arap..." ,s.8.

dağıtmış ve Kralları Rodrigo'yu öldürmüştür.⁶⁷ Savaş bittikten sonra Müslüman ordusu birliklere ayrılarak kaçan Vizigotaskerlerinin yeniden birleşmesini engellemek için peşlerine düştü. Tarık b. Ziyad Vizigotşehirlerinin üzerine yürüdü ve Şizone⁶⁸, Kırmone⁶⁹ gibi şehirler teker teker Müslümanların eline geçti. İşbîliye şehri önlerine gelindiğinde burada yaşayanlar sulh talebinde bulunmuş ve cizye karşılığında bu şehirlere dokunulmamıştır.⁷⁰ Bundan sonra Tarık b. Ziyad fethettiği şehirleri elde tutmak ve daha fazla şehir fethetmek için asker talebi ile Musa b. Nasîr'e mektup yazmıştır. Cevaben gelen mektupta Musa b. Nasîr, hızlı hareket edilmemesi ve fetihlerin durdurulup ordunun fethedilen şehirlerde kalmasını emretmiştir. Tarık gelen emre uymayıp kaçan Vizigotaskerlerini Tuleytula⁷¹ şehrine kadar takip edip Tuleytula'yı fethedip fetihleri durdurmuştur.⁷²

Musa b. Nasîr Müslümanların Endülüs'te hızlı bir şekilde yayılmalarından, toprakların geniş olması ve Müslüman askerlerinin sayısı az olduğu için endişe duymuştur. Bunun neticesinde Endülüs'te fethin kalıcı olmasını sağlamak için M.711(H.93) yılında çoğu Araplardan oluşan 18.000 kişilik bir ordu ile Endülüs'e geçti.⁷³ Musa b. Nasîr Endülüs'e girdiği zaman Tarık b. Ziyad'ın izlediği yoldan farklı bir yöne giderek fetih hareketini devam ettirmiştir. Musa b. Nasîr ve Tarık b. Ziyad ile Tuleytula'nın batısında bulunan Talbira adlı bölgede bir araya geldiler⁷⁴.

⁶⁷ İBN ŞUBAT, Muhammad b. Ali, *Kita fî Vasıf El-Endülüs ve Sıkıliya*. Thk, Ahmed El-İbadî, Madrid, 1971, s. 135.

⁶⁸ Şizone veya Lekke Vadisi; Türkçesi ise Şizüne, Endülüs'ün en güneyinde yer almaktadır. Müslümanlar ve İspanyollar arasındaki ilk savaş bu bölgede olmuştur. M.711 (H.92).bk.İBN KUTİYA. Tarih İftitah, s.32.

⁶⁹ Kırmone; Eski adı Karbmoya olan bu şehir çok eskilere dayanmaktadır. Büyük Vadi Nehri'nin üzerinde olup İşbiry'a'nın 32 km doğusunda yer almaktadır. Endülüs'ün en güzel yerlerinden biri olan Kırmone'de şehri çevreleyen eski bir sur da bulunmaktadır. M.1247 (H.644) yılında Hristiyanlar bu şehri ele geçirdi. bk.HİMYERÎ. Tavd El-Miatar, s.46; HAMEVÎ, Mucem El-Buldân. IV. s. 330.

⁷⁰ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I, s. 243.

⁷¹ Tuleytula: (Toledo) Vizigot'unbaşkenti olup M.711 (H.92) yılında feth edilmiştir. Feth edildikten sonra Endülüs'ün önemli merkezlerinden biri olmuştur. Kurtuba şehriyle arasında 1 günlük yürüyüş mesafesi bulunmaktadır. bk. HİMYERÎ. Tavd El-Miatar, s.292; HAMEVÎ, Mucem El-Buldân. IV. s. 40.

⁷² Kaynaklarda Musa b. Nasîr'in emrini dinlemeyip Müslüman askerlerin hayatını tehlikeye attığı için Tarık b. Ziyad'ı azarladığı, hatta O'nu belli bir süre tutukladığı zikredilir. Ancak buna rağmenher iki komutan daha sonraki askerî faaliyetleri yine birlikte yürütmeye devam etmişlerdir. Bk. APAK, Ana Hatlarıyla İslam, III, s.183.

⁷³ İBN KUTİYA. Tarih İftitah, s.198.

⁷⁴ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 13.

Vizigotaskerlerinden kalanları temizlemek için kışı Tuleytula'da geçirdiler. Bu sırada Musa b. Nasîr Endülüs'ün fethini müjdeleyen mektubu halifeye göndermiştir.⁷⁵

Kışın bitimiyle beraber iki komutan Endülüs'ün fethine devam etmişlerdir. Bu sırada Halife Velid b. Abdülmelik tarafından gönderilen mektup ile başkente çağırılmışlardır.⁷⁶Musa b. Nasîr oğlu Abdulaziz'i M.714-716 (H.95-97) Endülüs'e vali olarak tayin edip M.714 (H.95) yılında yanında Tarık b. Ziyad ve Endülüs'ün fethinde elde edilen ganimetlerle Şam'a doğru yola çıktı. Aralık M.714 (Cemaziyelevvel H.96) tarihinde Şam'a vardılar. Şam'a iki aylık bir mesafe kaldığında Halife Velid b. Abdülmelik vefat etti.⁷⁷

Bu tarihten sonra Endülüs, Emevi Hilafetine bağlı bir vilayet olarak varlığını sürdürmüştür. Valiler direkt olarak Şam'dan atanıyordu. Endülüs'te M.714-716(H.95-138) tarihleri "Asr'ül El-Vilad"⁷⁸ valiler asrı olarak geçmektedir. M.755-929(H.138-316) yılları arası Endülüs'te El-İmare El-Emeviyye (Emevi Emirliği) olarak bilinmektedir. Emevi şehzadesi El-Dâhil (dışarıdan giren) olarak da bilinen Abdurrahman b. Muaviye Abbasilerden kaçtıktan sonra Endülüs'e girip orada Endülüs Emevi Devleti'ni kurmuştur.⁷⁹Kurduğu emirlik O'nun döneminden başlayarak torunları dönemine kadar sürmüştür. Torunlarından III. Abdurrahman döneminde emirlikten halifelğe dönüştürüldü. Bu dönem M.929-1009 (H.326-400) yıla kadar sürmüştür.⁸⁰

⁷⁵ İBN EBÂR, El-Hulletü'l-Siyerâ, II. s. 334; İBN ABDULHAKEM, Fütuh Mısır, s. 210.

⁷⁶ İBN ESÎR, El-Kâmil fi El-tarih, III. s. 565.

⁷⁷ İBN KARDABUS, Tarihü'l-Endülüs. ss. 50-51.; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 30.

⁷⁸ ÖZDEMİR, Mehmet, "Endülüs'ün yıkılış sürecinde öne çıkan bazı hususlar", *Ankara üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi*, Ankara 1997 S. 36 s.235.

⁷⁹ EL-HACÎ, Abdurrahman Ali, *Tarih El-Endülüs Min Fethe'l-İslami Hatte Sukut Gırnata*, , Darü'l Kalem 2. Baskı, 1987, Dimaşk, s. 39.

⁸⁰ EL-HACÎ, Tarih El-Endülüs, ss. 39-40.

İKİNCİ BÖLÜM

III. ABDURRAHMAN EL-NASIR DÖNEMİ (H.300-350/ M.912-961)

I. III. Abdurrahman Tahta Çıkmadan Önce Endülüs'ün Genel Durumu

Emir Abdurrahman El-Dâhil'in M.756-755 (H.138-172) çabası ile Endülüs'te bir Emevi Devleti kurulmuştur. El-Dâhil'in vefat'ından sonra gelen hükümdarlar ise bu devletin gücünü artırmak için El-Dâhil'in yönetimdeki stratejisini izleyip devletin karşısındaki sıkıntıları ortadan kaldırmışlardır. Bu devletin Endülüs'teki varlığı ve gücü II. Abdurrahma'nın M.852(H.238) vefatına kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihten sonra Endülüs Emevi Devleti siyasi birliğini kaybetmiştir. Devlet'in kuzey ve güney sınırlarında isyanlar patlak vermeye başlamıştır.

Bu isyanlardan sonra devlet merkezi olan Kurtuba ise Endülüs'ün kontrolünü kaybetmiştir. Hâkimiyeti uzun süren Emir Abdullah b. Muhammed M.844 (H.912) döneminin ortalarına doğru fitne olayları zirveye ulaştı. Bu fitne olayları oldukça uzun sürdü ve durumla alakalı İbnü'l Esir;

Emir Abdullah b. Muhammed Döneminde Endülüs'ün fitne olayları dolu olmuş ve her şehrin valisinin bu durumdan istifade ederek bulundukları yerleri müstakil bir şekilde yönetmeye çalışmış ve durum Abdullah Emir 'in vefatına kadar sürmüştür"⁸¹

Bu fitne olaylarını çıkaran isyancılar ve eşkıyalar ise amaçlarına göre üç grupta toplanmıştır. Birinci grubun amacı, Kurtuba Emevîmareti Emirliğini kaldırıp, yönetimin başına geçmek, yönetimdeki Arap varlığını ortadan kaldırmak ve Muvelldûn⁸² adı verilen yerli halkın temsilcilerini başa getirmektir. Bu grubun başında bulunan kişilere Muvelldûn adı verilmekteydi. Muvelldûnler'in, Endülüs'teki

⁸¹ İBN ESÎR, El-Kâmil fi El- tarih, VII. s. 145.

⁸² Müslüman kadınların veya erkeklerin Vizigot kadınları veya erkekleri ile yaptıkları evlilikler sonucunda oluşan bu halk grubu bir süre sonra Muvelldun olarak anılmaya başlamıştır. Muvelldûn (Müvelledler, İspanyolca ise Mualadies) Endülüs'te İslamiyet'e giren ve Vizigot adı verilen yerli halktır. Bu yerli halk Endülüs'te önemli devlet mekanizmalarına getirildiler ve ticaretle uğraştılar. Aynı zamanda siyasi hayatta da önemli rol oynamışlardır. bk, ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanları, s. 27. ;DIVIDAR, Hasan Yusuf, *El-Müctema El-Endelus fi Asır El-Emevî, El-Hasan El-İslami*, Kahire, 1994,s. 64.

Arap hâkimiyetinden ve Arap toplumundan nefret ettikleri belirtilir. Muvelldûnler'in genel olarak Endülüs'ün kuzeyindeki Hristiyan krallıklarıyla antlaşma yaptıkları da bilinir.⁸³ Bu grubun faaliyetleri Endülüs'ün pek çok önemli bölgesinde baş gösterdi. Bunların en önemlileri Endülüs'ün güneyindeki Ben-i Hafs ve Endülüs'ün kuzeyindeki Ben-i Mervan Ciliki'dir. Ancak en tehlikelisi ve önemli olan isyan hareketi ise III. Abdurrahman dönemine kadar da süren Ömer b. Hafsun isyanıdır.⁸⁴

Devlet merkezinden ayrılmak isteyen ikinci isyancı grubun amacı geniş topraklara, yer altında ki büyük zenginliklere ve önemli ticaret yollarına hakim olmaktır. Bu grubun başında olanlar ise Endülüs'teki Arap kabileleridir. Bunlar ise Ben-i Haccac, Ben-i Haldun ve diğerleridir.⁸⁵

Bu Arap kabilelerinin isyan etme sebebi ise İspanya'daki Emevi Devleti'nin kurucusu olan Arap kabilesi Ben-i Ümeyye'nin, Mevali ve Muvelldûn grubundan olan kimseleri devlet erkânında büyük makamlara getirmesi sivil ve askeri vazifelere tayin etmesidir. Devletin izlediği bu politika Arap kabilelerinde kötü bir etki bırakmıştır. Arap kabileleri bu durumu zulüm ve ihanet gibi saymışlardır. Es-Sağru'l-a'lâ⁸⁶ ve Endülüs'ün güney bölgesinde fitne ve isyan ortaya çıktığında, Arap kabileleri bu durumdan istifade edip, eski itibarlarını tekrar kazanmak ve intikam alabilmek için fırsat bulmuşlardır. Bu isyanların en önemlileri ise Kur-a El-Bira'de⁸⁷ ve Ben-i Kays⁸⁸ isyanlarıdır. İşbiliye bölgesinde ise Ben-i Haccac⁸⁹ ve Ben-i Haldun⁹⁰ isyanları etkin olmuştur.⁹¹

⁸³ DİLİMÎ, İntisar: *El-Tahadiyet Eleti Vacehat El-Endelus fî Asır El-Nasır*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Musul Üniversitesi Tarih Bölümü, Musul, 2005 s. 10.

⁸⁴ Mevlüdünlerden biri, O'nun sülalesinden ilk İslamiyet'e giren kişi dedesi Caferdir, kabilesi ise Endülüs'ün güneyine yerleştirilmiştir. Biştar dağı'nda kendine ve ona tabi olanlara büyük bir toplum kurup, Kurtuba merkezinde de isyan etmiştir. M 917 (H.305) yılında vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. ANAN, Muhammad Abdullah, *Devlet El-İslam fî Endelus*, Medenî Yay., Kahire, 1988, I, s.308.

⁸⁵ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.17.

⁸⁶ Es-Sağru'l-A'lâ (Yukarı Sınır Bölgesi) Endülüs'ün kuzeyinde bir bölge ve bu bölgenin başkenti olan Sarakosta'dır. Ayrıca Sarakosta'nın dışında diğer şehirlerden de oluşuyordu. Örneğin Varida ve Dartuşe vs. Bu Suğurların görevi ise Endülüs'teki Müslümanları Hristiyan krallarına (BARCELONA ve NAVAR) karşı savunmaktır. bk. BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s.95; ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanları, s. 93.

⁸⁷ El-Bira: Endülüs'ün en güzel bölgelerinden birisidir. Emir Abdurrahman El-Dâhil bu şehri kurmuştur. Şam Arap ordusu ve Mevaliler Emir Abdurrahman El-Dâhil tarafından buraya yerleştirilmiştir, El-Bira'de ve Gırnata şehri arasında 12 km ve Kurtuba'dan ise 180 km uzaklıkta bulunmaktadır. bk. HAMEVÎ, Mucem El-Buldân. IV. s.116.

⁸⁸ Ben-i Kays: Onların dedeleri Kays-i Kut-i olarak bilindiklerinden bu kabile Kays olarak adlandırıldı. Hikâyesi ise Halife Velid b. Abdülmelik'e gelip İslam'a girdiğini ilan etmiş ve Halife Sağrel Ala görevini ona vermiştir. Kays ailesi Kurtuba hükümetinden nefret ediyordu ve kuzeydeki

Üçüncü grup diğer gruplara nazaran sayıca küçüktür. Aynı zamanda tehlike anlamında da diğer gruplarla kıyaslandığında oldukça zayıftır. Çünkü bu grup bulundukları bölge bakımından ve ellerinde bulunan malzeme açısından yetersizdir. Genellikle durumlar karışık olduğunda kendi kaleleri içine çekilirler ve bölgede güç dengeleri değiştiğinde, kim güçlü ise onun tarafında yer alırlardı. Başka bir deyişle kararsız bir yapıya sahiptiler.⁹²

Bu grup Endülüs'teki kaos durumundan istifade edip, kendi ağırlık bölgesini devletten bağımsız bir şekilde yönetiyordu. Örnek vermek gerekirse Lüble⁹³ şehrinde, Emir Abdullah şehrin valisini şehirden çıkararak onun makamını ele geçirirken Osman b. Amrun adlı isyancı da Emir Abdullah'ı şehirden çıkararak hâkimiyeti ele geçirmiştir. Yine başka bir örnek ise Endülüs'ün doğusunda özellikle Tudmir⁹⁴ bölgesindeki Desîm b. İshak'ın isyanıdır. Tudmir'de patlak veren bu isyandan sonra Mersiye⁹⁵ ve Lorka'da⁹⁶ da bir takım isyanlar çıktı ve Desîm b. İshak bu bölgeleri de ele geçirmiştir. Kurtuba Valisi Emir Abdullah bu olayları haber alınca M.896 (H.283) yılında, ordunun başına Ahmed b. Ebi Abde'yi görevlendirip,

Hristiyanlar ile irtibat kurup anlaşmaları sürekli hale getirdiler. bk. HACİ, Abdulrahman Ali, *Endülüsiyet, Daru'l El-İrşad*, Beyrut, 1969, II, ss. 111-113.

⁸⁹ Ben-i Haldun: Bir Yemen kabilesi olan Hadramevt'e mensuplardır. Onların dedeleri Halid b. Osman İşbilye'de ve Kurtmune'de büyük Arap karakterlerlerinden biri olmuştur. Bilinen tarihçi İbnü'l Haldun'un soyu ve bu aileye dayanmaktadır. bk. İBN HALDÜN, Abdulrahman b. Muhammad, *El-İbar ve Divan El-Mübtade ve El-Haber, Müasese Cemal*, Beyrut, 1979, VII, s. 380.

⁹¹ Ben-i Haccac: Arapların Lahîm adı verilen bir kabilesine mensup bir ailedir. Onların dedesi Habib b. Umeyr El-Lahmî, annesi ise Vizigotlara mensuptur ve Vizigot Kralı Wittiza'nın torunudur. Bu ailenin liderleri ise Abdullah b. Haccac ve küçük kardeşi İbrahim'dir. bk. İBNÜ EBÂR, *El-Hulletü'l-Siyerâ*, I s. 220.

⁹² DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.17.

⁹³ Luble: İşbilye'nin batısında ve 804 km uzaklıkta bir şehirdir. Kurtuba, İşbilye yolu üzerinde Lüble Hamra adıyla tanınmış bir şehirdir. Abdülaziz b. Musa b. Nâsır M.714 (H.94) tarafından fethedilmiştir. Lüble şehrinin Hristiyan halkının elinden düşüşü ise M.1257 (H.655)'dir. bk. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*. X. s. 10 KAZVİNÎ, Zekeriye b. Muhammed, *Eseru'l Bilad ve Ahbaru'l İbâd, Daru'l sâdir*, Beyrut, 1960, s. 555.

⁹⁴ Tudmir: Kurtuba'nın doğusunda yürüme mesafesi ile yedi gün uzaklıkta bulunan bir şehirdir. Bu şehrin en önemli özelliği maden bakımından zengin olması ve kaleler ile çevrili olmasıdır. Bu adla anılmasının sebebi, Kut Kralı Tudmir'in adını taşımasıdır. bk. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*, II, s. 19.

⁹⁵ Mersiye: Endülüs'ü Tedmür bölgesine bağlayan bir şehirdir, Şakura nehri üzerinde bulunmaktadır. Endülüs'n için doğunun bahçesi olarak da bilinir. M.1243 (H.641) yılında Hristiyanların elinden düşmüştür. bkz. İBN SAÎD, Abdullah, *El-mağrib fi hüli El-mağrib*. Thk, Şevki dayif, *Daru'l El-mearif*, Kahire, 1964, II, s. 245.

⁹⁶ Lorka: Burası yine Tedmür bölgesindedir, Ziraat, bereket vb. özelliklerle bilinen bir yerdir. Etrafı surlarla çevrili olup bir dağın üzerine konuşlandırılmıştır. Mersiyeden 80 km uzaklığa sahiptir. Latince olarak Lorka "Güçlü Zırh" demektir ve bu, isim esasen mülayim bir isimdir, zira korunaklıdır. bk. HİMYERÎ, *Ravd El-Miatar*, ss.512-513.

onu sefere göndermiştir. Ahmed b. Abde isyanı bastırdı ve Desîm b. İshak da halifeye itaatini bildirmiştir ve bu durum Desîm'in vefatına kadar sürmüştür M. 905 (H.293).⁹⁷

Endülüs'te bu iç isyanlar dönemi, Emevî Emiri III. Abdurrahman Nasır'ın M.929 (H.316) başa geçmesine kadar sürmüştür. III. Abdurrahman kendi çabalarıyla ülke genelindeki isyanları bastırmış ve Emevî Devleti'nde yeniden siyasi birliği sağlamayı başarmıştır.

II. III. Abdurrahman'ın Adı, Sıfatları ve Tahta Çıkışı

Soyu Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hakem b. Hişam b. Abdurrahman b. Muaviye b. Hişam b. Abdulmelik b. Mervan El-Emevi'dir.⁹⁸ Künyesi Ebu El-Mütrif'tir.⁹⁹ Lakabı ise El-Nâsır-lidinillah'dır.¹⁰⁰ Ayrıca daha önce ki Endülüs tahtına çıkan ve kendi soyundan olan Birinci Abdurrahman (El-Dâhil) ve İkinci Abdurrahman (El-evsât) ile ayrılmak için tarihçiler ona Üçüncü Abdurrahman lakabını vermiştir. Aralık M . 891(Ramazan H. 277) ayında doğmuştur.¹⁰¹ Dedesi Emir Abdullah'ın vesayeti altında Kurtuba sarayında yetiştirilmiştir.

III. Abdurrahman Endülüs iktidarına gelmeden önce de ciddi, akıllı, uyanık, merhametli ve himayeci kişiliğiyle şöhret bulmuştur. Haysiyet, vakar ve metanetiyle nam salmış, güzel tavırları olan civanmert kişiliği ile tanınmıştır. O kadar güzel sıfatlarasahip oldu ki insanlar kendisini dedesi Abdullah'ın soy ağacının meyvesi olarak tanımıştır.¹⁰²

III. Abdurrahman'ın dedesi olan Abdullah vefat ettikten sonra M.912 (H.300) yaş bakımından Endülüs'ün İktidarı müstahak olan amcaları ve amcalarının

⁹⁷ İBN KUTİYA. Tarihîftitah, s.119.

⁹⁸ İBN HATİB, Muhaamad b. Abdullah b. Said El-ğrnâti, *Âlamu'l Alâm*, Thk, Muhammad Hasan, *Daru'l Kitab El-ilmiyye* Beyrut t.y., s. 28.

⁹⁹ MERAKİŞİ, Muhammad b. Ali, *El-Mu'ceb fi Telhis Ahbaru'l-Mağrib*, Thk, Salahu'l-din Havvarî, *El-mektebe El-Mısıryya*, beyrut, 2006,s.57.

¹⁰⁰ İBN EBÂR, El-Hulletü'lSiyerâ, I, s.197.

¹⁰¹ HUMAYDÎ, Ebî Abdulallah Muhammad, *Cezvetü'l Muktebes fi Zikir Vulatu'l Endelus*, *Daru'l Mısıryya*, Kahire, 1966 s. 13.

¹⁰² ZİYAD PAŞA, Abdulhamid, Endülüs İslâm Devleti, Çev. Yasimin Ödük vd. İstanbul,Selis Yay., 2012, s.109.

oğulları olmalarına rağmen Endülüs tahtına getirilip ona biat edilmiştir. Emevi Emirlerinin III. Abdurrahman'a Endülüs'ün tahtını bırakmasının sebebi ise birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, III. Abdurrahman sahip olduğu sıfatlar ve özelliklerdir. Zira tahta gelmeden önce birçok büyük olaylara tanık olmuştur. Ayrıca görevlendirildiği vazifelerin çoğunu başarıyla yerine getirip hâkimiyetin sorumluluğunu taşımaya alışmıştır. Böylece iktidarın başına gelmesini herkes beklemiştir.¹⁰³ İkincisi ise III. Abdurrahman tahta geldiği zaman Endülüs'ün birçok sorun ve karışıklıklar içinde bulunmasıdır. Bu nedenle Emevi emirleri tahta bulunmanın zorluklarla dolu, tehlikeli ve sorumluluğun büyük olduğunu düşünerek bu konuda çekingen davranmışlardır.¹⁰⁴ Üçüncü neden ise Emir Abdullah'ın III. Abdurrahman'ın tahta gelmesini istemesidir. Zira Emir Abdullah daha kendi sağlığında III. Abdurrahman'ı kendisine yakınlaştırmaya başladı. Abdullah'ın oğulları ve kardeşleri kendi evlerinde yaşarken III. Abdurrahman dedesi olan Emir Abdullah ile birlikte Kurtuba sarayında yaşamaktaydı. Ayrıca III. Abdurrahman dedesinin işlerinde yardım etmek maksadıyla bazen bayramlar ve askeri törenlerde Emir Abdullah'a vekâlet ediyordu. Hatta dedesi Emir Abdullah ondan razı olduğunu göstermek ve kendisinden sonra iktidara gelmesini istediği için yüzüğünü Abdurrahman'a vererek işaretolarak göstermiştir.¹⁰⁵

Sonuç itibarıyla, Kasım M. 912 (Rebiül-evvel H. 300) Perşembe günü Kurtuba sarayının büyük meclisinde III. Abdurrahman'a, Emevi emirleri, devleti adamları, fakihler, ileri gelenler ve Kurtuba ahalisi biat etmiştir. Böylece III. Abdurrahman Endülüs yönetimini ele almıştır.¹⁰⁶

III. III. Abdurrahman Dönemi İç Siyasi Olaylar

Kurtuba'da III. Abdurrahman Endülüs'ün ileri gelenlerinden ve halktan biat aldıktan sonra tahta çıktı. Tahta çıktıktan hemen sonra isyancılara karşı yapılması gerekenleri, valilere ve diğer devlet görevlilerine göndermiş ve onlardan biat istemiştir. Bunun sebebi ise kendisine itaat ve isyan edecek olanları tespit etmek istemesidir. Devlet'in önemli kademelerinde bulunan yöneticiler ve valilerden

¹⁰³ İBNU HATİB, Âlamu'l Alâm, s.19; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 232.

¹⁰⁴ ANAN, Devletü'l İslam, II, s.374.

¹⁰⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s.175.

¹⁰⁶ DİLİMÎ, Tahdîyet, s.25.

gerekli olan biatı aldıktan sonra isyancılara karşı planladığı genel politikasını ilan etmiştir. Esasen III. Abdurrahman'ın bu politikasının prensipleri yayınladığı bir ferman ile iki önemli unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan biri, devletin otoritesine isyan etmeyip, devletin yanında olanlara veya isyan edip devletin otoritesine sığınanları nasihat yoluyla affetmek diğeri ise isyan ve eşkıyalığına devam etmek isteyenlere, büyük bir tehdit ve devletin kendi eliyle yapacağı temizlikten oluşmaktadır.¹⁰⁷

İlan ettiği bu ferman ile III. Abdurrahman amacına ulaştı ve isyancıların ileri gelenlerinden birçoğu af dileyerek devletin yanında saf tutmaya başladı. III. Abdurrahman bundan istifade ederek af dileyen isyancıları diğerlerine karşı isyanı bastırmak için kullanmıştır. İsyancı liderlerin yanı sıra birçok isyancı asker de bu davete icabet ederek başkente gelmiş ve devletin bulunduğu zor durumdan çıkması için orduda görev almıştır.¹⁰⁸ Bunun en güzel örneği El-Bira bölgesindeki Arap Dimaşk(Bugün-kü Şam) askeri birliğidir.¹⁰⁹ Alınan bu tedbirlerden sonra III. Abdurrahman isyancıların üzerlerine gitmek için harekete geçti.

A. İbn Hafsun'un İsyanının Bastırılması

Endülüs Emevi Devleti'nin Muhammed b. Abdurrahman M.850-886 (H.238-272) döneminden beri devam ede gelen ve uğraştığı en büyük ve tehlikeli isyancı İbn Hafsun'dur. O'nun çıkardığı isyanların tehlikeli olmasının sebebi İbn-i Hafsu'nun becerilerinin yanısıra içerde ve dışarda elde ettiği desteklerden ileri gelmektedir. İbn Hafsun Endülüs içindeki diğer isyancı gruplarla sürekli irtibat halinde olup kendi davasına destekçi sağlamıştır. Onun en büyük ve güçlü destekçisi ise İşbiliye¹¹⁰ hâkimi İbrahim b. Haccac olmuştur.¹¹¹ Endülüs dışında ise İbn

¹⁰⁷ İBADÎ. Ahmad Muhtar, *Fi Tarih El-mağrib ve El-Endelus, Daru'l Hürriyet*, Bağdat,1977, s.180.

¹⁰⁸ İBN HAYYAN, Abu Marvan Hayyan b. Halef El-Kurtubî. *El-müktebes min Enba'u'l Endelus*, Thk, Mahmûd Ali Mekki, *Daru'l El-Kitap*, Beyrut, 1973, I, s.393.

¹⁰⁹ Şam askeri birliği: M.740 (H.123) Endülüs'te ortaya çıkan isyanı söndürmek amacıyla Cebelitarık Boğazında yer alan Septe şehinden Endülüs'e geçmesine izin verilmiştir, Kısa zaman sonra Tuleytula ve şizona'da ayaklanmayı bastırabilirdi ve Kurtuba'ya geri dönmüştür. Daha önce Endülüs'ün valisi Abdulmelik El-fehrî ve Şam Birliği'nin Komutanı Belc b. Bîşr Birliği Endülüs'te görevini tamamladıktan sonra Fas'a gönderileceğine dair söz vermiştir ama Fas'taki isyancılar orası ele geçirdiği için Şam birliği Tudmir'de yerleştirmek zorunda kalmıştır. Daha bilgiler için bk. ABU RAMİLA, Eşref, *El- endelüs fi Asır El-vilat*(H.91-138/M.711-756), (Yüksek Lisans Tezi) El-Necâh Üniversitesi, Nablîs,2004, ss.115-119.

¹¹⁰ İşbiliye: (Sevilla) Eski bir şehirdir Kurtubaya 160 km uzaklıkta yer almaktadır. El Medine El Münbesita (serilmiş şehir) adıyla da bilinir. Büyük vadi nehri şehrin içinden geçmektedir. M.1248

Hafsun'a en büyük desteği Mağrib'de bulunan (H.297-M.909) yılında ortaya çıkan Fatimi Devleti sağlamıştır. Fatimi Devleti, Endülüs Devleti'ne karşı isyan eden her gruba askeri ve lojistik destek sağlamıştır.¹¹² Bunlardan en çok faydalanan ise İbn Hafsun olmuştur. Fatimi Devleti'nin yanısıra İbn Hafsun kuzeyde bulunan Hristiyan krallıklarıyla da iş birliği içindeydi.¹¹³

İbn Hafsun içeride ve dışarıdaki destekçilerinin yanısıra Endülüs'ün içinde bulunduğu istikrarsızlık ortamını da güçlü karakteriyle kendisi için fırsata dönüştürmeyi başarabilmiştir. Dolayısıyla İbn Hafsun, Endülüs Emevi Devleti'ni yaklaşık yarım asır kadar uğraştırmış ve ağır darbeler vurmuştur.

III. Abdurrahman'ın iktidara gelmesiyle beraber devlette ve isyancılarda bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Emevi Devleti geçmiş dönemlerin aksine isyancılara karşı aldığı sert tedbirler sayesinde daha güçlü bir şekilde hareket etmeyi başarmıştır. İsyancılara karşı üst üste darbeler indirilmiş ve tekrar toparlanmalarına fırsat verilmemiştir.¹¹⁴ III. Abdurrahman tüm bu hamlelerin organize edilmesinde ve komutasında bizzat bulunmuştur. Bu durumu İngiliz Tarihçi Lin Poll şu şekilde ifade etmiştir;

Abdurrahman El-Nasır'ın güçlü karakteri ve cesareti ordusunda ona karşı büyük bir sevgiye yol açtı çünkü El-Nasır'ın önceki Emirlerin aksine ordusuyla ilgisi ve en önde mücadele etmesi ordusundaki şevki ve heyecanı arttırıyordu buda Endülüs şehirlerinin kapılarını teker teker Abdurrahman El-Nasır'a açıyordu.¹¹⁵

III. Abdurrahmanbaşa geldiğinde İbn-i Hafsu'nun yaşı ilerlemiş ve etrafındaki destekçileri azalmıştır. En büyük destekçilerinden olan Omar b. Eyyup ve büyük komutanlardan olan Ebu Şehl'e M.913 (H.301) yılında III. Abdurrahman tarafından esir alındı.¹¹⁶ Bu gelişmelerin ardından İbn-i Hafsu'nun eli iyice zayıflamış oldu.

(H.646) yılında Hristiyanlar tarafından ele geçirildi. bk. BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s.95. ; KAZVINÎ, Eseru'l bilad, s. 497.

¹¹¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 192.

¹¹² İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s, 87.

¹¹³ İbn Hafsun Hristiyan Krallıklarıyla yaptığı anlaşmalar alakalı daha fazla bilgi için. Bk. HACÎ, Endulusiyyet, II, s,123.

¹¹⁴ DİLİMÎ, Tahadiyet, s.27.

¹¹⁵ LANE POOLE, Stanley, *The moors in spain*, Beirut ,Khayatsreprint Yay., 1967,p19.

¹¹⁶ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s, 95.

Tarihler M. 912 (H. 300) yılını gösterdiğinde III. Abdurrahman, El-Bira¹¹⁷ ve civarında İbn-i Hafsu'nun müttefiklerine ilk darbeyi indirmek için harekete geçti. Bu müttefiklerin çoğu Muvelldûn'lardan oluşmaktaydı. III. Abdurrahman düşmanlarına karşı büyük bir başarı elde ederek 70 kale ile 300 burcun kontrolünü ele geçirdi.¹¹⁸Bölgenin elinden çıkması ile İbn Hafsun kaybettiği yerleri almak ve intikam amacıyla El-Bira bölgesine doğru hızlıca harekete geçti. Bölge halkının karşı çıkması ve III. Abdurrahman'ın gönderdiği yardımcı kuvvetlerinde etkisiyle Hafsun ve ordusu geri çekilmek zorunda kaldı.¹¹⁹

M. 913(H. 301) yılında III. Abdurrahman bizzat başında bulunduğu büyük bir orduyla beraber Rayye¹²⁰ bölgesine hareket etti. İbn Hafsun'un elindeki tüm kaleleri ele geçirerek isyancılara büyük darbeler vurdu. Daha sonra Akdeniz sahiline doğru ilerleyerek İbn Hafsun'a ait olan mühimmat getirmek için kullandığı gemileri yakarak imha ettirdi. Güney istikametinde ilerleyerek El-Ceziretü'l-Hadra¹²¹ (Yeşil Ada) şehrinide ele geçirerek seferini sonlandırdı ve tarihler M. 914 (H. 302) yılını gösterdiğinde Kurtuba'ya girdi¹²².

III. Abdurrahman'ın yaptığı seferler neticesinde İbn Hafsun büyük yaralar almış ve en zor dönemlerinde yanında olan komutanları, III. Abdurrahmantarafından birer birer ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Endülüs'ün güney sahillerinin de kontrolünü kaybetmesiyle beraber Fatimilerden gelen maddi ve manevi yardımlardan da mahrum kaldı.¹²³M. 915 (H. 303) tarihinde ise iyice köşeye sıkışan İbn Hafsun elçi göndererek III. Abdurrahman'ın sultanlığını tanıyarak barış talebinde bulunmuştur. III. Abdurrahman barıştalebini olumlu karşılayarak İbn Hafsun ile bir anlaşma imzalamıştır. Bunun neticesinde 162 kale ve burcun kontrolünü kendisine

¹¹⁷ El-Bira: (Elvira) Kurtuba'nın güneyinde 90 mil uzaklıkta bulunmaktadır, I. Abdurrahman(El-dâhil) tarafından kuruldu, burası altın ve gümüş madenler ile zengin olan bir yerdir. HİMYERÎ, Ravd El-Miatar, ss. 27-28.

¹¹⁸ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 161; SELİM, El-seyyid abdulaziz, *Tarih El-müslimîn ve Esarahüm fi El-mağrib ve Endelus, Daru'l Maarif*, Kahire,1962, s. 67.

¹¹⁹ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 67.

¹²⁰ Rayye: Endülüs'te El-Hadra bölgesine bağlı bir şehirdir. Kurtuba'nın güneyinde yer alır yerleşim yerleri ve kaleleri çok olan toprakları bereketli olan bir yerdir. Musa b. Nasirin bölgeyi fethetmesiyle Cündül Ürdün'ü (Ürdün birlikleri) bölgeye yerleştirdi. bk.HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, II, s. 116.

¹²¹El-Ceziretü'l-Hadra: Ümmü Hekim Adası olarakta bilinir. Endülüs'ün güneyinde Cebeli Tarık boğazında yer almaktadır. Endülüs'te fetih edilen ilk yerdir. Fetihten sonra Endülüs'ün ilk camisi olan Rayêt (bayraklar) camisi inşa edilmiştir. Cebelitarık'la arasında 3 km mesafe vardır. bk. HİMYERÎ, Tavd El-Miatar, s.224.

¹²²İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. ss. 164-165.

¹²³DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.28.

bırakmıştır.¹²⁴ Anlaşmadan kısa bir süre sonra İbn Hafsun hayatını kaybetmiştir ve ölümünden sonra Endülüs Emevi Devleti'nde bir huzur dönemi başlamıştır. M. 917 (H. 305).¹²⁵

III. Abdurrahman ve İbn Hafsun arasındaki anlaşmaya bakıldığında III. Abdurrahman'ın daha güçlü olmasına rağmen Hafsun'a tavizler verdiğini görmekteyiz. III. Abdurrahman ülkesinde diğer bölgelerdeki isyanları da göz önünde bulundurarak bu şekilde bir siyaset izlemiştir.

B. Endülüs'ün Doğusu ve İşbîliye'deki İsyanların Bastırılması

III. Abdurrahman'ın iktidardaki ilk 16 yılı isyan faaliyetlerini bastırmakla geçmiştir. İbn Hafsun'un yanısıra Muvelldûnlar ve İşbîliye'deki Ben-i Haccac ailesinin karıştığı isyanlarla mücadele etmiştir. III. Abdurrahman isyancıların arasındaki ayrılık ve bölünmelerden her zaman istifade etmesini bilmiş ve fırsatını bulduğunda ise bunların üzerlerine ordular göndermiştir. Bunlardan bir tanesi de İşbîliye hâkimi olan İbrahim Haccac'ın ölümüyle M. 910 (H. 298) yılında ortaya çıkan karışıklıktan faydalanıp oraya doğru harekete geçmesidir. İbrahim Haccac'ın vefatıyla beraber mirası erkek çocukları arasında bölünmüştür.¹²⁶ Oğullarından Abdurrahman b. İbrahim, İşbîliye şehrinin hâkimi oldu. Küçük oğlu Muhammed ise Kurmune¹²⁷ şehrine hâkim olmuştur. M. 913(H.301) yılında İşbîliye hâkimi olan Abdurrahman b. Haccac vefat etmiştir. İşbîliye ileri gelenleri toplanarak Ben-i Haccac sülalesinden olan Ahmet b. Mesleme'yi şehrin başına getirdiler. Kurmune hâkimi olan Muhammed ise bu durumu kabul etmeyerek taht mücadelesine girişti. Muhammed b. İbrahim, III. Abdurrahman'ın yanına giderek yardım istedi. III. Abdurrahman İşbîliye'nin kontrolünü ele geçirmek için yardım taleplerini karşıladı ve küçük bir ordu hazırlatarak Muhammed'in yanına gönderdi. Bununla beraber İşbîliye'nin kontrolünün III. Abdurrahman'a geçmesi Muhammed eliyle olmamış farklı bir şekilde meydana gelmiştir. İşbîliye'nin ileri gelenlerinden biri olan İbn

¹²⁴ ANAN, Devletü'l İslam, II, s.38.

¹²⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. S.171; İBN-İ HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 138.

¹²⁶ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 70; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s.163.

¹²⁷ Kurmune: (Cormona) Eskiden inşa edilmiş bir şehir olup eski adı Kapmoya'dır. Büyük Vadi Nehri'ne çok yakındır. İşbîliye'nin Kuzeydoğusunda yer alır şehre 32 km mesafededir. Etrafı eski surlarla çevrilidir. Endülüs'ün en güzel ve güvenli bölgelerinden birinde yer alır. M.1247(H.644) yılında Hristiyanların eline geçti. bk.HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, VI, s. 330; HİMYERÎ. Tavd El-Miatar, s.461.

Kûtiye Ömer b. Abdülaziz eliyle olmuştur. Ömer b. Abdülaziz, III. Abdurrahmanile anlaşarak İbn Meslemeyi tahttan indirip şehri III. Abdurrahman'a teslim etti. III. Abdurrahmanşehre Said b. Munzir Kureyşi'yi vali olarak tayin edip halkın tekrar isyan etmesini engellemek için şehrin surlarını yıktırmıştır.¹²⁸

Kurmune hâkimi olan Muhammed ise şehir kendisine verilmeyince kızmıştır. Büyük bir ordu toplayarak İşbîliye'ye doğru harekete geçti. Fakat İşbîliye'de bulunan III. Abdurrahman'ın ordusu tarafından mağlup edildi. Savaş alanından kaçan Muhammed tekrar Kurmune'ye geçti.¹²⁹ Bunları haber alan III. Abdurrahman Kurtuba şehrinin emniyetinden sorumlu olan aynı zamanda Muhammed'in arkadaşı olan Kasım b. Velid Kelbi'yi yanına göndererek devlete itaat etmeye davet etti. Muhammed b. İbrahim İşbîliye'nin kontrolünü sağlayamadığı gibi Abdurrahman'ın büyük orduları karşısında da başarılı olamayacağını düşündüğünden anlaşmaya razı geldi. Anlaşmaya göre Muhammed, Kurtubaya gelecek, naibi ve arkadaşı olan Habib b. Amrus'u Kurmune'nin başına getirecekti. Anlaşma sağlanıp Muhammed Kurtuba'ya gelince III. Abdurrahmanonu iyi karşılayarak vezirliklerinden birine getirmiştir.¹³⁰

İbn Hafsun ve Ben-i Haccac isyanlarının bertaraf edilmesinin ardından Endülüs'te huzur ve istikrar ortamı oluşmuştu. Bu ortamdan faydalanan III. Abdurrahman, Endülüs'ün doğusundaki isyanları bastırmak için harekete geçti. İsyancıların çoğunlukta bulunduğu Tudmir şehri III. Abdurrahman'ın ilk hedefi olmuştu. Tudmir'de III. Abdurrahman'ın tahta çıkışından önceki dönemde olan siyasi karışıklıktan istifade edip farklı etnik kökenlerden oluşan Berberiler, Arap ve Mevaliler gibi isyancılar buraya gelmişlerdi.¹³¹ Bu isyanlardan Lakint¹³²'deki Ben-i Şeyh ailesinin isyanı H. 312 (M. 924) yılında bastırılmıştır. Lorka'da bulunan İbn Vaddah isyanı ise M. 928 (H. 316) yılında bastırılırken bu bölgeler de devlete bağlanmıştır.¹³³ Bu bölgede isyanların fazla olması ve devleti uzun süre meşgul etmesinin nedeni ise Endülüs'ün doğusunun coğrafi açıdan isyancılar için çok büyük avantajlar olan bir yer olması ve dağların isyancılara korunaklı alanlar sağlamasıdır.

¹²⁸ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s.75.

¹²⁹ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s.85.

¹³⁰ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.32.

¹³¹ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.33.

¹³² Lakint; Doğu Akdeniz sahilinde bulunan küçük bir şehirdir. Kurtuba ile arasında 340 km'lik mesafe vardır. bk.HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, IV, s. 21.

¹³³ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.34.

C. Suğur(Sınır Bölgeleri) Bölgesinin Kontrol Altına Alınması

Suğur¹³⁴ Endülüs'te büyük bir bölgenin adıdır. Bu bölge Suğur'da yaşayan büyük ve nüfuslu aileler tarafından devlete yarı bağımsız şekilde bağlı olarak yönetilirdi. Endülüs emirleri bu bölgenin iç işlerine karışmazlardı. Emevi emirleri ise Hristiyanlara karşı olan savaşlarda askeri ve lojistik destek vermeleri karşılığında bu bölgeye karışmamışlardır.¹³⁵ Suğur bölgesini yöneten aileler her zaman merkeze bağlı olmamışlardır. Kimi zaman Kurtuba'yla iyi ilişkiler geliştirmiş kimi zamansa Hristiyan Krallıklarla ittifak halinde olmuşlardır. Bu istikrarsız davranışların sebepleri ise şunlardır;

1. Suğurun hâkimi olan ailelerin çoğunluğu Muvelldûn'lardan oluşmaktaydı. Muvelldûn'lar İslamiyeti kabul edip toplumun esas parçalarından biri olmalarına rağmen Arap hâkimiyetini kabul etmek istemiyorlardı.¹³⁶ Kendilerine ait tam bağımsız bir yapı ile bölgeyi yönetmek arzusundaydılar.
2. Suğur'un hâkimi olan ailelerin her birinin büyük nüfuslara sahip olması, birçok şehir ve kalelerin hâkimiyetlerinde olması ve en önemlisi on binlerden oluşan ordular toplayabilmeleri onlarda bağımsız hareket etme düşüncesini oluşturunuyordu.
3. Endülüs'ün İmaret döneminde ortaya çıkan otorite boşluğu, Endülüs'ün her yerinde isyanların olması ve dışardan Hristiyanlarla yapılan mücadeleler Suğur'da yaşayan aileler için fırsata dönüşmüş ve bunu devlete karşı bağımsız hareketlerinde kullanmaya başlamışlardı. Bir yıl içerisinde hem Hristiyanlar hemde Endülüs'le ittifak halinde oldukları zamanlar bile mevcuttur.¹³⁷
4. İmaret döneminde devlet otoritesindeki boşluğu iyi değerlendiren Suğur'lu aileler

¹³⁴ Suğur çoğul olarak kullanılan halidir. Bölgenin asıl ismi Sağır'dır. Kelime anlamı olarak düşmandan önceki bölgeyi ifade etmede kullanılır. bk. BİN MENZÛR, Muhammad b. Mekram, *Lisanu'l Arap, Daru'l Sâdir*, Beyrut, 2003, IV, s,403.

¹³⁵ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.34.

¹³⁶ MÛ'NİS. Fecir El-Endülüs, s. 431.

¹³⁷ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.34.

Hristiyanlarla ters düştükleri zamanlarda ise devlete gönderdikleri yüklü miktarda parayla af diliyordu. Devletin paraya ihtiyacının olması o dönemde Suğurlu'ların affedilmesi ve bu durumlarına göz yummasıyla sonuçlanıyordu.¹³⁸

Suğur'daki ailelerin bu kadar güçlenmesinde devletinde katkıları oldu. Devlet bu ailelerin yaptıkları işlere göz yumarak adeta kendine bir rakip oluşturdu. Bu ailelerle olan ilişkilerin çok kolay bir şekilde düzelmesi, Emir naiplerinin karşı tarafa olan hoş görüleri, bu ailelerin öz güvenlerini arttırarak devlete başkaldırmalarını kolaylaştırmıştır. Bu aileler menfaatlerine göre hareket ederek çok kolay bir şekilde isyan edebiliyor ve kolay bir şekilde de affedilebiliyorlardı. Devletin bu ailelere bu kadar iltimas göstermesinin sebebi bunların çok kolay bir şekilde Hristiyanlarla ittifaklar kurmasıydı. Dolayısıyla bu ailelerin devletin yanında olması gerekiyordu. Aksi durumda devlet Hristiyanlara karşı düzenlenen seferlerde bölgede ciddi tehditlerle karşılaşılabilirdi.

III. Abdurrahman tahta geldiği ilk dönemlerde kendinden önceki hükümdarlar gibi bu ailelere iltimas geçmiş ve yaptıklarına göz yummuştur. III. Abdurrahman'ın bu şekilde davranması akıllı bir siyasetin ürünüydü çünkü devletin içindeki isyanları bitirmeden bunlara doğru harekete geçmesi halinde birçok cephede aynı anda mücadele edecek ve gücü dağılacaktı. Bu yüzden III. Abdurrahman tam anlamıyla istikrarı sağlayana kadar Suğur'daki ailelere karışmadı. Ancak III. Abdurrahman içeride istikrarı sağladıktan sonra Suğur'a doğru harekete geçebilme fırsatı elde etmiştir. Endülüs'ün Suğur bölgesi üç kısımdan oluşmaktaydı.

1. Es Sağru'l- Ednâ(Aşağı Sınır bölgesi)

Es Sağru'l- Ednâ, Duero ve Tace nehirleri arasında bulunan yerdir. En önemli şehirleri ise Patliyoş, Şintrin, Kalmerya'dır.¹³⁹III. Abdurrahman ona en yakın olan Sağır bölgesinden burayı kontrol etmeye başlamıştır. Bu bölge 40 yıldır Suğur'lu ailelerin elinde olan ve en yoğun isyan faaliyetlerinin olduğu stratejik bir bölgeydi. III. Abdurrahman'ın tahta geldiği dönemde Ben-i Mervân Cilikî¹⁴⁰ bu

¹³⁸ AZRÎ, Nusûs An El-Endelus, ss. 30-35.

¹³⁹ BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s.95; ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanlar, s. 93.

¹⁴⁰ Ben-i Mervân Cilikî, Muvelledûnlara mensuptur. Batalyevs ve Marda şehirlerinde çok uzun zamanlardan beri yerleşmişlerdir. Emir Muhammed Abdurrahman Dönemi'nde dedesi Mervan b.

bölgenin hâkimiyetini elinde bulundurmaktaydı. Tarihler M. 929 (H. 317) yılını gösterdiğinde III. Abdurrahman komutasındaki orduyla beraber başkent konumundaki Batalyevs'e ¹⁴¹ doğru harekete geçerek şehri kuşattı. Kuşatma sırasında Bâce¹⁴² şehrinden Batalyevs'e yardımlar geliyordu bu yardımı engellemek için Bâce şehri kuşatıldı ve şehir teslim alındı.¹⁴³ Daha sonra Batalyevs'shahri tekrar muhasaraya alındı. Muhasaranın uzun sürmesi ve şehrin yardımsız kalması direnci düşürdü ve şehir sulh talebiyle III. Abdurrahman'a teslim edildi. Şehrin hâkimi olan Abdurrahman Cilikî ailesi ve önde gelen komutanları başkente gönderildi. Osman b. Abdullah buraya vali olarak atandı M. 930(H. 318).¹⁴⁴

2. Es-Sağru'l-evsat(Orta Sınır Bölgesi)

Es-Sağru'l-evsat, Kastilya ve Liyûn krallıklarına sınır komşudur. Başkenti Tuleytula'dır.¹⁴⁵ III. Abdurrahman Endülüs'ün birliğini sağlamak için hamlelerine devam etmiştir. Es Sağru'l-Ednâ'nın ardından sonraki hedefi Es-Sağru'l-evsad'adoğru yola çıkmışve en önemli şehirleri olan Tuleytula¹⁴⁶ ve Şintirbiye'ye¹⁴⁷ karşı harekete geçti. İlk hareketi Şintirbiye'de bulunan Berberî ailesi olan Ben-i Zünnün'e karşı olmuştur. Ben-i Zünnün ailesi Emir Abdullah döneminden beri devlete isyan etmiş durumdaydı. M. 888-912 (H. 276-300) yılları arasında Emir Abdullah'ın Kuzeydeki Hristiyan krallıklara karşı başlattığı savaş sırasında, asker talebini geri çevirmiş ve devlete isyan etmişlerdir. III. Abdurrahman tahta geldiği dönemde bu olayları çok iyi bildiğinden Kuzeye doğru yapacağı seferler öncesinde bu bölgeleri itaat altına almayı istemiştir. M.924 (H. 312) yılındaPamplona'ya doğru yaptığı askeri seferden önce Şintirbiye'yi kuşatmış ve şehrin hâkimi Yahya b. Musa şehri sulh ile III.

Yunus, devlete itaat etmiştir. Ondan sonra gelenler ise devlet itaatinden çıkıp bağımsız hareket etmeye başladılar. Endülüs'ün Kuzeybatısında yer alan Cilikiye şehrinden oldukları için onlara Cilikî denilmiştir. bk. İBN HAYYAN, El-Müktebes, IV, s. 15.

¹⁴¹Batalyevs:(Badajoz)Kurtuba'nın Batısında bulunan Âne nehrinin içinden geçtiği büyük bir şehirdir. Merde şehriyle arasında 2km mesafe vardır. Abdurrahman Mervan Ciliki, Endülüs Emiri Abdullahtan izin alarak Sağrın başkenti olarak bu şehri inşa etmiştir. bk.HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, I, s. 447.

¹⁴²Bâca: Endülüs'ün en eski şehirlerinden biri, korunaklı ve geniştir. Bugün kü Portekiz'in güneyinde bulunmaktadır. bk.HİMYERÎ. Ravd El-Miatar, s.75.

¹⁴³İBN HAYYAN, El-Müktebes, IV, s.248.

¹⁴⁴ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 389.

¹⁴⁵BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s. 95.

¹⁴⁶ Tuleytula; Kurtubayla arasında 9 günlük yürüme mesafesindedir. Kut krallığının başkentliğini yapmıştır. M.711(H.92) yılında feth edilmiştir. Fetihden sonra müllümanlar için en önemli merkezlerden biri olmuştur. bk.HİMYERÎ. Ravd El-Miatar, s.295.

¹⁴⁷ Şintirbiye: Büyük ve bereketli toprakları olan bir şehirdir. Tuleytula'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. İkiliş en önemli kalesidir. Bu kalede 160 tan beri Ben-i Zenun devlete karşı isyan etmiştir. Tuleytula ile arasında 480 km mesafe vardır. bk.HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, III, s. 366.

Abdurrahman'a vermiştir.¹⁴⁸

III. Abdurrahman Şintirbiye'den sonra ise Tuleytula'ya doğru harekete geçti. III. Abdurrahman isyancılara karşı askeri faaliyeti ikinci planda tutup işleri sulh yoluyla çözmeyi tercih etmiştir. İşler istediği gibi gitmeyince ise askeri yöntemlere başvurmuştur. Tuleytula şehrinde de aynı politika izlenmiş ve şehir M. 930-932 (H. 318-320) yılları arasında muhasara altında kalmıştır. İki yılın ardından şehrin hâkimi olan Sağlebe b. Muhammed tarafından şehir sulh ile III. Abdurrahman'a bırakılmıştır.¹⁴⁹

3. Es-Sağru'l-El alâ (Yukarı Sınır Bölgesi)

Es-Sağru'l-El alâ, başkent Sarakosta dışında Larda, Tartuşa, Vaşka en önemli şehirleridir. Bu sağır Barcelona ve Navar Krallıklarına karşı mücadele halindeydi.¹⁵⁰ Bu bölge Kurtuba'ya en uzak olan bölgedir ve merkezden idare edilmesi güçtür. Hristiyan krallıklarıyla olan sınırda olması bu bölgenin önemini arttırmıştır. Buranın hâkimi olan ailelerin Hristiyan Krallıklarla zaman zaman yakın ilişkiler içinde olduğunu görmekteyiz. III. Abdurrahman döneminde ise bu bölgeye Ben-i Tucibî ailesi hâkim olmaktaydı. Liderleri Muhammed b. Hişam El-Tucibî aynı zamanda Sarakosta hâkimi ve Eyyüb kalesi¹⁵¹ hâkimi Mutrif b. Münzir, Liyûn Kralı II. Ramiro ile M. 935 (H.323) yılında anlaşma yaptılar. Bu anlaşma gereğince III. Abdurrahman'ın Liyûn'a yaptığı seferde III. Abdurrahman'a yardım etmeyip isyan ederek Liyûn'un egemenliğini tanımışlardı.¹⁵²

Tarihler M. 936(H. 325) yılını gösterdiğinde III. Abdurrahman, Ben-i Tucibî ailesi üzerine bir sefer tertip etti. Ordunun başında sefere çıkan III. Abdurrahman, Eyyüp kalesini muhasara altına aldı. Ben-i Tucibî ailesi kuşatmayı kırmak amacıyla Liyûn kralından yardım istemiş ve Liyûn Kralıda bir tabur şövalyeyi yardım amacıyla buraya göndermiştir. Yardımlar neticesiz kalmış ve Eyyüp kalesi hâkimi

¹⁴⁸ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 400.

¹⁴⁹ MÜ'NİS, Hüsein, *Mealim Tarih El-mağrib ve El-Endelus, Matbaa El-müstakbal*, Kahire, 1980, s.313.

¹⁵⁰ BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s. 95.

¹⁵¹ Kale Eyyüb (Eyyüb kalesi): Güvenli güzel ve bereketli bir bölgenin etrafında olan bir kaledir. Sarakostayla arasında 64 km mesafe vardır. Emir Muhammed b. Abdurrahman döneminde Sarakostadaki Ben-i Kaysa karşı inşa ettirilmiştir. bk. HİMYERÎ. Ravd El-Miatar, s.489.

¹⁵² HACÎ, Endelusiyyet, II, s.120.

El-Mutrif öldürülmüş ve yardıma gelen şövalyelerde bertaraf edilmiştir.¹⁵³

Eyyüp kalesi ele geçirilmesi zor bir kale olmakla beraber yardıma gelen şövalyeler dâhil çok azının hayatta kalmasıyla feth edilmiştir. El-Nasır bu kaleyi feth ederek Ben-i Tucibî isyancılarına ilk ve en büyük darbeyi vurmuş oldu.¹⁵⁴

Eyyüp kalesinin alınmasının ardından III. Abdurrahman'ın bir sonraki hedefi Es-Sağru'l-El alâ'nın başkenti Sarakosta olmuştur. M. 936 (H. 325) yılında şehir kuşatma altına alınmıştır. Muhasaranın çok şiddetli geçmesi nedeniyle şehir teslim alınmak üzereyken Muhammed b. Hişam Tucibî tarafından karşılıklı olarak gönderilen elçiler vasıtasıyla güvenlik garantisi verilmesiyle şehir teslim edilmiştir. III. Abdurrahman M. 937 (H.326) yılında şehri teslim almıştır. Şehrin güçlü surlarını gören III. Abdurrahman surların yıkılmasını emredip şehirde Kurtuba'dan bir tabur asker bırakarak ayrılmıştır.¹⁵⁵

III. Abdurrahman, Ben-i Tucibî ailesinin bu bölgedeki gücü ve nüfusunun çok fazla olduğunu ve bölgenin yönetimindeki etkilerini gördükten sonra onlardan faydalanmak istemiştir. III. Abdurrahman Muhammed b. Hişam Tucibî'ye şehrin idaresini bırakmıştır. Bu şekilde bu aileye itibarlarını iade ederken kendisinin atamasıyla oluşan bu durumla da otoritesini sağlam tutmuştur. Ben-i Tucibî ailesi III. Abdurrahman'ın ölümüne kadar M. 961 (H.350) ve öldükten sonra da bu bölgeleri idare etmiştir.¹⁵⁶

III. Abdurrahman'ın isyanları bastırmasında bu kadar başarılı olması kendinden önceki emirlerin izlediği kolaycı politikanın işe yaramadığını görmesiyle oldu. III. Abdurrahman bu politikadan vazgeçerek isyancılarla sonuna kadar mücadele etmiş ve isyancıların kendi otoritesine boyun eğmeyi kabul etmesiyle onları başkent Kurtuba'ya göndererek devlet idaresinde bunlardan faydalanmıştır. Bu şekilde tekrar toparlanıp isyan etmelerine de engel olmuştur.

IV. Endülüs'te Hilafetin İlan Edilmesi

¹⁵³ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s,399.

¹⁵⁴ ANAN, Devletü'l İslam, II, s,408.

¹⁵⁵ ANAN, Devletü'l İslâm, II, ss.408-412.

¹⁵⁶ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 39.

H. Muhammed'in (S.A.V) vefatı sonrasında ortaya çıkan hilâfet kavramı, Müslümanların gerek siyasi hayatlarında gerekse fikir âlemlerinde çok önemli bir yer işgal etmiştir. Pek çok Müslüman hukukçu ve düşünür, İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren bu kavramın üzerinde durmuşlar ve muhtelif tanımlarla içini doldurmaya çalışmışlardır. Sünni âlimlerden bazıları hilâfeti, “H. Muhammed'e (S.A.V) vekâleten din ve dünya işlerini yürütme yetki ve sorumluluğunu uhdesinde bulunduran devlet başkanlığı” şeklinde tanımlarken, diğer bazıları aynı kavram için “bir şahsın, şer’î kanunların tatbikinde, ümmetin birlik ve dirliğinin sağlanmasında H. Peygamber'e haleflik etmesidir” şeklinde tanımlamışlardır.¹⁵⁷

Öte yandan, hilâfetin şartları ve alâmetleriyle alakalı da bir takım tesbitler yapılmıştır. Başlangıçta, İslâm coğrafyasında ancak bir halifenin olabileceği, dolayısıyla hilâfetin bölünmezliği ifade edilmiştir. Keza iki mukaddes şehri, yani Mekke ve Medine'yi içine alan Hicaz topraklarına hâkim olma, kendi adına hutbe okutma, para bastırma, Emîru'l-mü'minin unvanına sahip bulunma gibi hususlar da, bir kimsenin halifelik makamı için geçerli emareler olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁸

Endülüs'te Emevî Devleti'nin kurucusu olan ve son Emevi Halife'sinin meşru varisi Abdurrahman El-Dâhil M. 756-788 (H. 138-172) Endülüs'te Emevî Devleti'ni kurduktan sonra hakkı olmasına rağmen Hilafetini ilan etmemiştir. Bunun sebebini Endülüs'ün dışından gelecek olan tehditlerle uğraşmak istememesi olarak görmekteyiz. Çünkü Endülüs'te şehirlerin kontrolünü tam anlamıyla sağlamak ve tüm şehirleri tek çatı altında toplamakla uğraşıyordu. Ayrıca Hilafetin bölünmez tek bir bütün olduğuna ve ikinci bir hilafetin isyan anlamına geleceğine inanıyordu. Meşru Halifenin “Hami'l Harameyn El-Şerifeyn” (Mekke ve Medine'nin Koruyucusu) olduğunu düşünmekteydi.¹⁵⁹ Böyle düşünmesine rağmen Abbasi Halifeliğini de tanımamıştır ve hutbelerden Abbasi halifelerinin adını çıkarmıştır.¹⁶⁰ Kendisini halife olarak ilan etmemiş, Endülüs'ün Emiri ve Halifelerin oğlu sıfatlarıyla ve ifadeleriyle yetinmiştir. Bu durumun neticesinde Sünni dünyada

¹⁵⁷ Hilâfetle ilgili bu görüşler için bk. EN-NA'NA'Î, *El-İslâm ve usûlü'l hukum*, Thk, Abdurrezzak, A, *Daru'l Kitab El-ilmîyye*, Kahire, 1344, s. 138; ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanlar, s. 133

¹⁵⁸ ÖZDEMİR, Endülüs Müslümanlar, s. 133.

¹⁵⁹ İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Muhammad, *Mükadima İbn-i Haldûn, Daru'l Avda*, Beyrut, 1981, I, s. 180.

¹⁶⁰ Bu konuyla ilgili âlimler arasında ihtilafı görüşler mevcuttur. Tarihçi İbn Kardabüs El-Nasır'dan önceki Emevi Emirlerinin Abbasi halifelerinin adına hutbe okuttuğunu savunur. Tarihçi İbn Ebar ise Abdurrahman Dâhil'in Abbasîler adına sadece 10 ay hutbe okuttuğunu ve daha sonra bunu kestğini söyler. bk. İBN KARDABUS, *Tarihü'l Endülüs*, s. 62; İBN EBÂR, *El-Hulletü'l Siyerâ*, II, s. 351.

Hilafet meselesi bu şekilde tanımlanmıştır. Fakat M.10-H.4.yy'da İslam âleminde meydana gelen siyasi değişiklikler hilafet meselesini tekrardan gündeme getirmiştir.

III. Abdurrahman Endülüs'te siyasi istikrarı sağladıktan sonra hilafet meselesi üzerinde durdu. Bundan sonra III. Abdurrahman kendini halife ilan etmiştir. M. 928 (H. 316) yılında fermanlarında, Cuma hutbelerinde, gönderdiği mektuplarda Emir-ül Mü'minin (müminlerin emiri) ifadesini kullandı. Tarihler Şubat M. 928 (Zilhicce H.316) yılı gösterdiğinde III. Abdurrahman Kurtuba Camisi İmamı Ahmet b. Baki'ye gönderdiği mektupla halifeliğini açıkça ilan etti. Bu mektupta;

Rahman ve rahim olan Allah'ın adı ile: bize gelen ve bizim gönderdiğimiz mektuplarda şahsımıza ithafen Emir'ül Muminin ifadesi kullanılmaktadır. Sizden de bu hitabı hutbelerde ve insanlarla olan konuşmalarınızda kullanmanızı beklemekteyiz. Bizim dışımızda bu sıfatı kullananlar hakkımıza girenlerdir. Bu sıfat bize vaciptir ve eğer bu şeyi bırakırsak vacibi bırakmış oluruz. Hatiplere emrediniz sizin ve onların bana hitapları bu şekilde olsun. Allah'ın yardımı bizimle olur inşallah.¹⁶¹

Doğuda meşru bir Abbasi Halifesi olmasına rağmen III. Abdurrahman'ın kendini Endülüs'te halife ilan etmesinde birçok faktörün etkili olduğunu görmekteyiz. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

- A. III. Abdurrahman Endülüs'te 16 yıl süren isyanları sonlandırarak siyasi birliği sağlamıştır. Bu da Endülüs'ü Hilafet meselesinde siyasi açıdan güçlü bir konumuna getirmiştir¹⁶².
- B. Abbasi ve Emeviler arasında meydana gelen Zab savaşından sonra M. 750 (H.132)¹⁶³ hilafet tartışmasız olarak Abbasilerin eline geçmişti. III. Abdurrahman döneminde ise Abbasi Hilafeti ağırlığını kaybetmişti. Özellikle Abbasi halifesi El-Muktedir Billah döneminde M. 908-932 (H. 295-320) halifenin gücü sadece Bağdat ve etrafında sınırlı kalıyordu. Abbasi Halifesi'nin makamı sembolik hale gelmiş siyasi yetkilerini Türklere devretmiştir.¹⁶⁴ Abbasilerin bu zayıf durumu III. Abdurrahman'ı halifeliğini ilan etmesi için teşvik etmiştir. III. Abdurrahman zayıf bir duruma düşmüş olan Abbasilerin Hilafet makamını taşımayı hak etmediğini düşünüyordu.¹⁶⁵ Bu nedenle kendisinin daha güçlü hale getirdiği Endülüs'te kendi hilafetini ilan etti.

¹⁶¹ ANAN, Devletü'l İslâm, II, s.430; İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, ss. 404-410.

¹⁶² SAMERAI, Halîl. TAHA, Abdulvahid. MATLUB, Natık, *Tarih El-Arap ve Hadaratihim fi El-Endelus, Daru'l Kitap*. Beyrut, 2000,s. 157,

¹⁶³ TABERİ, Tarih El-rûsul, VII, s. 432.

¹⁶⁴ İBN ESİR, El-Kâmil fi El-tarih, VIII. s. 241.

¹⁶⁵ DİLİMİ, *Tahadiyet*, s. 42.

C. III. Abdurrahman'ın hilafet ilan etmesinde bir başka sebep ise Mağrib'de kurulan ve Endülüs'teki isyancıları destekleyen Fatimi Devleti'dir. Mağrib'de Fatimi Devleti ortaya çıkıp bu bölgelere egemen olunca yaptıkları ilk iş Hilafet ilan etmek olmuştur M. 909 (H. 297). III. Abdurrahman buna karşılık bir yandan siyasi gücünü kaybetmiş Abbasîler, diğer yandan hâkimiyetini tam anlamıyla oturtmamış bir teşekkül olan Fatimi'lerden çok daha fazla Hilafetihak ettiğini düşünüyordu.¹⁶⁶

Ç. III. Abdurrahman'ın Endülüs'te siyasi otoriteyi korumak için kendinden önceki Emevi Emirlerininde kullanmış olduğu "Emir" sıfatının yeterli olmayacağını düşünüyordu. Çünkü isyan eden herhangi bir isyancı lideri bile kendine Emir lakabını veriyordu. Endülüs'te herkesin kullanamayacağı ve tüm Endülüs'ü kapsayan bir sıfat olan Hilafet El- Nasır için cazip gelmişti.¹⁶⁷

Sonuç olarak III. Abdurrahman'ın Hilafetini ilan etmesinde Endülüs'ün içinden ve dışından gelecek tehditlere karşı önlem almak ve devletini korumak istemesinin ön plana çıktığını görmekteyiz.

¹⁶⁶ SAMERAÎ, vd., Tarih El-Arap, s. 157.

¹⁶⁷ SAMERAÎ, vd., Tarih El-Arap, s. 157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALİFE II. HAKEM EL-MUSTANSİR DÖNEMİ (H.350- 366 M. 961-976)

I. II. Hakem Adı ve Sıfatları

Soyu El-Hakem b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. El Hakem b. Hişam b. Abdurrahman b. Muaviye El Emevi'dir¹⁶⁸ Ebu El-Mütrif¹⁶⁹ veya Ebu'l Âs¹⁷⁰ ismiyle tanınır. Çocukluğunda babası tarafından Mustansır Billâh (Allah'ın yardımıyla zafere ulaşan kişi) lakabı verilmiştir.¹⁷¹ 9 Ocak M. 924 (24 Cemaziyel Ahir H.302) tarihinde dünyaya gelmiştir¹⁷².

II. Hakem Mustansır'ın şahsiyeti ve sıfatlarıyla ilgili tarihçi İbn Azarî "Teni kırmızıyı andıran bir beyazlıktadır, gözleri iridir gözlerine baktığınızda siyah olan bölümün daha iri olduğunu görmekteyiz, sesi oldukça kalındır ve vücudu da geniş ve yapılıdır, boynu kalın, bilekleri sağlam ve güçlüdür" ¹⁷³ diye ifade eder. Yüzüğünde ise "El-Hakem, Bi-Kazaillah razı" (Allah'ın takdirlerine rıza gösteren) yazılıdır. ¹⁷⁴

Diğer bir tarihçi İbn Ebâr ise Hakem ile ilgili "ismi anıldığı zaman hep güzel sözlerle anılmıştır, erdemli ve adaletlidir" der. Diğer tarihçiler onun için halkına karşı merhametli ve yufka yürekli olduğunu yazarlar. M. 964 (H. 353) yılında Kurtuba'da bir kıtlık meydana geldiğinde Mustansır bu kıtlıktan etkilenen

¹⁶⁸ İBN FERAZÎ, Abdullallah b. Muhammed, *Tarih Ulema El-Endelus*, Thk, Beşşar Marûf, *Daru'l Garb*, Tunus, 2008, I, s.7; İBN TEĞEÎ BERDÎ, *El-nucumu'l Zehire*, Thk, Muhemmad, Şemsü'l-din, *Daru'l Kutubu'l İlmiyye*, Beyrut, 1992, I, s. 562.

¹⁶⁹ ZEHAÎ, Muhammed b.Ahmed, *Tarihu'l İslâm*, Thk, Omer Tedmirî, *Daru'l Kutubu'l Arabî*, Kahire, 1990, s. 385.

¹⁷⁰ HUMAYDÎ, Cezvetü'l Muktebes, s.16.

¹⁷¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 166.

¹⁷² İBN FERAZÎ, Tarih Ulema, I, s. 15.

¹⁷³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 233.

¹⁷⁴ İBN EBÂR, El-Hulletü'l Siyerâ, I, s. 200.

ailelere yardım etmeyi ve onları doyurmayı görev edinmişti.¹⁷⁵ İlme meraklı olan Mustansır soy bilimiyle ilgili araştırmalar yapmıştır. Dünyanın her tarafından getirttiği kitaplarla Endülüs'teki kütüphaneleri zenginleştirmiştir.¹⁷⁶

II. Veliaht İlan Edilmesi ve Tahta Çıkışı

II. Hakem henüz sekiz yaşındayken Abdurrahman b. Nasır tarafından veliaht olarak ilan edilmiştir.¹⁷⁷ III. Abdurrahman, O'nu diğer çocuklarından ayrı tutmuştur. Bununla ilgili İbn Haldun "El-Nasır, oğlu Hakem'in varisi olmasını istemiş ve diğer çocuklarından daha çok önem göstermişti, devlet içinde onu önemli kademelere getirerek tecrübe sahibi olmasını sağlamıştı".¹⁷⁸ Demiştir.

III. Abdurrahman'ın, Hakem'i veliaht ilan etmesine diğer oğlu Abdullah karşı çıkmış ve II. Hakem'i ortadan kaldırmak için devlet idaresinden birçok kişiyle beraber planlar hazırlamıştır. Bunlardan en önemlisi Endülüs baş kadılık görevini isteyen Ahmet b. Abd Birdir.¹⁷⁹ Buna karşı III. Abdurrahman, Ahmet b. Abd Bir için "sırf kadılık makamını ele geçirmek için bu deli oğluma yanaştığını bilirim ama Allah buna müsaade etmedi" demiştir.¹⁸⁰ II. Hakem'in ortadan kaldırılmasını isteyenler M. 939 (H.338) Kurban Bayramı'nın ikinci günü harekete geçme kararı almışlardı. Fakat III. Abdurrahman önceden bu olayları fark edince bu işe karışanların hepsini hapse attı.¹⁸¹

II. Hakem'in veliaht ilan edilmesi onun devlet yönetimine yabancı olmamasından kaynaklanıyordu. Babası tarafından küçük yaşlardan itibaren yapılan savaflara katılmış¹⁸² ve III. Abdurrahman'ın Kurtuba'da olmadığı dönemlerde saltanat naibi olarak babasının yerine tahtta kalması onun tecrübesini arttırmıştır.¹⁸³ Ayrıca III. Abdurrahman döneminde yeniden inşa edilen El-Zehra veya

¹⁷⁵ DABÎ, Bûğya El-Mültemis, I, s. 40.

¹⁷⁶ MEZRU, Vefa Suleyman, *El-halife El-Emevî El-Hekam El-Mustamsır*, (Yüksek Lisans Tezi) Ummu Kura Üniversitesi Tarih bölümü, Cedde, 1982, ss.148-149.

¹⁷⁷ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 180; ANAN, Devletü'l İslâm, IV, s.7.

¹⁷⁸ İBN-İ HALDÛN, El-İbar, IV, s. 143.

¹⁷⁹ Ben-i Ümeyye ye mensup Kurtuba ahalisindendir. Abu Abdülmelik olarakta bilinir. Fıkıh ve hadis alanında uzmanlaşmış bir bir âlimdir. Kurtuba Fakihleri tarihi adında bir kitap yazmıştır. III. Abdurrahman Abdullah'ın isyan girişimindeki suçundan dolayı hapis edilmiş ve hapiste ölmüştür. bk. İBN FERAZÎ, Tarih Ulema, I, s. 50.

¹⁸⁰ İBN EBÂR, El-Hulletü'l Siyerâ, I, s. 208.

¹⁸¹ İBN SAİD, *El-Mağrib fî Huli El-Mağrib*, Thk, Şevki Dayf, *Daru'l Maarif*, Kahire, 1964, I, s, 186; *Zikir Bilâd El-Endelus*, Thk, Luis Molina, *İslâm Matbaa*, Kahire, 1983, I, s. 162.

¹⁸² İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 209.

¹⁸³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. ss. 182-185.

Medinetüzzzehrâ¹⁸⁴ şehrinin işlemlerinin denetlemesi görevi kendisine verilmiştir M. 936 (H. 325).¹⁸⁵

Barış dönemlerinde ise babası tarafından, Endülüs Devleti'ne gelen Kutsal Roma İmparatoru Otto'nun M. 961-973 (H.350-363) elçilerinin karşılanmasında görevlendirilmiştir.¹⁸⁶ Elçilerin karşılanması Endülüs'ün haşmet ve azametinin gösterilmesi için çok görkemli bir karşılama merasimi tertip edilmesini gerektirmişti.¹⁸⁷ III. Abdurrahman'ın bu görevi oğluna vermesindeki amaç II. Hakem'in becerilerini görmek ve zekâsını denemektir. M. 945 (H. 334) yılında bir elçilik heyetini karşılayan, II. Hakem verilen görevi ciddiye almış ve önemli hatiplerden, ulemalardan ve şairlerden oluşan bir karşılama heyeti oluşturmuştur. O kadar büyük bir organizasyon oluşturmuş ki sahneye çıkan hatipler kalabalık karşısında heyecana kapılarak oldukları yerde bayılıp kalmışlardı. Bu hatiplerin birincisi İbn-i Abd Bir ikincisi Abu Ali Kalî'dir.¹⁸⁸ Son olarak sahneye çıkan Kurtuba kadısı Münzir b. Said Balluti güzel bir konuşma yapmış ve ondan önce meydana gelen olumsuz olayları unutturmuştur. II. Hakem yaşanabilecek olumsuzlukları öngörerek karşılama merasimine birden fazla hatip getirmiştir. Bu olay onun zekâsını ve kabiliyetlerini ortaya koymaktadır.¹⁸⁹

III. Abdurrahman vefat ettikten sonra (H. 350-M. 961) tahta çıkan Hakem Mustansır 47 yaşında idi.¹⁹⁰ İlk önce babasının naibi olan Cafer b. Osman El-Mushafî biat etmiştir.¹⁹¹ Daha sonra Kurtuba halkı ve diğer Endülüs şehirlerinin valilerinden biatlar alınmıştır. II. Hakem tahta geçtiği zaman babasının görev vermiş olduğu devlet adamlarını görev yerlerinde bırakmıştır. Babasına olan saygısı ve onun devlet yönetimindeki başarısını bildiği için böyle bir uygulamaya gitmiştir.¹⁹²

¹⁸⁴ Zehra(Medinetüzzzehrâ), Kurtuba'nın 5 km kuzeyinde inşa edilmiştir. III. Abdurrahman döneminde inşasına başlanmıştır M.936 (H.325) yeni bir başkent ve karargâh şehri olarak planlanmıştır. bk. DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 41.

¹⁸⁵ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 231.

¹⁸⁶ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 233.

¹⁸⁷ MÜKRÎ, *Nefh El-Tîb*, II, s. 272; ÖZDEMİR, *Endülüs Müslümanlar*, s. 139.

¹⁸⁸ MÜKRÎ, *Nefh El-Tîb*, II, s. 272; bk. MEZRU, ...Mustansır, s. 54.

¹⁸⁹ MERAKİŞÎ, Muhammad b. Ali, *El-Muceb fi Telhîs Ahbar El-Mağrib*, Thk, Salah Havarî, *Mekteba El-Asriya* Kahire, 2006, s. 55-56. ; MEZRU, ...Mustansır, s. 28.

¹⁹⁰ HUMAYDÎ, *Cezvetü'l Muktebes*, s.16; MERAKİŞÎ, *El-Muceb*, s. 59.

¹⁹¹ Ebu Hasan Cafer b. Osman b. Kesil Kıpsî, Mustansır için eski bir dost ve devlet işlerindeki en büyük yardımcısı olmuştur. Babası Osman ise El-Mustansır'ın hocalığını yapmıştır. Endülüs'ün en ünlü şairlerindendir. bk. MEZRU, ...Mustansır, s. 35.

¹⁹² MÜKRÎ, *Nefh El-Tîb*, II, s. 286.

III. II. Hakem'in İlmi Hayatı

Endülüs Emevi Devleti içeride isyanları bastırıp istikrara kavuşunca ilmi alanda da bir yükselme dönemine girilmiştir. Devletin gücü yalnızca askeri alanda değil ilmi ve kültürel alanda da güçlenmeye başlamıştır. Bu dönemde ilmi hayatın gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri de kuzeyden gelen Hristiyan akınlarının durdurulmasıdır.

II. Hakem yaşadığı çağda ilmi koruyan ve destekleyen en önemli hükümdarlardan biridir. Endülüs'te ilmi hayatın gelişmesi için birçok faaliyette bulunmuştur.¹⁹³ II. Hakem döneminde Endülüs'ün dünyanın ilim başkenti olmasında hiç şüphesiz II. Hakem'in ilme olan tutkusu ve ortamın buna uygun olması etkili olmuştur. Bir başka etken ise Endülüs'ün iktisadi ve siyasi bakımdan güçlü olması ilmin gelişmesi için müsait bir ortamı oluşturmuştur. Siyasi alanda babası III. Abdurrahman'ın Endülüs'ün siyasi birliğini kurmuş olması ve hilafetini Kuzeydeki İspanyol devletlere dahi tanıtmış olması büyük avantaj yaratmıştır.¹⁹⁴ Bu dönemde Endülüs çevresinde nüfuzlu ve büyük bir devlet olmuştur. III. Abdurrahman çocuklarının maddi ve psikolojik açıdan düzgün bir hayat sürmeleri için her türlü imkânı sağlamıştır.¹⁹⁵ Her çocuğunun eğitimi ve yetiştirmeleri için ayrı ayrı hocalar tutmuştur. Kendisi bizzat ilgilenemediği için çocuklarını yetiştirmesi için âlimler görevlendirmiştir.¹⁹⁶ Bu uygulama Emeviler'de Emir Muhammed b. Abdurrahman döneminde başlamıştır M. 852-886 (H. 238-273). Tarihçi İbn Hayyan bu olayı şu şekilde açıklar;

Emir Muhammed oğullarından her birine doğumlarından itibaren araziler tahsis etmiş gelirlerinin kontrolü belli bir yaşa kadar eğitimlerinden sorumlu olan hocalar tarafından yapılmaktaydı, eğitim masrafları da bu arazinin gelirlerinden karşılanmaktaydı.¹⁹⁷

II. Hakem dönemin ünlü âlimlerinden ders almıştır. Hadis alanında Kasım b. Asbaa Ebu Muhammed, Zekeriya b. Hattab Kelbi, fıkıh alanında Ahmet b. Dâhim Ebu Ömer, dil bilgisi alanında büyük âlim Abu Ali Kâli, edebiyat alanında III. Abdurrahman'ın naibi olan Cafer Mushafi'nin babası Osman b. Nasır Mushafi,

¹⁹³ İKBİSÎ. Halil, Teşci El-hekam El-Mustansır Lilhareketu'l İlmiyye fi Endelus", *Müerih El-Arabî Dergisi*, Kahire 1990, S. 41: s.145.

¹⁹⁴ BEDİR, Ahmed, " El-Hayat El-Fikriye fi Endelus", *Diresset İlmiyye Dergisi*, Kahire 1985, S.19 s. 100.

¹⁹⁵ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 15.

¹⁹⁶ BEDİR, "... fi Endelus", s. 108.

¹⁹⁷ HUMAYDÎ, Cezvetü'l Muktebes, s. 330.

Matematik ve dil bilgisi alanında uzmanı Muhammed b. İsmail Nahavi'den dersler almıştır.¹⁹⁸ Eğitim aldığı âlimler II. Hakem'in ilmi karakterinin oluşmasında çok büyük rol oynamışlardır.

II. Hakem Endülüs'te ilmi hayatın gelişmesi için çok çaba sarf etmiş ve birçok faaliyette bulunmuştur. Birçok bilim dalıyla ilgilenmiştir. Bilim adamlarına araştırma yapmaları için maddi ve manevi destek sunmuştur. Tüm ilim ehlini ve şairleri meclisinde toplamış ve onlara ihsanlarda bulunmuştur. Bilim adamlarına kendi alanlarında eser vermesi için gerekli kolaylıkları sağlamıştır. Bu konuyla alakalı İşbilî, “Onun döneminde ulema sayısı çoğalmış, ilimler tasnif edilmiş ve bölümlere ayrılmış”¹⁹⁹ demiştir.

II. Hakem kitaplara önem vermiştir. Çünkü O, kitaplar olmaksızın bilimin gelişmeyeceğini düşünüyordu. Bu sebepten bütün kitapları bir yerde toplamaya çalışmıştı. Bu bağlamda Şam, Bağdat ve diğer islam şehirlerinde yeni yazılan ve nadir bulunan kitapları bulmak için memurlar tayin etmişti. Fiyat ne olursa olsun kitaplar satın alınıp Kurtuba'da toplanmıştır. Bu durumla ilgili Asfahani

Ağâni-Şarkılar, kitabını yazdığım zaman El-Mustansır bu kitabı ilk okuyan kişi olmak için kitabı satın alması için bana bir heyet gönderdi ve bin dinar karşılığında kitabı satın aldı²⁰⁰ demiştir.

Endülüs Emevî Devleti Haciblik²⁰¹ makamında bulunan kişinin o günlerde maaşının 80 dinar olduğunu göz önüne aldığımızda II. Hakem'in kitaplara verdiği değer ne kadar önemli olduğunu idrak edebiliriz.²⁰²

İli Hakem ilmi hayatın daha fazla gelişmesi için eğitime de büyük önem vermiştir. İbn-i İzari'nin ifade ettiğine göre;

Mustansır 17 kütüphane kurulmasını emretmiştir. Bunlardan üç tanesi Kurtuba Cami'sine bağlı olmak şartıyla Endülüs genelinde ve Kurtuba'nın farklı semtlerinde olmuştur. Bu kütüphanelerde çocuklara eğitim vermesi için fakih ve bilim adamlarını görevlendirip maaş

¹⁹⁸ İBN FERAZÎ, Tarih Ulema, I, s. 176.

¹⁹⁹ ÇAPAN, Fatma. DWAİMA, Jawad., “III. Abdurraman ve oğlu II.Hakem El-Mustansır Dönemleri'nde Endülüs'te İlim M.911-977 (H.300-366)”, *Akademik Sosyol Araştırmalar Dergisi*, 2016, S. 31 s. 8.

²⁰⁰ DABÎ, Bûğya El-Mültemis, I, s. 210.

²⁰¹ Endülüs'te idari bir makam olan Flik makamında bulunan insanlar Halife ile görüşmek isteyen devlet adamları veya elçileri Halife'nin huzuruna çıkarmakla yükümlüydü. Daha geniş bilgi için bk. MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, II, s. 286. ; MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I, s. 216. ; ÇAPAN, III. Abdurraman... , s. 9.

²⁰² KAHTANÎ, Ali Ahmed, *Eddevle El Âmiriye Fi El Endülüs*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ummuu'l Kura Üniversitesi, Mekke, 1981, s. 18.

ve ikramlarda bulunmuştur. Bu okullarda Müslüman çocuklar daha fazla iltifat görmüştür²⁰³.

II. Hakem fakir çocukların da eğitim görmesini sağlamak amacıyla Kurtuba genelinde küçük eğitim noktaları oluşturmuştur. Böylece II. Hakem döneminde ilim zenginlere has bir durum olmaktan çıkmış ve toplumun geneline yayılmıştır.²⁰⁴

II. Hakem döneminde Kurtuba nüfusu artmıştı ve Cami'ül-Kebir²⁰⁵ ihtiyaçları karşılamıyordu. II. Hakem M. 967 (H.356) yılında caminin ibadethane kapasitesinin artırılmasını ve ilmi faaliyetler için başka yerler yapılmasını emretmiştir.²⁰⁶ Cami'ül-Kebir'de dersler halkalar halinde yapılmaktaydı ve her halkada ayrı bilimler öğretilmekteydi. II. Hakem dönemiyle beraber dini ve edebi bilimlerin yanında Matematik, Astronomi, Tıp, Coğrafya, Tarih vb. dersler de verilmeye başlanmıştır.²⁰⁷ Tüm bu çabalar karşılığını vermiş birçok âlim ve hocanın dersler verdiği Cami'ül-Kebir, Üniversite hüviyetine kavuşmuştur. II. Hakem Kurtuba Üniversitesi'nin işlerini takip etmesi için kardeşi Münzir b. Abdurrahman'ı yönetici olarak tayin etmiştir. Tüm bunlarla da yetinmemiş, bazı zamanlar üniversiteye gelerek kendisi bizzat teftiş edip eksiklikleri gidermiştir.²⁰⁸

II. Hakem Hilafet sarayında bugünkü tabiriyle araştırma merkezi diyebileceğimiz bir yeri bilim adamlarının hizmetine sunmuştur. Hamidî'nin söylemine göre, Halil b. Ahmed'in,²⁰⁹ El-ayn adlı eserini incelemek için birçok ilim adamını toplamıştır.²¹⁰ II. Hakem'in yaptırdığı bu çalışma günümüzdeki telif hakkını korumak ve insanlığa zarar vermemek için kurulan etik kurullarına benzer bir oluşum meydana getirmiştir. Bu ise bize II. Hakem'in bilime ve bilim adamlarına verdiği değeri gösterir.

²⁰³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 240.

²⁰⁴ ÇAPAN, III. Abdurrahman..., s. 9.

²⁰⁵ Cami'ül-Kebir: (Kurtuba Ulucamiisi-Mezquita) Endülüs'ün mimarisinde yapılan en önemli eserlerdendir. Bu eserin temeli I. Abdurrahman tarafından atılmıştır. II. Abdurrahman M.822-855, III. Abdurrahman M.912-961, II. Hakem M.961-976 ve Başvezir El-Mansûr M.977-1002 zamanlarında gerçekleştirilen genişletme ve ilâvelerle X. Yüzyılın son çeyreğinde son şeklini almıştır. Cami'ül-Kebir'de ibadethane faaliyetleri dışında kadılık meclisi, tebligat ilanı gibi işler de yapılmaktaydı. Ayrıca II. Hakem Dönemi'nde ilmin gelişmesiyle zamana ayak uydurmak için üniversiteye dönüştürülmüştür. Daha geniş bilgi için bk. ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs, TDV yayınları*, Ankara, 2016, s. 300; MEZRU, ...Mustansır, ss. 158-171.

²⁰⁶ İSA, Muhammad. *Tarih El-Ta'lim fi İspanya, Daru'l Fikir El- Arabî*, Kahire, 1982, ss. 1-2.

²⁰⁷ MEZRU, ...Mustansır, s. 174.

²⁰⁸ MEZRU, ...Mustansır, s. 176.

²⁰⁹ Halil b. Ahmed El-Farahidî, Edebiyet ve Dil alanında en önemli âlimlerden biridir. İlmi'l Urud yani şiir yazma ilmini ortaya çıkardı ve bu alanda birçok talebe yetiştirdi. bk.ÇAPAN, III. Abdurrahman..., s. 11.

²¹⁰ HUMAYDÎ, Cezvetü'l Muktebes, s. 50.

II. Hakem yeni bir sistem oluşturarak tüm tıp hekimlerini içinde bulunduran bir lonca teşkilatı kurup onları ilimlerine göre sınıflandırıp maaşa bağlamış ve onlara ihtiram göstermiştir. Bu loncadan olan Ahmet b. Hafsun Halife'nin hekimliğiyle görevlendirilmiştir. Yine bu loncadan Abu Abdullah Sakafî hem tıp hem de mühendislik alanında âlim olduğu için II. Hakem'in nazarında değeri daha yüksekti. Göz alanında uzman olan Sabit b. Sinan'ın ²¹¹ talebelerinden ve ünlü âlim Yunus Harranî'nin çocukları Ahmed ve Ömer Endülüs'e gelince II. Hakem onları memnuniyetle karşıladı ve onların hizmetine Hilafet sarayında bir tıp merkezi kurdurdu. Bu merkezde ilaç üretimi yapılmaktaydı. Fakir olan insanlar bu ilaçlardan ücretsiz bir şekilde faydalanabilmekteydiler. Bu merkez günümüzdeki eczane işlevini görmekteydi.²¹²

II. Hakem'in ilim ortamında yetişmesi onu bilime ve âlimlere çok yakınlaştırdı. Âlimler de onun şahsiyetinden etkilenmekteydi ki bazı ilim meclislerinde onun sözleri konuşuluyordu. Tarihçi Humeydî onun hakkında “ El-Mustansır (II. Hakem) gerçek bir âlimdir ve hatta yazdıkları diğer âlimler tarafından kaynak olarak alınmaktaydı” demiştir.²¹³ II. Hakem, Endülüs'ün gelişmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Kendisi de ilme maddi manevi ve faydalar sağlamıştır. “Ensebü'l Tayyibin ve Aleviyyunü'l-Kadimin Mine'l-Magrib” adında Mağrib'den gelenlerle alakalı bir kitap yazmıştır.²¹⁴ Bazı oryantalistler II. Hakem'in ilme verdiği hizmeti şöyle yorumlamışlardır. “ Ondan önce İspanya'yı ilme önem veren birçok kişi yönetti ancak hiç kimse ilme ve kitaplara onun kadar hizmet etmemiştir”.²¹⁵ Bazıları ise daha ileri giderek şu şekilde yorumlamış “ II. Hakem ilimle o kadar ilgiliydi ki gaza ve cihat anlayışı geri planda kaldı...”²¹⁶ Demişlerdir. Oryantalistlerin söylemlerinde doğru noktalar olsa da cihat ve gaza ile ilgili söyledikleri yanlıştır. Çünkü bu dönemde az da olsa savaşlar yapılmıştır. Kaldı ki II. Hakem döneminde çok fazla cihat olmamasının sebebi babasının Hristiyanlarla yaptığı barış

²¹¹ Bağdat'ta doğmuştur. Tarih, Tıp, Matematik alanlarına katkılar sağlamıştır. Yunanca, Süryanice tıp kitaplarından bazılarını çevirmiştir. Eserlerinden biri Asnaf El-Amrad'dır. Daha geniş bilgi için bkz. Elektronik Arap Ansiklopedisi, K, El-Hadare El-Arabiya, I: Alam ve Meşahir, s. 159. bk. <https://www.arab-ency.com/ar/البحوث/سنان-بن-ثابت-بن-قرة-الحراني/> (13.12.2016); ÇAPAN, III. Abdurraman..., s. 12.

²¹² ÇAPAN, III. Abdurraman..., s. 12.

²¹³ HUMAYDÎ, Cezvetü'l Muktebes, s. 101.

²¹⁴ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, III, s. 60. ; ÇAPAN, III. Abdurraman..., s. 12.

²¹⁵ PALANTHIA, Angel, *Tarih El-Fikir El-Endülüsî*, Çev, Hüseyin Mü'niş, Bûr Said, Mektebetü'l Sakâfe, 2008, s. 10.

²¹⁶ LIN, Paul, *Kısatu'l El-Arap fi Aspanya*, Çev, Ali, Carm, Kahire, Müessesetü'l Hindavî, 2014, s. 141.

antlaşmalarıdır. Nitekim II. Hakem, tarihçi Hamidî'yi Rum gazvesine devam etmiş ve Germenlerle de savaşmıştır.²¹⁷

II. Hakem Hilafetinin son dönemlerinde felç geçirmiş ve devlet işlerini naibi Cafer b. Osman Mushafiye devretmiştir. II. Hakem Mayıs M. 976 (Sefer H. 366) tarihinde vefat etmiştir.²¹⁸

²¹⁷ ÇAPAN, III. Abdurraman..., s. 8.

²¹⁸ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 240.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. HAKEM DÖNEMİ'NDEN SONRAKİ İÇ SİYASİ GELİŞMELER

I. Halife II. Hişam El-Müeyyed-Billah Dönemi (H. 354-403/ M. 966-1013)

A. II. Hişam'ın Adı ve Sıfatları

Soyu Hişam b. El-Hakem b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. El-Hakem b. Hişam b. Abdurrahman b. Muaviye El-Emevi'dir.²¹⁹ Abu'l-Valid, lakabı ise El-Müeyyed Billah²²⁰ (Allah tarafından desteklenen kişi) demektir. Müeyyed-Billah Endülüs'te Emevilerin onuncu hükümdarı olmakla birlikte üçüncü halife olarak da kabul edilir.

II. Haken 48 yaşına geldiğinde Endülüs'te Emevi Hilafeti'nin tahtına çıktı ve hala çocuğu yoktu. Bu durumundan çok endişeleniyordu ve Hilafet makamına geçirmek için hep Allah'tan bir oğul istedi. M. 962 (H. 351) yılında Navarlı olan eşi Subh bir erkek çocuk doğurmuş ve çocuğun ismini ise Abdurrahman koymuştur. II. Hakem çocuğu yetiştirmek için Muhammed b. Abî Amir'i görevlendirmiş ve bu görev için aylık 15.000 dinar tahsis edilmesi husunu emretmiştir. Ancak Abdurrahman fazla yaşamayarak çocuk yaşta vefat etmiştir.²²¹ M. 965 (H. 354) yılı Cemaziyelahir ayında eşi Subh'tan bir oğlu daha olmuştur. Hacib Mushafî ile birlikte kendi makamındayken II. Haken müjdeyi almış ve çok sevinmiştir. Ardından oğlu Hişam'a Müeyyed-Billah (Allah'ın yeryüzdeki temsilcisi) lakabını vermiştir.²²²

²¹⁹ Elektronik Arap Ansiklopedisi, K, Alam ve Meşehir, XXI s.159. Bkz. www.arab-ency.com/_/details.php?nid=162950 (15.4.216)

²²⁰ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 253.

²²¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 502.

²²² YASİN, Yusuf Ahmed, " Meşeri' El-istibdat Bil-devletü'l-Emeviyye fi El-Endülüs Ukub Vefet El-Hakem El-Mustansır" *Dirasaat El-Ulum El-İctimaiyye Dergisi*, Amman, 2008, C, XXXV, S. 2, s.1.

El-Müeyyed-Billah Hişam'ın şahsiyeti ve sıfatlarıyla ilgili tarihçi İbn İzarî;

Beyazdı, gözleri siyah ve iridir, sakalı kırmızıya çalardı, vucudu yapılıydı, bacakları kısa, kapanık ve ibadete mayildir. Kur'an tecvidine ve derslerine önem verir, yoksullara oldukça sadakalar verirdi" diye ifade eder.²²³

İbn Hazm ise Hişam'ın şahsiyeti ile alakalı olarak " güçsüz varlıksız, ne emrederdi ne yasaklardı " demiştir.²²⁴ Yüzüğünde "Hişam b. El-Hakem-Billah Ya'tası" yani (Hişam b. El-Hakem Billah Allah'a sığınır) yazılıdır. Çocuk sahibi olmadan vefat etmiştir.²²⁵

B. Hişam'ın Veliahtlığı ve Tahta Çıkışı

II. Hişam'ı yetiştirmek amacıyla birçok devlet adamı ve âlimler görevlendirilmiştir. Onların başında devlet adamı olan Muhammed b. Abî Âmir (El-Mansur), M. 970 (H. 359) yılında görevine başlamıştır ve bugünden itibaren Mansur'un Hilafet kademelerinde tedrici olarak yükselmeye başlamıştır.²²⁶ II. Hişam 8 yaşına geldiğinde Fakih olan Ahmed b. Muhammed b. Yusuf Kastalî Hişam'a terbiye vazifesi yapmıştır. Yanısıra Abu bakr İşbilî ve Abu Alî Kalî'den dil bilgisi dersleri almıştır. Kalî Hişam'ın çocukluğu ile alakalı "zeki, becerikli ve anlayışlı" olduğunu ifade eder. Hişam'ın babası II. Hakem kitapları toplamakta meşgul oluyordu bu durumu fırsat bilen devlet adamları siyasi nüfuzlarını artırmış ve kendi lehlerine çevirmişlerdir. Ayrıca saraydaki II. Hakem'in kadınları özellikle Subh'un²²⁷ nüfuzu ve tesiri hem II. Hakem'a hem de devlet adamlarını etkilemeye başlamıştır. Hatta Subh, II. Hakem'in ölümünden sonra devletin en yüksek nüfuz sahibi olma imkânına kavuşmuştur. Buna mukabil olarak Endülüs'te Emevi Hilafetinde bulunan II. Hişam kendi rolünü ihmal ederek, horluk ve zaafiyete örnek olarak gösterilmiştir.

²²³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 263.

²²⁴ İBN HAZM, Abu Muhammed Ali b. Ahmed, *Cemharatu'l-Ansâb, Daru'l-Kutub El-Alemiyye*, Beyrut, 1983, I, s. 100.

²²⁵ ANAN, Muhammed, *Teracimİslamiyye Şerkiyye ve Endülüsiyye*, Kahire, Mektebatu'l-Hancî, 1970, s. 201.

²²⁶ Subh Hatun: Navar bölgesinden olan bu hatunun gerçek adı (Orura) yani Sabah'tır, M.976 (H.366) II. Hakem evlenmiştir. Hişam El-Mueyyed Billah'ı doğurduktan sonra Endülüs Hilafet sarayında aşırı nüfuz sahibi olmuştur. II. Hakem'in itirazi olmadan kendi işlerini idare etmek için istediği kişiler getiriyordu hatta devlet kademelerinde tayin hakkına sahiptir. Bunun en büyük örneği El-Mansur'u Hilafet Sarayına getirmesi ve ona destek olması'dır. bk. KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 19.

²²⁷ ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 502-503.

Bunun sebebi ise babası II. Hakem ve aşırı nüfuzlu olan annesi Subh'dan devlet kademelerinde gereken alıştırma desteğini görmemesidir²²⁸.

II. Hakem yakalandığı inme hastalığından dolayı çok ağrılar çekiyordu ve bu nedenle sarayından nerdeyse hiç çıkmıyordu. Ölümünün yaklaştığını hissedince henüz çocuk yaşta olan oğlu II. Hişam için ileri gelen devlet adamlarından ve ayanlardan biat istemiştir. II. Hakem kendisinden sonra Endülüs'te Hilafet makamına kardeşi El-Muğira'nın gelmesinden korkmuştur. Nitekim bu korku eşi Subh içinde geçerliydi. Buna istinaden II. Hakem hayattayken oğlu için veliahtlığı garantileme çabasına girmenin en doğru karar olduğunu düşünmüştür. Bu konu hakkında istişare yapmak için II. Hakem devletin emirleri ve ayanlarını meclisine çağırmıştır. Devlet adamları meseleye vakıf olduktan sonra II. Hakem'in kararını desteklemişlerdir. M. 976 (H. 366) yılında Kurtuba'da Hilafet Sarayı'nda veliahtın biat töreni yapılmıştır.²²⁹ Ardından o zamanında ki Sahibu'l-Şurta (İçişleri Bakanı) olan Muhammed b. Ebi Âmir ve Subh'un kâtibi Meysur biat mektuplarını Endülüs şehirlerine dağıtım görevini üstlenmişlerdir. Camilerde yeni veliaht için dua edilmiş ve sikkeler üzerinde adı zikredilmeye başlanmıştır. Böylece II. Hakem'in Hilafet'in akibeti ve oğlunun istikbali adına endişeleri sona ermiştir.²³⁰

II. Hakem oğlu Hişam'ı çocuk yaşta veliaht ilan ettiği için, tarihçilerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu konuyla ilgili İbn Besam (El-Zahîra) kitabında İbn Hayyan'dan aktardığı yazıda şöyle der;

Oğluna duygusal bağlandı, taht verasetinde ciddiyet göstermedi, kardeşlik büyüklüğüne, aşiret ricalına bakmaksızın Hilafet'e uygun olmayanı getirmiştir...ondan önce ki bu adeti Ben-i Abbas sultanları yaptığı için ayıplardı ama o da kendi iradesiyle yaptı ve şüphesiz Allah'ın emri isabetlidir.²³¹

II. Hakem'in hastalığı nedeniyle Hilafet işlerini idare edemeyecek hale gelmiştir. Durum böyleyken Halife'nin Hacibi Cafer b. Osman Mushafî ve yardımcısı Muhammed b. Ebi Âmir devlet işlerini idare etmeye başlamışlardır. Ancak Mustansır'ın hastalığı şiddetlenince ve vefatı beklenmeye başlandığında, Muhammed b. Ebi Âmir veliaht olan Hişam'i Kurtuba'da heybeti ve vakarını göstermek için

²²⁸ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 20.

²²⁹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, ss. 20-21.

²³⁰ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 249.

²³¹ İBN BESAM, Abi Hasen Ali, *El-Zahîra fi Mehâsin Ahlu'l-Cezîra*, Thk, Abbas İhsan, *Daru'l-Sekafe*, Beyrut, 1997, K.4, I, s. 40.

ayanlarla birlikte ordu başında Kurtuba'nın ana caddelerinde dolaştırması için El-Mushafî'ye öneri sunmuştur. Mushafî de Muhammed b. Ebi Âmir'in sunduğu önerinin iyi fikir olduğu düşünmüştür. Ardından devlet ileri gelenleri ve onların başında Muhammed b. Ebi Âmir ile Veliaht Hişam at üzerinde şehir caddelerinde gezmişlerdir ve muazzam bir askeri törenle Kurtuba caddelerinde dolaşmaya başlamışlardır. Tören esnasında halk zeytinyağından alınan Darıba el-Zeytûn adı verilen vergiden şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Hişam bu verginin iptal edilmesini emretmiştir. Tarihçiler bu askeri töreni ve vergi meselesinin düzenlenmesinin Muhammed b. Ebi Âmir tarafından yapıldığını kayıt etmiştir.²³²

C. Halife II. Hişam (H. 366-399/ M. 976-1009) Hilafete Geçtikten Sonra Endülüs'ün Durumu

II. Hakem'in hastalığı ilerleyince Sakalibalardan²³³ iki hizmetçi olan Faik ve Cevzer'den başka kimse yanına giremiyordu. Nitekim ölümünü ilk bilen onlardı. Onlar ölüm haberini saklamaya karar verdiler. Ayrıca ölüm döşeginde olan II. Hakem'in yanına kimse girmesin diye sarayın emniyetini nöbetçileri artırarak sağladılar. Daha sonra istişare yapıldı ve aralarında halifelığe layık ve istenilen bütün şartlar kendisinde mevcut olan Muğira b. Abdurrahman'ı (II. Hakem'in kardeşi) hilafet başına getirmesinde çaba göstereceklerine dair karar verdiler. Nitekim Hişam b. Hakem'in yaşı küçük olduğu için babasından sonra Hilafet makamının sorumluluklarını taşıyacak güce sahip değildi.²³⁴ Bununla birlikte Muğira'dan sonra Hilafet makamına Hişam'ın geçeceğini ilan etme konusunda da anlaştılar. Zira büyüdükten sonra hilafet işlerini ve sorumluluklarını yerine getirebilecekti. Faik ve Cevzer'in bu şekilde davranmasının sebebi ise Hakem'den sonra Muğira'nın başa gelmesiyle birlikte nüfuzlarını arttırmayı düşünmelerindendi. Bununla ilgili bir gün Cevzer Faik'e şöyle dedi;

Hacib Cafer b. Osman'ın başının kesilmesi gerekir. Böylece bizim işimiz tamamlanmış olur.

Bunun üzerine Faik: Haksız yere Mevlamızın (II. Hakem) kâtibi ve şeyhlerimizin şeyhinin

²³² İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 249; SELİM, Abdulaziz, *Tarih El-Müslimîn fi El-Endülüs ve Asârahum*, Betrut, *Daru'l-Mearif*, t.y. s. 326.

²³³ Sakalibalar, kölelerden oluşup, çocukken Yahudi ve Germen tücarları onları Avrupa ülkesinden getirip Endülüs'te satmışlardı. I.Abdurrahman Arap kabilelerinin nüfuzu azalmak için onlara itimat etmiştir. Zaman geçtikçe bu tabaka ticaret ve el zanaat ile bilinmiştir. Halife III. Abdurrahman döneminde orduların başına, vezirlik, haciblik makamlarına getirilmişlerdir. bk. ANAN, Devletü'l İslam, I, ss, 204-205.

²³⁴ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 22.

katledilmesini mi istiyorsun? Belki de bizim istediğimiz doğrultusunda bize muhalefet etmez. Durumu kendisine anlatalım ve sebepsiz yere kan akmasını durduralım.²³⁵

Daha sonra Cafer'in yanlarına gelmesi için birini gönderdiler. Cafer onlara geldikten sonra II. Hakem'in ölümünü haber verip taziyelerini sunduktan sonra Muğira'nın hilafetiyle ilgili düşüncelerini anlattılar. Hacib Cafer'in ise şimdilik onların aldıkları kararlar doğrultusunda hareket etmekten başka bir çaresi kalmayıp onlara "Vallahi bu en doğru karar ve en güzel yapılacak iştir, durum elinizdedir. Ben ve başkaları sizin alacağınız kararlar doğrultusunda sizinle beraberim"²³⁶ diye cevap vermiştir.

Cafer saraydan çıktı. Fakat Faik ve Cevzer'in planlarını boşa çıkarmak için neler yapmak gerektiğini düşünmeye başladı. Daha sonra Hacib Cafer arkadaşlarını ve Ziyad b. Eflah, Muhammed b. Ebi Âmir gibi devlet adamları ile askerî komutanları da davet ederek bir araya getirdi. Halife II. Hakem'in öldüğünü haber vererek taziyede bulundu. Daha sonra Sakalibalardan Cevzer ve Faik'in yapmak istedikleri entrikayı, Hişam'a olan biatlarını bozmak istediklerini ve Hilafet makamına Muğira'nın getirilmesi planlarını da anlattı. Bu komplonun bozulması gerektiğini söyledi ve sözlerine şöyle devam etti; "Devletimizi ve kendimizi güven içinde hissedebilmemiz için tek çaremiz Hişam'dır. Eğer bu olursa bütün dünya elimde olur. Şayet Muğira'ya geçerse dünya başımıza yıkılır" dedi.²³⁷

Hacib Cafer'in yaptığı toplantıdan sonra mecliste bulunanlar arasında II. Hakem'den sonra kimin geleceği konusunda uyuşmazlık sonrasında farklı iki görüş savunulmaya başlandı. Faik ve Cevzer'in önderliğinde Sakaliba'dan olan grup Muğira'nın devlet işlerinde daha sorumluluk sahibi ve işleri daha iyi çevireceği kanaatinde olup Hişam'ın bu sorumlulukları taşıyacak yaşta olmadığını savundu. İkinci grupta ise çoğu devlet adamları olmak üzere II. Hakem'in hastalandığı dönemde Endülüs'ün idaresinde olan Hacib Cafer, Muhammed b. Ebî Âmir ve Hişam'ın annesi Subh bulunmaktaydı. Bu grup II. Hakem'in oğlu Hişam'ı veliahtılan ettiği üzere Hişam'ın Hilafet makamına gelmesi gerektiği kanaatindeydi.²³⁸

Aslında II. Hakem'den sonra Muğira'nın Halife olması daha uygundur. Zira kardeşinden sonra Emevi emirleri arasında devletin sorumluluğunu ve işlerini idare

²³⁵ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 22.

²³⁶ İBN-İ İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 260; ANAN, *Devletü'l İslam*, I, s. 517.

²³⁷ SELİM, *Tarih El-Müslimîn*, s. 323-324.

²³⁸ İBADÎ, *fi Tarih El-Mağrib*, s. 239.

etmesinde en iyi olanağa sahipti. Fakat ikinci grup mevki ve makamlarını kaybetmemek adına Hişam'ın halife olmasını istediler. Bunun üzerine Cafer Mashafî, Muhammed b. Ebi Âmir ve Hişam'ın halifelîğe gelmesini destekleyenler de Muğira'nın öldürülmesine ve Hişamın halife olarak gelmesine karar verdiler.²³⁹

Muhammed b. Ebi Âmir, Muğira'nın öldürülmesi için girişimde bulundu. Hacib Cafer de Muhammed b. Ebi Âmir ile birlikte güvendiği askerleriyle suikaste katıldı. Nitekim halifenin askerlerinden III. Abdurrahman'ın Mevlası olan Bedir komutasında 100 kişilik bir birlik oluşturuldu. Muğira'nın evini dört bir taraftan kuşatarak eve saldırdılar. Muğira'yı bu olaylara hazırlıksız bir şekilde evinde otururken buldular. Sonra da Muhammed b. Ebi Âmir devlet adamlarının kararlarını ve Hişam b. Hakem'in babasından sonra halife tahtına oturacağını bildirdi. Bunun üzerine Muğira, kardeşinin oğlu olan II. Hişam'ın halifelîğini kabul ederek tebrik etti. Daha sonra Muhammed b. Ebi Âmir'e şöyle dedi: "Onlara benim itaat ve biat ettiğimi bildir! Dilediğiniz şekilde bana güvenebilirsiniz."²⁴⁰ Daha sonra kendisinden ve devlet adamlarından kanından vazgeçmelerini diledi. Bunun üzerine Muhammed b. Ebi Amir'in kalbi yumuşayarak Cafer Mashafî'ye Muğira'nın sıdkını ve durumunu anlatan bir mektup yazdı. Cafer mektubun cevabında Muğira'yı öldürmesinde geciken Muhammed b. Ebi Âmir'i kınadı ve şöyle dedi; "Eğer emri yerine getirmeyeceksen yerine getirmek için birini göndeririz." Muhammed b. Ebi Âmir, Mashafî'nin bu cevabına kızarak yazılan mektubu Muğira'ya gösterdi. Sonra da askerler Muğira'yı boğarak öldürdüler. Daha sonra kardeşinin oğlu Hişam'a biat etmekte mecbur olan Muğira'nın intihar ettiği söylentilerini insanlar arasında yaymaya çalıştılar.²⁴¹

Saray hizmetçileri Faik ve Cevzer'e Muğira'nın ölüm haberi gelince dehşete düştüler. Ancak ellerinden bir şey gelmeyeceğini anlayınca Cafer'in yanına giderek Hişam'a biat ettiklerini ve kendilerinden hâsıl olan olaylardan dolayı da özür dilediler. Bunun üzerine Cafer, onlara ihsan ve ikramda bulunduğunu izhar etti. Ancak Muğira'nın meselesinden dolayı içinde onlara ve Sakalibalara karşı kin ve

²³⁹ İBADÎ, Fi Tarih El-Mağrib, s. 240

²⁴⁰ İBN BESAM, El-Zahîra, K.4, I,s.41.

²⁴¹ SELİM, Tarih El-Müslimîn, s. 324.

nefretini gizlemiştir. Bununla birlikte Cafer, Halife'nin işleriyle ilgilendiğinden dolayı onlarla ilgilenme işini sonraya bırakmıştır²⁴².

Muğira'ın öldürülmesinden sonra Hişam Hilafet makamına oturdu. Böylece II. Hakem'in oğlunun hilafette kalması dileği yerine gelmiş oldu. Nitekim Hacib Cafer Mashafî, Muhammed b. Ebi Âmir, komutan Gâlib ve devlet büyükleri Hişam'ı küçük yaşta olmasına rağmen tahta oturttu. Hilafet'in biat merasimine devlet adamları, vezirler, âlimler, fakihler ve Kurtuba'daki sarayın adamları davet edildi. Bu merasim 1 Ekim M. 976 (4 Safer H. 366) Pazartesi gününde gerçekleştirilip II. Hişam Müeyyed-Billah'a biat edilmiştir.²⁴³

II. Hişam, Endülüs tahtına çıktıktan sonra devletin siyasi alanında güç ve imkan sahibi olan dört şahsiyet ortaya çıktı. Bunlar, Hacib Cafer Mashafî, Muhammed b. Ebi Âmir ve Hişam'ın annesi Subh'tur. Bunların yanısıra Kurtuba'dan uzakta olmasına rağmen III. Abdurrahman ve II. Hakem dönemlerinde İspanyol Krallıkları'na karşı göstermiş olduğu askeri beceri ve elde ettiği zaferlerden dolayı Kurtuba'da makamı ve varlığı oldukça büyük olan ünlü komutan Gâlib de bulunmaktaydı.²⁴⁴ Bu dört şahsiyet kâğıtlarını açık bir şekilde oynamaya başladılar. Hacib Cafer, başlarında Faik ve Cevzer ile bütün Sakalibalardan kurtulmak istemekteydi. Muhammed b. Ebi Âmir ise, kendi mevki ve makamını yükseltmek ve gelecekte kurduğu hayalleri gerçekleştirmek istiyordu. Subh hanımefendi ise, kendi oğlunun hilafeti döneminde saltanatını ve hükümlerliğini sürdürmek istemekteydi. Sonuç itibarıyla adı geçen kişiler devletimkânları kullanarak Endülüs hakimiyetini elde etmek maksadıyla çalışmaya devam etmişlerdir.²⁴⁵

Komutan Gâlib ise bulunduğu yerde (Es-Sağru'l-El alâ'de) ordusuyla birlikte Endülüs sınırlarını güvenli hale getirirken Kurtuba'daki olayları uzaktan takip etmekteydi. Fakat II. Haşim'in hilafeliğe gelmesiyle beraber ortaya çıkan geçici huzur dönemi fazla devam etmedi. Özellikle II. Hişam'ın annesinin desteği kazanan Muhammed b. Ebi Âmir, Hacib Cafer Mashafî'nin rakibi duruma gelmiştir. Zira Muhammed b. Ebi Âmir, etkisini arttırmak ve sonra da Hişam'ın annesini kontrolü

²⁴² İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 262.

²⁴³ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 26.

²⁴⁴ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 28.

²⁴⁵ DABÎ, *Bûğya El-Mültemis*, ss. 115-116.

altına almak için II. Hişam döneminde tahtı kendisinin koruyacağını ve devletin güvenliğini sağlayacağına dair Subh'a hazır olduğunu söylemiştir.²⁴⁶

II. Muhammed b. Ebi Âmir El-Mansur'un (H. 371-392/M. 981-1002) Endülüs'te Yönetimi Kontrolü Altına Alması

A. El-Mansur'un Soyu ve Yetiştirilmesi

Tam adı Ebu Âmir b. Abdullah b. Amir Muhammed b. Velid b. Yezid b. Abdülmelik b. Amir El-Muafirî olup Yemenli Himyer kabilelerindendir. Dedesi Abdülmelik Tarık b. Ziyad ile birlikte Endülüs'e ilk gelenlerdendir. Endülüs fetihleri zamanında El-Ceziretü'l-Hadra denilen yerde konaklamışlardır. Savaş alanında cesaretini ve kahramanlıklarını ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine kendisine mükafaat olarak Tuş²⁴⁷ memleketinde bulunan arsalarla mükâfatlandırılmıştır.²⁴⁸

Muhammed b. Ebi Amir genç yaşta Kurtuba'ya geldi ve buradaki üniversitede öğrenim görmeye başladı. Güzel ahlaklı ve ilim tahsil eden Muhammed b. Ebi Amir, Tarih okumayı çok severdi. Arkadaşları kendisine akılsız diye hitap ederdi ve onunla alay ederlerdi. Fakat kendine o kadar güveniyordu ki onlara gelecekte becerilerini ortaya çıkaracağını ve devlet kademelerinde ileri seviyeye geleceğinden hep bahsederdi.²⁴⁹

Muhammed b. Ebi Amir'in gençliğinde kendisiyle iftihar etmesiyle alakalı İbn Hatib şöyle nakleder;

Muhammed b. Ebi Amir'in öğrencilik hayatında amcası oğlu Ömer b. Askalaca, Katip ibn Maizî ve Malika, ibn Hasan adı ile bilinen biri ve Musa b. Azrun ile birlikte Kurtuba'nın bahçelerinden birinde aralarında sohbet ederlerdi. Öğrenciler hayalleri hakkında konuştukları gibi gelecekleri hakkında da konuşturlardı. O sırada Muhammed b. Ebi Amir arkadaşlarına benden ne dilerseniz dileyin deyince, amcası oğlu Askalaca, beni şehrin valisi yap dedi, İbn Hasan da Rey'i işaret ederek mahkeme işlerini bana ver, zira oradan gelen inciri çok

²⁴⁶ DABÎ, Bûğya El-Mültemis, ss. 115-116; IBN ESÎR, El-Kâmil, VIII, s. 678.

²⁴⁷ Tuş: El-Ceziretü'l-Hadra kuzeyinde Âra vadisi üzerine yer almaktır, bk. İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 318; İDRİSÎ, *Muhammed b. Andulallah, Nezhetü'l-Müştak fî İhtiraki'l-Afâk, Mektebe El-Sekafetü'l-Diniyye*, Kahire, 1994, II, s. 565.

²⁴⁸ MERAKİŞÎ, El-Mu'ceb, s. 72.

²⁴⁹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 31.

beğeniyorum, dedi. İbn Maizi de bana (El-Hisbe)²⁵⁰ çarşı işlerini ver, ben çarşayı ve işini çok severim diye cevap verdi. Musa b. Azrun ise şayet sen bir devlet makamına gelirsen emir ver ki beni bir eşşeğe ters bindirsinler bütün bedenime de bal sürsünler ki bütün sinekler vücuduma uçuşup Kurtuba'da gezdiresinler.²⁵¹

Muhammed b. Ebi Amir saltanat yönetimini ele geçirdiğinde rivayete göre İbn Hasan ve İbn Maizi'nin dileklerini yerine getirirken Musa b. Azrun'un dileğini yerine getirirmemiştir.²⁵²

Muhammed b. Ebi Âmir eğitimini Kurtuba Üniversitesi'nde tamamladı. Ailesinin yolunu takip ederek hâkimlik mesleğine devam etti. Ayrıca Lügat ve Edebiyatı da öğretmeni Ebi Ali Kâli ve Ebi Bekir b. Kutıyye'den öğrendi. Hadis ilmini de Ebi Bekir b. Muaviye Kureşî'den öğrenmiştir.²⁵³

Abdolvahid Marakişî, ibn Hazm'dan Muhammed b. Ebi Âmir'in beklentilerinden bir rivayeti naklederek şöyle demiştir;

Ebu Abdullah Muhammed b. İshak Temimîbana bildirmiş ki: Muhammed b. Ebi Âmir evimin üst katında oturmaktaydı. Gece yarısından sonra yanına girdiğimde gecenin ilk saatlerinde bıraktığım gibi yerinden kımlıdamamıştı. Ona dedim ki: Daha uyumamışsın? Uyumadım, dedi. Seni bu saate kadar uyutmayan nedir? Dedim. Düşündüklerim dedi. Dedim Düşündüğün ne? Dedi ki: buranın hükümdarı olsam ve Kurtuba'nın Kadısı Muhammed b. Beşir ölürse yerine kimi getireceğimi düşünüyorum. Zira Endülüs'te bulunan herkesi düşündüm sadece bu işi yapabilecek tek kişi geldi aklıma. Dedim ki: Aklına gelen Muhammed b. Selim mi? Dedi ki: Evet, vallahi odur! ²⁵⁴.

Bu rivayetler Muhammed b. Ebi Amir'in daha hayatının başlangıcında beklentilerinin ve tecrübesinin ne kadar geniş olduğunu bize göstermektedir.

B. Halife II. Hakem'in Karısı Subh ile Muhammed b. Ebi Amir'in (El-Mansur) İrtibatı

Muhammed b. Ebi Âmir sarayın kapısının yanında küçük bir dükkân açmıştır. Burada sarayın hizmetçilerine ve Halife'ye gönderilen mektupları yazmak

²⁵⁰ El-Hisbe: Kadılık makamına bağlı bir görevi'dir. Yaşam şartları'nın çoğalmasi neticesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu görev işleri: Yolar temizliğı, içki kullananları ve hanları gözetlemek ve çarşılarda istismarı ve aldatmaları yasaklanmak. bk. İBN HALDÛN, El-İbar, I, s. 225; MAVİRDÎ, Abu Hasan Ali, *El-Ahkêmu'l-Sultaniyye*, Thk, Ahmad El-bağdadî, *Daru-İbn-i-Kutiyye*. Kuvet, 1989, s. 211.

²⁵¹ İBN HATÎB, Âlamu'l Alâm, II, s. 77.

²⁵² KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 32.

²⁵³ LIN, Kısatu'l El-Arap fi Aspanya. s. 142.

²⁵⁴ MERAKİŞÎ, El-Mu'ceb, ss. 72-73.

için kâtiplik yapmaya başlamıştır. Edebiyat ve kültür sahibi olduğu için yazıları oldukça beğenilmiştir.²⁵⁵ Nitekim sarayın gılmanları ve hizmetçileri vasıtasıyla II. Hakem'in eşi Subh, O'nun becerikli olduğunu duymuştur. Subh'un sarayda işleri yürütmek ve mallarını idare etmek için birine ihtiyacı vardı. Bunun üzerine II. Hakem'den Muhammed b. Ebi Âmir'i sarayda tayin etmesini istedi. Halife de dileğini yerine getirerek onu bu göreve tayin etti. Kısa bir süre içinde Muhammed b. Ebi Amir'in yıldızı sarayda parladı. Halife'nin eşi Subh O'nun çalışmasını beğendi ve O'na güveni günden güne arttı. Böylece Muhammed b. Ebi Amir daha sonraları devlet kademelerinde daha yetkili makamlara gelmiştir. Kendisi de Subh hatunun gözüne girmek için elinden ne gelirse yapmıştır. Hazine başkanlığı görevi sırasında Subh'a asrın harikası diye nitelenen gümüşten maket bir saray inşa etmiştir. Bu maketi herkersin görmesi için kendi evinden halife'nin sarayına kardar çarşı ve pazardan geçirerek götürmüştür. Böylece halkın beğenisini kazanmaya çalışmıştır.²⁵⁶

Halife II. Hakem, Muhammed b. Ebi Âmir'in bu yaptıklarından dolayı kendisini devletin mallarını israf etmekle suçlama derecesine geldi. Halife bu şüphelerinden kaçınmak için Muhammed b. Ebi Âmir'den hazinenin envanter hesaplarını getirmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Muhammed b. Ebi Amir kendi özel hesabı ile hazinenin hesabını kısa bir süre içinde ayırt etmeyeceğini anlayınca zengin ve mal sahibi arkadaşlarından kendisine yardım etmelerini istedi. Bunun üzerine arkadaşları kendi isteklerini yerine getirdi ve halifenin şüphesini gidermiş oldu. Böylece Muhammed b. Ebi Amir devlet işinde yoluna devam etti.²⁵⁷

Muhammed b. Ebi Âmir Subh hatunun sempatisini kazanmak için elinden gelen gayreti sarf etmeye devam etti. Ayrıca güzel muamelesiyle insanların sevgisini ve saygınlığını kazandı. Bunun üzerine Subh hatun da Muhammed b. Ebi Âmir'in devlette en yüksek makama gelmesi için çaba gösterdi.²⁵⁸

Muhammed b. Ebi Âmir'in kendisine verilen bütün görevleri yerine getirmesi ve Subh hatunun beğenisini ve sempatisini kazanması, amacına ulaşması yolunda planının bir parçasıydı. Nitekim Muhammed b. Ebi Âmir'in enbüyük gayesi Endülüs'ün hükümdarlık zirvesine varmaktı. Subh hatun ise Muhammed b. Ebi Âmir'in hedeflerini gerçekleştirmek için güçlü bir vesileydi. Fakat II. Hakem,

²⁵⁵ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 33.

²⁵⁶ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 34.

²⁵⁷ İBADÎ, *fi Tarih El-Mağrib*, s. 243.

²⁵⁸ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, s. 223.

Endülüs Hilafeti'nin başındayken Muhammed b. Ebi Âmir siyasi hırslarını ortaya koymaya cesaret edememiştir.

C. Mansur'un Devlet Kademelerinde Yükselmesi

Daha önce bahsettiğimiz gibi Muhammed b. Ebi Âmir sarayda bulunan bütün devlet makamlarında Subh hatunun desteğiyle çalıştı. Muhammed b. Ebi Amir'in, II. Hakem'e yakınlaşması ise Hacib Cafer El-Mashafî tarafından sağlandı. Nitekim Halife küçük oğlu Abdurrahman'a vekil olarak birini tayin etmek istediğinde Hacib Cafer, Muhammed b. Ebi Âmir'i öne sürdü ve Subh hatuna onun ne kadar becerikli ve çalışkan olduğundan bahsetti. Bunun üzerine Halife ve eşi, Muhammed b. Ebi Âmir'i tercih etti. Böylece Halife II. Hakem kendisini eşinin ve oğlunun hizmeti için Mart M. 969 (Rebiülevvel H. 356) tarihinde tayin etti. Ayrıca kendisine aylık ücret olarak da 15 dinar belirledi. Muhammed b. Ebi Âmir bu hizmete başladığında 27 yaşındaydı.²⁵⁹

Muhammed b. Ebi Âmir, Abdurrahman b. Hakem'in ölümünden sonra Subh hatunun hizmeti için tekrar atandı. Daha sonra genel hazineye bakması için görevlendirildi. M.968 Kasım 30 (H.358 Muharrem 7) tarihinde Miras Bakanlığına terfi edildi. Sonra da Rey kentinin kadısı tayin edildi. M.969 Ekim 26 (H.358 Zilhicce 12) tarihinde İşbilîye, Lible ve çevresine kadı olarak tavgif edildi. Daha sonra da 10 Temmuz M. 970 (4 Ramazan H.359) tarihinde Hişam b. Hakem'in vekili olarak tayin edildi. Muhammed b. Ebi Âmir bu makama getirildiğinde 31 yaşındaydı.²⁶⁰

Muhammed b. Ebi Âmir bu makamlarda bulunduğu sırada insanlarla ilişkilerini sağlamlaştırmıştır. Kapısına gelen insanları geri çevirmeyerek onların ihtiyaçlarını gideriyordu. Onlara ikramda bulunuyordu ve güzel muamelesiyle onların beğenisini kazanıyordu. İnsanların gözünde saygın bir konuma geldi. Ayrıca Rasafa'da²⁶¹ kendisine ait bir saray inşa etti ve Kâtiplik Divânı başında olup devletin mektublarını takip etti. Bunun yanısıra sofrasını evine giren herkese açtı. Ayrıca II.

²⁵⁹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 35.

²⁶⁰ SELİM, *Tarih El-Müslimîn*, s. 325.

²⁶¹ Rasafa Sarayı: M.756-788 Yıllar arasında I. Abdurrahman tarafından kurulmuştur. Kurtuba'dan 5 km uzaklıkta yer almaktaydı. bkz. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*. III. s. 48.

Hakem döneminde devlet işlerinde görev yapan Hacib Cafer Mashafî'yi yanından hiç ayırmıyordu.²⁶²

Hacib Cafer'e yakınlığı ve desteği sayesinde devlet işlerinde yükselmeye başladı. Ağustos M. 970 (Şevval H. 359) ayında Dar-ı Sikke'nin emini olarak görevlendirilmiştir. Üstelik Hişam b. Hakem'in vekilliğini de yapmaktaydı.²⁶³

6 Eylül M.971 (13 Zilkade H.360) tarihinde II. Hakem, Hazr oğullarını ve başlarında da Ali b. Hamdün olmak üzere Zinate emirlerini ve Fas'tan gelenleri karşılamak için bu vazifeyi Muhammed b. Ebi Âmir'e verdi. Ayrıca M. 972 (H. 361) yılında II. Hakem, kendisini Şurta'l-Vusta'nın²⁶⁴ başına getirmiştir.²⁶⁵

M. 973 (H. 362) yılında II. Hakem, Muhammed b. Ebi Âmir'i orduyla birlikte Fas'a göndermiştir. II. Hakem, O'nu hem Fas'ın durumunu incelemeye hem de oradaki ayanlara ve Endülüs Emevi Hilafeti'nebağlanan mevalilere para dağıtmak için göndermiştir. Bu verilen görevi en iyi şekilde tamamlamıştır. Orada bulunan insanlar da O'nu sevmiş ve onların da beğenilerini kazanmıştır. Bunun üzerine Kadı'l-Kudat yani kadıların kadısı olarak tayin edildi. Böylece buralarda kaldığı süre içinde halkındurumu düzenledi ve Emevi Hilafeti'nin gölgesinde kalmalarını sağladı. M. 976 (H. 365) yılında Hişam b. Hakem'in biat törenini düzenlemek için tayin edildi.²⁶⁶

II. Hakem'in ölümünden sonra İspanya Hristiyanları fırsat bularak Endülüs topraklarına saldırı düzenlemiştir. Bunun üzerine Hacib Cafer El-Mashafî düşmanları püskürtmek için Muhammed b. Ebi Âmir'i Endülüs ordusunun başına getirmiştir. Kısa zaman sonra Hristiyan ordusunu yenerek mağlup etmiştir. Ardından Kurtuba'ya döndüğünde II. Hişam b. Hakem'in yönetiminde vezir olarak tayin edilmiştir.²⁶⁷

3 Ekim M. 977 (6 Saher H. 366) tarihinde Muhammed b. Ebi Âmir'i vezirlik makamına getirilmiştir. Daha sonra Halife Hişam, Muhammed b. Ebi Âmir'i kendisi veHacib Cafer El-Mashafî arasında elçi olarak tayin etmiştir. M. 978 (H. 367) yılında

²⁶² KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 36.

²⁶³ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, ss. 243-244.

²⁶⁴ Şurta'l-Vusta: (Orta olan polis teşkilatı) Endülüs'ün nüfusu çoğaldıktan sonra insanların hizmetini sürdürmek için M.929 (H.317) yılında III. Aburrahman'ın (El-Nasır) tarafından ihdas etmiştir. Bu teşkilat devlet'te orta tüccarların tabaka ve devlet'in memurlarıyla ilgilenmekteydi. bk. İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, ss. 202.

²⁶⁵ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 37.

²⁶⁶ ANAN, *Devletü'l İslam*, II, ss. 496-497.

²⁶⁷ MÜKRÎ, *Nefh El-Tîb*, I, s. 214.

üçüncü defa Hristiyanlarla yaptığı savaştan galip olarak döndükten sonra Halife II. Hişam kendisini Hıttatu'l-Vezareteyn²⁶⁸ makamına yükseltmiştir. Ayrıca aylık maaşını 80 dinara yükseltmiştir. Bu maaş haciblik makamın maaşına denk geliyordu. Daha sonra Halife II. Hişam'ın kararıyla Muhammed b. Ebi Âmir ve hacib olan Cafer Mashafî arasında haciblik makamı paylaştırılmıştır.²⁶⁹

Şubat M. 980 (Şaban H. 369) tarihinde Muhammed b. Ebi Âmir'i, Halife II. Hişam hacibi olan Cafer b. Mashafi'in yerine getirmiştir. Bunun üzerine Muhammed b. Ebi Âmir, Mashafi'yi hapse atarak ölüme terk etmiştir.²⁷⁰

Ç. Muhammed b. Ebi Âmir'in El-Mansur Lakabını Alması

Muhammed b. Ebi Âmir, Hacib Cafer Mashafi'yi Endülüs siyasi alanından çıkarması ve hapse attırmasıyla beraber gayesine varmak için sağlam bir adım atmış oldu. Zira böylece Halife II. Hişam'dan sonra Endülüs Devleti'nde güç ve nüfuz açısından ikinci söz sahibi kişi olmuştur.²⁷¹

Muhammed b. Ebi Âmir'in Hristiyanlara karşı kazandığı zaferler devlet içinde ve insanlar arasında şanını yükselterek devletin dizginlerini eline geçirmesine imkân sağladı. M. 981 (H. 371) yılında Hacib Mansur (Muzaffer olan) diye adlandırıldı. Bununla birlikte Camilerin minberlerinde kendi adı zikredilmeye başlandı. Vezirler ve ileri gelen ayanlar ona karşı saygı göstermeye ve elini öpmeye başladılar. Daha sonra Emevilerin ileri gelenleri de kendisine itaatlerini göstermeye başlamıştır. Hatta Mansur'un çocukları meclise girdiklerinde orada bulunanlar ayağa kalkıp ellerini öpmektedirler.²⁷²

Böylece Mansur b. Ebi Âmir Halife Hişam ile aynı mertebeye gelmiş oldu. Aralarında artık hiç bir fark kalmamıştır. Mansur devlet düzeyinde halifelerin

²⁶⁸ Hıttatu'l-Vezareteyn (iki başkanlık başında olan kişi). Onurlu bir unvandır. Endülüs'te birçok hacib ve vezir bu unvanla onurlandırılmıştır, Ahmad b. Abdulmelik III. Abdurrahman'ın veziri gibi, Ayrıca Endülüs'te askeri komutanlara mahsus Züsseyfeyin (iki kılıç sahip olan kişi) onurlu unvan lakablandırılmıştır. bk. MÜ'NİŞ, Hüseyin, *Mevsuua Tarihu'l-Endelus, Mektebetü'l-Sekafe-El-diniyye*, Kahire, 1996, I, s. 363; İBN KUTİYA. Tarih İftitah, s. 198.

²⁶⁹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 38.

²⁷⁰ İBNU HATÎB, *Âlamu'l Alâm*, II, s. 59; BİYTÛNÎ, Muhammed Lebîb, *Rihlatu'l-Endülüs, Müeassesetü'l-Hindavî*, Kahire, 2012, s. 69.

²⁷¹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 38.

²⁷² KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 39.

mertebesine kadar ulaşmıştır. Endülüs Devleti'nde tek adam ve mutlak hakimiyet sahibi olup devletin bütün kurumları Mansur'a bağlanmıştır.²⁷³

Mansur Endülüs hâkimiyetini eline aldıktan sonra istiklalini ilan etmek için M. 978 (H. 368) yılında Medinetüzzâhire²⁷⁴ denilen şehri inşa ettirmiştir. M. 980 (H. 370) yılında bu şehrin binası tamamlandıktan sonra kendisiyle beraber hazineyi, silahları, hükümet dairelerini ve vezirleri taşımıştır. Buraya geldikten sonra ise kendisine hükümdar olarak hitap edilmesi emrini vermiştir.²⁷⁵ Ayrıca kendisine Berberi ve Sakalibalardan özel bekçiler vazifelendirmiştir. M. 991 (H. 381) yılında Hicabe makamını oğlu Abdülmelik'e vermiştir. Abdülmelik o sıralarda 12 yaşındaydı. Mansur'a yazılan mektublarda "El-Mansur b. Ebi Âmir Allah muvaffak etsin" ibaresi yazılmaya başlandı ve M. 996 (H. 386) yılında "Cömert Hükümdar" diye kendisini adlandırmıştır.²⁷⁶

Bu yapılanlar Mansur b. Ebi Âmir'in hedefini açıkça göstermiş oluyordu. Zira ondan sonra gelen yıllar içerisinde Emevi Hilafeti'ni düşürüp yerine Amiriyye Devleti adlı bir hükümdarlık kurmaya çalışacaktır. Nitekim Halife II. Hişam'ın sarayından dışarı çıkmasına izin vermedi ve insanlarla görüşmesini engelledi. Bununla birlikte vereceği bütün emirlerin de yerine getirilmemesini emretti. Böylece bütün hükmü eline almış oldu.²⁷⁷

Mansur Dönemi'nde Endülüs istikrar ve güven içindeydi. Hüküm sürdüğü yıllar boyunca hiçbir engelle karşılaşmamıştır. Bunun nedeni ise güçlü bir kişiliğe olması, siyaset ve devlet idaresinden iyi anlamasıdır. Ayrıca başka mertebelerde bulunan devlet adamlarını görevlerinden alarak kendi yetiştirdiği adamlarını göreve getirerek sultanlığını güçlendirmek adına oldukça sağlam bir adım atmıştır.²⁷⁸

²⁷³ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, ss. 279-280.

²⁷⁴ Medinetüzzâhire; Kurtuba yanından geçen El-vadi'l-kebir nehrin yanında yer almaktır. Muansur b. Abi Âmir Medinetüzzâhire saltanat şehri yapmak maddesiyle bu şehir M. 978 (H. 368) yılında kurmayı emretti. Şehirde saray, cami, devlet daireleri, bekçilerin konaklama binaları ve şehrin suru kuruldu, Ayrıca Mansur'un Devlet adamlarına bu şehir etrafındaki arsaları verip kısa zaman sonra imar ettiler. Hatta şehrin binalarını Kurtuba'ya kadar ulaşmıştır. M. 1009 (H. 399) yılında Endülüs'te ortaya çıkan kaos sırasında şehri yıkılmıştır. bk. ANAN, *Devletü'l İslam*, I, ss. 535-536; ÖZDEMİR, *Endülüs Müslümanları*, s. 147.

²⁷⁵ SÂLİM, Abulaziz Sâlim, *Kurtuba Hadıratu'l-Hilafe fi Endülüs*, İskenderiyye, Müessesetü'shebeb el-camîa, 1997, II, s. 259-260.

²⁷⁶ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 40.

²⁷⁷ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 41.

²⁷⁸ ANAN, *Teracim İslamiyye*, s. 209.

Kısacası Mansur fiili olarak Endülüs'te askeri ve siyasi maharetiyle hüküm süren tek adam olmuştur. Bunun yanında devletin içişlerinde yaptığı yenilikler ve Endülüs'ün kuzeyinde Hristiyan krallıklarına karşı yaptığı birçok savaşta zaferler kazanması Endülüs'te daha da güçlenmesine neden olmuştur. Ayrıca Mansur, Halife II. Hişam ve Subh'u kontrolü altına almıştır. Endülüs Tarihi bu dönemde M. 978-1009 (H. 368-399) Emevi hükümdarları için gerçek bir hüküm sayılmamaktaydı. Çünkü Mansur, Endülüs hâkimiyetini tekelleştirip bütün devlet işlerini elinde tutmuştur. Dolayısıyla Mansur'un yaptıkları Amiriyye Hanedanı'nın Endülüs hâkimiyetine gelmesinin temellerini atmıştır. Bu hanedanı Hacib Mansur b. Ebi Âmir'in ve oğulları Abdülmelik El-Muzaffer ve Abdurrahman'dan teşekkül etmiştir.

279

Mansur'un bundan sonra asıl gayesi kendisini Halife ilan etmektir. Nitekim devletin fakihleri ve ileri gelenlerini toplayarak bu konuyla ilgili istişare etmiştir. İstişareye davet edilenler arasında İbn Hazm, İbn İyaş, vezirlerden İbn Fatîs, fakihlerden Muhammed b. Yabka b. Zerib, Ebu Ömer b. Mekva ve Asilî bulunmaktaydı. İbn İyaş ve İbn Fatîs Mansur'un görüşüne katılmıştır. Fakat İbn Hazm bu konuda Mansur'a şöyle dedi; “ Böyle olursa sakın olan durumun hareketlenmesinden korkarım, zaten her şey elindedir böyle bir adım atmaya gerek yoktu ”. Fakihlerin bir kısmı ise Mansur'un fikrine katılırken bir kısmı da katılmadı. Asili şöyle dedi; “ Ey Efendim bir Arap zapt eden, kaybeden bir Kureyşli'den daha hayırlıdır.” Ebu Ömer Mekva dedi ki; “ Ey Efendim, senin gibi bunları düşünür ve sen de her şeyimizsin, her şey senin elindedir. Bu gibi isimlerin ancak gerçek olmayan hükümdarlar peşine düşer ”. Görüşleri dinleyen Mansur konuyu kapatıp bir daha açmamıştır.²⁸⁰

Mansur bu toplantıdan sonra halkın bu durumu kabul etmeyeceği düşüncesiyle konuyu kapatıp fikrinden vazgeçmiştir. Zira insanlar Hilafet makamına gelen kişilerin Kureyşlilerden olmasını istemekteydi. Hatta Mansur ölüm döşğinde iken oğlu Abdülmelik'e Halifelik makamına dokunmamasını vasiyet etmiştir. Fakat oğlu Abdurrahman Hişam'dan Hilafet'i zorla almak isteyince Amiriye Devleti'nde

²⁷⁹ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, ss. 240-241.

²⁸⁰ DAYF, Şevki, " Neka'ul-Arus fi Tarihu'l-hulafe' libin-Hzım", *Kahire Üni. Edebiyat Fakültesinin Dergisi*, Kahire, 2003, S. 13, II, s. 77.

duraklama başladı ve O'nun öldürülmesi, Amiriye devletinin yok olmasına neden olmuştur.²⁸¹

III. Mansur'un Hâkimiyette Kalma Çabaları

A. Sakalibaların Saraydan Çıkarılması ve Devlet Memurluklarından Uzaklaştırılması

II. Hakem'in vefatından sonra, oğlu Hişam henüz küçük yaştayken Hilafet makamına geçmiştir. Bunu fırsat bilen Mansur hâkimiyet meselesinde potansiyel güce sahip olanları ortadan kaldırmaya başlamıştır. Böylece II. Hakem Mustansır zamanından itibaren gerçekleştirmek istediği planının zamanı gelmiş oldu. Mansur'un planı ise Halife Hişam ve Subh hatunun onu desteklemelerini kullanıp hâkimiyeti ele geçirmektir. Ama içerde ve dışarda sıkıntılı, uzun ve düşmanlarla dolu bir yolu vardı. Durum böyleyken Mansur, bütün rakiplerini karşısına almak değil de birbirleri arasında husumet çıkarmayı tercih etmiştir. Böylece zayıflayan düşmanları teker teker bozguna uğratmıştır. Bunun üzerine ilk olarak Hacib Mushafî'ye, Halife Hişam yerine Muğira b. Abdurrahman'ı destekleyenleri ve yeni halifeye biat etmemelerinden dolayı hilafet sarayında bulunan Cevzer ve Faik başta olmak üzere ortadan kaldırılmalarını önermiştir.

Halife II. Hakem zamanında Sakalibalardan devlet sarayında görev yapanların sayısı yaklaşık 1000 kişiydi. II. Hakem vefat edince, halifenin sarayında Sakalibalardan özellikle Faik ve Cevher kendilerini hiçbir şeyin yenemeyeceğini düşünmekteydiler. II. Hakem döneminde Sakalibaların yaptığı bazı kınanmış olaylara rağmen Mustansır onlarla alakalı hep şöyle derdi; "Onlar haremın güvenilir kimseleri emniyeti sağlayanlarıdır. Bundan dolayı onlara yumuşak ve şefkatli davranmak gerekir."²⁸²

II. Hakem'in ölümünden sonra Hacib Cafer Mashafî ve Mansur Sakalibaların halifenin sarayında bir güce sahip olduklarını hissetmeye başlamışlardır. Bunun üzerine tercih ettikleri Muğira'nın öldürülmesinden sonra, Hacib Cafer Halife Hişam'ın hacibi ve devlet işlerini yürüten biri olarak onlardan

²⁸¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 554.

²⁸² İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 259; İBN HATÎB, Âlamu'l Alâm, II, s. 259.

Halife'yi korumak maksadıyla tedbir alarak Sakalibaları takip etmeye başlamıştır. Onların saraya girdikleri özel bir kapı vardı. Hacıb Mushafî, o kapının kapatılmasını ve insanların girdiği genel kapıdan girmelerini emretmiştir. Böylece onları daha kolay takip edebilecektir. Aynı zamanda saray hizmetinde bulunan Sakalibalardan olan Faik ve Cevzer'in diğer hizmetçilerle birlikte işlerine son vermiştir. Sarayın içinde yaklaşık 500 Sakalibalı mevcuttur. Bunun karşılığında Mansur'dan onları hizmetinde kullanmalarını istemiştir.²⁸³

Buna mukabil Sakalibalar, kendi akıbetlerinin kötü olacağını hissetmeye başlamışlardır. En ileri gelenleri olan Cevzer hizmetten istifa etmiştir. Kalanları da artık hâkimiyetin ellerinden gideceğini anlamışlardır. Hemen bir araya gelerek istifa eden Cevzer'in yerine Dürri'yi lider olarak başa getirmişlerdir. Bu davranışları Hacıb Cafer'in tedirginliğini daha da arttırmıştır. Bunun üzerine Sakalibaların gücü ve varlığına son verme işini Mansur üstlenmiştir. Mansur, Dürri ve dostlarıyla alakalı soruşturma açmak için onları vezaret meclisine çağırmıştır. Dürri, vezaret meclisine gelirken etrafta bulunan kalabalık askerleri görünce endişelenmeye ve korkmaya başlamıştır. Meclise ulaşmadan önce geri dönmeye çalışmıştır. Ama Mansur kaçmasına müsaade etmeyerek askerlerine onu yakalamalarını emretmiştir. Dürri yakalanırken askerlerden şiddetli darbeler almıştır. Daha sonra da evine taşınıp evinde o gece ölmüştür.²⁸⁴

Bu olaydan sonra Mansur, Sakalibalar sorununun kökten çözülmesi kanaatine varmıştır. Bunun üzerine Sakalibalı Faik ve diğerlerine evlerinde kalmalarını ve dışarı çıkmamalarını emretmiştir. Sonra da onları dağıtmaya, mal varlıklarına el koymaya ve öldürmeye başlamıştır. Hatta onları Endülüs'ün dışına sürmeye başlamıştır. Daha sonra Sakalibalı olan Faik'i Mayorka adasına sürgün etmiştir ve daha sonra daorada ölmüştür. Bu olaylardan sonra Hacıb Cafer'in sarayın hizmeti için güvendiği Sakalibalı olan genç Sükker'i başa getirmiştir.²⁸⁵

İbn İzârî, ibn Hayyan'ın Sakalibaların saraydan kovulmasıyla ilgili yorumunu şöyle nakletmektedir.

Sakalibalar başlangıçta devletin süsüydü. Bir araya geldiklerinde pırıl pırıl zuhur ederlerdi. Giydikleri kıyafetler sarayı ve hilafet makamını ışıktandırıyordu. Fakat ne zaman ki devlet sarayında güç ve hâkimiyet kazandılar işte o zaman haksızlık ve zorbalıklarına başladılar.

²⁸³ KAHTANÎ, *Eddeve El Âmiriye*, s. 43.

²⁸⁴ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, ss. 263-264.

²⁸⁵ İBN BESAM, *El-Zahîra*, K.4, I, s. 44; İBN SAÎD, *El-Mağrib*, I, s. 200.

Bütün Endülüs'e ağır gelmeye başladılar. Nitekim Hilafet sarayından ve Kurtuba'dan çıkarılmaları halk tarafından beğeni ve kabul görüldü.²⁸⁶

B. Cafer b. Mashafî'nin Haciblik Vezifesinden Açığa Alınması ve Hapiste Vefatı

Mansur, Sakalibaların varlığına son verip, onları Endülüs'ün dışına sürdükten sonra Endülüs tahtını ele geçirmek için birçok engelle karşı karşıya kaldı. Bu engellerin başında güçlü rakibi olan Mushafî gelmekteydi. Mushafî'nin de siyasi varlığını bitirirse devletin güçlü adamı olacağını düşünmüştür. Bu iki kişi arasında meydana gelen olayları anlamak için önce Hacib Cafer Mashafî'nin hayatını kısaca kaleme almanın gerekli olduğunu düşünmekteyiz.²⁸⁷

Kendisi Ebu Hasan Cafer b. Osman b. Fevz b. Abdullah b. Kesilete El-Kaysi'dir. II. Hakem döneminde Halife'den sonra devletin en güçlü adamıdır. Bu makamı elde etmesinin nedeni ise babası Osman b. Müeddeb idi. Zira babası Halife III. Abdurrahman döneminde Şürtatu'l-Vusta'nın müdürüydü. Hilafet II. Hakem'e geçtiği zaman Cafer'i halifenin vekili makamına getirilmiştir. Aynı zamanda oğulları da devletin kademelerinde önemli yerlere getirilmişlerdir.²⁸⁸

Cafer, II. Hakem döneminde Haciblik makamına yükselinceye kadar birçok farklı makamlara getirildi. Böylece II. Hakem dönemi ve II. Hişam'ın hilafetinin başlangıcında Endülüs siyasetinde yüksek nüfuz sahibi olmuştur. Endülüs kaynaklarında 7 Ekim M. 976 (10 Safer H. 366) tarihinde Halife Hişam tahta geçtikten 6 gün sonra Haciblik makamına yeniden getirilmiştir.²⁸⁹

Cafer Mashafî ile alakalı mal ve servet toplayarak kendi çıkarına yönelik saraylar inşa ettiği bilinmekteydi. Ayrıca insanlara cimri davranışlarda bulunmuştur²⁹⁰. Bunun üzerine Mansur'un kendisini kınamasına maruz kalmıştır. Zira Mansur ve Mashafî zıt iki kutup gibiydiler. Biri cimri diğeri ise halka karşı cömert ve ihsan sahibiydi. Bununla birlikte Mansur, Mushafî'nin devlet politikasını,

²⁸⁶ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, ss. 263-264; LIN, Paul, *Kısatu'l el-Arap...*, ss. 141-142.

²⁸⁷ MERAKİŞÎ, El-Mu'ceb, s. 62.

²⁸⁸ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, ss. 254-255.

²⁸⁹ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I, ss. 592-593; SELİM, Tarih El-Müslimîn, s.328.

²⁹⁰ İBN BESAM, El-Zahîra, K.4, I, ss. 41-42.

insanlara karşı davranışlarını beğenmemesine rağmen emirlerini yerine getirmiştir. Fakat Mushafî'yi ortadan kaldırmak için ciddi bir fırsat her zaman beklemekteydi.²⁹¹

Halife II. Hişam tahta geçtikten sonra devlet işlerini yürüten, Hacib Cafer Mashafî ve yardımcısı olan Mansur arasında rekabet şiddetli hale gelmiştir. Ancak Mansur, Mashafî'nin geniş yetkilerini azaltmak için sarayda ve sarayın dışında Hacib Cafer Mashafî'nin bilgisi olmadan girişimlerde bulunmuştur. Mansur'un ilk darbesi sarayda bulunan Sakalibaların komutanları ve devlet memurlarını açığa almak ve hatta Endülüs'ten çıkarmak olmuştur. Bu açığa alınanlar daha önce Mashafî tarafından saraya yerleştirilen görevlilerdi. Ardından Mansur, onların yerine kendisine sadık olan askerlerini getirmiştir. Böylece Mansur, Mashafî'ye karşı bir tahrik planı uygulamıştır.²⁹²

O sıralarda Endülüs'ün Suğur bölgesinde meydana gelen büyük bir olay ortaya çıktı. Kastilya Hristiyan Krallığı Kurtuba'da II. Hakem'in ölümünü ve Endülüs'ün siyasi durumu fırsat bilerek Rabah kalesine²⁹³ saldırı düzenlemiştir. Mansur, Kastilya Krallığı'nın saldırısını fırsat bilerek kendi siyasi gücünü arttırmaya çalıştı. Kale'ye yapılan hücum çok şiddetli olup Kurtuba'da büyük bir yankıya neden oldu. Ancak Hacib Cafer Mashafî siyasi durumu tehlikeli olduğu için Kurtuba'dan ayrılmaya cesaret edememiştir.²⁹⁴

Bu durum devletişlerinin başında olan Mashafî hakkında olumsuz bir izlenime neden olup, değerini kaybetmeye başlamasını sağlamıştır. Hâlbuki Endülüs'te Cihat siyaseti, sürekli olarak sorumlu şahsiyetlerin varlıklarına ve değerlerine aksetmekteydi. Aslında bu durumlar yalnız Endülüs ile ilgili değildir. İslam Tarihi'nin de genel bir denklemdir. Dışta kazanılan veya kaybedilen savaşlar, devlet adamlarını da mevkilerinden ya düşürür ya da yükseltirdi.

Mansur rahatlıkla Kastilya hücumu karşısında Hacib Cafer Mashafî'nin tavrını izlemekteydi. Bununla birlikte durumla ilgili yapılan toplantı esnasında Mansur, Rabah kalesini geri almak için Kastilya Krallığına karşı sefer düzenleyecek ordunun başına geçmeyi Mashafî'ye önermiştir. Mashafî, Mansur'un teklifini kabul

²⁹¹ İBN SAÎD, El-Mağrib, I, s. 200; MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I, ss. 402-403.

²⁹² EL-KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, ss.46-47.

²⁹³ Rabah kalesi: Muazzam ve korunaklı bir kaledir. Âne nehrin yanında bulunan ve Kurtuba'nın kuzey doğusunda yer almaktadır.(H.542/M.1147) yılında hristiyanların eline düşmüştür. HİMYERÎ. Ravd El-Miatar, s.469; EL-HAMEVÎ, Mucem El-Buldân. III. s.23.

²⁹⁴ EL-KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s.48.

edip Mansur'dan orduyu hazırlamasını istemiştir. Para ve ordu Mansur'a teslim edilmiştir. Böylece kalabalık bir ordu hazırlanmış ve ordunun başında olmasına itiraz edenlere şöyle demiştir; “Bu orduların daha fazlasını alıp siz yola çıkın ” diye meydan okumuştur. Nihayetinde ordusunun başında yola çıkan Mansur seferinden muzaffer olarak dönmüştür.²⁹⁵

Hacib Cafer belki de rakibi olan Mansur'un Kurtuba'dan çıkmasını uygun gördü. Onun uzaklarda İslam kalelerini savunmaktayken kendisi devlet işlerini yönetmek için karşında bir engel kalmadığını düşünmüştür. Zira Mashafi, Kurtuba'da Mansur'un varlığından çok rahatsızdı. Bu konuyla alakalı araştırmacılar Suğur Bölgesinin komutanı olan Gâlib'in rolünü sorgulamaktadırlar. Zira Gâlib, Emevi Devleti'nde deneyimli ve muzaffer komutan olarak tanınmıştır. Acaba neden Kastilyalıların hücumuna karşı yavaş davrandı? Neden bu hamlenin komutanlığı kendisine değilde Mansur'a verildi? Yoksa Mansur siyasi emellerine ulaşmak için Gâlib ile gizli bir anlaşma mı yaptı? Mansur ile komutan Gâlib arasında yakın ilişkiler olmasına rağmen Hacib Cafer ile Gâlib arasında da ilişki vardı. Tarihçilerden biri bu konuyla alakalı şöyle demektedir;

Kesin olarak Nevar Krallığı'nın topraklarına yakın olan Es-Sağru'l-a'lâ cephesi o sıralarda durumu tehlikelidir. Bölgeden çekilmenin tehlikeli olduğunu anlayan komutan Gâlib Es-Sağru'l-a'lâ'da kalıp Kurtuba'dan askeri takviyeler gönderilmesini istemek zorunda kalmıştır.

296

M. 977 (H. 366) yılında Mansur bu savaştan muzaffer olarak döndükten sonra Hişam ve annesi Subh'un beğenisini ve rızalarını kazanmıştı. Bunun yanında Kurtuba halkının sevgi ve saygısını da elde etmiştir. Daha sonra bu zafer sayesinde devletteki nüfuzunu genişletmeye başladı. Önünde duran engelleri birer birer kaldırmaya koyuldu. Bununla birlikte Hacib Cafer, Mansur'la birlikte gizli ve açık olan bütün olaylara iştirak ediyordu. Ancak Mansur, Hacib Cafer'i makamından düşürmek için çalışmalar yapmaktaydı. Daha sonra ikisi arasındaki rekabet açıkça ortaya çıkmaya başladı ve Hacib Cafer, Mansur'un niyetini ve Endülüs'ü tekelleşme çabalarını iyice idrak etmişti.²⁹⁷

²⁹⁵ LIN, Paul, *Kısatu'l el-Arap...*, ss.143-144; İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s.264.

²⁹⁶ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 49.

²⁹⁷ SELİM, *Tarih El-Müslimîn*, s. 328.

Durum böyle iken Hacib Cafer ve Komutan Gâlib arasındaki ilişkiler bozuldu. Çünkü Hacib Cafer, Gâlib'i Endülüs'ün kuzey sınırlarının savunmasını savsaklamakla ve özellikle Rabah Kalesi meselesi ile suçlamaktaydı.²⁹⁸ Mansur, bu durumdan istifade ederek Hacib Cafer'in siyasi varlığına son vermek için komutan Gâlib ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Oysaki Mansur ikisinin ortadan kaldırmayı düşünmekteydi. Bunun üzerine Mansur Hilafet sarayında özellikle Rabah kalesi'nin meselesinde Gâlib'in savunucusu oldu. Bu ikisi arasındaki ilişkiler de Kastilya Krallığına karşı yapılan hamle sırasında biraz daha güçlendi.²⁹⁹

Bu zaferden sonra Mansur Kurtuba'ya döndü ve Mansur ile Hacib Cafer arasında siyasi çekişme daha da şiddetlendi. Mansur, Hacib Cafer'e karşı çocuklarını ve akrabalarını devlet kademelerine tayin etmesi gibi meseleleri kullanmaya başlamıştır.³⁰⁰

Endülüs siyasi arenasında üçüncü şahsiyet olan Komutan Gâlib ise ilk olarak siyasi olaylara girmek istemedi ve Es-Sağru'l-a'lâ'da kalıp Endülüs'ün kuzey sınırlarını korumayı tercih etti. Fakat Mashafî'nin haciblik makamında kalmasının uygun olmadığını düşünmekteydi.³⁰¹ Mansur birinci seferinden döndükten sonra Halife Hişam'ın izniyle Komutan Gâlib'i Hitatu'l-vizaratîn makamına yükseltmesini ve Suğur ordularının başına tayin etmesini sağlamıştır³⁰². M. 977 (H. 366) yılında Mansur ile Komutan Gâlib arasında vedalaşma sırasında Gâlib Mansur'a “Bu zaferle senin varlığın ve adın yükselecektir... sakın bir daha İbn Cafer'i (Mushafî) açığa almadan Kurtuba'dan çıkma” demiştir.³⁰³

Komutan Gâlib, Endülüs'ün Suğur bölgesinde gerçekleştirdiği zaferlerden sonra Hacib olmayı ümit etti. Fakat Mashafî, Haciblik makamına tayin edildiğinde hayal kırıklığına uğradı. Bu kırılganlığını bir sır olarak Mashafî'ye karşı Mansur'un düşmanlığını ilan edene kadar sürekli gönlünde sakladı. Nitekim sonrasında Mansur'la anlaşma yaparak Mashafî'yi devlet otoritesinden kovmaya çalıştılar.³⁰⁴ Bu nedenle Komutan Galib, Mansur'un istediklerini yerine getirmiştir. Halife Hişam,

²⁹⁸ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 528.

²⁹⁹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 50.

³⁰⁰ MÜKRÎ, NefhEl-Tib, I, ss. 420-421; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, ss. 271-272.

³⁰¹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 50.

³⁰² SELİM, Tarih El-Müslimîn, s. 329; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 528.

³⁰³ İBN BESAM, El-Zahîra, K.4, I, ss. 46-47.

³⁰⁴ NESÛLÎ, Enis, *El-devletü'l-Emeviyye fî Kurtuba*, Bağdat, El-Matbaatu'l-asriyye, 1926, I, ss. 129-130.

devletin istikrar ve güvenliğinin yerinde olmaması nedeniyle Mashafî'yi görevinden aldı ve yerine Mansur'u görevlendirdi.³⁰⁵ Ayrıca Hişam'ın annesi Subh'un Mansur'un Kurtuba şehrinin valisi ve devletin hacibi olarak tayin edilmesinde büyük payı vardı. Mansur, askeri alanda gerçekleştirdiği başarılar gibi haciblik makamında da kendisinden beklenenleri gerine getirmiştir. Zira Mansur, Mashafî'nin hacibliğinin son döneminde ortaya çıkan istikrarsızlık ve idari yolsuzluklar sebebiyle devlet idaresinde değişiklikler yapıp devletin iç güvenliğini sağlamıştır.³⁰⁶ Daha sonra Mansur Kurtuba şehrine amcası oğlu Amr b. Abdullah'ı tayin etti. Ayrıca sarayda bulunan maiyeti azaltarak, arabuluculuk meselesini de yasakladı. Hatta verdiği emirleri yerine getirmeyen oğlunu polis meclisine getirtip cezalandırmıştır.³⁰⁷

Daha önce Hacib Cafer, Mansur'un planını öğrenince Mansur'un yapmak istediği şeyleri durdurmaya çalıştı. Konutan Gâlib ile anlaşma yapmak istedi. Bunun üzerine Galib'in kızı Esmâ'yı oğlu Osmanla nişanlandırdı. Mashafî planını gerçekleştirmek üzereydi. Fakat Mansur bunu fark edince dönürlüğü bozmak için sarayda bulunanlara yönelik kışkırtma siyaseti takip edip nişanı bozmayı başarmıştır.³⁰⁸ Bunun yanında Mansur, Gâlib'e mektub yazarak, Gâlib'in kızını kendisine istedi. Mansur, Gâlib'i ikna etmeyi başardı ve bunu müteakiben Mashafî'nin oğlunun nişanı bozuldu. Komutan Gâlib ise kızını Mansur'la evlendirmeyi kabul etti. M. 978 (H. 367) yılının Muharrem ayında nikâhları kıyıldı.³⁰⁹

M.977 (H. 367) yılının Safer ayında, Mansur üçüncü seferini yapmak için yola çıktı. Tuleytula'da dünürü Gâlib ile buluştu ve Renik kalesini ele geçirdiler. Daha sonra Selmenika'yı³¹⁰ (Salamanca) da istila ettiler. Mansur tekrar Kurtuba'ya muzaffer bir şekilde döndü. Bunun üzerine Halife II. Hişam kendisine Hitatu'l-Vizaratîn mevkisini verdi. Gâlib de Mansur'la birlikte Haciblik makamına iştirak ettirmiştir.³¹¹ Bu sıralarda da Halife II. Hişam, Esmâ ile Mansur'un düğününün hilafet

³⁰⁵ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 266.

³⁰⁶ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 52.

³⁰⁷ SELÎM, *Tarih El-Müslimîn*, ss. 329-330.

³⁰⁸ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, s. 267; ANAN, *Teracim İslamiyye*, s. 208.

³⁰⁹ SELÎM, *Tarih El-Müslimîn*, ss. 329-330.

³¹⁰ Selmenika; Rabah kalesine bağlı bir ilçesidir. Duveyra nihrin sağa şeriasını üzerine ve Şukubiyye (Segovia) şehrin yanında bulunmaktadır. bk. HİMYERÎ. *Ravd El-Miatar*, s.344.

³¹¹ SELÎM, *Tarih El-Müslimîn*, ss. 329-330.

sarayında büyük bir törenle yapılmasını emretti. Zira Esmâ babasıyla birlikte Kurtuba'ya muazzam bir düğün konvoyu ile getirildi.³¹²

Halife Hişam Mashafî'yi haciblik görevinden açığa aldıktan sonra Mansur'u yanına çağırıp Mashafî'nin ailesini soruşturmasını emretti. Bunun üzerine Mansur, Mashafî'nin mal varlığına el koydu ve Kurtuba'da bulunan saraylar arasında Mashafî'nin muhteşem sarayını satmıştır.³¹³ Bunun yanında Mansur'dan en nefret eden Mashafî'nin kardeşinin oğlu Hişam'ı öldürmeye kalkıştı. Hişam, Mansur'dan o kadar nefret ediyordu ki Mansur'un üçüncü savaşından Kurtuba'ya dönerken öldürülen Hristiyan ileri gelenlerinin başlarını çalmaya cesaret edip gılmanlarına başları nehre atmalarını da emretti. Mansur olayı öğrenince çok öfkeleni ve sonrasında Hişam'ı hapishaneye atıp amcası Cafer Mashafî'den önce öldürülmesini ve bu emrin ivedilikle uygulanmasını emretti.³¹⁴

Yıllarca Mansur b. Ebi Âmir, Hacib Mashafî'yi yıpratmaktan vazgeçmemiştir. Bazen hapse atıp bazen de serbest bırakmıştır. Hatta sefere çıktığında onu tutsak olarak yanında götürmüştür. Ayrıca devletin malıyla alakalı onu defalarca vezaret meclisine getirip sorgulamaya çekmiştir. Mashafî bu şekilde hapiste işkence çekerek hayatını devam ettirmiştir.³¹⁵

Mashafî hapishanede kaldığı yıllarını zilletle geçirdi. Zira hapiste çok sıkıntılar çekmiştir. Kendisini düştüğü beladan kurtarmak için Mansur'la her türlü anlaşma yapmaya razıydı. Bununla ilgili Mashafî'nin kendisi Mansur'un iki oğlu olan Abdullah ve Abdülmelik için edep öğretmeni olmak amacıyla Mansur'a mektup yazdı. Fakat Mansur bu dileğini yerine getirmeyerek reddetti ve “ Beni insanların gözünden düşürmek istedi. Dün devletin emanetine sahip çıkmayan bugün evimde nasıl öğretmen olur ?” dedi. ³¹⁶

M. 982 (H. 372) Medinetüzzâhira şehrindeki hapishanede Endülüs Emevî Devleti tarihinde önemli bir rol oynayan ve haciblik görevi yapan Cafer Mashafî vefat etmiştir. İnsanlar Mansur'un öldürdüğü kişilerden biri sayıp zehirlendiğini iddia etmişlerdir. Ayrıca boğularak öldürüldü söylenmiştir. Bu konuyla ilgili Mansur'un kâtibi Muhammed b. İsmail;

³¹² ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 529.

³¹³ İBN SAÎD, El-Mağrib, I, ss. 200-201.

³¹⁴ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 270; İBN BESAM, El-Zahîra, K.4, I, ss. 47-48..

³¹⁵ EL-NESÛLÎ, El-devletü'l-Emeviyye, I, s. 331.

³¹⁶ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 268.

Cafer El-Mashaffi'nin cesedini ailesine teslim etmek ve defnetmek için Muhammed b. Meslema ile birlikte Medinetüzzâhira'ya gittim, cesedini inceledim fakat cinayet izi görmedim, ölümünün takdir-i ilahi olduğunu düşünüyorum...³¹⁷ Demiştir.

C. Halife II. Hişam'ın Sarayda Zorunlu İkameti ve Subh Hatun'un Oğlunun Hâkimiyetini Yeniden Elde Etme Çabaları

Mansur devletin önemli işlerini elde etmek için planlarını uygulamaya devam etti. Mansur, Hacib Cafer Mashaffi'nin ölümünden ve Amiriyye devletinin başkenti haline getirdiği Medinetüzzâhira şehrine taşındıktan sonra devlette hâkimiyetini sürdürmek için Halife'nin varlığına son vermesi gerektiğini düşünmüştür. Bununla ilgili Mansur'un attığı ilk adım II. Hişam'a sarayda zorunlu ikamet uygulaması kararını vermesidir. Zira daha önce Mansur, Halife Hişam'ın ibadet için inzivaya çekildiğini³¹⁸ ve devletin bütün işlerini kendisine devrettiğini Endülüs halkı arasında yaymaya başlamıştı. Endülüs halkı ise daha önce Mansur'un göstermiş olduğu askeri ve siyasi alanda başarısı ve azmi nedeniyle Endülüs'ün geleceğinden müsterih olup haberleri kabul edip rızayla karşılamıştır.³¹⁹

Mansur daha önce Hişam'ın sarayının etrafında surlar inşa ettirmiştir. Bu surların hemen yanında bir hendek kazdırmıştır. Ayrıca kendi adamlarından sarayı korumak için gece gündüz nöbetçiler dikmiştir. Halife'nin saraydan çıkmasına ve görüşme yapmasına mani olmuştur. Üstelik Halife Hişam ile görüşmek isteyenler ise önce Mansur'un iznini almak zorunda kalmışlardır.³²⁰

Mansur, II. Hişam'ın yanına izinsiz olarak girmek isteyenlerin de tutuklanmasını emredip tehdit ediyordu. Böylece Mansur, hilafetin bütün dizginlerini elinde tuttu ve Halife'nin her hareketini kontrolü altına aldı. Halife Hişam kendi sarayında bile Mansur'un izni olmadan bir emir veremiyordu. Ayrıca Mansur saray idaresinde güvendiği kişileri iş başına getirmiştir. Böylece Mansur saray içerisinde meydana gelen bütün olaylardan haberdar olmuştur.³²¹

Mansur, Halife Hişam'ın bütün yetkilerini etkisiz hale getirmiştir. Aynı zamanda Halife insanlardan uzaklaştırıldıktan sonra sarayın dışında meydana

³¹⁷ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 270; SELİM, Tarih El-Müslimîn, ss. 331-330.

³¹⁸ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 536.

³¹⁹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 61.

³²⁰ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 276.

³²¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 278; İBN ESÎR, El-Kâmil fi El- tarih, VIII, s. 677.

gelenlerden de habersiz kalmıştır. Çünkü sarayda bulunanlardan başka kimseyi görmüyordu. Zamanla Halife Hişam'ın varlığı sadece hutbede adının zikredilmesi ve paraya kendi ismini nakşedilmesinden ibaret oldu.³²² Bununla birlikte devletin vezirlerinin Halife ile görüşme yapması yasaklandı. Ancak bayram günleri gibi belli günlerde Mansur'un iznini aldıktan sonra görüşebilirlerdi.³²³ Mansur, Halife Hişam'a yaptıklarına rağmen verdiği emirlerin Halife'nin emirleri olduğunu insanlara inandırmıştır. Bunu yaparken diğer yandan da Halife'nin varlığını hissettirmek ve insanların kendisine tepki göstermesini engellemeye çalışıyordu.³²⁴

Durum böyleyken Mansur, Emevi Hanedanı'nın emirlerinin ayaklanma yapacakları ihtimaline karşı önlemler almaya başladı. Onlara karşı özellikle iktidara gelebilecek imkân sahiplerine karşı sürgün ve suikast gibi yöntemler uygulamaya başladı. Ayrıca Mansur, Emevi Hanedanı'nın emirlerine karşı izlediği bu siyasetin Halife Hişam'ın tahtını korumak gayesiyle olduğunu söylemiştir.³²⁵

Subh hatun, Mansur'un niyetinin farkına varınca, O'nun Endülüs hâkimiyetini tekelleştirmeye çalıştığını idrak etmiştir. Durum böyle iken Subh hatun ile Mansur arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Çünkü Subh hatun oğlunun ve Endülüs Emevi Devleti'nin geleceğine dair endişelenmeye başlamıştır. Bundan dolayı Mansur'a direnip düşmanlarına yakınlaşmaya çalışmıştır. Ancak doğal olarak Mansur gibi güçlü ve nüfuz sahibi birinin karşısına çıkması çok zordur. Zira Mansur'un esas hedefi Endülüs'ün başına gelmek ve Amiriyye Devleti'ni kurmak yolunda karşısına çıkanları birer birer ortadan kaldırmaktı.³²⁶

Subh hatun, Mansur'a karşı izlediği ilk siyaset olarak oğlu II. Hişam'ı kışkırtarak Endülüs hâkimiyeti'nin dizginlerini eline almasını sağlamaya çalışmak olmuştur. Fakat Halife II. Hişam otoritesinin geri almasını imkânsız görmüştür. Subh hatunun, Mansur'a karşı yaptığı birinci hamle başarısız kalınca başka yol bulup Mansur'un düşmanlarını kışkırtmayı ve yasal olan Halife Hişam'ı sarayda alıkoyduğunu ifşa etmeye başlamıştır. Ayrıca Halife'nin iradesi dışında devleti yönettiğini açığa vurmuştur. Mansur'u devlet yönetiminden düşürmek için ortada

³²² İBN KARDABUS, Tarihü'l Endülüs. s. 62

³²³ İBN HALDÛN, , El-İbar, IV, s.319-320.

³²⁴ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I. s. 580.

³²⁵ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I. ss. 591-592.

³²⁶ ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 537-536.

bulunan bütün imkânları kullanmaya çalışmıştır. Bunların etkisi ile sonra meydana gelen olaylar Mansur ile komutan Gâlib arasında savaflara neden olmuştur.³²⁷

Mansur, Halife Hişam'ın sarayında medana gelen hareketlenmeleri öğrenince saraydaki Subh hatunun hizmetçilerini görevlerinden açığa alıp, sadece yardımcılarını Subh'un hizmetinde bırakmıştır. Buna rağmen Subh hatun, Mansur'a karşı direnişini devam ettirmiştir. Halife Hişam'a yapılanları kınayan ve Fas'ta en güçlü hakim olan Ziri b. Atiyye ile ittifak kurmaya çalıştı. Subh hatun, gerek oğlunu zorunlu ikametden kurtarmak gerekse Endülüs hâkimiyetini Mansur'dan geri almak amacıyla Ziri'den kendi ordusu ile Fas'tan Endülüs'e geçmesini istemiştir. Bunun üzerine Subh hatun yardımcıları aracılığıyla Ziri'ye gereken parayı göndermiştir. Hem Emevi Hilafeti'ne hem de Fas'ta Emevilerin davasına sadakat gösteren Ziri Subh hatunun teklifini kabul edip Fas'ta Mansur'un yaptıklarını ifşa etmeye çalışmıştır.³²⁸

Mansur, Subh hatunun planını gerçekleştirmeden önce öğrenmiştir. Bunun üzerine Mansur, daha önce Subh'un saray yardımcıları vasıtasıyla kaçırdığı malları müsadere etmiştir.³²⁹ Bununla alakalı olarak Mansur, Mayıs M. 996 (Cemaziyelevvel H. 386) tarihinde oğlu Abdülmelik'i askeri birliğin başına getirerek yanına bazı vezirler ve fakihlerle birlikte Halife Hişam'ın sarayına göndermiştir. Abdülmelik, Halife'nin huzuruna çıkıp babası Mansur'a karşı yapılan kışkırtma ve mal kaçırma ile ilgili konulardan bahsetmiştir. Halife Hişam ise bunu inkâr edip bu olayların içinde dahil olmadığını söylemiştir. Buna rağmen Abdülmelik, Amiriyye Devleti'nin başkenti olan Medinetüzzâhira şehrine saraydaki bütün hazineleri taşıtmıştır. Taşınan malın miktarı ile alakalı milyonlarca dinardan oluştuğu söylenmektedir.³³⁰ Hatta bu malın taşınması işleminin 3 gün sürdüğü zikredilmektedir.³³¹

Mansur oğlu Abdülmelik'i Halife Hişam'ın yanına gönderdiği ve sarayın mallarını getirmek için yolladığı sıradahastaydı. İyileştikten sonra oğlu Abdülmelik ve ileri gelen devlet adamları ile birlikte Kurtuba'ya giderek Hişam'la görüştü. Burada Halife Hişam, Mansur'un devlete verdiği hizmetleri ve çabaları takdir etti.

³²⁷ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 255; ANAN, Teracim İslamiyye, s. 209.

³²⁸ İBN-İ BESAM, El-Zahîra, K.4, I, ss. 52-53; İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 255

³²⁹ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I, ss. 92-93.

³³⁰ İBN BESAM, El-Zahîra, K.4, I, ss.53-54; ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 537-536.

³³¹ İBN BESAM, El-Zahîra, K.4, I, ss.52-53.

Ayrıca Mansur'un siyasetine itirazı olmadığını onayladı. Böylece Mansur muhaliflerini susturmuş oldu.³³²

Mansur, Kurtuba'da bulunan halkındaha önce görmediği Halife Hişam'ı görmek istediğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Mansur II. Hişam'ı görkemli bir askeri törenle Kurtuba'nın sokaklarında dolaştırmıştır. Hişam'ın konvoyu dolaştığında pek çok insan geçtiği caddelere gelip O'nu izlemiştir. Bu tören sırasında Mansur, Halife'nin yanında oturmaktaydı. Abdülmelik ise Hişam'ın yanında yaya olarak yürümekteydi ve törene katılan askerlerin bir kısmını düzenlemekle meşguldu. Geri kalan askerler de Halife'nin etrafını sarıp insanların O'na yakınlaşmasına mani oluyordu. Halife'nin bu şekilde saraydan çıkması Mansur'un, Halife'ye sunduğu nadir fırsatlardan biriydi. Bunu yapmasının tek nedeni ise Kurtuba halkına Halife'nin sarayda hapsedilmediğini göstermek istemesiydi.³³³

Mansur bu tören olayından sonra daha önce istişare edildiğigibi kendisine karşı yapılan Subh hatun ile Ziri b. Atiyye arasındaki anlaşmayı etkisiz hale getirmeye çalıştı. M. 997 (H. 388) yılında Mansur Fas'taki Ziri'nin etkisi ve varlığını bitirmek amacıyla kendi ordusunu oraya yollamıştır. Orada birkaç savaş meydana gelmiştir, sonunda Ziri yenilmiş ve Fas çöllerine yaralı olarak kaçmıştır. Kısa zaman sonra da yarısından dolayı ölmüştür.³³⁴

Böylece Subh hatunun Mansur'a karşı yaptığı bütün planları boşa çıkarılmıştır. Dolayısıyla Mansur'un, Endülüs Emevi Devleti'nin dizginlerini ele almasına ve hâkimiyetin tekelleşmesine karşı çıkamamıştır. Nitekim bir gün Subh hatun, Halife Hişam'a "Şu köpeğin yaptığını görüyor musun? Bunun üzerine Hişam O'na "Bırak, bize karşı değil bizim için havlasın"³³⁵ demiştir.

Subhhatun, Mansur'a karşı kendi direnişinin boş olduğunu anlayınca sessizliğe ve inzivaya çekilip Emevi Devleti'ni siyasi arenadan izlemek zorunda kalmıştır. Böylece bundan sonra Endülüs Tarihinde sonra meydana gelen olaylar sırasında Subh hatundan bahsedilmemiştir. Hatta bu sebeple ölümü ile alakalı kesin tarih belirlenememiştir. Zira Mansur'dan önce veya sonra öldüğü de bilinmemektedir. Bu konuda İslam Tarihi kaynaklarının naklettiğine göresadece oğlu

³³² İBN SAÎD, El-Mağrib, I, s. 201; MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, III. s. 93

³³³ İBN BESAM, El-Zahîra, K.4, I, s.54; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 526.

³³⁴ ANAN, Teracim İslamiyye, s. 210.

³³⁵ İBN SAÎD, El-Mağrib, I, s. 195.

Hişam hayatta iken vefat ettiğini bilmekteyiz. Ancak Mansur ölmeden önce vefat etmiştir. Çünkü Mansur'un vefatından sonra M. 1000 (H. 390) Endülüs Tarihi'nde hiçbir rolünün bulunmadığı görülmektedir.³³⁶

Ç. Es-Sağru'l-El Alâ Komutanı Gâlib'in Öldürülmesi

Mashafî'nin hapsinden ve Halife Hişam'ın sarayda gözaltına alınmasından sonra Mansur, Endülüs Devleti'ni tamamiyle hâkimiyeti altına alma çabalarında rakibi Es-Sağru'l-alâ'nın komutanı ve Medinetü'salim³³⁷şehrinde ordugahını kuran komutan Gâlib'ten başka kimse kalmamıştı. Daha önce komutan Gâlib, Mansur'un Emevi Devleti'nde izlediği siyaseti ve bilhassa Halife'nin sarayda hapsedilmesi konusundaki kızgınlığını ve rahatsızlığını göstermiştir. Nitekim Mansur da Gâlib'in askeri yeteneklere ve imkânlarla sahip olmasından dolayı kendisine karşı her zaman ayaklanma yapabileceğinden korkmaktaydı.³³⁸

Bunun üzerine El-Mansur, kumandan Gâlib'i ortadan kaldırılmasına karar verdi. Fas'taki Emevi-Fatimî çatışmaları sırasında yıldızı parlayan komutanlardan Cafer b. Ali b. Hamdûn El-Endelüsî'yi Gâlib'e karşı savaşmak için Kurtuba'ya davet etti. Buna istinaden Cafer, kardeşi Yahya'yı Fas'ın başında bırakıp Berberilerden oluşan 600 askeri birliğiyle birlikte Endülüs'e geldi. Mansur tarafından özel olarak hazırlanan El-İkab³³⁹ sarayında Cafer'i ve birliği karşılandı. Bunun yanında Mansur, Halife Hişam'ın mührünü taşıyan bir yazı ile Cafer b. Ali Hamdun'u vezaret makamına getirdi. Böylece aralarındaki bağ daha da güçlendi. Daha sonra Gâlib'in karşısında hazırlıklar yapılmaya başlandı ve Mansur, Cafer'den, Fas'ta bulunan askerlerini getirmesini istedi.³⁴⁰

³³⁶ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 557; ANAN, Teracim İslamiyye, ss. 210-211.

³³⁷ Salimşehri veya Medinetü'sâlim; Halun (Rio Jalon) nihrin ağzının yanında yer almaktadır, Berberi Masmûde kabile'ye mensup olan Ben-i Selim tarafından inşa edilmiştir. Endülüs'ün Tarihinde bu şehir düşmana karşı saldırı ve savunma gayesiyle askeri üs olarak bilinmiştir. Zira zamanında Endülüs kuzeyinde bulunan Hristiyan Krallıklara karşı yapılan hamlelerinin hazırlıkları ve kalkışları bu şehrin içinden başlanmaktaydı. bk. İBN HAZM, Abu Muhammed Ali, *Camharetü'l-Ensab, Daru'l-kutubu'l-İlmiyye*, Beyrut, 1983, s. 501; HAMEVÎ, Mucem El-Buldân. V. s. 11; BİYTÛNÎ, Rihlatu'l-Endülüs, s. 70

³³⁸ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 69.

³³⁹ El-İkab Kalesi; Emevilerin Endülüs'te bina ettiği kalelerinden biri, Jaen şehrin etrafında yer almaktadır. Kale'yi dağın başında olduğu için İkab yani kartal yuvası kale'ye adı verilmiştir. bk. BUSTANÎ, Botrus, *Mearik El-Arap fi El-endlüs*, Müessesetü'l-Hindevi, Kahire, 2012, s. 60.

³⁴⁰ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 71.

Komutan Gâlib, Cafer'in kalabalık bir orduyla Endülüs'e geldiğini öğrenince Mansur'un ne yapmak istediğini anladı. Gâlib, Mansur'a karşı savaşmadan O'nu ortadan kaldırmayı düşünmüştür. Bunun üzerine Gâlib bir sefer sırasında Bentisa kalesinde (Atienza) bir ziyafet sofrası hazırlayarak Mansur'u davet etmiştir. Mansur davete icabet etti. Orada Gâlib Mansur'la bir araya gelip baş başa kaldılar. Yapılan konuşma sırasında Gâlib, bilhassa Halife Hişam'la ilgili olarak Mansur'un siyasetini kınadı ve aralarında şiddetli bir tartışma meydana geldi. Daha sonra Gâlib kılıcını çekerek Mansur'u vurup yüzünde bir yara açtı, Mansur orada ölmek üzereydi. Ama Gâlib'in önünden firar etti. Zira atına binip kalenin en yüksek yerindenindi ve kaleden kaçmaya başardı. Böylece ölümden kurtuldu.³⁴¹ Gâlib ise Bentisa kalesinde kaldı. Mansur, Gâlib'in ailesinin bulunduğu Medinetü'salim şehrine doğru giderek bütün mal varlıklarına el koydu. Ayrıca ordusunu da dağıttı. Gâlib ise Mansur'a karşı savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Bununla alakalı olarak Gâlib, Endülüs'ün kuzeyindeki bazı Hristiyan krallıklardan yardım talebinde bulundu.³⁴²

Mansur Kurtuba'ya döndükten sonra Gâlib'e karşı savaş için hazırlıklara başladı. Bütün hazırlıklar bitince onunla karşılaşmak için Medinetü'salim şehrine doğru yola çıktı. Medinetü'salim şehrine yaklaşıncı komutan Gâlib, Mansur'un ordusuyla karşılaştı. Gâlib'in tapladığı ordunun içinde Bask Prensi³⁴³ olan Kral II. Sanço'nun oğlu Ramiro M. 966-981 (H. 355-371) komutasında Hristiyanlar bulunmaktaydı. Mansur, Temmuz M. 981 (Muharrem H. 371) tarihinde Entisa (Atienza) yakınında bulunan Şant Bencant (Torrevicente) kalesinde konakladı. Orada da Galib'in ordusu Mansur'un ordusuyla karşılaştı ve büyük bir savaş meydana geldi. Yapılan savaş üç gün devam etti. Savaş üçüncü gününde daha da sertleşti. 80 yaşında olan komutan Gâlib, atına binip Mansur'un sağ ve solda bulunan askerlerine hücum ederek onları yendi. Ancak Mansur'un başında bulunduğu ordunun merkezi yerinde sabit kaldı ve yerinden hareket etmedi.³⁴⁴

İki taraf şiddetli bir şekilde çatışmaya devam etti. Komutan Gâlib ellerini göğse kaldırarak "Allahım: Şayet benim becam Müslümanlar için daha hayırlıysa

³⁴¹ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, III. s. 92; LIN, Paul, *Kısatu'l el-Arap...*, ss. 141-142.

³⁴² İBNU'l-HATÎB, Âlamu'l Alâm, II, s.62-64; MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, III, s. 92.

³⁴³ Bask veya Başkeniş Bölgesi; Fransa ve İspanya arasındaki bulunan Pireneler dağların batısında yer almaktadır. Bölge'nin en önemli şehri Pamplona Navar krallığının zamanında başkent oldu. bk. İBN KESİR, İmatidin El-Dimaşkî, *El-bideya ve El-nihaya*, thk. Abdullah El-Türki, *Matbaatu'-Hacer*, Kahire, 1997, I, s. 188.

³⁴⁴ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, ss. 245-256.

Muhammed b. Ebi Âmir'i helak et ve beni muzaffer kıl. Ama kendisi Müslümanlara daha hayırlı ise onu muzaffer kıl ve bana merhamet eyle” dedi.³⁴⁵ Daha sonra Gâlib atına binerek Mansur'a doğru atını sürdü ve bir müddet sonra atından düştü. Düşen Gâlib'in bedeninde herhangi bir silah darbesine rastlanmamasına rağmen öldürüldüğü söylenmiştir. Bununla birlikte nasıl öldüğüne dair bir fikir edinilememiştir. Daha sonra komutan Galib'in taraftarlarından biri Mansur'a giderek Gâlib'in öldüğünü müjdelemiştir. Mansur bu habere inanmamıştır ancak Galib'in yüzüğü ve başı getirildiğinde emin olmuştur. Bunun üzerine Mansur yere kapanarak secde etmiş ve bütün ordu tekbir getirmiştir. Bunu duyan Hristiyanların kalpleri ürpermiştir.³⁴⁶ Daha sonra Mansur ordusuyla Galib'in askerlerine saldırdı ve onları yenilgiye uğrattı. Bu savaşta çok sayıda Müslümanın ölmesinin yanısıra çok sayıda da Hristiyan savaşçı öldürülmüştür. Öldürülenler arasında komutan Gâlib'e savaşlarda yardım eden Hristiyanların Bask Prenslerinden birisi olan Ramiro Sanço da vardı. Galib'in ölümü ise 9 Temmuz M. 981 (4 Muharrem H. 371) Cumartesi gününde gerçekleşmiştir.³⁴⁷

Mansur, Endülüs'te hâkimiyetini güçlendirmek için kendi veziri ve Fasemiri olan Cafer b. Ali b. Hamdûn Endülü's'nin öldürülmesinin icap ettiğini düşünmüştür. Bunu yanısıra kendi oğlu Abdullah'ın öldürmeyi de planları arasına almıştır. Zira Abdullah babası Mansur, kardeşi Abdülmelik'i tercih ettiği için babasına kin beslemekteydi. Bunun üzerine Sarakosta hakimi Abdurrahman b. Matraf Ticibî ile anlaşma yapıp babasına karşı isyan etmeye kalkıştı. Böylece Mansur'un ölüm listesine Abdurrahman b. Matraf Ticibî de girmiş oldu. Ticibî hem bu davranışı hem de Mansur'a karşı Endülüs'ün kuzeyinde bulunan Hristiyan Krallarla anlaşarak ayaklanmaya kalkışması nedeniyle Mansur'un düşmanlığını üzerine çekmişti. Daha sonra Mansur oğlu Abdülmelik'i haciblik makamına tayin etti.³⁴⁸

³⁴⁵ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 71.

³⁴⁶ İBNU HATÎB, *Âlamu'l Alâm*, II, ss. 64-65; İBN IZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, s. 279.

³⁴⁷ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, s. 537.

³⁴⁸ İBN IZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, ss. 279-281; KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, ss.73-76; ANAN, *Devletu'l İslam*, II, ss. 547-550.

IV. Mansur'un Ölümü ve Tarihçilerin Yorumları

A. Mansur'un Ölümü

Mansur'un en büyük dileği savaş alanında Allah yolunda cihad ederken ölmektir. Nitekim Allah bu kutsal dileğini yerine getirdi. Savaşa gittiği zaman kefenini yanında bulundururdu.³⁴⁹ Düşmanlarla savaşını bitirdikten sonra çadırına gider ve hizmetçilerine elbiselerini tozdan temizlemelerini emrederdi. Keza yüzüne bulaşan her tozu bir araya getirir ve kefenine koyulmak üzere bir mendile koyardı.³⁵⁰ Ayrıca daha önce kendi eliyle yazdığı Kur'an-ı kerimi savaşa gittiğinde okurdu.³⁵¹

M.1002 Ağustos 11 (H. 392 Ramazan 27) Pazartesi gecesinde Medinetü'salim şehrinde vefat etti. Mansur'un vasiyeti yerine getirilerek kendi sarayının avlusunda defnedilmiştir. 27 yıl hüküm sürdüğü döneminde 57 defa savaşa iştirak etti. Vefat ettiğinde 64 yaşındaydı.³⁵²

El-Mansur'un kabrine şu iki beyit nakşedildi:

أثاره تنبيك عن أخباره حتي كانك بالعيان تراه
تالله لا يأتي الزمان بمثله أبداً ولا يحمي الثغور سواه

Baraktığı izler onun habercisidir...sanki onu gözlerinle görürsün

Yeminki onun gibisi bir daha gelmezki... ve asla Suğur'u başkası koruyamaz

³⁵³

Mansur, Hristiyanlara karşı Kastilya Savaşı'ndan döndükten sonra vefat etti. İspanyol kaynaklar El-Mansur'un Kastilya savaşı esnasında Nüsür kalesi yakınlarında yaralandığını ve bu yara sonucunda vefat ettiğini iddia etmektedirler. Bu konuyla alakalı olarak, bir İspanyol atasözü şöyle der: "El-Mansur, Nüsür kalesinde öldü ve dilediğini de kaybetti." Fakat Endülüs İslami kaynaklarına göre de Mansur, Gut hastalığı dolayısıyla vefat etmiştir.³⁵⁴

³⁴⁹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 567. ; NESÛLÎ, El-devletü'l-Emeviyye, I, s. 566.

³⁵⁰ MERAKİŞÎ, El-Mu'ceb, s. 84; DABÎ, Bûğya El-Mültemis, I, s.116.

³⁵¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 288.

³⁵² İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 301; İBNU HATÎB, Âlamu'l Alâm, II, ss. 80-81; İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 321.

³⁵³ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I, ss. 398-399. ; İBN SAÎD, El-Mağrib, I, ss. 202-203.

³⁵⁴ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 301.

Mansur'un ölümü İspanya Hristiyanları arasında büyük sevinç ve mutluluğa neden oldu. Bununla alakalı olarak o dönemde Rahipler kiliselerde yazdıkları dini bültenlerde Mansur'un ölümüne önem verdiler ve “El-Mansur M. 1002 yılında öldü ve cehenneme gitti” diye yazdılar.³⁵⁵

B. Tarihçilerin Mansur hakkındaki Görüşleri

İbn İzârî, El-Mansur hakkında şöyle demektedir;

Allah'ın ayetlerinden biriydi. Endülüs hâkimlerinin en dehası, kurnazı ve politikacısıdır. Sakalibaları ortadan kaldırmak için Mashafileri destekledi ve kullandı. Daha sonra Gâlib ile anlaşarak El-Mashafî'yi ve ailesinin Endülüs'teki varlığını bitirdi. Ardından Cafer b. Hamdun ile anlaşp Gâlib'i öldürttü. Sonra da Cafer Endülüsi'ye düşmanlığını ilan ederek ortadan kaldırdı. Daha da tüm düşmanlarına meydan okuyarak : “bana kafa tutacak olanvar mı?” demiştir ancak hiç kimse O'na karşı çıkmamıştır. Böylece rekabetsizce saltanat sürdü. Yaptığı bütün savaşlarda mağlubiyet yüzü görmedi...³⁵⁶

Gırnâta'da bulunan Ben-i Ziri Hanedanı'nın son Emiri Abdullah, Mansur hakkında şöyle demiştir;

Köklü bir aileden olmamasına rağmen El-Mansur kendi deha ve zekâsıyla hükme nail oldu. Devlet işlerini iyi yönetmesi ve devlet makamında yükselmesi nedeniyle Endülüs ahalisinin beğenisini kazanmıştır. Politikalarına karşı gelenleri ortadan kaldırdı. Böylece İslamiyet Endülüs'te daha önce görmediği izzeti ve gücü kendi döneminde gördü. Hristiyan Krallıkları'nın sınırlarına girdi ve kendisinden önce hiç kimsenin yapamadığını yaptı.³⁵⁷

Mukrî ise Mansur'un en büyük arzusunun Fatimilerin hâkimiyetinde bulunan Mısır ve Şam'ı fethetmekti demiştir. Bununla alakalı Mansur'un şiirinden şu beyitlere raslanmaktadır;

عن قريب ترى خيول هشام تبلى النيل خطاها والشام

“ Yakında Hişam'ın atlarını Nilve...Şam'a ayak bastığını göreceksin.”³⁵⁸

³⁵⁵ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 286.

³⁵⁶ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 286.

³⁵⁷ İBN İZİRÎ, Abdullah b. Balkîn, *Müzekeerat El-Emir Abdullah Âhir Mülûk Benü-Zirî Bigırnâta-Kitabu'l-Beyan*, thk. Lévi-Provençal, *Daru'l-Meârif*, Kahire, 1955, s. 15.

³⁵⁸ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I, s. 289.

İbnu'l-Esir, El-Mansur hakkında şöyle demiştir;

El-Mansur kendi döneminde en düzgün bir şekilde devleti idare etti. Ömrünün çoğunu savaşmakla geçirdi vebirçok Hristiyan memleketini İslam topraklarına kattı. Kendi döneminde Endülüs ganimet ve esirlerle dolup taşıdı...³⁵⁹

Anan ise Mansur hakkında şöyle demiştir;

El-Mansur b. Ebi Âmir hakkında özel olarak, muazzam bir hükümdardı, Endülüs'te düzenli bir ordu kurup kendi düşmanı olan Hristiyan Krallıkları'na karşı durmadan hamleler düzenledi. Endülüs'te hükmettiği günler bolluk, güven ve istikrar günleriydi. Sanayi, ziraat ve ticaret revaç buldu. İlim ve edebiyat ilerledi ve Kendi döneminde devlet hazineleri doluydu. İlim ve sanata önem verip teşvik ederdi. Okullar inşa ederek çoğu zaman onları ziyaret ederdi. Camilerde kurulan ilmi halkalara katılırdı. Başarılı öğrencilere belge ve mükâfat verirdi. Araştırma ve münazara etmek için haftalık bir meclis kurdu ve meclise en ünlü âlimler, şairler ve edebiyatçılar katılmaktaydı... Hafızası güçlü olduğu için savaş meydanında cesaret gösteren çoğu komutanlarını ve askerlerini bilirdi ve her zaferden sonra kurduğu sofrasına onları davet ederdi.³⁶⁰

Biytûnî El-Mansur hakkında şöyle demiştir;

Endülüs hâkimlerinin en güçlü, faziletli, ilim sahibi ve iyilik sahibi biriydi. Siyaset alanında çok becerikliydi. Devlet işlerinde dahiydi. Yapacağı işleri çok iyi düşünür ve en uygun şekilde uygulardı.³⁶¹

İspanyol tarihçileri ise Mansur'un zekâ ve dehasına şahitlik ettiler. İspanyol tarihçi Masidyih, O'nu şu şekilde vasfetmiştir;

El-Mansur büyük bir siyasetçi, büyük komutandır. Kendi memleketinde bütün ayaklanmaları durdurdu. Halkın bütün tabakalarının sevgisini kazandı. Şan ve şöhrat sahibiydi. Verdiği hükümleri kesin affetmeyi de eksik etmezdi. O'na karşı çıkan şehirleri yıkardı, aynı zamanda ona teslim edilen memleketlere kötülük yapılmasına asla müsaade etmezdi.³⁶²

İspanyol tarihçi Ramón Menéndez Pidal, Mansur hakkında yorum yaparak şöyle demiştir;

O'nun döneminde İspanya'da İslam en muhteşem günlerini yaşadı. Kuzeydeki Hristiyanların durumu saldırmaktan savunmaya dönüştürüldü ve bu savunmalar da genellikle musibetlerle sonuçlanırdı. O'nun döneminde kuzeydeki krallıklar sanki sadece Emevi Hilafet'ine cizye, silah, esirler vermek için yaşamışlardır.³⁶³

³⁵⁹ IBN-İ ESÎR, El-Kâmil fi El-Tarih, VIII, s. 677.

³⁶⁰ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 580.

³⁶¹ BİYTÛNÎ, Rihlatu'l-Endülüs, s. 70.

³⁶² Akt. KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 107.

³⁶³ Akt. KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 107.

Son olarak Mansur'la alakalı Anan, tarihçi Dozy'den şunları aktarmıştır;

Kısaca Mansur Endülüs hâkimiyetini tekelleştirmek için kullandığı yöntemleri hatırlamamız gerekirse, bu yöntemleri uygun bir şekilde kullandığını kabul etmemiz gerekir. Tahta çıkması yasal olsaydı onu fazla eleştirmezdik. Hatta tarihin tanıdığı en muazzam krallardan biri sayılırdı.³⁶⁴

³⁶⁴ANAN, Devletü'l İslam, II, ss,586-587.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSPANYA'NIN KUZEY'İNDEKİ HİRİSTİYAN KRALLIKLARIN TEHDİTLERİ

Bölüm 5/1. IX. yy.da İberya Yarımadasında İslam hâkimiyeti ve İspanyol Krallıklarının Sınırları.bk.(<http://www.tarihsinifi.com/6664/4-ünite-islam-tarihi-ve-uygarlığı-13-yüzyıla-kadar.htm>. 16.4.2017).

I. İspanya'daki Krallıkların Ortaya Çıkışı

Endülüs, Arap İslam Devleti'nin kuruluşundan, yıkılmasına kadar en şiddetli tehdidi Kuzey'deki Hristiyan Krallıklar'ından görmüştür. Müslümanlar Musa b. Nasir ve Tarık b. Ziyad önderliğinde Endülüs'ün Kuzey ve Kuzeybatısında bulunan Aşturiş-Asturies Cilîkiya-Galicia bölgesine kadar fetihlerini ilerlettiler M.

711-714 (H. 93-95). Bu bölge Arapça kaynaklarda El-Sahra³⁶⁵ yani kayalık bölge olarak geçmektedir. Bu bölgenin feth edilememesinin sebebi ise bölgenin coğrafi durumunun kayalıklarla çevrili dağlardan oluşmasıdır. İkinci bir sebep ise Musa b. Nasir ve Tarık b. Ziyadın Emevi halifesi Velid b. Abdülmelik M. 705-715 (H. 86-96)³⁶⁶ tarafından Şam'a çağırılmasıdır. Bu bölgenin Hristiyanlar tarafından ele geçirilmesinin Müslümanlardan kaçan 30 erkek ve 10 kadın marifetiyle gerçekleştiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz.³⁶⁷

M.711 (H. 92) yılında vuku bulan Vadi Berit savaşında Vizigotların mağlup edilmesi ve ardından Kral Lezrik'in (Rodrigo) ölümü üzerine Vizigot ordusu dağıldı ve kaçan savaşçılar doğuda Kantabria yaylası ve batıda Aşturiş-Asturies bölgesine sığındılar. Doğuya kaçan savaşçıların başına Vizigotların köklü ailelerinden olan Dük Petrus geçmiştir. Dük Patra-Petrus Vizigot Kralları İgdişa-Vittiza ve Lezrik-Rodrigo dönemlerinde ordunun üst düzey komutanlarındandı. Doğu'daki bu Vizigot oluşumu Müslümanlar için ciddi bir tehdit oluşturmuyordu. Hatta Müslümanlar Frank topraklarına³⁶⁸ olan hamleleri sırasında bu topraklardan geçiyor ve onlara ciddi zararlar veriyorlardı.³⁶⁹

Kaçan ikinci grup ise kendi içlerinden Palagios'u komutan olarak seçtiler. Palagios Arap kaynaklarda Blayveya Pelayo olarak geçer.³⁷⁰ Pelayo da Vizigotların köklü ailelerindenidir. Yanındakilerle beraber Cilikiya'da bulunan Kancas şehrinde yerleştiler. Kısa zaman sonra bu bölgede bulunan Roma'lı ailelerden ve Müslüman ordusundan kaçan Vizigot ve İberyalılarbu liderin etrafında toplandılar. Pelayo bu durumdan istifade edip taraftarlarını, kaçıp buraya sığınmanın kendilerine yakışmadığını ve geri dönüp topraklarını almaları gerektiğini savunarak

³⁶⁵ SAMERAÎ, vd., Tarih El-Arap, s. 132; *Ahbar'ul Mecmua an Fetihu'l-Endelus ve Zikir Umaraiha ve El-Hurûb El-Vakia Beynehum*, Thk, İbrahim Elibyarî, *Daru'l-El-Kitab El-Mısri*, Kahire, 1989, s. 35.

³⁶⁶ Halifenin iki komutanı başkente çağırmasının iki nedeni vardı. Birincisi kulağına gelen iki komutan arasındaki ihtilaflar olması, ikincisi ise Musa b. Nasir'in Endülüs üzerinden büyük bir ordu ile Avrupa'yı ve Kostantiniye'yi feth edip Şam'a ulaşmak istemesidir. Ayrıca, bu denli uzak topraklarda Müslümanlar'ın canının tehlikede olacağını düşündüğünden iki komutanın da Şam'a gelmesini emretti. bk. İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 117; ANAN, Teracim İslamiyye, s. 134.

³⁶⁷ *Ahbar'ul Mecmua*, s. 35; ŞEYBAN, Reconquista, s. 70.

³⁶⁸ Bu bölge Galia olarak bilinmektedir. Avrupa ve Endülüs'ü bölen Pirene Dağları'nın arkasında bulunmaktadır. Zamanında Fransa'nın güney tarafı bu isimle adlandırılırdı. bk. BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, ss.143-145; KAZVINÎ, Eseru'l Bilad, s. 98.

³⁶⁹ ŞEYBAN, Reconquista, s. 76.

³⁷⁰ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 179.

Müslümanlara karşı kışkırtmaya başladı.³⁷¹ M. 718 (H. 98) yılında Pelayo ve yanında bulunanlar Müslümanların iç çatışmalarından faydalanarak etrafındaki Müslümanlara saldırmaya başladılar. Bu tehdit arttıkça Müslüman valiler durumu ciddiye alıp Pelayo ve yanındakilere karşı sefer düzenlemeye başladılar. Bununla alakalı Hur b. Abdurrahman El-Sakafi'nin M. 718-720 (H. 98-100) valiliği döneminde Pelayo'nun milislerini ortadan kaldırmak için Kuzeye doğru bir sefer düzenlemiştir. Ordu Beşkenş-Bask, Aşturiş yaylasını geçti. Bu seferde milislerin Müslümanlara olan saldırılarına son vermesi ve teslim olmalarına ikna etmek için Müslüman ordusunda Opas³⁷² ta bulunuyordu. Fakat Pelayo ve yanındakiler teslim olmayı reddederek dağlara sığındılar. Böylece dağlar Müslüman ordusunun onlara saldırısını engellemiş oldu ve ciddi bir sonuç alınmadan geri dönüldü.³⁷³

Bunların yanısıra Endülüs Valisi Ukbe b. El-Haccac El-Selulî M. 734-741 (H. 116-123) ³⁷⁴ordunun başında isyancıların merkezi olan Cilîkiya'ya doğru yola çıktı. Vali Ukbe kaynaklarda Allah'ın yolunda cihat yapma sevgisi ile bilinmektedir. M. 736 (H. 118) yılında bölgeye girip daha önce istila edilen bölgelerin bir kısmını geri aldı. Belatü'l-Şuhadâ-Poitiers M.732 savaşından sonra Kuzey Endülüs'te kaybedilen toprakları geri aldı.³⁷⁵

M. 722 (H. 104) yılında Hristiyanların bazı rivayetlerine göre Pelayo ve yandaşları Müslümanlar karşısında büyük bir zafer kazanmıştır. Bununla alakalı olarak Endülüs Valisi Ambese b. Sahim El-Kelbî M. 721-725 (H. 103-107) döneminde kuzeydeki isyancılara karşı İklema Lahmî önderliğinde bir saldırı başlatıldı. Bu saldırı başarılı olamadığı için yukarda bahsi geçen Hristiyan rivayetlerine göre, Hristiyanlara ilahi bir güç tarafından yardım edildiği yönünde aksettirilmiştir.³⁷⁶ Bu rivayetlerde meydana gelen savaşı Kovadonca olarak adlandırmışlardır. Bu savaşı dönüm noktası olarak görmüşler ve İspanya'yı

³⁷¹ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 179; T.B.Trend , The Civilization of Spain , London , Harper and Row Yay., 1967 , P. 31.

³⁷² Ubas veya Uba olarak adlandırılmaktadır. Wittiza Kralı'nın oğludur. Babasının hâkimiyetini çalan Rodrigo Kralı'ndan intikam almak için Müslümanlarla işbirliği yaptı. Müslümanlar Endülüs'ü ele geçirdikten sonra Tuleytula'nın hâkimiyeti kendisine verilmiştir. bk. İBN KUTİYA. Tarih İftitah, s. 30; ANAN, Devletü'l İslam, I, s. 60.

³⁷³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 286; ŞEYBAN, Reconquista, s. 40.

³⁷⁴ Ahbar'ul Mecmua, s. 33.

³⁷⁵ İBN ESÎR, El-Kâmil fi El- Tarih, V. s. 74; İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 119.

³⁷⁶ DOROTHY, Lord, *Aspanya Şa'beha ve Ardahe*, Çev- Arp, Tarık Fudâ, Kahire, Mektebe El-Nahda El-Mısıriyya, 1965, s. 59. ; Trend, Op. Cit., p. 32 .

Müslümanlardan geri almak için Reconquista³⁷⁷ hareketini başlatmışlardır.³⁷⁸ Aynı durum Müslüman kaynaklarında önemsenmeyerek kısaca bahsedilmiştir. İbn Hayyan bu olayı ve Hristiyan Krallıklar'ının ortaya çıkışını şu şekilde anlatmaktadır;

Ambese b. Sahim El Kelbî döneminde Cilîkiya'da Blay denilen sinsi bir Barbar diğer barbarları kışkırtıp Müslümanlardan intikam almak ve bulunduğu yeri savunmak için isyan başlattı. O zamandan itibaren Hristiyanların elinde bulunan toprakları Müslümanlara karşı savunmaya başladı. Bu adam ortaya çıkmadan önce Hristiyanların öyle bir düşünceleri yoktu.³⁷⁹

Bu rivayetten anlaşılan Pelayo cesur bir adamdı ve halkının Müslümanlara boyun eğmesine üzülmüyordu. Bunun yanı sıra Pelayo'yu Reconquista hareketinin temellerini atan kişi olarakta kabul etmek gerekmektedir.³⁸⁰

Nitekim Kovadonca Vakası'ndan sadece Hristiyan kaynaklarında abartılı bir şekilde bahsedilmektedir. Oysaki Müslüman kaynaklarında bu olayla alakalı hiçbir şey kaleme alınmamıştır. Bu olay gerçekten olsa bile bunu Müslümanlar ve İsyancılar arasındaki çatışmalardan bir tanesi olarak görebiliriz. Bu olayda isyancıların bu çatışmayı kazandığını görmekteyiz. Aynı zamanda Müslümanların içindeki fitne M. 736-756 (H. 118-138)³⁸¹ ve kuzeydeki isyancıların bulunduğu yerlerin doğal bir korunak olması gibi etmenlerden istifade ederek yeni ortaya çıkan memleketleri güçlendirmek için fırsat bulduklarını söyleyebiliriz.

Bu fitne dönemi Yusuf El-Fehri³⁸² ile El-Sumayl'nın³⁸³ ordularının Endülüs'e giren Emevi Emiri olan Abdurrahman El-Dâhil ile karşılaştıkları El-

³⁷⁷ Reconquista; Endülüs döneminde İber Yarımadasındaki Hristiyanların, Müslümanların yarımadaadaki varlıklarını ortadan kaldırma amaç ve çabalarına verilen addır.bk. ŞEYBAN, Reconquista,s. 76.

³⁷⁸ MÜ'NİS. Fecir El-Endülüs, s. 310.

³⁷⁹ Akt. MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, II, ss. 9-10.

³⁸⁰ MÜ'NİS. Fecir El-Endülüs, s. 325.

³⁸¹ Bu fitne (M. 740 H. 123) Belc b. Buşr'in Endülüs'e gelmesiyle ortaya çıktı. Belc Endülüs'ün hâkimiyetini eline almak istiyordu. Bunun içinde Endülüs valisi Abdullah b. Kutn'a düşmanlık yaparak onu tahttan indirdi ve Belc'in taraftarları tarafından öldürüldü. Bu olaydan sonra Endülüs'teki Yemenli kabileler öldürülen valinin kan davasını güderek Belc'ten ve Kaysi kabilelerden intikam almak için harekete geçti. Bu olaydan sonra Endülüs, Yemen ve Kaysiler arasında ikiye bölündü ve aralarında şiddetli çatışmalar meydana geldi. Bu fitne Emevi olan Abdurrahman El-Dâhil'in Endülüs'e girmesiyle sona ermiştir. bk. İBN ABDULHAKEM, Fütuh Mısır, s. 220; DOZY, Rynhaed, *Tarih Müslimy Anpanya*, Çev-Arp, Sin Habeşi, Kahire, Dar'ul-Mearif, Kahire, t.y., XVI, s. 154.

³⁸² Yusuf b. Abdurrahman b. Ebi Abde b. Ukbe b. Nafi'g Fehri Suvari, cesur ve hatip olarak bilinir. M. 746 (H. 129) yılında Endülüs'ün başına Vali olarak geldi. Valiliğe gelişinin ardından Yemenli ve Kaysi çatışmaları sona erdi. M. 759 (H. 142) yılında vefat etti. bk. İBN EBÂR, El-Hulletü'l-Siyerâ , II, ss. 347-350.

³⁸³ El-Sumeyl b. Hatim b. Şemr b. Zilcoşin Kilabi. Belc b. Beşr Endülüs'e geldiğinde onun ordusunda bir askerdı. Cesur ve mert bir süvari olarak bilinir. Bu sıfatlarından dolayı Endülüs'ün ileri gelenlerinden olmuştur. İBN EBÂR, El-Hulletü'l-Siyerâ, I, s. 67.

Mesara M. 756 (H. 138) savaşında sona ermiştir. Bu savaştan sonra Abdurrahman El-Dâhil Endülüs'ün hâkimiyetini eline aldı ve Endülüs'te Emevi Devleti'ni kurmaya muktedir oldu.³⁸⁴

M. 8.yy H.2.yy başında İspanya'nın kuzeyinde Hristiyan Krallıklar'ın ortaya çıktığını gözlemlemekteyiz. Pelayo'nun etrafında birleşen büyük halkın çoğunluğu O'nu kral olarak seçtiler. Böylece Hristiyan Aşturiş Krallığı ortaya çıkmış oldu. Yukarda anlattığımız gibi Arapların içinde bulunduğu iç karışıklıklardan dolayı Pelayo bulunduğu dağlık bölgelerde hâkimiyetini pekiştirmeye fırsat buldu. Pelayo taraftarlarıyla ilk olarak kendilerine yakın olan Berberileri hedef seçti. Berberiler'in Endülüs'e karşı sürekli isyan halinde oldukları için merkezden yardım alamayacağını öğrendikten sonra onları bu bölgeden kolaylıkla atmıştır.³⁸⁵

Pelayo Cilîkiya'da hâkimiyetini M. 752 (H. 134) yılında ölümüne kadar sürdürmüştür.³⁸⁶ Ölümünden sonra başa oğlu Fevila geçmiştir. Onun hâkimiyeti de iki sene sürmüştür. Ölümünden sonra arkasında veliaht bırakmamıştır. Aynı tarihlerde Kantabria Dükü Bedro da vefat etmiş yerine oğlu Alfonso geçmiştir. I. Alfonso Dönemi'nde M. 739-757 (H. 121-139) Kantabria güçlü bir hale geldi. Alfonso Pelayo'nun kızı Ermûzunda ile evlenerek Cilîkiya ile akrabalık bağları kurarak iş birliği gerçekleştirdi.³⁸⁷ Fevila arkasında veliaht bırakmadığı için dünürü Alfonso Cilîkiya tahtına getirildi. Böylece iki krallık birleşerek Liyûn-Leon veya Cilîkiya Krallığı ortaya çıktı. Bu krallık doğuda Beşkenş, batıda ise Atlas Okyanusu'na kadar uzanmaktaydı.³⁸⁸

Katolik lakaplı olan I. Alfonso Cilîkiya Krallığı'nın topraklarını genişletmek için mücadele etti. İstarka'da bulunan Müslümanları bu bölgeden çıkartmaya muaffak oldu. I. Alfonso, Endülüs valisi Yusuf Fihri'nin iç çatışmalarla uğraşmasını fırsat bilerek M. 754 (H. 137) yılında Lük-Lugo³⁸⁹ şehrini ele geçirdi. Aynı zamanda kendi

³⁸⁴ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 61.

³⁸⁵ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 62; ŞEYBAN, *Reconquista*, s. 78.

³⁸⁶ İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 179.

³⁸⁷ ANAN, *Devletu'l İslam*, I, s. 211.

³⁸⁸ ŞEYBAN, *Reconquista*, s. 79.

³⁸⁹ Endülüs'ün kuzeybatısında bulunan bu şehir yüksek bir tepeye kurulmuştur. Bu şehir Müslümanların elinden çıkan ilk şehir olma özelliği ile bilinir. bk. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*. V. s. 22.

kardeşi olan Froila'yı Kantabria bölgesinin başına geçirdi. Froila ise kuzeyde bulunan bazı Müslüman topraklarına saldırarak bu bölgeleri tahrip etti.³⁹⁰

İspanyol askerler istila ettiği toprakların ahalilerine acımasızca davranmışlardır. Bununla alakalı olarak Lin Pool şu şekilde bahseder;

Hristiyanların saldırıları karşısındakilere bela ve azap kırbağı olarak inmiştir. Hristiyan savaşçılar canavarlaşarak karşısındakilere acımasızca şiddet uygulamışlardır. Bu saldırılardan kaçan veya yaralı kurtulan bile olmamıştır. Araplar'ın buraları aldıkları zaman halka gösterdiği şefkat ve hoş görünün aksini biz onlara acımasız bir şekilde uyguladık.³⁹¹

I. Alfonso kardeşi ile beraber Liyûn Krallığı'nı genişletmek için M. 757 (H. 140) yılında ölümüne kadar faaliyetlerde bulunmuştur.³⁹²

Liyûn Krallığı'nın doğu tarafında Navar ismiyle başka bir Hristiyan krallığı daha ortaya çıktı. Bu krallık Arapça kaynaklarda Pamplone Emirliği olarak geçmektedir.³⁹³ Benkenş veya Bask kavminden oluşmaktadır. Başkenti Pamplone³⁹⁴ olan bu krallık idari olarak Liyûn Krallığı'na bağlı bulunmaktaydı. Liyûn Kralları bu ülkeyi kendi hâkimiyetine almak istiyorlardı fakat Pamplone kendi bağımsızlığını korumak konusunda ısrarlı davranıyordu.³⁹⁵ Bu iki krallığın dışında Liyûn Kralı tarafından kuzeyde kaleler ve dağlar arkasında yeni bir krallık oluşturuldu. Bu krallığın kurulmasının sebebi ise Liyûn Kralı'nın kendisi ve Müslümanlar arasında tampon bölge oluşturma arzusuydu. Arapça kaynaklarda bu krallığın adı Elbe ve El-Kil'a³⁹⁶ olarak geçmektedir.³⁹⁷ Bu kaleler Burguş³⁹⁸ şehri etrafında dağınık bir şekilde durmaktadır ve her kalenin başında o kalenin hâkimi olan bir dük bulunuyordu. Bu dükler kalelerin savunmasından mesuldur ve her dük Liyûn Krallığı'na bağlıdır.³⁹⁹

³⁹⁰ ANAN, Devletü'l İslam, I, s. 214; ŞEYBAN, Reconquista, s. 80.

³⁹¹ Lean-pool: Op. Cit., p. 119

³⁹² HACİ, Tarih El- Endülü's, s. 271.

³⁹³ İBN HAYYAN, El-Müktebes, I, s. 16.

³⁹⁴ Endülü's'ün kuzeyinde Aybro Nehri'nin sağ tarafında yer almaktadır. Sarakostayla arasında 250 km uzaklık vardır. Korunaklı bir şehir olup ilk olarak Roma döneminde inşa edilmiş daha sonra sırasıyla Vizigot ve Araplar şehre hâkim olmuşlardır. Araplar şehirde çok fazla hâkim olamamışlardır. Bunun sebebi ise Arapların şehri alırken halkının çok fazla direnç göstermesidir. bk. HİMYERÎ. Tavad El-Miatar, s. 104.

³⁹⁵ ANAN, Devletü'l İslam, III, ss. 364-365.

³⁹⁶ Elbe bölgesinin yanında yer alan El-Kil'a "Kale" kelimesinin çoğulu olup "kaleler" anlamına gelir. bk. ŞEYBAN, Reconquista, s. 84.

³⁹⁷ İBN EBÂR, El-Hulletü'l-Siyerâ, I, s. 135; İBADÎ, fî Tarih El-Mağrib, s. 41.

³⁹⁸ Büyük bir şehirdir ortasından geçen nehir şehri ikiye ayırır. Şehir surlarla çevrili ve korunaklıdır. Ayrıca Liyûn şehrine de yakın bir yerde yer almaktadır. bk. HİMYERÎ. Tavad El-Miatar, s. 88.

³⁹⁹ DİLİMÎ, Tahdiyet, s. 63.

Yukarda bahsi geçen Hristiyan krallıklarının birbirleriyle olan ilişkileri her zaman dostane bir şekilde yürümüyordu. Kralların çıkarları devreye girdiği zaman özellikle Müslüman saldırılarının arttığı dönemlerde birlikte hareket ederek birleşiyorlardı. Fakat Müslümanların geri çekildiği dönemlerde ise birbirleriyle savaş halinde olabiliyorlardı. Hatta aralarındaki bu savaşlarda Müslümanlardan yardım istedikleri dahi oluyordu.⁴⁰⁰

Endülüs İslam Devleti'ne ciddi bir tehdit oluşturan bu Hristiyan krallıklarının ortaya çıkış sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

A. Bunlardan birincisi bu krallıkların başına geçen kişilerin kaybettikleri toprakları geri almak ve Müslüman coğrafyaya doğru genişlemek istemeleridir. Bu hedefi gerçekleştirmek için diğer Avrupa devletleri ve krallıkları bu küçük krallıklara destek vermiştir. Bunun sebebi ise Müslümanların güçlenerek kendilerine doğru hareket etmelerini engellemek ve bu krallıkların Müslümanlarla aralarında bir savunma hattı olarak kalmalarını istemeleridir.

B. Bu krallıkların kuruldukları yerler yüksek dağlarla çevrili olması dolayısıyla doğal bir korunak vazifesi görmekteydi. Aynı zamanda bu bölge Endülüs başkentine oldukça uzakta bulunmaktaydı.

C. İlk Müslüman fatihler önlerinden kaçan Vizigot komutanları Pelayo ve askerlerini hafife almıştır ve onlara karşı ciddi bir tedbir almamışlardır. Bunları fırsat bilen Pelayo ve adamları güçlenmek için fırsat buldular ve zamanla Müslümanlar için ciddi bir tehdit kaynağı oluşturdular.

Ç. Bu krallıklar Endülüs'ün en çalkantılı dönemlerinden birinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Endülüste 22 vali görev değiştirmiştir. Hatta bazı valilerin iki defa bile yönetime geldiği olmuştur.⁴⁰¹ Bu dönemde her vali ortalama 2 sene görevde kalmıştır. Ayrıca aynı dönemde Endülüs'te vuku bululan asabiyyet fitnesi (Kaysi-Yemeni) Endülüs siyasetinde negatif izler bırakmış fetih hareketlerinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bütün bu karmaşa, bu krallıklar için bulunmaz bir fırsata dönüşmüş ve istedikleri gibi hareket etme imkânı bulmuşlardır.

⁴⁰⁰ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 64.

⁴⁰¹ Abdurrahman b. Abdullah El Gafikî ilk olarak M. 720-721 (H. 102-103) yılları arasında valilik yapmıştır. İkinci kez M. 730-732 (H. 112-114) yıllarında tekrardan vali olarak görev yapmıştır. Aynı durum vali Abdulmelik b. Kut'un valiliğinde de yaşanmıştır. bk. İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, s. 655.

Emir III. Abdurrahman Endülüs'te idareyi eline aldığı zaman iç tehditlerle meşgul olduğu için kuzeydeki Hristiyan Krallıkları'na pek fazla müdahale edemedi. Bunu fırsat bilen bu krallıklar kuzeydeki Müslümanların üzerlerine seferler düzenleyerek onları bu bölgelerden atmışlardır. Bu sırada Cilikya (Liyûn) Krallığı'nda I. Alfonso'nun ölümünden sonra yerine geçen Froila bulunuyordu. Froila'nın tahta geçer geçmez ilk işi kuzeyde bulunan Müslüman topraklarına saldırmak oldu. İlk olarak Düvera-Duero nehrini⁴⁰² geçerek babasının saldırdığı Lugo şehrini istila etti. Bunun yanı sıra M. 757 (H. 139) yılında Semmûre⁴⁰³ ve Şekubiyye⁴⁰⁴ şehirlerine de saldırılar düzenledi. Bu üç şehri krallık topraklarına dâhil etti.⁴⁰⁵

Emir I. Abdurrahman daha fazla toprak kaybetmemek için M. 759 (H. 142) yılında Liyûn Krallığı ile 5 yıl sürecek olan barış yapmak zorunda kaldı.⁴⁰⁶Yapılan anlaşma şu şekildedir;

Bu Anlaşma kerim ve muazzam olan I. Abdurrahman'dan Kastilya (Kastilya) ahalisine, ayanlarına, rahiplerine ve diğer Hristiyan memleketlerine eman ve barış anlaşması mektubunu yazıyorum. Ben kendi nefsim üzerine yemin ediyorum ve onu şahit tutuyorum bunlar 10 bin Ükiye⁴⁰⁷ altından, on bin Ratıl⁴⁰⁸ gümüşten on bin at, on bin katır, bin zırh, bin yumurta ve bin ok her yıl beş yıl süresince karşılanırsa anlaşma olur.⁴⁰⁹

Tarihçi Muhammed Hamede kendi kitabı olan Mağrib ve Endülüsle İlgili “Siyasi Belgeler” kitabında⁴¹⁰ bu anlaşma ile ilgili olarak Emir I. Abdurrahman'ın anlaşmayı Kastilya şehri ahalisiyle imzaladığını söyler. Fakat Kastilya şehri her ne kadar bağımsız gibi görünse de idari bakımından Cilikya'ya bağlıdır ve anlaşmada geçen ödemeler Froila tarafından yapılacaktır. Froila'yabu tavizleri vermesinin

⁴⁰² Kuzey Endülüs'te bulunan Kastilya dağları'nda doğan ve Atlas Okyanusu'na dökülen nehirdir. Nehrin ağzının yanında Endülüs'ün batısındaki en önemli askeri konumda olan korunaklı surlarla çevrili olan Porto şehri bulunmaktadır. bk. İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, II, s. 16.

⁴⁰³ Duero Nehri'nin batı yakasında yüksek bir dağın tepesinde bulunan yayla şehridir. M. 757 (H. 140) yılında Hristiyanların eline geçmiştir. Bunun ardından tekrar Müslümanlar tarafından feth edilmiştir. bk. İSTAHİRÎ, İbrahim b. Muhammed, *El-Mesalik ve'l Memalik*, thk, Muhammed abdülâl, *Dar'l El-Kitab*, Kahire, 1961, s. 36.

⁴⁰⁴ Kastilya şehirlerinden birtanesidir. Vadi El-Ramle denilen yerde yer almaktadır. Bu şehir ve Tuleytula arasında 198 km mesafe bulunmaktadır. Müslümanların elinde kısa bir süre kalan şehir M. 757 (H. 140) yılında istila edilmiştir. bk. HİMYERÎ, Tavad El-Miatar, s. 30.

⁴⁰⁵ İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 122; MÜKRÎ, *Nefh El-Tib*, I, s.198.

⁴⁰⁶ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 66.

⁴⁰⁷ 250 g ağırlığındaki ölçü birimi.

⁴⁰⁸ 3 kg ağırlığındaki ölçü birimi.

⁴⁰⁹ HAMEDA, Muhammed Mahir, *El-Vesâik El-Siyasiyye ve İdariyye fi El-Endülüs ve Şemâl İfrîkya*, Beyrut Müessesetü'l-Risâle, 1980, s. 143.

⁴¹⁰ HAMEDA, *El-Vesâik El-Siyasiyye*, s. 144.

nedeni ise kendi topraklarında meydana gelen isyanların devletini güçsüz bırakması ve Müslümanlarla mücadele etmek istememesi olarak görebiliriz.⁴¹¹

Kastilya şehri anlaşmada geçen bu istekleri karşılayacak durumda değildi o küçük bir krallıktan ibaretti I. Abdurrahman Kastilya şehri üzerinden tüm krallıklara bir eman vermiş ve onlarında bu ödemeleri Kastilya üzerinden yapmasını sağlamıştır.

I. Abdurrahman içerdeki isyanları bastırdıktan sonra ve anlaşmanın süresinin dolması akebinde Kuzey'deki Hristiyan Krallıklara doğru hamleler yapmaya başladı. İlk olarak M. 766 (H. 148) yılında büyük bir ordu kurdu ve başına güvendiği komutanları tayin ederek bu bölge üzerine gönderdi. Bu ordu Cilîkiya bölgesini geçerek Hristiyanlarla birçok meydan muharebesi gerçekleştirmiş ve başkentebirçok ganimet ve esirle dönmüştür⁴¹². Tarihler M. 768'i gösterdiğinde I. Abdurrahman bir ordu daha hazırlayarak başına Komutanı Bedr'i görevlendirerek Kastilya Bölgesi'ne göndermiştir. Bu bölgelerin kontrolünü sağlayan ordu isyancıları etkisiz hale getirerek bölgeyi Cizye vergisine bağladı⁴¹³.

M. 775 (H. 159) yılında I. Froila bir suikast sonucu öldürülünce tahta küçük yaştaki oğlu II. Alfonso M. 791-842 (H.175-228) geçti. Fakat II. Alfonso henüz çocuk yaşta idi. Bu gelişmeler üzerine Cilîkiya Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrıldı. Doğuda I. Alfonso'nun kardeşi I. Aurelio ya da Arapça kaynaklarda geçen ismiyle Orliyuş babasının hükmettiği Navar-Bask eyaletinin başına geçti. Batıda ise I. Alfonso'nun damadı olan Şilo-Silo Orşilom başa geçti⁴¹⁴.

Froila'nın ölümünün ardından Frank Kralı Şarlman Bask bölgesine özellikle Sarakosta şehrine doğru kendisinin başında olduğu ordu ile yola çıkmıştır⁴¹⁵. Bunun üzerine I. Aurelio Müslümanlardan yardım istemiştir. Bunun

⁴¹¹ I. Froila, şiddet yanlısı zalim bir hükümdardı. Bu nedenle hükümdarlığı döneminde başarılı olamamış ve sürekli isyanlarla uğraşmak zorundakalmıştır. Örnek olarak Cilîkiya'nın batı kısmında büyük bir ayaklanma başgöstermişti. Froila bu ayaklanmayı uzun süre geçtikten sonra şiddet ve baskı ile bastırabilmiştir. Navar Bölgesi'nde başka bir ayaklanma meydana gelmiş ve bu isyanı bastırmak için haddinden fazla şiddet uygulamıştır. Navar ahalisini katlederek mallarını da tahrip ederek yağmalatmıştır. Bunların yanı sıra kendi kardeşini kendisi katletmiştir. Bu nedenle tüm bu zulüm ve baskılarından dolayı halk ondan nefret etmekteydi. bk. ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 217-218.

⁴¹² İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s.45.

⁴¹³ ANAN, Devletü'l İslam, I, s. 281; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 54; ŞEYBAN, Reconquista, s. 80.

⁴¹⁴ ŞEYBAN, Reconquista, s. 80; ANAN, Devletü'l İslam, I, s. 218.

⁴¹⁵ M. 778 (H. 162) yılında Abdurrahman El-Dâhilden intikam almak için Sarakosta'nın başında bulunan Hasan b. Yahya El-Ensârî ve Süleyman b. Yakzan El-Kelbi Şarlman'dan yardım istediler. Abdurrahman El-Dâhil'i öldürmesi karşılığında kendisine Sarakosta şehrini teslim edeceklerdi.

üzerine Müslümanlar yardım ederek Frankları püskürtmüşlerdir. Bu olaydan sonra her iki tarafta kendi iç meseleleriyle meşgul oldukları için birbirleriyle mücadeleye girişmemişlerdir. Bu durum I. Aurelio'nun ölümüne kadar devam etmiştir M. 781 (H.165). Froila'nın oğlunun hala küçük yaşta olmasından dolayı I. Aurelio'nun ölümünün ardından Bask halkı Şilo'yu Kral olarak seçmiştir. Böylece Cilîkiya bölgesi yeniden birleşmiş oldu.⁴¹⁶

Şilo, M. 784 (H. 168) yılına kadar veliahtı olmadan hâkimiyetini sürdürdü. Ölmeden önce ise eşi Oruzunda'nın vesayeti altında Froilla'nın oğlu II. Alfonso'yu tahta getirdi. Cilîkiya'nın ileri gelen ayanları ve halkı bir kadın ve çocuk tarafından yönetilmeyi reddettiler. Morcat-Mauregato⁴¹⁷ önderliğinde isyana giriştiler. Morcat-Mauregato, Cilîkiya'nın batısında bulunan Bravia şehrini ele geçirip kendisine başkent yaptı. Bu gelişmeler üzerine II. Alfonso kendisine sığınacak bir yer arayıp Elbe şehrine kaçtı burada Basklı olan dayıları bulunmaktaydı.⁴¹⁸

Morcat idareyi ele aldığı anda Müslümanlarla iyi ilişkiler kurmayı tercih etti. Bunun nedeni ise annesinin Arap kökenli olması ve ülkenin iç işleriyle uğraşırken dışarda bir savaş başlatmak istememesiydi. II. Alfonso ise bu durumu kendi lehine çevirerek muhafazakâr Hristiyan halkı ve din adamlarını Morcat'ın aleyhine kışkırtarak ciddi bir taraftar elde etti. Tüm bu karışıklık denemelerine karşın Morcat M. 789 (H. 172) yılında ölümüne kadar ülkede tek başına hükümünü sürdürmüştür.⁴¹⁹

Yukarıda anlattığımız olayları göz önünde bulundurarak şu çıkarımları yapabiliriz. Abdurrahman El-Dâhil'in kuzeyde neşet eden bu tehlikeye karşı büyük bir orduyla karşılık verememesinin nedeni birinci olarak Endülü's'ün içerisinde hemen hemen tüm Endülü's'te bulunan isyanlarla uğraşmasıdır.⁴²⁰ İkinci olarak ta Şam merkezli Emevi Devleti'nin yıkılması ve merkezden gelen yardımların

Abdurrahman El-Dâhil öldürülmeyince anlaşma gerçekleşmeyip ittifak bozulmuştur ve Franklar geri dönmüştür. bk. İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 269; SAMERAÎ, vd., *Tarih El-Arap*, s. 125.

⁴¹⁶ İBN ESÎR, *El-Kâmil fi El-Tarih*, VI, s. 35.

⁴¹⁷ I. Alfonso'nun Arap cariyesinden doğma olan gayri meşru oğludur. bk. ANAN, *Devletu'l İslam*, I, s. 219.

⁴¹⁸ ANAN, *Devletu'l İslam*, I, ss. 215-219.

⁴¹⁹ DİLİMÎ, *Tahdiyet*, s. 68.

⁴²⁰ III. Abdurrahman dönemindeki Ayaklanmalar hakkında daha fazla bilgi için bk. ANAN, *Devletu'l İslam*, I, ss. 155-164.; SAMERAÎ, vd., *Tarih El-Arap*, ss. 109-114.

kesilmesidir. Bu yardımların kesilmesiyle Endülüs kendi başına bırakılmış ve kendini toparlaması zaman almış ve gücü nisbetinde orduları bölgeye sevk etmiştir.

II. III. Abdurrahman El-Nasır dönemi'nde Endülüs'ün Kuzey İspanya Krallıkları ile Olan Mücadelesi

Bu dönemde M. 9.yy H.3.yy ikinci yarısı Endülüs'teki iç karışıklıklar zirve noktasına ulaşmıştır. Endülüs Devleti'nin tüm gücü bu isyanları bastırmak için kullanılmıştır. Müslümanların bu durumda olması kuzeyde bulunan Hristiyan Krallıkları için bir rahatlama dönemine girmesine neden olmuştur. İç meselelerle uğraşan Müslümanlar bu bölgelere akın yapamaz hale gelmişlerdi. Bu durumu fırsata çeviren Hristiyan Krallıklar kuzeyde kurdukları devletlerini kalıcı hale getirmek için çalışmalar yapmışlardır. M. 10.yy H. 4.yy'da ise kuzeyde bulunan Cilîkiya Krallığı gücünü arttırdı ve Müslümanlarla denk sayılabilecek bir güce ulaştı. Ulaştıkları bu kuvvet onlara bir özgüven getirmiş ve kuzeydeki Müslüman bölgeleri istila ederek Müslümanları bölgeden kovup yerlerine Hristiyan halkı yerleştirmişlerdir. Önceleri çatışma bölgesi olarak görülen bu topraklara yerleşmeyen Hristiyan halk bu gücün etkisiyle bölgeye yerleşmeye başladı. Hatta Cilîkiya Krallığı'nın başkenti dağlık bölgede olan Ovido'dan taşınıp daha düz bir bölge olan ve Müslümanların yaşadığı yere de oldukça yakın Liyûn'a taşınmıştır. Bu taşınmayla beraber Cilîkiya Krallığı Liyûn Krallığı olarak anılmaya başlanmıştır.⁴²¹

Müslümanlar için bölgedeki tek tehlike kaynağı sadece Liyûn Krallığı değildi. Liyûn Krallığı'nın yanında iki küçük krallık daha bulunuyordu. Bunlar Navar ve Kastilya'dır. Bu krallıklar başlarda küçük ve idare olarak Liyûn'a bağlıydılar fakat Liyûn Krallığı'nın çok güçlü bir konuma gelmesi bunlarında gücünü arttırmış ve kendi bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Zaman geçtikçe bu iki krallık bölge siyasetinde kendilerinin bir güç olduğunu gösterecekti.⁴²²

Arapça kaynaklarda ismi Pamplone Emirliği olarak geçen Navar Krallığı jeopolitik konumunun getirdiği avantajlar ile gücünü pekiştirmiştir.⁴²³ Avrupa ve İspanya arasında bulunan geçiş bölgesinde yer alan bir bölgedir. Galya bölgesine ve İspanya krallıklarına olan sınırları bu iki bölge ilerde iyi ilişkiler kurarak onlardan

⁴²¹ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 79.

⁴²² ANAN, *Devletu'l İslam*, II, s. 391.

⁴²³ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, II , s. 16.

yardım almalarını sağlıyordu. Bu krallığın bu kadar yardım alması ise Müslüman fatihlerden çekinen iki tarafında bölgede Müslümanların geçişini durduracak Navar'ı güçlendirip Müslümanlarla aralarına bu krallığı bir set olarak çekmek istemesidir. Özellikle Belatü'l-Şuhadâ Savaşı'ndan⁴²⁴ sonra Franklar bu krallığa ne kadar ihtiyaç olduğunu anladılar⁴²⁵.

Navar'lılar (Beşkenş) savaşmaktan çekinmeyen cesur bir halktı. Bu özelliklerine rağmen kendi krallarının zafiyet içerisinde olduğunu düşünmüşlerdir.⁴²⁶ Bu sebepten dolayı M. 756-900 (H. 138-286) yılları arasında Cilîkiya Krallığı ile yakınlaşmaya başladılar. Bu durum özellikle Frankların İspanya'ya sınır bölgesi (İspanya Sağrı)⁴²⁷ olan ilgisinin azaldığı bir döneme denk gelir. Frank himayesinin kaybolmasından sonra Cilîkiya'ya sığınmışlardır. Diğer bir ittifak merkezi ise Endülüs'ün kuzeyinde bulunan Es-Sağru'l-El alâhâkimi olan Ben-i Kays ile olmuştur. Kurulan bu ittifaklar ile Navar denge siyaseti izlemiş ve Müslümanlardan gelecek saldırılara karşı Cilîkiya ile ittifak yapmıştır. Aynı şekilde Cilîkiya saldırılarına karşı da Müslümanlar ile ittifak'a girişmişlerdir.⁴²⁸

III. Abdurrahman döneminde Navar Kontluğu'nun başına gelen Grissa'nın oğlu Senşo M. 905-925 (H. 291-312) kendisini Navar'ın ilk Kralı olarak ilan edip Navar Krallığı'nı başlatmış oldu.⁴²⁹

Bu dönemde Kastilya ise Liyûn Krallığı'na bağlı bir kontluk olarak idare edilmekteydi. Stratejik konumundan dolayı bağımsızlığını ilan etmek istiyordu. Müslüman fatihler Cilîkiya üzerine yazın başlattıkları fetihleri Kastilya üzerinden

⁴²⁴ Fransızca Bataille de Poitiers, İngilizce ise Battle of Tours olarak geçen bu savaş (H.114 Ramazan/ M.732) Ekim ayında Fransız şehirleri Tour ve Poitier şehirleri arasında gerçekleşmiştir. Müslümanların başında Endülüs valisi Abdurrahman El-Gafiki, Frankların başında ise Şarlıman Martil bulunuyordu. Abdurrahman El-Gafiki savaş alanında şehid edilince Müslümanlar geri çekilmeye başladılar. Bu savaş Frankların üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. bk. GANİMÎ, Abdulfettah Makled, *Mârake Belatü'l-Şuhadâ fî El-Tarihu'l-Uruobi ve El-İslamî*, Kahire, Alemü'l-Kitab Yay., 1996, ss. 63-67; ŞEVKÎ, Abu Halîl, *Belatü'l-Şuhadâ Bikiyede Abdurrahman El-Gafikî*, Beyrut, Daru'l-Fikir Yay., 1998, s. 18-30; ANAN, Devletü'l İslam, I, ss. 306-107.

⁴²⁵ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 80.

⁴²⁶ BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s. 79.

⁴²⁷ İspanya Sağrı (İspanya Mark) Franklar tarafından düşmanla sürekli temas edilen yer olarak adlandırılır. Bölge Frank askeri idaresine bağlıdır. Bölgenin askeri kuvvetlerinin başındaki kişiye Kont ünvanı verilir. Bu sınır vilayeti Pirene dağlarının arka tarafında Galya'nın güney bölgesinde kurulmuştur. Bu bölge Müslüman akınlarını engellemek için kurulmuştur. Cibrone ve Ozune şehirleri bu bölgede yer alır. bk. M.801 (H. 184) yılında Barcelona şehri bu bölgenin içine katılıp bu bölgenin başkenti olmuştur. bk. ANAN, Devletü'l İslam, I, ss. 235-236.

⁴²⁸ Yapılan anlaşmalarla alakalı bk. İBN-HAZM, Camharetü'l-Ensab, ss.467-468; EL-AZRÎ, Nusûs An El-Endelus, s. 62.

⁴²⁹ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 80.

gerçekleştiriyordu. Kastilya, Cilikiya'ya bağımsızlığını tanımaması halinde kendilerini savunmayacağını direterek bağımsızlıklarını almaya çalışmıştır.⁴³⁰

M. 907 (H. 293) yılında Liyûn Krallığı'nın başında bulunan III. Alfonso ülkenin idaresini üç oğluna paylaşmak istedi. Kastilya Kontluğu'nu kontrol altında tutmak için Kastilya ileri gelenlerinden birçoğunu idam ederek idareyi oğluna bıraktı.⁴³¹ Kastilya halkı yaşanan bu gelişmeleri kabullenmeyerek isyana girişti. İsyanın başında ise Kont Fernan Gonzalez⁴³² M. 930-970 (H. 317-359) bulunuyordu. Kont Fernan başta bulunduğu süre boyunca Liyûn'da olan en ufak iç çekişmede Kastilya'nın bağımsızlığı için isyan ediyordu. Sonunda Kont Fernan, Liyûn kralı II. Ramiro'ya M. 932-950 (H. 319-338) karşı sürdürdüğü savaşı kazandı ve M. 10-H. 4.yy sonlarında bağımsız krallığını kurdu.⁴³³

III. Abdurrahman kuzeydeki tüm bu gelişmelere göz yumarak tüm gücünü içerdeki isyanları bastırmak için kullanmıştır. Bunu fırsat bilen Kuzey Krallıkları Kurtuba merkezine baskı yapmaktan çekinmiyordu. Endülüs'ün içindeki fitne iyice derinleşince kuzeyde suğur bölgesine saldırmaya başladılar. M. 913 (H. 300) yılında Liyûn Kralı II. Ordone M. 913-924 (H. 300-311) 30.000 kişilik bir ordu ile garnizon şehri olan Yabra'ya⁴³⁴ saldırı düzenlemiştir.⁴³⁵ Bu ani saldırı karşısında şehri son gücüne kadar savunan Müslümanlar şehrin düşmesine engel olamamışlardır. Garnizon'daki tüm askerler kılıçtan geçirilmiştir. Ayrıca şehirde bulunan kadınlar ve çocuklardan 4.000 kişiyi esir alınmıştır.⁴³⁶ Şehrin Kurtuba'ya uzak olması ve Endülüs'ün batısındaki şehirlerin korunaklı olmaması II. Ordone'nun buraya saldırılarını kolaylaştırmıştır.

Yabra şehrinin başına gelen felaketten sonra Endülüs'ün kuzeybatısındaki diğer Müslüman şehirleri de savunmaları güçlü olmadığı ve merkeze uzaklıkları nedeniyle bir korkmaya başlamışlardır. Bunun üzerine bu şehirler surlarını güçlendirip yeni surlarla da şehirlerini tahkim etmeye başladılar.⁴³⁷ II. Ordone'nun

⁴³⁰ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 81.

⁴³¹ ANAN, *Devletu'l İslam*, I, s. 360; MEZRÜ,... Mustansır, s. 54.

⁴³² İbni Haldun kitabında ismi Fridland Kaymus olarak geçer. İbni Hatib'de ise Fran Ansalsı olarak zikredilmektedir. bk. İBN HATİB, *Âlamu'l Alâm*, II, s.77.

⁴³³ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 81; ŞEYBAN, *Reconquista*, s. 84.

⁴³⁴ Baca bölgesine bağlı eski bir yerleşim yeridir. Baceyla arasında 250 km mesafe bulunmaktadır. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*.V. s. 424.

⁴³⁵ İBN-İ HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 93.

⁴³⁶ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 95.

⁴³⁷ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 96.

ordusunun Yabra'da yaptığı yıkım ve tahribattan Hristiyanların Müslümanlara karşı olan politikalarını tahmin edebilmekteyiz. Bu politikaların amacı Müslümanların olduğu toprakları tahrip ederek onların tekrar buralara gelmesini engellemektir. Hristiyanlar ele geçirdikleri Müslüman şehirlere yerleştirebilecekleri bir Hristiyan nüfusa sahip olmadıklarından böyle bir yol izlemişlerdir.⁴³⁸ Bütün bu olanlara rağmen Hristiyanların başarıya ulaşamadıklarını da görmekteyiz. Zira Abdullah b. Muhammed b. Mervan Cilikî' nin yardımı ile Yabra şehri yeniden inşa edilmiş ve halkına büyük yardımlarda bulunulmuştur.⁴³⁹ Tarihler M. 915 (H. 302) yılını gösterdiğinde II. Ordone'nun bu defa Marida şehrini kuşattığını görmekteyiz. Ancak şehir korunaklı olduğu için başarılı olamamıştır. Ayrıca şehir halkının devreye girip hediyeler götürerek O'nu ikna etmesi sonucu kuşatmayı kaldırıp buradan ayrıldı. Geçtiği yerlerde yağma ve katliamlar yaparak ve birçok esir alarak Duero nehrini geçip ülkesine geri döndü.⁴⁴⁰

Bütün bu olayları öğrenen III. Abdurrahman bu tehditlere daha fazla kayıtsız kalamadı ve M. 916 (H. 304) yılında kendi veziri Ahmet b. Ebî Abde⁴⁴¹ komutasında bir orduyu bölgeye sevk etti. Bu ordu Hristiyanlarla birçok savaşta karşılaşmış ve onları mağlup etmiştir. Sonuç itibariyle Ahmet b. Ebî Abde yaptığı savaşlardan birçok ganimet elde ederek başkente dönmüştür. Bu ordunun görevlendirilmesi III. Abdurrahman'ın Hristiyanlara karşı gerçekleştirdiği ilk hamle olarak sayılmıştır.⁴⁴²

⁴³⁸ DİLİMÎ, Tahadiyet, s. 82.

⁴³⁹ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 104.

⁴⁴⁰ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 141.

⁴⁴¹ Adı Ebul Abbas Ahmet b. Muhammed b. İsa b. Huseyn b. Ebi Abde'dir. Endülüs'ün yetiştirdiği en büyük komutanlardan biridir. Emir Abdullah b. Muhammed Dönemi'nde isyancılara karşı büyük bir mücadele göstermiştir. Abdurrahman El-Nasır ise kendisini vezir ve Hristiyanlara karşı yaptığı savaşlarda başkomutan olarak görevlendirdi. Şehit olana kadar bu görevleri yerine getirmiştir. bk. İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 170.

⁴⁴² İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 169.

Bölüm 5/ 2. III. Abdurrahman'ın Hristiyan Krallıklarına Karşı Düzenlediği En Önemli Seferleri. (DİLİMÎ, Tahadiyet, s. 153.)

Liyûn kralı II. Ordone III. Abdurrahman'ın bu hamlesine Tilibira⁴⁴³ şehrine saldırarak birçok köylerini yakarak karşılık vermiştir. Bunun üzerine şehir halkı III. Abdurrahman'dan yardım istedi. III. Abdurrahman da hemen kendi veziri ve komutanı olan Ahmet b. Ebî Abde'yi büyük bir ordu ile oraya gönderdi. Ordu suğur bölgesinden geçtiği sırada birçok Müslüman orduya katılmıştır. Ardından Kastilya topraklarına girip Şen-İştibin⁴⁴⁴ kalesine doğru ilerleyip burayı kuşatma altına aldılar.

⁴⁴³ Tace Nehri'nin yanında bir dağın üzerine inşa edilmiş bir şehirdir. Şehir yer altı suları bakımından çok zengindir. Korunaklı bir kaleye sahip olan şehir, bereketli bir ovaya da sahiptir. Tuleytula ile arasında 138 km lik mesafe bulunmaktadır. bk. HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, IV, s. 37.

⁴⁴⁴ Duero Nehri'nin kuzey tarafında yer alan korunaklı bir kaledir. Kale, Kaştıromoriş olarak adlandırılmaktaydı. bk. HİMYERÎ, Tavd El-Miatar, s. 60.

Kalenin garnizonu ile şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Kalenin düşmesine yakın bir zamanda II. Ordoneo kale kuşatmasını kırmak için Müslümanlara saldırdı. Müslümanların sayısı fazla olmasına rağmen savaş meydanına düzensiz bir halde olmalarından dolayı mağlubiye uğradılar. Bunun sebebi ise ordunun çoğunluğunun berberi ve paralı askerlerden oluşmasıdır. Savaşın ilk anında Müslüman ordusunda bir bozgun meydana gelince, çoğu asker savaş meydanını kaçarak terk etmeye başladı. Komutan Ahmet b. Ebî Abde ve yanında kalan askerler ise savaş meydanında ölmeyi tercih ettiler. Sonuç itibarıyla komutan ve yanındaki askerleri şehit olmuşlar II. Ordoneo intikam amacıyla Ahmet b. Ebî abdenin başını keserek kalenin burcuna astırmıştır.⁴⁴⁵ Hristiyan kroniklerinde bu savaşta Müslümanların kesin bir hezimete uğradıkları ve savaş meydanının Müslüman cesetleriyle dolu olduğu anlatılmaktadır.⁴⁴⁶

Yukarıda anlatmış olduğumuz savaşın sonuçlarına baktığımızda Müslümanların verdikleri birçok şehidin yanı sıra Müslüman topraklarına Hristiyan akınların daha şiddetli bir şekilde yapılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu savaştan bir sene sonra kral II. Ordoneo Es-Sağru'l-alâ bölgesinde bulunan Nacira⁴⁴⁷ ve Tatliye şehirlerinin kırsallarına saldırıp geri dönmüştür.⁴⁴⁸ Tüm bu gelişmeler başkent Kurtuba'yı endişeye sevk etmiş ve III. Abdurrahman askeri planlarında değişiklik yaparak Liyûn krallığına karşı büyük bir ordu hazırlamıştır. M. 920 (H. 308) yılında bizzat kendisi ordunun başında Es-Sağru'l-alâ ve Es-Sağru'l-Evsat arasında olan Medinetü'salim'e doğru yola çıktı. Hristiyanları yanıltmak için öncü birliklerini Es-Sağru'l-alâ'ya doğru yollamıştır. Kendisi ise geri kalan ordusuyla hızlı bir şekilde hareket ederek Duero nehrini geçip Osma'ya⁴⁴⁹ vardı. Beklemedikleri bu saldırı karşısında Hristiyanlar şehri terk edip kaçmışlardır. Bundan sonra ise III. Abdurrahman Şen-iştibin Kalesi'ni kuşatarak burayı yaktırdı. Ardından Duero Nehri'nin yakınında bulunan şehirlere ve kalelere saldırı düzenleyerek Kalahurre⁴⁵⁰ şehrine kadar ilerledi. Navar Kralı Sanço bu şehirde iken Müslümanların geldiğini

⁴⁴⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 170; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 395.

⁴⁴⁶ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 83.

⁴⁴⁷ Nacira, Tatliye bölgesine bağlı bir şehirdir. Ebro Nehri'nin doğusunda yer almaktadır. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*, V. s. 250.

⁴⁴⁸ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 143.

⁴⁴⁹ Endülüs'teki en önemli savunma şehirlerinden bir tanesidir. Şen-iştibin Kalesi'nin doğusunda yer alır. Kastilya ve Müslüman topraklarının arasında yer almaktadır. bk. ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 401.

⁴⁵⁰ Endülüs'ün kuzeybatısında yer alan bu şehir Taliye şehrine bağlı bir şehirdir. bk. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*, IV. s. 392.

duymuştur. Bunun üzerine Sanço Arnât Kalesi'ne⁴⁵¹ kaçmıştır. Kalahurre şehri Müslümanlar tarafından istila edilerek ganimetlere el konulup şehir yıkılmıştır. Navar'ın Müslüman saldırılarına karşı direnç göstermeden çekilmesi bir planın sonucudur. Buna göre Müslümanlar iç bölgelere doğru ilerlediği zaman saldırılarını yapacaklardır. Bu planın farkına varan III. Abdurrahman tedbirli bir şekilde ilerlemeye devam etti. İki ordu Pamplone'nin batısında Jevankir denilen bir yerde karşı karşıya geldi. III. Abdurrahman Hristiyanları hezimete uğrattı ve birçok savaşçı esir alındı, bu savaşçıların arasında iki de papaz bulunmaktaydı. III. Abdurrahman dört gün boyunca savaş alanından ganimet topladı. Bu sefer üç ay sürmüş ve üç ayın sonunda ordu Kurtuba'ya doğru yola çıkmıştır.⁴⁵²

Bu hamle Müslümanlar için askeri başarılarının yanında coğrafi değişiklikleride barındırmıştır. Daha önce Hristiyanların eline geçmiş olan Osmâ, Tatliye, Kalahurre tekrar kurtarılmıştır. İçerde huzurun sağlanması üzerine kuzeyden gelen tehditlere yoğunlaşmış ve sonuç olarak II. Ordone'nun saldırıları da durdurulmuştur.⁴⁵³

Müslümanlara karşı olan saldırılar yalnızca Liyûn Krallığı'ndan gelmiyordu. III. Abdurrahman Dönemi'nde, Navar Kralı I.Sanço Müslümanlara karşı düşmanca bir tavır izlemiş ve M. 923 (H. 311) yılında Bakirâ⁴⁵⁴ şehrine saldırı düzenlemiştir. Şehrin başında Muhammed b. Abdullah b. Lüb⁴⁵⁵ vardı. I. Sanço şehri ele geçirdiğinde şehrin ileri gelenlerini esir alarak Pamplone'de hapsetti. Geri kalan esirler ise öldürüldü. Ancak bu katliamdan Mütrif b. Musa b. Zinun kaçmayı başarmıştır.⁴⁵⁶ Bu olayı haber alan III. Abdurrahman çok sinirlenmiştir. Bunun üzerine Abdulhamit b. Besîl⁴⁵⁷ komutasında bir orduyu Es-Sağru'l-alâ'ya hazırlıkların

⁴⁵¹ Düşman bölgesine yakın korunaklı bir kaledir. Kale, Tatliye arasında 60 km mesafe bulunmaktadır. Sarakosta'dan 162 km uzaktadır. bk. HİMYERÎ, *Tavd El-Miatar*, s. 27.

⁴⁵² ANAN, *Devletü'l İslam*, II, ss. 396-398; İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 141.

⁴⁵³ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 84.

⁴⁵⁴ Lüb b. Musa b. Kays tarafından inşa edilmiş bir kaledir. Lüb kalede ölümüne kadar hüküm sürdü. Sonrasında ise ailesi Beni Kays hüküm sürmeye devam etti. Es-Sağru'l alâ bölgesinde yer almaktadır. bk. AZRÎ, *Nusûs an El-Endelus*, s. 31.

⁴⁵⁵ İbn İzarî'nin anatomına göre bakira şehrine saldırı olduğunda şehrin başında Muhammed b. Abdullah b. Lüb yoktu der. Çünkü bu kişi 302 yılında vefat etmiştir. bk. İBN IZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, s. 184.

⁴⁵⁶ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 187.

⁴⁵⁷ Soyu Emevi Halifesi Hişam b. Abdulmelik'in veziri Abdusselam b. Besîl'e dayanmaktadır. Bu kişi Abdurrahman El-Dâhil döneminde Endülüs'e geldi. Emir El-Dâhil'in hizmetine girdi İşbiliya ve Şizone gibi şehirlerin başına geçti. Onun torunları da Emevi ailesine hizmet etmiştir. III. Abdurrahman döneminde Abdulhamit b. Besîl maliyenin başına ve vezirliğinde göreve getirilmiştir. bk. İBN EBÂR, *el-Hulletü'l Siyerâ*, II, ss. 371-372.

yapılması için gönderdi. Bunun üzerine ibn Besîl Es-Sağru'l-alâ bölgesine doğru hareket etti. Tatliye şehrine karargâhını kurarak burayı kendisine komuta merkezi olarak seçti. Navar Krallığı'na doğru saldırılar gerçekleştirdi. Birçok meydan savaşında Hristiyanları mağlup ederek amacına ulaşmıştır.⁴⁵⁸

M. 924 (H. 312) yılında III. Abdurrahman Hristiyan krallıklarına yaz mevsiminde düzenleyeceği seferlerin hazırlıklarını yapıp Muharrem ayında Hristiyanlardan Bakira yenilgisinin intikamını almak için büyük bir orduyla her zaman kullanılandan farklı bir yol kullanarak Hristiyanların üzerine gitti. Askerleriyle beraber Endülüs'ün doğusuna doğru yürüdü. Tudmir ve Belensiye şehirlerinden geçti. Lorka ve Mürsiyye şehirlerinde ayaklanma yapan İbn Coşin ve İbn Vadda isyanlarını bastırıp Turtuşa'ya vardı. Bu yol üzerinden Sarakosta devam ederken burada Ben-i Ticib askerleri ve diğer mücahitler orduya katıldı. Ardından Tatliye'ye vardı. Bu bölgeyi düşmana yapacağı saldırıların üs merkezi olarak kullandı.⁴⁵⁹

III. Abdurrahman'ın düşmanın üzerine giderken izlediği yolu değiştirmesi düşmanı şaşırtmak için izlemiş olduğu bir stratejidir. Bunun yanısıra Hristiyanların üzerine giderken içeride olası isyanların önüne geçmek için yolunu değiştirip olası isyanları bertaraf edip yoluna devam etmiştir.

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından III. Abdurrahman ordunun başında Kalehurre'ye doğru harekete geçti. Şehre vardığında ise şehrin boşaltıldığını gördü. III. Abdurrahman şehrin yakılmasını emretti ve ardından bu şehrin kuzeydoğusunda yer alan Kantera Elba kalesini ele geçirdi.⁴⁶⁰ Bunların yanısıra bu bölgede bulunan küçük burçların ve kalelerin ele geçirilip yakılmasını emretti.⁴⁶¹ Bu olaydan sonra III. Abdurrahman, Navar Krallığı'nın merkezine saldırmaya karar verdi ve başkent Pamplone'ye doğru yoluna devam etti. Pamplone'ye giden yol şartları ordu için elverişsiz bir durumdaydı. Dar yollardan ilerleyen Müslümanlara karşı birçok tuzak kuran Şanso bunlardan hepsinden başarısız olarak çıkmıştır. III. Abdurrahman şehrin önüne geldiğinde şehir halkının ve I. Sanço'nun korkusundan şehri terk ettiğini gördü. III. Abdurrahman şehrin alt yapısının yıkılıp aynı zamanda yakılmasını

⁴⁵⁸ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 185.

⁴⁵⁹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 399.

⁴⁶⁰ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 191.

⁴⁶¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s.186.

emretti.⁴⁶² Dönüş yolunda III. Abdurrahman birçok Hristiyan şehri ele geçirip tahrip etti. Nitekim Navar krallığı ve Liyûn Krallığı birbirleriyle ittifak yapıp Müslümanların önünü kesip saldırmayı denediler. Ancak Liyûn-Navar birleşik kuvvetleri Müslümanlar karşısında kesin bir mağlubiyete uğradı. Eylül M. 924 (Cemazievvel H. 312) tarihinde III. Abdurrahman ve ordusu Kurtuba'ya geri döndü. Bu sefer kaynaklarda Pamplone Gazvesi olarak geçer ve dört ay sürdüğü yazılır.⁴⁶³

M. 923 (H. 311) yılında Liyûn kralı II. Ordono'nun ölümü üzerine oğulları Sanço ve Alfonso arasında bir taht kavgası patlak vermiştir. Bu mücadele sonunda Alfonso, dünürü Navar kralı Sanço'nun oğlu I. Grassa'nın M. 905-926 (H. 292-313) yardımıyla Liyûn tahtına oturmuştur. IV. Alfonso ünvanı ile hüküm sürmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler olurken kardeşi Sanço kendi taraftarlarından bir ordu kurarak Sentiago veya Şant-Yakub'a⁴⁶⁴ gidip kendisini Kral ilan etmiştir. Krallığı tek başına ele almak için Liyûn'a birçok saldırı düzenlemiş fakat başarılı olamamıştır.⁴⁶⁵

İki kardeş arasındaki bu taht mücadelesi yıllarca devam etmiştir. Sonunda Sanço'nun M. 929 (H. 316) yılında ölmesiyle beraber bu mücadele sona ermiştir.⁴⁶⁶ Başka rakibi bulunmadığı için tüm krallık IV. Alfonso'ya kalmıştır. Fakat bu durum çok fazla uzun sürmemiştir. M. 931 (H. 319) yılında IV. Alfonso, küçük kardeşi olan Ramiro'ya tahtı bırakıp rahip oldu.⁴⁶⁷ IV. Alfonso eşinin zamansız ölümüne çok üzüldü ve manastıra çekildi.⁴⁶⁸ Bir zaman sonra üzüntüsünün geçmesiyle inzivadan çıkıp tahtı kardeşine bıraktığı için pişman oldu ve bir ordu toplayarak başkent Liyûn'a hareket etti. Ramiro'nun başkentte olmamasını fırsat bilip şehri ele geçirdi. Durumu öğrenen kardeşi Ramiro hızlı bir şekilde başkente ilerleyip şehri tekrar abisinden aldı.⁴⁶⁹

Hristiyan dininde rahiplikten çıkmak suç addedilir ve bunu yapan kişiye ceza verilmesi icab ederdi. Bu yüzden IV. Alfonso birçok rahibin kınamasıyla

⁴⁶²İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s.188.

⁴⁶³ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 400; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 185.

⁴⁶⁴ Liyûn şehrinin kuzeybatısında kutsal sayılan bir şehirdir. Atlantik okyanusuyla arasında bir günlük mesafe bulunmaktadır. Hz İsanın Havarilerinden olan Yakup'un türbesinin bu şehirde olduğu için bu şehre Şant-Yakup denmiştir. Türbenin yanında bir klişe inşa edilmiş ve tüm ispanyadan insanlar hac yapmak için bu bölgeye geliyorlardı. bk. HİMYERÎ. Tavd El-Miatar, s. 348.

⁴⁶⁵ DİLİMÎ, Tahadiyet, s. 86.

⁴⁶⁶ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 345.

⁴⁶⁷DİLİMÎ, Tahadiyet, s. 87.

⁴⁶⁸ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 590.

⁴⁶⁹ İBNHAYYAN, El-Müktebes, V, s. 345.

karşılaşınca tekrar rahipliğe dönmeye karar verdi. Fakat IV. Alfonso rahipliğe dönmesine rağmen taht emellerinden vazgeçmedi. Bunları bilen Ramiro, M. 932 (H. 320) yılında abisi Alfonso ve O'nun çıkardığı isyana katılan amcası II. Froila'nın⁴⁷⁰ oğullarının gözlerine mil çektirdi.⁴⁷¹

Kuzeyde bu olaylar gerçekleşirken III. Abdurrahman bu olaylara karışmayarak Hristiyanların bu karışıklardan faydalanıp ülkesinin içindeki tüm isyan girişimlerini bastırıp, Hilafetini ilan ederek Endülüs'ün ilk Halifesi oldu.

II. Ramiro M. 932-950 (H. 319-338) tahta çıktığı zaman Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki savaşlar tekrar başladı. M. 933 (H. 321) yılında II. Ramiro, Osma şehrine doğru ordusunu sevk etti ve şehri ele geçirdi. III. Abdurrahman bu hamle karşısında şehri tekrar almak için M. 934 (H. 322) yılında büyük bir ordu toplayarak oğlu El-Hakem'i de yanına alarak yola çıktı. Es-Sağru'l Alâ topraklarına girdiklerinde ordusuna yakın olan Navar Krallığı topraklarına girdi. Navar Kraliçesi Toda⁴⁷² III. Abdurrahman'ın topraklarına girdiğini öğrenince bir elçi göndererek barış yapmak istedi. Bunu kabul eden III. Abdurrahman Toda'nın oğlu Grassa'yı Kral olarak tanıdı.⁴⁷³ Ardından III. Abdurrahman rotasını değiştirerek yolunu Kastilya'ya doğru yöneltti. Bu bölgede birçok kaleye saldırılar düzenledi özellikle El- Menar⁴⁷⁴ kalesinin üstünde durdular ve Koloniye⁴⁷⁵ şehrine geldiler. Bu şehre yakın bir yerde III. Abdurrahman ve II. Ramiro'nun orduları karşı karşıya geldi ve şiddetli bir savaş meydana geldi. İki tarafta birçok kayıplar verildi. Abdurrahman savaşı düz bir ovaya çekmek istiyordu. Fakat engebeli coğrafya yüzünden Hristiyanlarla yol üzerinde çatışmalar meydana gelmiş ve birçok Hristiyan askeri ölmüştür. Bu durum Ğırmaç⁴⁷⁶ kalesinin önlerine kadar devam etti. III. Abdurrahman coğrafi şartların engebeli olması ve ordusunun buna hazırlıklı olmaması sebebiyle yolunu değiştirerek

⁴⁷⁰ Ramiro'nun amcasıdır. II. Ordone'nun ölümüyle beraber Liyûn tahtına geçmiş ve vefatına kadar ülkeyi bir sene idare etmiştir M. 925 (H. 313). II. Ramiro tarafından gözlerine mil çektirilen çocuklarının adları ise şu şekildedir; Ramero, Alfonso, Ordone dur. bk. İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, ss. 344-347.

⁴⁷¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 590; İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 142.

⁴⁷² Navar kralı I. Sanço'nun eşidir. Eşinin vefatından sonra küçük yaştaki oğlunun vesayetini alarak ülkenin başına geçti. bk. ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 402.

⁴⁷³ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 336.

⁴⁷⁴ Endülüs'ün kuzeybatısında Atlantik Okyanusu'nun kıyısında bulunur. Şent-Yakub Kilisesi'ne bağlı bir kaledir. bk. HİMYERÎ, Tavd El-Miatar, s. 202.

⁴⁷⁵ Kastilya şehirlerinden biri olup Düvera Nehri'nin kuzeyinde Şenistibin Kalesi'ne yakın bir yerde yer almaktadır. Verimli topraklara sahip bir bölgedir. bk. İDRİSÎ, Nezhetü'l-Müştak, II, s. 873.

⁴⁷⁶ Duero Nehri'nin hizasında yer alan korunaklı bir kaledir. Şent İştibin Kalesi'ne yakın bir yerde yer alır. bk. ANAN, Devletü'l İslam, III, s. 487.

Osma şehrinin doğusundan giderek Kastilya'nın başkenti Burğuş'a vardı. Bu şehri tahrip ederek Kurtuba'ya döndü. III. Abdurrahman'ın bu seferi dört ay sürmüştür.⁴⁷⁷

III. Abdurrahman'ın Liyûn seferi istediği gibi sonuçlanmıştır. Zira Liyûn Kralı II. Ramiro barış istemek zorunda kalmıştır M. 935 (H. 323).⁴⁷⁸ III. Abdurrahman kendinden beklenmeyen bir çıkışla bu barış talebini kabul etmiştir. Bunun sebebi ise Sarakosta ve Liyûn arasında olacak olası ittifakları engellemek istemesidir. Zira Sarakosta hâkimi Muhammed Hişam Tucibî Kurtuba'dan bağımsız hareket ediyordu. Bu anlaşmadan bir sene sonra III. Abdurrahman'ın gerçekleşmesinden korktuğu bu ittifak gizli bir şekilde gerçekleşmiş ve ittifaka Navar Kraliçesi Toda da katılmıştır M. 936 (H. 323).⁴⁷⁹

M. 934 (H. 325) yılında III. Abdurrahman'ın Sarakosta hâkimi ve taraftarlarını tedip etmek için ordusuyla hareket etmiştir. Hristiyanların Muhammed Tucibî'ye yardım amacıyla asker göndermesi yapılan bu anlaşmayı açığa çıkartmıştır. Bunun üzerine III. Abdurrahman iki tarafıda cezalandırmaya karar vermiştir. Sarakosta kuşatmasının başına Ahmet b. İshak Kureyşî'yi⁴⁸⁰ geçirerek kendisi de başka bir ordu ile Hristiyan topraklarına doğru harekete geçirmiştir. İlk olarak Kastilya topraklarına girerek irili ufaklı 37 kale ve burcu ele geçirdi. Daha sonra Navar topraklarına girerek buraları harap etti. Bu durum üzerine Kraliçe Toda aman talep edip özür dilemek için elçisini III. Abdurrahman'a gönderdi. III. Abdurrahman bu talepleri kabul etti ve tekrar barış yapıldı.⁴⁸¹ Sarakosta kuşatmasının uzaması başında bulunan Ahmet b. İshak'ın kuşatmayı ciddiye almamasından kaynaklanıyordu. Bunun üzerine III. Abdurrahman, Ahmet b. İshakı görevden almıştır. Bunu kendine yediremeyen Ahmet b. İshak ve kardeşi Ümeyye, III. Abdurrahman'a karşı bir ayaklanmaya giriştiler. Ayaklanmayı bastıran III. Abdurrahman iki kardeşi sürgüne gönderdi. Ümeyye Şintrîn'e⁴⁸² gönderilirken Ahmet ise Cebeli Tarık boğazını geçerek halifenin düşmanlarının yanına sığınmak istedi.

⁴⁷⁷ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 142.

⁴⁷⁸ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 365.

⁴⁷⁹ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 89.

⁴⁸⁰ Ahmet b. İshak b. Muhammed b. İbrahim b. El Velid b. İbrahim b. Abdulmelik b. Mervan. Dedesi Muhammed Abdurrahman El-Dâhil döneminde Endülüs'e gelmiş ve İşbiliye bölgesine yerleştirilmiştir. Ahmet b. Mesleme, İşbiliye'de ayaklanma çıkarttığında tüm ailesini ihanetle suçlayarak onları öldürdü. Bunun üzerine III. Abdurrahman onu kendi hizmetine aldı. bk. İBN HALDÛN, El-İbarIV, s. 139.

⁴⁸¹ İBN-İ HAYYAN, El-Müktebes, IV, s. 400; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 409.

⁴⁸² Endülüs'ün batısında Bace Bölgesi'ne bağlı bir şehirdir. Tace Nehri'nin ağız kısmında yer alır. Korunaklı bir şehirdir. Kurtuba'ya 15 günlük bir mesafede yer alır. bk. HİMYERÎ. Tavd El-Miatar, s. 346.

Fakat III. Abdurrahman buna izin vermeyip Ahmet İshak'ı yakalatıp öldürttü.⁴⁸³ Sıntrîn şehrine sığınan Ümeyye'nin bir müddet sonra tekrar isyan etmesi üzerine şehri kuşatan III. Abdurrahman şehri tahrip etti. Bunun üzerine Ümmeyye buradan kaçarak II. Ramiro'ya sığınmıştır.⁴⁸⁴

III. Abdurrahman, Kral II. Ramiro'nun devletin iç işlerine karışıp isyancıları desteklemesi üzerine Liyûn Krallığı'nı cezalandırmak için buraya sefer düzenledi. M. 939 (H. 327) yılında meydana gelen Hendek savaşında Müslüman ordusu mağlubiyete uğramış ve kendi topraklarına doğru çekilmeye başlamıştır. Arapça kaynaklarda bu mağlubiyet hakkında çok fazla bir şey yazılmadığını görmekteyiz. Mağlubiyetin sebeplerini ve III. Abdurrahman'ın ordusuna ne olduğunu Endülüs tarihçisi İbn Hatib'ten olayın yeri ve zamanıyla ilgili kısa da olsa bir takım bilgiler edinmekteyiz. 1 Ağustos M. 939 (11 Şevval H. 327) Cuma gününde bu savaşın gerçekleştiğini öğrenmekteyiz. Savaşın yerini ise Şent-Menkiş⁴⁸⁵ olarak kaydetmiştir. Savaşın uzun sürdüğünü ve tarafların birbirlerine galip gelmediğini söyler. Fakat Hristiyanların ani bir baskın düzenlemesi üzerine Müslümanlar derin bir hendeğe doğru itilmiştir ve hatta Hristiyanlar Halife'nin çadırını yağmalayarak Müslümanların cephanelerini ele geçirmiştir.⁴⁸⁶

Hristiyanların bu aldıkları galibiyetin Müslümanlar üzerinde çok fazla etkisi olmadı. Bu tarihten itibaren Müslüman seferlerinin bir inkitaya uğramadığını ve devam ettiğini görmekteyiz. Hatta bu savaşta Müslüman ordusunu yenen Hristiyanlar kaçan Müslümanları takip etmemiş ve Müslüman şehirlere saldırı düzenleyememişlerdir.⁴⁸⁷ Bunun sebebi ise III. Abdurrahman'ın onların üzerinde bıraktığı güçlü etkidir. Bu mağlubiyet üzerine III. Abdurrahman ordu içinde bir takım değişiklikler meydana getirdi. Bundan sonra savaşlarda ordunun başında kendisi yer almıyordu. Orduda komuta kademesinde çıkardıkları kargaşa ve huzursuzluktan ötürü Muvelldûn ve Araplara yer vermeyerek Sakalibeler'den komutanlar getirmiştir. Bunda ise Fertun b. Muhammedin⁴⁸⁸ ihaneti etkili olmuştur.

⁴⁸³ İBN ESÎR, El-Kâmil fi El- tarih, VIII. s. 357; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 409.

⁴⁸⁴ İBN-İ HAYYAN, El-Müktebes, IV, s. 431.

⁴⁸⁵ Diğer bir adı Simanka olan kale oldukça korunaklıdır. Semmure şehrinin doğusunda Düvera Nehri'ne yakın birerde bulunmaktadır. bk. ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 419.

⁴⁸⁶ İBN HATİB, Âlamu'l Alâm, II, s. 37.

⁴⁸⁷ İBN-İ ESÎR, El-Kâmil fi El-Tarih, VIII, s. 358.

⁴⁸⁸ Fertun b. Muhammed b. Abdulmelik b. Muhammed b. Tavi. III. Abdurrahman tarafından Veşka şehrine vali olarak atanmıştır. Hendek Savaşı'nda Müslümanlarla beraber savaşması için orduya çağırılmıştır. bk. AZRÎ, Nusûs An El-Endelus, ss. 68-71.

Bu ihanetlere karşı III. Abdurrahman ciddi cezalar vermiştir.⁴⁸⁹ Sakalibeler'den Necden Hüseyin Sakalibî gibi komutanları ordunun başına getirmiştir. Arap ileri gelenleri ise bu durumu kendilerine yapılmış bir ihanet olarak addetmişlerdir.⁴⁹⁰

Sakalibelerin orduda görevlendirilmesinin faydaları bu ve bundan sonraki dönemde fazlasıyla görülmüştür. Özellikle Arap ve Müvelldûnlerin ordu ve devlet işleri içerisindeki çıkardıkları taşkınlıklar ve kargaşalar devleti zayıflatıyordu. Sakalibeler ise küçük yaşlarda Endülüs'e getirildikleri için ve tüm bağılıkları Sultana olduğundan ordu ve devlet işlerinde tam bir disiplin içinde çalışmışlar ve aldıkları görevleri başarılı bir şekilde yerine getirmişlerdir. Bu şekilde devlet yönetimindeki Arap Aristokrat hâkimiyeti kırılmış oldu.

M. 950 (H. 338) yılında Liyûn Kralı II. Ramiro'nun ölmesiyle beraber Müslüman-Hristiyan mücadelesi de bir sakinlik dönemine girmiş oldu.⁴⁹¹ II. Ramiro'nun yerine gelen III. Ordono M. 950-956 (H. 338-344) Müslümanlarla savaşmak yerine barış yanlısı bir politika izlemiştir. Gönderdiği elçi vasıtasıyla sulh talep eden III. Ordono'nun bu talebi III. Abdurrahman tarafından sınırdaki kalelerin yıktırılması ve bazılarının Müslümanlara teslim edilmesi şartıyla kabul edilmiştir M. 955 (H. 343). Daha sonradan bu anlaşmaya Kastilya Krallığı da dahil olmuştur.⁴⁹² Bu anlaşmanın dışında kalan Navar krallığı bir yıl sonra III. Ordono'nun ölümü üzerine meydana gelen gelişmeler üzerine III. Abdurrahman'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. III. Ordono'nun ölümüyle beraber tahta Toda'nın torunu olan I. Sanço (şişman) geçmiştir. Sanço'nun tahta geçmesiyle Liyûn ileri gelenleri onun çok şişman olduğunu ve savaş meydanında bunun bir dezavantaj olacağını söyleyerek onu tahttan indirmiş ve yerine amcasının oğlu olan IV. Ordono'yu geçirmiştir.⁴⁹³ Bunun üzerine babaannesinin yanına sığınan Sanço taht mücadelesinde onun yardımını istemiştir. Fakat Navar Kraliçesi'nin tek başına tahtı alabilecek gücü olmadığı için III. Abdurrahman'dan yardım istemiştir. Kraliçe Toda ve şişman Sanço M. 908 (H. 347) yılında başkent Kurtuba'ya gelerek III. Abdurrahman'la bir anlaşma

⁴⁸⁹ Halifenin askerleri İbn Fertu'nun dilini kesip El-Sebe kapısında onu ve 10 isyancıyı çarmla gerdiler. bk. İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 445.

⁴⁹⁰ ABU DÎK, Salih feyyaz, "El-Ceyiş fi El-Endelus Zemen El-İmare ve El-Hilafe Emeviyye", *Tarih Mısır Dergisi*, Kahire, 2001, S. 77, s. 85.

⁴⁹¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 217.

⁴⁹² MÜKRÎ, Nefh El-Tîbl. s. 285.

⁴⁹³ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 93.

imzaladılar.⁴⁹⁴ Bu anlaşmaya göre Sanço tahta geçtiğinde sınırda bulunan 10 kaleyi Müslümanlara bırakacak ve Müslümanların topraklarına saldırmayacaktı. III. Abdurrahman'ın desteğini alan Sanço tekrar Liyûn Krallığı'na geldi. Bu anlaşma III. Abdurrahman'ın M. 961 (H. 350) yılında ölümüne kadar sürmüştür.⁴⁹⁵

III. II. Hakem Dönemi'nde Endülüs'ün Kuzey İspanya Krallıkları ile Olan Mücadeleri

II. Hakem babasından iç problemleri halledilmiş siyasi istikrarı sağlanmış bir Endülüs devleti devraldı. Bunun en büyük avantajlarından bir tanesi de Kuzeydeki Krallıklarla olan mücadelelerle daha yakından ilgilenebilecek zamanı olmasıdır.

III. Abdurrahman'ın ölümü üzerine Sanço'ya bir özgüven gelmiştir ve bunun üzerine III. Abdurrahman ile yapmış oldukları anlaşmaya artık uymayacağını ilan etmiştir.⁴⁹⁶ Sanço ile Müslümanların anlaşmasının sona ermesini fırsat bilen IV. Ordoneo Kurtuba'ya gelerek II. Hakem'den tekrar Liyûn Krallığı tahtına geçmek için yardım istemiştir. II. Hakem kendisini sıcak bir şekilde karşılamış ve yardım edeceğini söylemiştir.⁴⁹⁷

Kurtuba'da amacına ulaşmak için çok zeki hamleler yapan IV. Ordoneo, III. Abdurrahman'ın mezarını ziyaret ederek ona hürmette bulunmuş arkasından güzel sözler söylemiştir.⁴⁹⁸ IV. Ordoneo Kurtuba'dan ayrılmadan önce II. Hakem'e kendisinin ve ülkesinin halifenin tabiyetine kalacağına dair söz vermiş ve buna garanti olarak da oğlu Grassa'yı rehin olarak Halife'nin sarayında bırakmıştır.⁴⁹⁹

Yapılan bu anlaşma Liyûn Krallığı'nda deprem etkisi yarattı. Sanço yaptığı hatanın farkına vararak Liyûn ileri gelenlerinden büyük bir heyet oluşturarak III. Abdurrahman'la yapılan anlaşmaya sadık kalacağını ve II. Hakem'e bağlılığını bildirmek için Kurtuba'ya göndermiştir.⁵⁰⁰ Şüphesiz ki Sanço'nun bu şekilde davranması sadece IV. Ordoneo'yla alakalı bir durum değildi. Kastilya'de bir iç

⁴⁹⁴ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 93.

⁴⁹⁵ MÜKRÎ, *Nefh El-Tîb*, I, s. 286.

⁴⁹⁶ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.94.

⁴⁹⁷ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, s. 485.

⁴⁹⁸ MÜKRÎ, *Nefh El-Tîb*, I, s. 303.

⁴⁹⁹ İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 145; MEZRU, ...Mustansır, s. 51.

⁵⁰⁰ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, s. 486; İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 145.

karışıklık meydana gelmiş ve Fernan Gonzalez M. 961-970 (H. 350-359) Kastilya'da kendi bağımsızlığını ilan etmişti.⁵⁰¹

M. 962 (H. 351) yılında IV. Ordone'nun ölümüyle beraber Sanço'nun en büyük rakibi ortadan kalkmış oluyordu. Bu gelişme üzerine II. Hakem'e bağlılığını gerektiren durumun ortadan kalktığını düşünerek Kurtuba'yla yapmış olduğu anlaşmayı bozmuştur.⁵⁰² Sanço II. Hakem'e karşı durumunu güçlendirmek için Navar ve Kastilya Krallıkları ile anlaşmalar yapmıştır. Bu gelişmeler karşısında II. Hakem M. 963 (H. 352) yılında Liyûn Krallığı'nı tedip altına alıp anlaşmaya uymaya mecbur etmek için ordusuna hazırlık emri verdi. II. Hakem başında bulunduğu ordu ile beraber Tuleytula'da kendisini bekleyen diğer Müslüman ordusuna katılmak için yola çıktı. Kastilya topraklarına doğru ilerleyerek Şent-işlibin Kalesi'ni kuşatarak ele geçirdi.⁵⁰³ Kastilya hâkimi Fernan Gonsalez Müslümanlar karşısında pek varlık gösterememiş ve yapılan savaşta büyük mağlubiyet alarak barış istemek zorunda kalmıştır.⁵⁰⁴ Kendisi Kastilya üzerine yürürken Muhammed b. Ticibî komutasındaki bir orduyu da Navar Krallığı üzerine yolladı. Bu gelişmeler üzerine Sanço ordusunu toplayarak Navar'ı savunmak üzere yola çıktı. Meydana gelen savaşta Sanço'nun ordusu ağır bir mağlubiyete uğrayarak kuzeydeki dağlara doğru çekildi.⁵⁰⁵

Sefer devam ederken II. Hakem bu defa komutanı Gâlib El-Nasirî komutasında bir orduyu Kalehurre şehrine gönderdi. Şehri feth eden Gâlib, şehrin yeniden Hristiyanların eline geçmemesi için Müslüman asker ve askeri cephane ile doldurdu.⁵⁰⁶ İbn Haldun bundan başka M. 965 (H. 354) yılında komutan Galib, Muhammed b. Yahya Tucibî ve Kasım b. Mutrif b. İbn Zinun'un III. Abdurrahman'ın vefatıyla Hristiyanların saldırıp ele geçirdiği Ğirmeç kalesini fethettiklerini kaydetmiştir.⁵⁰⁷

Bu seferlerden sonra II. Hakem döneminde Kuzeydeki Krallıklarda şu gelişmeler meydana gelmiştir; Liyûn Kralı I. Sanço M. 966 (H. 355) yılında zehirlenerek öldürüldü yerine küçük yaştaki oğlu III. Rodmir, teyzesi Elbira'nın

⁵⁰¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 543.

⁵⁰² DİLİMÎ, *Tahadiyet*, ss. 94-95.

⁵⁰³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 236.

⁵⁰⁴ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 486.

⁵⁰⁵ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 486.

⁵⁰⁶ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 239.

⁵⁰⁷ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s.145.

vesayetinde tahta çıktı.⁵⁰⁸Kastilya kontu Fernan Gonsalez M. 970 (H. 359) yılında vefat etmiş yerine oğlu Fernandes Grassa geçmiştir. Navar Krallığı'nda ise Grassa Sançez'in ölümüyle M. 970 (H. 359) yılında yerine oğlu II. Sanço gelmiştir.⁵⁰⁹

Yaşanan bu gelişmeler kuzeydeki dengeleri değiştirmiş ve geçmişte yapılmış olan ittifaklar bozulmaya başlamıştır. Bu ittifakların bozulup krallıkların birbirlerine girmesi diğer küçük kontlukları da cesaretlendirmiştir.⁵¹⁰ Her kontluk kendi başına hareket edip kendi bağımsızlığını kazanmak istiyordu. Bununla beraber bölgedeki gücü elinde bulunduran Kurtuba, bu krallıklar ve kontluklar için meşruiyet zemini kazanma ve otoritelerini diğerlerine kabul ettirmek için ittifak merkezi haline gelmiştir. Özellikle M. 966 (H. 355) yılından sonra bu ittifak arayışları için gelenlerin Kurtuba'yı mesken tuttuklarını görmekteyiz. Gelen ilk heyet Aşturiş ve Cilikiya bölgelerindendir. Bundan sonra Navar Kralı II. Sanço'nun M. 970-1000 (H. 359-389) içerisinde papaz ve kontlar da bulunan elçilik heyeti gelmiştir.⁵¹¹ Ardından Barcelona-Barşalone⁵¹² heyeti Kont Ğitar'ın liderliğinde gelmiştir. II. Hakem dostluk bunların taleplerini kabul etmiştir.⁵¹³ Tüm bu heyetlerin Kurtuba'ya gelmesinden Endülüs İslam Devleti'nin ulaştığı gücü görmekteyiz. M. 973 (H. 363) yılında ise Kastilya kontu Fernandes Grassa II. Hakem'in Fatimiler üzerine düzenleyeceği seferi fırsat bilerek Müslüman topraklarına saldırdı. Saldırının zamanlamasına baktığımızda Kastilya heyetinin sulh talebinin kabul edildiği ve bölgelerine doğru hareket ettikleri bir sırada olduğunu görmekteyiz. Bunun üzerine saldırı haberini alan II. Hakem giden heyetin derhal yakalanmasını emretti. Yakalanan bu heyet hapsedilmiştir.⁵¹⁴

Kastilya, Müslüman topraklarına saldırılarını sürdürmüş ve bunun yanında M. 974 (H. 364) yılında Navar ve Liyûn Krallığı'yla ittifak kurup Ğırmaç kalesine saldırdı. Bunun üzerine II. Hakem, komutanı Gâlib'e bir ordu hazırlayıp onların

⁵⁰⁸ Cilikiya hâkimi Gentşelp Liyûn Krallığı'na tam anlamıyla bağlı değildi. Kral Sanço'yu Cilikiya'daki sarayında bir ziyafete davet etmiş ve davet sırasında zehirli olan meyveleri yiyen Sanço orada vefat etmiştir. bk. ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 543.

⁵⁰⁹ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 96.

⁵¹⁰ MEZRÜ,...Mustansır, s. 57.

⁵¹¹ İBN HAYYAN, *El-Müktebes Min Ahbar Beledü'l-Endelüs*, thk, Abdurrahman El-Hacci, *„Darü'l-Kitab*, Beyrut, 1965, s. 21.

⁵¹² Akdeniz kıyısında bulunan eski bir liman şehridir. Tarasone ile arasında 102 km lik bir mesafes vardır. Nüfusunun büyük bir kısmı Yahudilerden oluşmaktaydı. bk. BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s. 96.

⁵¹³ Kurtuba'ya gelen heyetlerle alakalı daha fazla bilgi için bk. İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 146; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 489; İBN HAYYAN, *Ahbar Beledü'l-Endelüs*, ss. 21-22.

⁵¹⁴ MEZRÜ,...Mustansır, s. 62; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 496.

üzerine gitmesini emretti. II. Hakem bölgeye Galib'in arkasından bir destek kuvvet daha göndermiştir.⁵¹⁵ Gelen yardımlar Müslümanların şevkini arttırmıştır ve bu şevk ile Ğırmaç kalesini kuşatmadan kurtarıp Kastilya'nın elinde bulunan ganimetlere de el konulmuştur. Bununla ilgili İbn Hayyan;

H. 364 yılının Şevval 10 Şevval Pazartesi günü Kurtuba merkezine şu haber gelmiştir. 74 gün süren kuşatmanın ardından Ğırmaç kalesinde birleşen müşrikler mağlubiyete uğratılmış ve geriye püskürtülmüştür... Kuşatma'ya katılan düşman askerlerinin 60.000'in üzerinde olduğu söylenmiştir ama Allah onları mağlub edip kahrederek dağıttı...⁵¹⁶ demiştir.

IV. El-Mansur Döneminde Endülüs ile Kuzey İspanya Krallıkları ile Olan Mücadeler

Mansur döneminde kuzey krallıkları ile olan ilişkiler uzun süren savaşlar ile geçmiştir. Mansur'un dini eğilimleri ve tüm İberya Yarımadası'nı tek elden yönetmek istemesi bu savaşları kaçınılmaz kılmıştır. Mansur tüm kuzey krallıklarını Endülüs topraklarına katmak ve bu bölgelerin yönetimini tek elde toplamak istiyordu. Mansur yaz ve kış dönemlerinde olmak üzere Kuzeye doğru toplamda 52 sefer düzenlemiştir ve hepsinden zaferlerle ayrılmıştır. Bu seferler islam kaynaklarında fazla ayrıntılı olarak yer almamaktadır. Bu seferlerle alakalı olarak ayrıntılı bilginin yer aldığı iki kitabı tarihçiler nakletmektedir bunlar Measir El-Amiriyya, Ahbarul El-Devletül Amiriyye'dir. Bu iki kitap da günümüze ulaşmamış ve kayıp olmuştur. Tarihçi Recep Abdulhalîm Mansur'un seferleriyle alakalı İbn Haldûn'dan şu şekilde aktarmaktadır.

El-Mansur bizzat kendi bu savaş meselerinin üzerinde durarak hükümdarlığı boyunca 52 sefer düzenlemiştir. Bu seferlerin hiç birinde sancağı yere düşmemiş ve ordusundan hiç kimse savaş alanını terketmemiştir. Gönderdiği elçilere hiçbir zarar gelmemiş ve hiçbir sarayı zarar görmemiştir.⁵¹⁷

Tarihçiler Mansur'un yaptığı sefer sayısı ile ilgili ihtilafa düşmüştür. Bazı tarihçiler onun 52 sefer düzenlediğini yazarken bazıları da 55 sefer yaptığını nakletmektedir.⁵¹⁸ Bu ihtilaf üzerine tarihçiler tekrar Masur'un seferlerini analiz etmeye başladılar. Endülüs tarihçisi Recep Abdulhalîm, Halid El-Sufî'nin (Asır

⁵¹⁵ İBN HAYYAN, El-Müktebes, IV, ss. 281-219.

⁵¹⁶ İBN HAYYAN, Ahbar Beledü'l-Endelüs, ss. 334-335.

⁵¹⁷ RECEP, Abdulhalîm, *El-İlakât beyn El-Endelus El-islamiyye ve İspanya El-nasraniyye fî Asır Beni Umeyye ve Mülûku'l-tavâif*, Kahire Darü'l-Kitabu'l-Masrî, t.y, s. 163.

⁵¹⁸ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 320.

Mansur El-Endülüs) kitabında bazı yıllarda ki yaz ve kış seferlerinin düzensiz olduğunu aktarmış ve şu şekilde bir tablo çıkarmıştır.

Bölüm 5/2 El-Mansur'ın Yaptığı Seferlerin Tarihleri ve Sayısı

Tarih	Savaşların Sayısı	Toplam Yapılan Savaşlar
366-371.H/976-981 M.	1-4	4 savaş
371-379. H/981-989 M.	4-45	41 savaş
379-387. H/989-997 M.	46-48	3 savaş
387-392. H/997-1002 M.	48-52 veya daha fazla	4 savaş
		52 savaş

Sufi aktarımına göre bu düzensizliğin sebebi tarihçilerin Mansur'un sadece en önemli seferlerini alıp küçük seferlerini kaleme almadıklarını bununda düzensizlik getirdiğini söyler. Karışıklığa bir başka sebep ise ordunun içinden çıkan öncü birliklerin yapmış oldukları saldırıların bazı tarihçiler tarafından ayrı bir sefer olarak kabul edilmesi bazıları tarafından ise kabul edilmemeleridir. Öncü birliklerin yapmış oldukları sefer sayısı tam olarak bilinmemektedir.⁵¹⁹

Recep Muhammed Ebdulhalîm kendi yaptığı çalışmada Azrî'yi kaynak göstererek Mansur'un M. 977-986 (H. 366-376) arasında 24 sefer ve M. 977-981 (H. 366-371) yıllarında ise 14 sefer yapıldığını söyler. Oysaki Sufî ise bu yıllarda 14 sefer yapıldığını söyler. Tüm bu seferler sadece Hristiyan Krallıkları üzerine yapılmamıştır. Bunlardan bazıları güneyde isyan çıkaran isyancıları tedip etmek için de gerçekleştirildi. Azrî, İbn Hayyan'dan aktardığına göre M. 979 (H. 368) yılında Mansur'un 8. Seferini Fatimi taraftarlarının isyanını bastırmak için El-Cezire bölgesine yaptığını söyler. Tarihçilerin aktarımına göre Mansur ilk on senesinde 24 sefer düzenlemiştir. Hükümdarlığının son 16 yılında geriye kalan 26 veya daha fazla seferi gerçekleştirmiştir.⁵²⁰

Daha önceki hükümdarların aksine Mansur'un yapmış olduğu bu seferler sadece yapılan saldırıları püskürtüp sınırlarını korumak için değildi. O büyük bir Endülüs Devleti inşa etmek istiyordu bunu gerçekleştirmek için de İberya Yarımadası'nda kendisi dışında kalan tüm Krallık, Kontluk vb. yıkıp yekpare bir Amirî Devleti tesis etmek istiyordu.⁵²¹

⁵¹⁹ RECEP, El-İlakât, ss. 173-174.

⁵²⁰ RECEP, El-İlakât, s. 175.

⁵²¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 490.

Mansur'un ordusu istediği zaman istediği yere sefer düzenlemek için sürekli hazır haldeydi. Hatta Mansur bir sefer kararını Kurtuba'da mescitte namaz kılarken ani bir şekilde aldığı ve saraya gitmeye gerek duymadan orduya sefer emrini verip diğer şehirlerden ordunun tamamını toplayıp savaş meydanına doğru ilerlediğini bilmekteyiz.⁵²²

Mansur'un bu seferleri düzenlemedeki amacında dini yönünün de bir etkisi vardı. Bunun yanısıra Mansur'un halkın kendisine saygı duyması ve sevmesi içinde bizzat ordunun başında bulunarak yılda iki sefer düzenlediğini görmekteyiz.⁵²³ Mansur'un bu tutumu İslam Devleti'nin daha önce ulaşmadığı bir güce ulaşmasını sağlamış ve tüm Endülüs seferlerden elde edilen ganimetlerle ihya olmuştur. Bunun yanısıra Mansur ordu yönetiminde de bir takım değişiklikler meydana getirmiş ordu divanını genişleterek askerlere aylık olarak ödeme yapılmasını emretmiştir. Maaşlarının yanısıra askerlere seferlerdeki başarılarına göre ek olarak mükâfatlar veriliyordu.⁵²⁴ Müslümanların ulaştıkları bu güç karşısında Hristiyanlarında aynı nispette çok parçalı ve güçsüz bir yapıda olduklarını yapılan bu seferler karşısında acz içinde bulunduklarını söylemek mümkündür.⁵²⁵

Modern tarihçilerin Mansur'un bu kadar başarılı olmasının sebepleri olarak, Fatimîlerin M. 973 (H. 362) yılında Kuzey Afrika'dan Mısır'a doğru çekilmeleri ve Hristiyan Krallıkları'nın birbirleri içindeki parçalanmış durumunu gösterirler.⁵²⁶ Fakat kuzeydeki krallıkların tüm parçalanmışlıklarına rağmen Mansur'un yaptığı seferlerde birleşip ona karşı koyduklarını da görmekteyiz.

Sonuç olarak İbn İzarî'nin, İbn Hayyan'dan aktardığına göre Mansur'un düşmanları karşısında nasıl bir etki bıraktığını görmekteyiz. İbn Hayyan;

Şirk beldelerinde hâkimiyet sağladı ve İspanyol krallıklarını ortadan kaldırdı. Her sefer sonucunda onları ölüm ve zillet içinde bırakırdı. Onların ülkelerine bu ölüm korkusunu sıkça yaydı, onların ciğerlerine acı oklar saplamıştır, bu acılarla onların ruhlarını ve memleketlerini sarmıştır⁵²⁷ demiştir

⁵²² HUMAYDÎ, Cezvetü'l Muktebes, s. 79.

⁵²³ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 247.

⁵²⁴ BİYTÛNÎ, Rihlatu'l-Endülüs, s. 69.

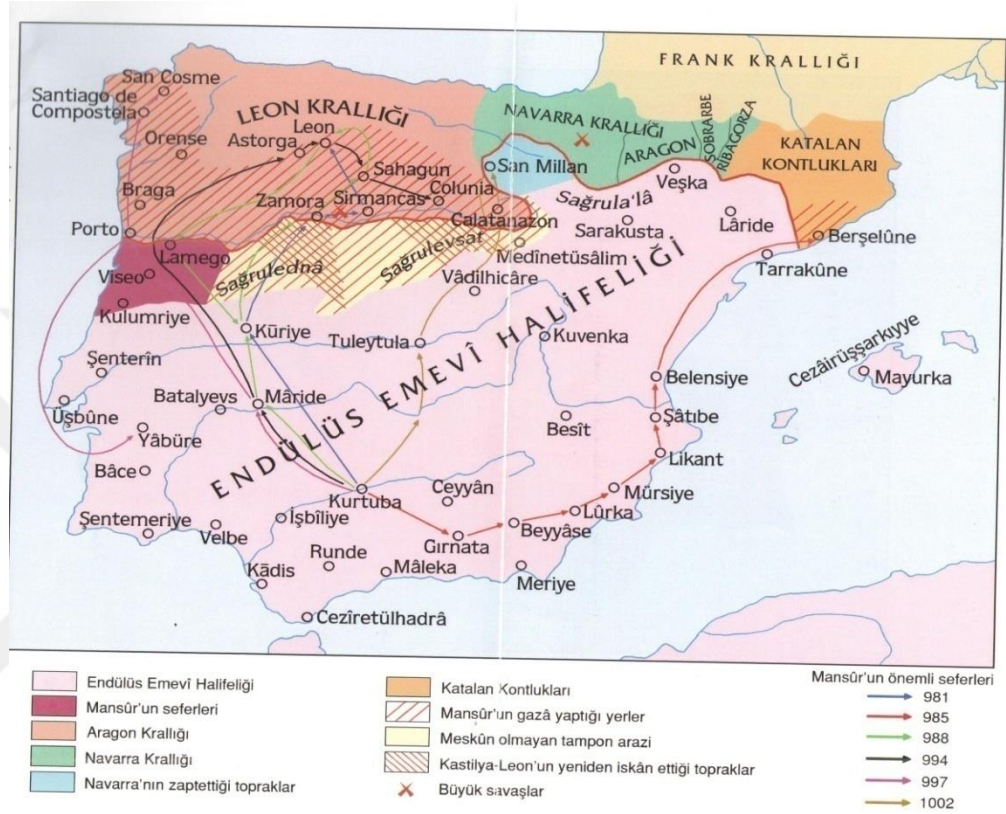
⁵²⁵ DABÎ, Bûğya El-Mültemis, I, s. 116; ANAN, Teracim İslamiyye, s. 208.

⁵²⁶ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 186.

⁵²⁷ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 297.

A. Mansur'un Liyûn Krallığı'na Karşı Yaptığı Seferler

Bölüm 5/3. El-Mansur'un İspanya'nın Hristiyan Krallıklarına Yaptığı En Önemli Seferleri.(ÖZDEMİR, Endülüs, Sayfa numarası yok-Eklerde)

II. Hakem'in ölümüyle beraber tahta küçük yaşta çıkan oğlu II. Hişam'ın başa gelmesini fırsat bilen III. Rodmir M. 966-982 (H. 355-372) Es-Sağru'l alâ'daki Rabah kalesine saldırı düzenleyip tahribatlar yaparak birçok Müslümanı katletmiştir. Es-Sağru'l Alâ'nın ileri gelenleri devletin başında Hacib olarak bulunan Cafer Mashafî'den yardım istedi. Cafer Mashafî devletin elinde güç ve imkân bulunduğu halde bu çağrıya belli sebepler yüzünden kulak vermedi.⁵²⁸ Bu tavrı yüzünden Cafer, Endülüs'teki Müslümanların gözünden düşmüştür.⁵²⁹

Mashafî'nin bu tavrından rahatsızlık duyan Mansur Mashafî'den bir ordu hazırlanmasını ve kendisinin bu ordunun başında Hristiyanlara karşı harekete

⁵²⁸ Sebeplere vakıf olmak için Bkz. s.58.

⁵²⁹ İBN BESAM, El-Zahîra, K. 4, I, ss. 44-45.

geçmesini istedi.⁵³⁰ Bu isteği karşılanan El-Mansur emrindeki orduyla beraber Şubat M. 977 (Recep H. 366) tarihinde Kastilya ve Liyûn Krallığı üzerine yola çıktı. Ordu ilk olarak Cilîkiya'daki El-Hâma Kalesi'ne⁵³¹ doğru yürüdü ve III. Rodmir tarafından kalenin etrafında inşa edilen semtler ele geçirildi ve ganimetler elde edildi.⁵³² Bu sefer Mansur'un ilk seferidir. Bu sefere çıktıktan 53 gün sonra tekrar Kurtuba'ya döndü. Bu sefer Endülüs halkının rahatlamasını sağladı. Ayrıca savaşta askeri dehasını ortaya koyan Mansur'un yıldızının oldukça parlamasına neden oldu.⁵³³

Bu seferden kısa bir süre sonra El-Mansur tekrar bir ordu hazırlayarak M. 977 (H. 366) Ramazan Bayramı'nda Liyûn Krallığı üzerine yürüdü. Yol üzerinde Vadi-el Hicâra⁵³⁴ da bulunan Micrid⁵³⁵ şehrinde komutan Gâlib'in ordusuyla bir araya gelip sefere devam etti. Liyûn topraklarına girip ilk olarak Mûla Kalesi'ni istila edip birçok ganimet ve esir elde etmişlerdir. Bu sefer Gâlib'in büyük başarılarına sahne olurken Gâlib bütün övgüyü Mansur'a bırakmıştır. İkili arasında hacib Cafer Mashafi'ye karşı bir ittifak kuruldu. Bu seferden sonra Mansur Halife'nin gözünde itibar kazanmış ve sarayda ona yakın bir konum elde etmiştir.⁵³⁶

Eylül M. 977 (Safer H. 367) yılında Mansur üçüncü seferinin hazırlıklarını tamamlayarak Tuleytula'da komutan Gâlib ile buluşup orduları birleştirerek El-Mal ve Zenbak kalelerini fethettikten sonra Liyûn Krallığı'nın güneybatısında yeralan Salamanka şehrini de fethetti. Birçok ganimetler ve Hristiyan ileri gelenlerin başlarıyla beraber geri döndü.⁵³⁷ Başkentte Halife tarafından büyük bir onur ve takdirle karşılanan Mansur Gâlib'in aldığı Vizarateyn ünvanını almış ve maaşı haciblik makamına denk olan 80 dinara çıkartılmıştır.⁵³⁸

Ağustos M. 981 (Sefer H. 371) tarihinde Mansur Liyûn'a dördüncü ve en önemli seferini düzenlemiştir. Önceleri Mansur'la dost olan Gâlib'in daha sonra araları açılmıştır. III. Rodmir'in Gâlib ile ittifak kurması üzerine bu sefer

⁵³⁰ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 264; SELİM, *Tarih El-Müslimîn*, s. 325.

⁵³¹ Bugün Losbanos olarak adlandırılır. Hamamlar yeri anlamına gelir. Salamanka şehriyle yakın mesafededir. bk. İBN HATÎB, *Âlamu'l Alâm*, II, s. 60.

⁵³² İBN HATÎB, *Âlamu'l Alâm*, II, s. 60.

⁵³³ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 189.

⁵³⁴ Farac sehri olarak bilinir. Madrid'den 57 Tuleytula'dan 126 km uzaklıkta bulunmaktadır. bk. HİMYERÎ, *Tavd El-Miatar*, s.606.

⁵³⁵ Bugünkü İspanya'nın başkenti Madrid şehridir. Tuleytula şehri ve Sağur El Evsat bölgesini gözetmek amacıyla Abdurrahman b. Hakem Evsad M. 792-852 (H. 178-238) tarafından kurulmuştur. bk. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*. VII. s. 388.

⁵³⁶ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, ss. 265-266.

⁵³⁷ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, s. 267.

⁵³⁸ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, s. 529.

gerçekleştiriliyordu. Semmure şehri kuşatılıp yakın bir yerde III. Rodmir'in ordusuyla karşı karşıya gelindi ve III. Rodmir'in ordusu ağır bir mağlubiyete uğratıldı. Şehri alan Mansur burayı yıkıp ordusuna yağma izni verdi. Bu sefer sırasında birçok İspanyol askeri öldürülmüş ve birçoğu da esir edilmiştir. Bunu yanı sıra Mansur çok miktarda ganimet elde ederek Kurtuba'ya geri dönmüştür.⁵³⁹

Bu yenilginin ardından III. Rodmir, Kastilya hâkimi Gressa Fernand ve Navar Kralı Aparka (Sanço) ile görüşerek Mansura karşı bir anlaşma yapmıştır. Bu üçlü ittifak orduları ile beraber Tuleytula'ya geçmişler ve orada bir karargâh kurmuşlardır. Bu anlaşmanın haberini alan Mansur ise ordusuyla beraber hızlı bir şekilde Tuleytula'ya doğru hareket etmiştir. Mansur'un ordusu ve üçlü ittifak ordusu Beled-el Velid denilen bir yerde karşı karşıya gelmiş ve Mansur bu savaştan da galibiyetle çıkmıştır. Zaferin ardından Mansur geri dönmemiş ve Şentmenkiş Kalesi'ne saldırmıştır. Bu savaşlardan büyük bir ganimet ve on bin esirle başkente dönmeyi başaran El-Mansur şöhretini daha da arttırmıştır.⁵⁴⁰

M. 982 (H. 372) yılında ise Mansur bu kez kendisine Liyûn şehrini hedef olarak belirlemiş ve Hristiyan krallıklarına büyük bir darbe vurmak istemiştir. Liyûn Kralı III. Rodmir bu girişimi engelleyip şehri kuşatmadan kurtarmak için Mansur'a karşı şehrin dışında büyük bir orduyla çıkmıştır. Fakat bu amacına ulaşamamış ve müttefikleriyle beraber yenilgiye uğramıştır. Mansur ise şehri kuşatmış fakat çetin kış şartları nedeniyle bu amacına ulaşmadan Kurtuba'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu savaştan sonra Muhammed b. Ebi Amir'e Mansur (Muzaffer olan) künyesi verilmiştir.⁵⁴¹

Mansur'un Hristiyan krallıkları üzerine yapılan bu seferleri Liyûn Krallığı'nda rahatsızlığa neden olmuştur. Liyûn'un ileri gelenleri alınan bu mağlubiyetlerin müsebbibi olarak gördükleri III. Rodmir'e karşı bir isyan başlattılar. Liyûn'un en önemli bölgesi olan Cilîkiya'da baş gösteren bu isyanın başında III. Rodmir'in amcasının oğlu II. Bormodo M. 982-999 (H. 372.389) vardı. İsyancılar tarafından mağlub edilen III. Rodmir İstarka şehrine doğru çekilmiş ve Mansur'dan yardım talep etmiştir. Fakat M. 984 (H. 374) yılında vefat ettiğinden dolayı bu isteği gerçekleşmemiştir. II. Bormodo, Liyûn tahtına geçtikten sonra hükümdarlığını

⁵³⁹ İBNU'l-HATÎB, Âlamu'l Alâm, II, ss. 60-67.

⁵⁴⁰ SELÎM, Tarih El-Müslimîn, ss. 331-332.

⁵⁴¹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 192.

pekiştirmek için Müslümanlara karşı sefer düzenlemekten kaçınmıştır. İktidarını sağlamlaştırmak için Mansur'a elçi göndererek O'nunla anlaşmak istemiştir. Mansur bu isteğini bir şartla kabul etmiştir. Liyûn şehri Mansur'un taabiyeti altında olacak ve şehirde bir Müslüman askeri birliği bulunacaktır. Böylece ilk kez bir Hristiyan krallığı Endülüs Müslüman Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir.⁵⁴²

Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki bu barış çok fazla uzun sürmedi. Liyûn'da bulunan Müslüman askerler ve Hristiyanlar arasında ara sıra bir takım sürtüşmeler meydana gelmiştir. II. Bormodo Liyûn'a tam anlamıyla hâkim olduktan sonra bir ordu kurarak Müslüman askerleri şehirden kovmuş ve barışı bozmuştur. Müslüman askerlerinin şehirden kovulduğunu öğrenen El-Mansur büyük bir ordu toplanması için çağrı yapmış ve bu ordunun başında Liyûn Krallığı'na doğru sefere çıkmıştır. M.987 (H. 377) yılında öncelikle Liyûn şehrine saldırmadan Kulumriye⁵⁴³ şehrine saldırmıştır. Bu şehri yıkıp harabe haline getirmiş ve şehri yağmalatmıştır.⁵⁴⁴

M. 988 (H. 378) yılında Mansur bir sefere daha çıkmış ve Müslüman askerlerin şehirden atılmasının intikamını almak istemiştir. II. Bormodo, Mansur'un harekete geçtiği haberini alınca ilk hedef olarak Semmure şehrine saldıracağını zannedip bu şehre yığınak yaptırmıştır. Fakat Mansur, Semmure'yi geçip doğrudan hedefi olan Liyûn şehrine gitmiştir. Liyûn önlerine ulaşan ordu saldırılarına başlamıştır. Şehri savunmak için içeride bulunan Hristiyan garnizon şehri savunmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Şehir alınmış ve şehrin komutanı Kont Jons Alfokonsales öldürülmüştür. Müslüman askerler şehre girip birçok kişiyi öldürmüş ve şehri yağmalamıştır. Müslümanlar şehirden ayrıldığında burası yıkılmıştır. Bundan sonraki hedef olan Semmure'ye doğru harekete geçilmiştir. II. Bormodo, Mansur'un karşısına çıkmaya cesaret edemeyip şehirden kaçtı ve bunun üzerine halk şehri ElMansur'a teslim etti. Buna rağmen II. Bormodo'yu şehre aldıkları için şehrin yağmalanmasını emretti. Bu savaşlardan sonra Liyûn'un ileri gelenleri Mansur'un egemenliğini tanımak zorunda kaldı.⁵⁴⁵

Mansur'un seferlerinden sonra Endülüs-Liyûn hattında bir süre barış hüküm sürmüştür. Fakat bu barış çok uzun soluklu olmamıştır. M. 995 (H. 385)

⁵⁴² ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 542.

⁵⁴³ Bugünkü Portekiz'in güneyinde bulunan Atlantik Okyanusu'na yakın bir yerdedir. bk. HAMEVÎ, Mucem El-Buldân. VII. s. 388.

⁵⁴⁴ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 193.

⁵⁴⁵ ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 547-548.

sonbaharında Endülüs içinde gerçekleşen bazı iç siyasi olaylar dış politikanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Mansur'un oğlu Abdullah ve Tuleytula hâkimi Mervanî ailesine mensup Abdullah b. Abdulaziz birleşerek Mansur'u tahttan indirme planları yapıyordu. Bu planların Mansur'un kulağına gitmesi üzerine Abdullah b. Mansur Kastilya'ya Abdullah b. Abdulaziz ise Liyûn'a sığınmışlardı. Bunun üzerine Mansur aynı tarihte II. Bormodo'nun üzerine bir sefer düzenlemiştir. İstarka şehri yakınlarında gerçekleşen savaşta II. Bormodo yenildi ve bunun üzerine Abdullah b. Abdulaziz'i teslim edip El-Mansur'a Cizye ödemeyi kabul etti. Mansur, daha önce yıktığı Semmure şehrini tamir ettirip Müslümanları bu şehre yerleştirip başına bir Vali atadı.⁵⁴⁶

Mansur'un Liyûn üzerine gerçekleştirdiği seferlerden en önemli ve en bilineni Şent-Yakub seferidir. Bu sefer için büyük bir ordu hazırlatan Mansur ilk defa bu seferinde donanma gücündende faydalanmıştır.⁵⁴⁷ Donanmayı saldırı amaçlı olarak değil ordusunun ihtiyaçlarını gidermek için harekete geçiren Mansur, Şent-Yakub'un Müslüman şehirlerine uzaklığı sebebiyle donanmaya ihtiyaç duymuştur.⁵⁴⁸ Mansur bu şehre iki sebepten ötürü saldırmıştır. Bunlardan ilki Mansur'un Kuzeye doğru düzenlediği seferlerden kaçan Hristiyanların bu şehre sığınmalarındır. İkincisi ise Şent-Yakub Efsanesi'ni⁵⁴⁹ kırmak istemesidir. Temmuz M. 997 (cemaziyelahir H. 387) tarihinde Mansur Endülüs ileri gelenlerinin yer aldığı büyük bir orduyla yola çıktı. Kara ordusuyla beraber donanma da Kasir Ebî Denis⁵⁵⁰ limanından harekete geçti. Koorye⁵⁵¹ şehrinde mola veren ordu Mansur'a bağlı kontlarında katılmasıyla yoluna devam etti. Mansur ordusunun başında Cilîkiya bölgesine girdi. 11 Ağustos M. 997 (2 Şaban H. 387) tarihinde Şent-Yakub şehrine vardılar. Şehrin önlerine geldiklerinde şehir ahalisinin şehirden kaçtığını gördü. Bunun üzerine Mansur Şent-Yakub türbesi dışında kalan tüm yerlerin yıkılmasını emretti. Bu yol üzerinde devam edip, İspanya'nın kuzeybatısında Atlantik Okyanusu sahilerine yakın olan Şentmenkiş adasına ulaştı. Mansur bu adayı fetheden ilk kişi

⁵⁴⁶ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 289; ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 552.

⁵⁴⁷ MÜKRÎ, Nefh El-Tîb, I. s. 217.

⁵⁴⁸ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 295.

⁵⁴⁹ Şent-Yakub Efsanesi; Bu İspanyol efsanesine göre Hristiyanlar Müslümanların üzerine sefer düzenleyeceği zaman Şent-Yakub'un mezarından beyaz bir melek çıkarak elinde kılıç ve beyaz bir at üzerinde Müslümanlara karşı savaşmaları için orduya moral verir ve onların yanında savaşırdı. İspanyollar bu kişiye Matamoros yani Müslümanların katili adını vermişlerdi. bk. İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, ss. 248-248.

⁵⁵⁰ Endülüs'ün batısında Suğur bölgesindedir. Lizbon şehrinin güneydoğusunda yer almaktadır. bk. HİMYERÎ, Tavd El-Miatar, s. 475; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 294.

⁵⁵¹ Maride bölgesinde Taca Nehri'nin yanında bulunur. bk. HAMEVÎ, Mucem El-Buldân. V, s. 182.

olarak adaya çıkmıştır. Kaynaklarda bu adanın daha önceden feth edildiğine dair bir bilgi yoktur.⁵⁵²

Mansur, Şent-Yakub ve Şentmenkiş zaferlerinden sonra Kurtuba'ya dönememiş ve ordusunu birliklere ayırarak Liyûn'un diğer bölgelerine sevk etmiştir. Atlantik Okyanusu kıyısındaki Karcita⁵⁵³ şehrini feth ettikten sonra Portekiz kuzeyindeki Lemika şehrine yürümüştür. Bu seferin ardından emrindeki kontlara mükâfatlar vererek memleketlerine dönmelerine izin verdi.⁵⁵⁴ Mansur ve ordusu esir ve ganimetlerle Kurtuba'ya geri döndü.⁵⁵⁵

Şent-Yakub kilisesinin kapıları ve çanları Müslümanlar tarafından sökülüş ve Kurtuba'ya kadar bu yükler esirler tarafından taşınmıştır. Bu kapılar Kurtuba'daki büyük caminin yapımında ve süslemesinde kullanılmıştır. Çanlar ise evlerde meşale olarak kullanılmıştır.⁵⁵⁶ Kurtuba Hristiyanların eline geçtikten sonra bu çanlar tekrar Şent-Yakub Kilise'sine götürülmüştür.⁵⁵⁷

Tarihler M. 999 (H. 389) yılını gösterdiğinde Liyûn Krallığı'nda II. Bormodo'nun ölümüyle Hristiyan Krallıkları arasında denge değişiyordu. II. Bormodo'nun ölümü üzerine yerine küçük yaşta olan oğlu V. Alfonso geçmiş ve Liyûn'un ileri gelenleri arasında onun vesayetini almak için kavgalar meydana gelmiştir. Bu tarihe kadar kuzeydeki Hristiyan krallıklarının en güçlüsü olan Liyûn yaşanan iç çekişmeler yüzünden gücünü Kastilya'ya bırakmıştır.⁵⁵⁸

B. Mansur'un Navar Krallığı'na Yaptığı Seferler

M. 987 (H. 378) yılında Mansur'un Liyûn Krallığı üzerine sefer yapmasını fırsat bilen Navar kralı II. Sanço ordusuyla beraber Suğur bölgesine saldırılar gerçekleştiriyordu. Bunun üzerine Liyûn seferini yarıda kesen Mansur, Navar üzerine yönelmiştir. Başkent Pamplone yakınlarında savaş meydana geldi. Hristiyan kaynaklarında bu savaşta Hristiyanların galip geldiği yazılmaktadır ve savaşın tarihi

⁵⁵² İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 295.

⁵⁵³ İspanyolca La Coruña olarak bilinen şehir İspanyanın kuzeybatısında yer almaktadır. Bugünkü Lakronya Bölgesi'nin başkenti olarak sayılmaktadır. bk. www.marefa.org/index.php/لاكرونيّا (6.5.2017).

⁵⁵⁴ ANAN, *Devletü'l İslam*, II, s. 561.

⁵⁵⁵ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, s. 297.

⁵⁵⁶ İBADÎ, *fi Tarih El-Mağrib*, s. 249.

⁵⁵⁷ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 200.

⁵⁵⁸ İBN BESAM, *El-Zahîra*, K. 4, I, ss. 64-65.

olarak M. 987 (H. 378) yılı verilmektedir.⁵⁵⁹ Fakat İslam kaynaklarında da bu savaşla ilgili Müslümanların zaferlerinden söz edilmektedir. İslam kaynakları savaşın M. 988 (H. 379) yılında gerçekleştiğini ve Müslümanların kesin bir zaferle ayrıldığını yazarlar ve hatta bu savaştan Gazvet-ül Beyaz olarak bahsetmişlerdir. Ayrıca İslam kaynakları Mansur'un bu seferden sonra Sarakosta'ya döndüğünü ve Fas seferinden galibiyetle dönen oğlu Abdullah ile biraraya geldiğini zikretmektedirler.⁵⁶⁰

Mansur'un Hristiyanlarla olan savaşları ile ilgili İspanyollar'ın anlattığı işlerindeki Mansur korkusunu yansıtan birçok hikâye rivayet edilmektedir. Hikâyelerden birinde, Mansur'un İspanyol şehirlerinden birinin fethi sırasında ordugâhını bir dağın yamacına kurduğunu ve dağın başına da Mansur'u temsilen bir bayrak asıldığını görmekteyiz. Savaşın sonunda ise bayrağı burada unutan askerlerin bu bayrağın İspanyollar üzerindeki etkisini şu şekilde görmekteyiz. Mansur'un ordusu şehri terk etmiş ve Kurtuba'ya dönmüş olmasına rağmen dağdaki bayrağı gören Hristiyanlar, Mansur'un hala bu bölgede olduğunu düşünerek uzun zaman boyunca bu bölgeye gitmemişlerdir.⁵⁶¹

II. Sanço'nun ölümünün ardından yerine gelen oğlu Gressa M. 994-1000 (H. 384-390) babası kadar güçlü bir devlet adamı olamamıştır. İspanyol kaynaklarında lakabı “titrek Gressa” olan Kral kendi döneminde savaş ve çatışmalardan kaçınarak etrafındaki diğer ülkelerle iyi geçinmeye çalışmıştır.⁵⁶²

C. Mansur'un Barcelona-Barşelone Krallığı'na Yaptığı Seferler

Mansur diğer Hristiyan krallıklarını sindirdikten sonra yönünü İspanya'nın Kuzeydoğusu'na çevirmiştir. El-Mansur 23. Seferini 5 Mayıs M. 985 (12 Zilhlcce H. 374) tarihinde bölgede bulunan Barcelona Kontluğu'na sefer yapmak için başkentten ayrılmıştır. Ordu ilk olarak El-Bira bölgesi üzerinden Mersiye'de mola vererek İbn Hattab olarak tanınan Ahmet b. Abdurrahman tarafından karşılandı ve 23 gün boyunca verilen ziyafetin ardından ordu tekrar yola çıktı.⁵⁶³

⁵⁵⁹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 201.

⁵⁶⁰ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, ss. 547-548.

⁵⁶¹ MÜKRÎ, *Nefh El-Tîb*, I, ss. 595-596.

⁵⁶² İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, s.144.

⁵⁶³ ANAN, *Devletu'l İslam*, II, s. 543.

Mansur'un yaptığı sefer sırasında Barcelona'nın başında II. Borreel M. 945-993 (H. 333-382) bulunmakaydı. Barcelona şehri Frank Kralı Şarلمان döneminde Müslümanların elinden çıktı. Bundan sonra Barcelona, Bağımsız Katalonya⁵⁶⁴ bölgesinin başkenti oldu ve M. 1137 (H. 531) yılında da Aragon Krallığı'na katıldı.⁵⁶⁵

Mansur, ordusuyla beraber Barcelona şehrini kuşatmış. Haziran M. 985 (Safer H. 375) tarihinde şehri fethetmiştir. Şehri fethettikten sonra şehri yağmalatan Mansur çok sayıda esir ve ganimetle beraber geri dönmüştür.⁵⁶⁶ Aldığı esirler arasında Barcelona Kont Naibi Odler de bulunmaktaydı. Bu şahıs uzun yıllar boyunca Kurtuba'da esir olarak kalmıştır. Mansur'un bölgeye saldırmaktaki amacı ise İspanyollar'ı tedip edip bölgedeki güçlerini yıkmaktır.⁵⁶⁷

Bu seferin ardından çok geçmeden Barcelona tekrar Müslümanların elinden çıkmıştır. M. 993 (H. 383) yılında Mansur Pamplone üzerinde bir sefer düzenlediği sırada Franklar şehre karadan ve denizden sefer düzenleyerek burayı ele geçirmişlerdir.⁵⁶⁸ Mansur'un vefatının sonra tahta çıkan Abdulmelik b. Mansur M. 1002-1009 (H. 392-399) ⁵⁶⁹ tarafından M. 1002 (H. 393) yılında bir ordu gönderilip şehrin tekrar Müslümanların eline geçmesi sağlandı.⁵⁷⁰

Ç. Mansur'un Kastilya Krallığı'na Yaptığı Seferler

Mansur sefer düzenlediği ülkelerin haberlerini almak için o ülkelere elçi göndererek onların yaptıklarıyla ilgili bilgiler toplamaktaydı. Kastilya'ya gönderdiği bir elçinin söyledikleri on derinden etkilemiştir. Kastilya'da bulunan elçi şehirdeki bir kiliseyi ziyareti esnasında yanına bir Müslüman köle kadının geldiğini ve ona Masur'un dünya nimetlerine dalıp kendi halini sormayacağını mı söylemiştir. Kadın

⁵⁶⁴ Sınırları kuzeyde Pirene Dağları, güneyde Valencia, batıda Aragon toprakları, doğuda ise Akdeniz'e kadar uzanır. Bkz. ARSLAN, Şekîb, *El-hülelü'l-sündüsiyye fi Ahbar ve El-Esarü'l-Endülüsiyye, Matbaa El-Rahmaniyye*, Fas, 1936, s. 199.

⁵⁶⁵ İBN HATİB, Âlamu'l Alâm, II, ss. 74.

⁵⁶⁶ İBN KARDABUS, Tarihü'l Endülüs, ss. 63-64.

⁵⁶⁷ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 348.

⁵⁶⁸ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 220.

⁵⁶⁹ Hacıb El-Muzaffer Billah Ebu Mervan Abdulmelik b. Muhammed b. Ebi Amir Mansur M. 1002-1009 (H.392-399) Endülüs Hilafet Devleti'nin fiili hâkimidir. Fas Bölgesi'nin kontrol etmesi için bu bölgede görevlendirilmişti. Babasının İspanyollar üzerine yaptığı çoğu sefere katılmıştır. Babasının ardından aynı şekilde yapılan seferlere devam etti. Kastilya'ya yaptığı sefer sırasında hastalanıp Kurtuba'ya dönmüştür. 34 yaşında hastalıktan vefat etmiştir. bk. İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II, ss. 281-282; ANAN, *Devletü'l İslam*, II, ss. 562-566.

⁵⁷⁰ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 220.

yıllardır bu klişede köle olarak çalıştırıldığını anlatmıştır. Bunun üzerine Mansur Kastilya üzerine bir sefer düzenlenmesini emretmiştir.⁵⁷¹ Bunu haber alan Kastilya kralı Gressa M. 970-995 Mansur'a hitaben bir mektup yazmış ve kendilerine saldırımları için hiçbir sebepleri olmadığını ve hiçbir suçları olmadan kendilerine neden saldırdığını sormuştur. Mansur Müslüman köle kadının durumunu anlatan cevap mektubunu göndermiş. Bunun üzerine Gressa durumdan haberdar olmadığını söyleyerek hemen kadını serbest bırakıp Mansur'a göndermiştir..⁵⁷²

Mansur ve Gressa arasındaki bu barış durumu çok fazla devam etmemiştir. Mansur'un oğlu Abdullah babasına isyan edip Kastilya topraklarına sığındığında Gressa Abdullah'ı kabul ederek onu Mansur'a karşı kışkırtıp desteklemiştir. Bunun üzerine Mansur büyük bir ordu hazırlayarak Kastilya üzerine doğru sefere çıkmıştır. Bu sefer sırasında Osma kalası⁵⁷³ ele geçirildi ve buraya Müslümanlar yerleştirilmiştir. Bu ilerleyişten endişe duyan Gressa Mansur'a elçi göndererek barış istemiş ve oğlu Abdullah'ı teslim etmiştir. Ardından Mansur oğlunun katlini emr etti M. 990 (H. 380).⁵⁷⁴

Mansur, Gressa'nın, Abdullah'ı himaye edip onu kışkırtmasını affetmedi ve Grasse'yı tahttan indirip oğlu Sanço'yu tahta geçirmek için kendisine bağlı diğer Hristiyan kontlarıyla birlikte hareket ederek Sanço'yu destekledi. Sanço isyan edip babasından tahtı almak için uğraştı. Bu sırada Mansur Kastilya üzerine bir sefer düzenleyip Şen-iştîn⁵⁷⁵ kalesini ele geçirdi ve El-Kasır denilen bölgede Gressa'nın ordusuyla karşı karşıya geldi Mayıs M. 995 (Rebiülâhir H. 385). Gressa ordusu bu savaşta mağlup edilerek Gressa yaralanarak esir alındı.⁵⁷⁶ Medinetü'salim'e tedavi için götürülen Gressa yaraları sebebiyle iyileşemiyordu ve burada vefat ediyor. Gressa başı kesilerek bir tabut içinde Kurtuba'ya gönderildi. Ardından cesedi oğlu Sanço'ya teslim etmiştir. Bundan sonra Kastilya tahtına Sanço oturmuştur M. 995-

⁵⁷¹ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 206.

⁵⁷² İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. ss. 297-298.

⁵⁷³ Şen-iştîn Kalesi'nin doğusunda ve Duero Nehri'ne yakın bir yerde bulunmaktadır, Kastilya Krallığı ve Endülüs arasında en önemli askeri savunma kalelerinden biridir. bk. ANAN, *Devletü'l İslam*, II, s. 401.

⁵⁷⁴ İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 424.

⁵⁷⁵ Duero Nehri'nin hizasında bulunan bir kaledir. Suriye şehrine 70 km uzaklıktadır. Şehir pek çok Roma ve Arap eserleri ile doludur. Şehrin yanında bulunan ve stratejik önemi olan Medinetü'selîm şehrini korumak için Emir Muhammed b. Abdurrahman M.823-886 tarafından inşa edilmiştir. Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında 200 sene boyunca kalenin ele geçirilmesi için mücadeleler olmuştur. bk. ANAN, *Devletü'l İslam*, II, s. 311.

⁵⁷⁶ ANAN, *Devletü'l İslam*, II, ss. 551-552.

117 (H. 385-407). Sanço Müslümanlarla iyi geçinmek için Mansurla barış antlaşması yapıp cizye ödemeyi kabul etmiştir.⁵⁷⁷

M. 995 (H. 385) yılında Sanço diğer Hristiyan krallıklarıyla Mansur'a karşı bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Hristiyan krallıklar Pamplone'den Batıdaki en uç nokta olan Istarka'ya kadar olan topraklarda Mansur'a karşı savaşmak için toplanacaklardı. Navar Kontları, Kastilya ve Liyûn birlikleri bir araya getirildi ve liderliğini de Kastilya üstlendi. Navar Kralı'nın küçük yaşta olması ve Kastilya topraklarında yaşaması, Liyûn'da ise aynı şekilde başında bulunan V. Alfonso'nun küçük yaşta olması ve Cilikiya kontlarının vesayetinde olması nedeniyle Kastilya bu ittifakın liderliğini almıştır. M. 1000 (H. 395) yılında iki taraf arasında şiddetli bir savaş meydana gelmiştir. Müttefikler tüm güçlerini Mansur'a karşı birleştirmiş ve o zamana kadarki en büyük ordularıyla savaşa gelmişlerdi.⁵⁷⁸

Sanço, Gressa ve müttefikleri Kaitale'de bulunan Duero vadisinin içinde bulunan Sahra Carbira'da ordugâhını kurmuştu. Müttefikleriyle savaştan kaçmayacaklarına ve bölgelerini terk etmeyeceklerine dair birbirlerine söz vermişlerdi. Mansur her zaman yaptığı gibi savaş alanına doğru gelirken yol üzerinde bulunan şehirleri yağmalayarak ilerledi. Savaş alanına geldiğinde karşısında o zamana kadar karşılaşmadığı büyük bir ordu gördü. Bunun yanısıra savaş alanının coğrafi durumu da Mansur'u endişeye sevk etti. 30 Haziran M. 1000 (24 Şaban 24 H. 397) Pazartesi gününde Sanço, Müslümanlar henüz savaş hazırlıklarını tamamlanmadan, Mansur'un ordusunun sağ ve sol cenahlarına ani bir saldırı gerçekleştirdi. İki taraf arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelirken Müslüman ordusunun sağ ve sol cenahı yavaş yavaş geri çekilmeye başladı. Mansur az sayıdaki askeriyle savaş meydanında kaldı. Müslümanların mağlubiyeti kesin gibi gözükürken Mansur'un oğulları ordunun merkezinde ciddi bir direniş gerçekleştirerek Hristiyanları püskürtmeye çalıştı. Bunun üzerine Mansur savaş alanına hâkim bir tepeye çıkarak geri giden askerlerini savaş meydanına dönmelerini için cesaretlendirdi. Kısa bir süre sonra savaş Müslümanların lehine döndü ve Hristiyan ordusu yenilerek püskürtüldü. Savaş sırasında Hristiyan Ben-i Gomez⁵⁷⁹Kontlarından birinin başı kesilerek Mansur'a getirilmiştir. Müslümanlar bunun üzerine daha da

⁵⁷⁷ İBN BESAM, *El-Zahîra*, K. 4, I, ss. 30-31.

⁵⁷⁸ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 208.

⁵⁷⁹ Arapça kaynaklarda Ben-i Gomez, Gomez Diaz oğulları olarak da geçmektedir. Liyûn'un ileri gelen ailelerindendir. Gomez ise Kastilya Kontu Fernan Gonzalez'ın kızıyla evlenerek Kastilya Krallığı'nın destekçilerinden biri olmuştur. bk. ANAN, *Devletü'l İslam*, II, s. 562.

cesaretlenerek Hristiyanlara saldırdılar. Savaş sonunda Hristiyanlar çok ağır bir mağlubiyete uğradı ve çok fazla ölüyle savaş meydanını terk etmek zorunda kaldılar. Müslümanlardan ise 700 askerin şehit olduğunu bilmekteyiz.⁵⁸⁰

Mansur bu savaşın ardından geri dönmeyerek Kastilya içlerine doğru seferini devam ettirdi. 4 Eylül M. 1000 (29 Ramazan H. 390) tarihinde Başkent Burguş şehrini kuşatıp ele geçirdikten sonra Sarakosta'ya döndü. Sarakosta'da bir müddet dinlendikten sonra başkente dönmeden bu kez Navar topraklarına girdi. Başkent Pamplone'ye kadar gelen Mansur'un karşısına hiçbir ordu çıkmamıştır. Pamplone'yi de ele geçiren Mansur 109 gün süren bu seferin ardından Kurtuba'ya dönmüştür. Mansur, Cerbira savaşında göstermiş oldukları zafiyet ve gevşeklikten ötürü ordusuna kızmıştır. Başkente döndükten sonra ordunun içinde okunması için komutanlarına mektup yazmıştır. Bu mektupta ordunun bir kısmının gösterdiği üstün cesaret sayesinde galip geldiklerini ve bundan sonra bazılarının cesaret göstermeyip mağlup olunması halinde onları ordudan atacağını söylemiştir. Sitem ve uyarıları ihtiva eden bu mektup orduda büyük bir etki bırakmıştır.⁵⁸¹

Mansur'un son seferini de Kastilya üzerine yaptığını görmekteyiz. Tarihler M.1002 (H.392) yılını gösterdiğinde büyük bir ordu eşliğinde Kastilya topraklarına giren Mansur Kastilya ordusunu mağlup ederek, Burguş şehrinin etrafındaki şehirleri yağmalayıp tahrip ederek seferine devam etmiştir. Sefer sırasında rahatsızlanan Mansur tedavi için Medinetü'salim'e çekilmiştir.⁵⁸²Bu seferle alakalı olarak Arap kaynaklarında daha fazla bilgi bulunmamaktadır.

Hristiyan kaynaklarında savaşla ilgili olarak bütün İspanyol krallıklarının bir araya geldiği yazılmıştır. Liyûn Kralı II. Bormodo, Kastilya Kontu Gressa Fernandez ve Navar Kralı Gressa Sançez bir araya gelerek Burguş şehrine yakın olan Kaletü'l-Nüsür (Kartallar Kalesi) bölgesinde Mansur'un karşısına çıktılar. Hristiyan kaynakları savaşın bu bölgede meydana geldiğini, Müslümanların bu savaşta yenildiğini ve birçok askerini kaybeden Mansur'un gecenin karanlığından faydalanarak ordusunu geri çektiğini ve kısa zaman sonrada savaşta aldığı yaralar veya mağlubiyetin etkisiyle hüznlenerek vefat ettiğini kaydetmektedirler.⁵⁸³İspanyol tarihçi La-Fonti'nin bu durumla ilgili yazdığı ayrıntıları Endülüs Tarihçisi

⁵⁸⁰ İBN HATÎB, Âlamu'l Alâm, II, ss. 69-72.

⁵⁸¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 562-563.

⁵⁸² KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 211.

⁵⁸³ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 212.

Muhammed Anan'ın aktardığına göre olaylar 1001 yılında başlamaktadır. Liyûn Krallığı V. Alfonso M. 994-1028 (H. 383-418) Cilîkiya Kontu Mentodo Gonzalez'in M. 997-1008 (H. 386-397) vesayeti altındaydı, Kastilya krallığı ise Kont Sanço Gressa tarafından idare edilmekteydi. Navar Krallığı ise büyük lakabıyla anılan III. Sanço tarafından yönetiliyordu. Aynı yılda Endülüs'te büyük hazırlıklar yapılmaya başlandı. Şentrin, Batalyevs ve Maride de kuvvetleri bir araya geldi. Muiz b. Ziri b. Atiye'nin,⁵⁸⁴ Mansur'a göndereceğini söz verdiği Fas'taki Berberi askerler büyük bir orduyla Endülüs'e geçti. Bu ordular Tuleytula'da toplandı. Bu noktada şu soru akıllara geliyor acaba Mansur böylesi büyük bir orduyu Kastilya'yı tamamen ortadan kaldırmak için mi topladı? Kastilya Kontu Sanço Mansur'un karşısında duramayacağını bildiği için Liyûn ve Navar krallıklarıyla ittifak yapması gerektiğini düşündü. Bundan hareketle tüm Hristiyan krallıklar müttefik olarak Duero nehrinin ağızda bulunan Serya bölgesinde toplandı ve bu kez her kral kendi ordusunun başında yer aldı. V. Alfonso küçük yaşta olduğu için O'nun ordusuna vasisi Mentido kumanda etti.⁵⁸⁵

Müslüman ordusu savaş alanına iki kola ayrılmış olarak ulaştı. Bunlar Fas'tan gelen Berberi ordusu ve Mansur'un başındaki ana orduydü. Müslüman ve Hristiyanlar Nusur kalesinde karşı karşıya geldi. Gündüz vakti başlayan savaşlar gece sona eriyor, sabah vaktinde ise tekrar başlıyordu. İki taraftanda ileri gelenler ordusunun galip gelmesi için askerlerini sürekli olarak motive ediyordu. Mansur'un ordusu Kastilya saflarını dağıtmak için hamle yaptı fakat şiddetli bir direnişle karşılaştılar. Gece olana dek bu durum devam etti ve iki ordu da zafer elde edemedi birliklerine döndü. Mansur savaş sırasında birçok yara aldı ve çadırına götürüldü. Çadırında ordusunun çok fazla zarar aldığını ve birçok komutanın öldürüldüğünü öğrendi. Bunun üzerine sabah olmadan ordusuna geri çekilmeyi emretti. Ordu geri çekilirken İspanyol askerlerinin takibini önlemek için tedbirli davrandı. Bu geri çekilme sırasında Mansur güçten düştüğünü ve yaralarından ötürü at üzerinde güçlüklerle durduğunu söylemiştir ve bunun üzerine Mansur attan indirilerek arabaya konularak Medinetü'salim'e götürülmüştür.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Muiz b. Ziri b. Atiye M.1001-1026 Fasta kurulan ve Fatimilere karşı isyan çıkartıp onları bu bölgeden atmak için uğraşmış Mığvara Devleti'nin III. hükümdarıdır. Endülüs Devleti'ne bağlılıklarıyla bilinir. bk. İBN HALDÛN, El-İbar, IV, ss. 401-415.

⁵⁸⁵ ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 563-564.

⁵⁸⁶ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 565.

Le Fonte'nin bu aktardıklarını birçok tarihçi desteklemiştir. Tarihçi Zaidin⁵⁸⁷ bunların başındadır. Modern tarihçiler özellikle de Dozy ise bu bilgilere karşı çıkmaktadır. Bu rivayetlerin tarihi gerçeklerle çeliştiğini ifade eder ve bunu kanıtlamak için ise La Fonte'nin anlattıkları bilgilerde geçen kralların o tarihte hayatta olmadıklarını ve bu nedenle de anlattıklarının gerçeklerle yakından bir bağı olmadığı söyler. II. Bormodo 999 yılında, Gressa Sançez 1000 yılında, Gressa Fernandez'in ise 995 yılında öldükleri için 1001 yılında gerçekleşen bu savaşa katılmalarına imkân olmadığını söyler. Bir İspanyol tarihçisi olan Pidal⁵⁸⁸ de Dozy katılarak olaya farklı bir yerden bakar ve bu rivayetlerin ortaya çıkmasında Kastilya Kontu Gressa Sanço'nun bazı savaşlarda aldığı küçük galibiyetlerinin abartılı bir şekilde kaydedilmesi olarak görür.⁵⁸⁹

Bu konuyla alakalı kaynaklardan okuduklarımızın ışığında Mansur'un 1002 yılında vefat ettiğini anlamaktayız. Mansur'un ölümü ile ilgili Müslüman kaynaklarda ölüm yılı, ayı ve günü net bir şekilde ifade edilir ve ölüm nededini de hastalanması olarak açıklanmıştır. Hiçbir Müslüman kaynakta da bunun dışında bir bilgiye rastlamamaktayız. Mansur'un ilerleyen yaşını da göz önüne alarak ve Hristiyan kaynakların bile kendi içlerinde çelişkili bilgiler vermesinden dolayı bizde Müslüman tarihçilerin yazdıklarını gerçek olarak kabul edebiliriz.

Mansur seferden döndüğü sırada Medinetü'salim şehrinde mola verdiği esnada hastalığı şiddetlendi ve hep arzuladığı gibi sefer sırasında ordusunun başında 64 yaşında vefat etmiştir. Kaynaklar 11 Ağustos M. 1002 (24 Ramazan H. 392) gecesinde vefat ettiğini yazmaktadır.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Francisco Codera Zaidin, Aragon doğumlu oryantalist br İspanyol tarihçidir M.1836-1917. Modern İspanyol oryantalist okulunun kurucusudur. İspanya'daki islam çağı ile ilgili objektif kaynaklardan en önemlisidir. Arap kökenli olduğu söylenir. Şeyh Francisco Codera Zaidin olarak adlandırır. Madrid Üniversitesi'nde Arapça bölümünde hocalık yapmıştır. ZİRKĻĻ, Hayır el-din, *Kitabü'l El-E'lâm, Dar El-Alem*, Beyrut, 2002, V, s. 141.

⁵⁸⁸ Ramon Menendez Pidal M. 1869-1968, Tarihçi, dilbilimci, edebiyatçıdır. Ortaçağ İspanyol halk şiiri vefolklor araştırmacısıdır. bk. ar.unionpedia.org/i/بيدال_رامون_مننديث (6.5.2017).

⁵⁸⁹ ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 564-566.

⁵⁹⁰ MÜKRĻ, Nefh El-Tîb, I, s. 409.

D. İspanyol Krallıkları'ndan Mansur'a Gelen Heyetler

İspanyol Krallıkları ile Mansur arasında savaşların yanısıra bazen de diplomatik ilişkiler kurulabiliyordu. Mansur ile savaşacak gücü olmayan krallıklar zaman zaman elçileri aracılığıyla barış tesis etmek için başkent Kurtuba'ya elçiler göndermişlerdir. Ancak bu elçiler III. Abdurrahman ve oğlu II. Hakem zamanındaki gibi yoğun olarak gelmiyorlardı. Çünkü Mansur genellikle Hristiyanlarla barış yerine savaşmayı tercih etmekteydi. İki taraf arasında uzun soluklu bir barış dönemi gerçekleşmediği için çok fazla elçi Kurtuba'ya gelmemiştir. Buna rağmen Navar, Liyûn Krallıklar'ından ve Kastilya Kontlukları'ndan barış heyetleri gönderilmiştir.⁵⁹¹

Navar Kralı II. Sanço, Mansur ile evli olan kızı Abde'yi ziyaret edip torunu Abdurrahman'ı görmek için M. 992 (H. 382) yılında Kurtuba'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Mansur ordusunun büyük bir kısmını Medinetüzzâhira'da toplamış ve görkemli bir karşılama töreni hazırlatmıştır. Bu tören esnasında beşikteki oğlu Abdurrahman'ı da götürmüştür. Tören alanına araba ile gelen Sanço inip torununun ayağını öptükten sonra Mansur'un huzuruna çıkmıştır. Tahtında oturan Mansur'un yanında devlet adamları ve vezirleri bulunuyordu. II. Sanço huzura gelerek Mansur'un elini öpüp itaatini bildirip, barışın devam etmesini istemiştir. Yapılan bu ziyaret ve karşılama töreni Endülüs'ün en ünlü günlerinden biriydi.⁵⁹²

M. 985 (H. 374) yılında Liyûn Kralı II. Bormodo, ülkesinde meydana gelen iç çekişmelerden dolayı kendisini devirmeye çalışan Liyûn ileri gelenlerini itaat altına almak için Mansur'un yanına giderek ondan yardım istedi. Mansur bu isteği kabul edip II. Bormodo'ya yardımcı olmuştur.⁵⁹³ Ayrıca Kastilya Kontu Sanço Gressa'nın da barış talep etmek için M. 995 (H. 384) yılında Kurtuba'ya geldiğini bilmekteyiz.⁵⁹⁴

Kaleme aldığımız Endülüs ve Kuzey Krallıkları ilişkilerini 3 döneme ayırabiliriz.

1. Dengeli Çatışmalar: Bu dönem III. Abdurrahman Döneminde başlayıp M. 912 (H. 300) barış yılına kadar devam etmiştir M. 955 (H. 334).

⁵⁹¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 583.

⁵⁹² İBN HATİB, Âlamu'l Alâm, II, s. 74.

⁵⁹³ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 583.

⁵⁹⁴ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, ss. 265-266.

2. Barış Dönemi; Bu dönem M. 995 (H. 334) döneminde başlayıp II. Hakem'in ölümüne kadar yani M. 976 (H. 366) yılına kadar devam etmiştir. Bu iki dönemde III. Abdurrahman ve oğlu II. Hakem İspanyol Krallıkları'nın birleşmesini engellemek için askeri ve diplomatik yolları kullanmıştır. Böylece İberya Yarımadası'nın fiili hâkimleri olmuşlardır.

3. Savaş Dönemi; Mansur'un hükümdarlığa gelmesiyle beraber İspanyol Krallıkları'na karşı uzun süren ve çetin geçen savaşlar başlatmıştır. Mansur'un bu savaşları başlatmasıyla Hristiyan krallıkları Müslümanlar karşısında hiçbir varlık gösterememişlerdir. Mansur'un başlattığı bu cihat hamleleri amacına ulaşıyorsa İberya Yarımadası'ndaki Hristiyan krallıkları tamamen ortadan kaldırılacaktı. Mansur kendinden önce gelen Emevi hükümdarlarından farklı bir politika izlemiştir. Kendinden önceki hükümdarlar Hristiyan krallıklarının saldırılarını püskürtüp sadece bulundukları toprakları korumak isterken Mansur kendi döneminde bu krallıklara karşı savaşları kendisi başlatıp kendisi sonlandırıyordu. Ve sadece sınırlarını korumakla yetinmeyip bu krallıkları yok etmek için başkentlerini ele geçirip büyük ve önemli şehirlerini de yağmalatıp yıktırıyordu.

ALTINCI BÖLÜM

ENDÜLÜS-CERMEN MÜCADELELERİ

I. Cermenlerin Kökeni

Endülüs'e dışarıdan gelen tehditler sadece kuzeydeki krallıklarla sınırlı değildir. Bunlardan biri de özellikle Endülüs'ün batı ve güney sahillerine saldırılar yapan Cermen kavimleridir. Bu kavimlerin Endülüs'e saldırılarını anlamak için onları yakından tanımamız icab etmektedir.

Kaynakların bu kavmin adıyla alakalı çok farklı isimler kullandığını görmekteyiz. Cermenler, Vikingler⁵⁹⁵, Ardmanlılar, Mecoslar, Normanlar, bunlardan bazılarıdır. Norman ve Ardman; Latince kuzey halkı anlamına gelen (Northme) kelimesinden türetilmiştir.⁵⁹⁶ Vikingler; Fiyordlar'da yaşayan halk anlamına gelen Vikingos kelimesinden türetilmiştir.⁵⁹⁷ Mecoslar; Müslümanlar tarafından bu isim verilmiştir. Müslümanlar coğrafyalarına gelen bu insanların sürekli ateş yakmaları ve ölümlerini yakmaları nedeniyle onları ateşperest zannederek bu şekilde isimlendirmiştir.⁵⁹⁸

Cermenler denizci bir millettir ve üç kola ayrılmışlardır. Bunlar, Norveçliler, İsveçler ve Danimarkalılarıdır.⁵⁹⁹ Cesur ve savaşçı bir millettirler. Diğer milletlerin açık denizlere çıkmaya cesaret edemedikleri dönemde Cermenler büyük filolar kurmuşlar ve fırtınalı sularda gemilerini yüzdürmekten çekinmemişlerdir.⁶⁰⁰ Savaşırken Müslümanların alışık olmadıkları balta, demirden bir zırh, uzun süngü,

⁵⁹⁵ Cermenlere bağlı bir kavimdir. Fakat bu kavim diğer Avrupa'ya saldıran ilk Cermen kavimleri arasındaki fark Cermenler'in ilk din, sosyal yapısı ve hakimiyet sistemi korumaktır, bundan dolayı Roma ve Akdeniz'in medeniyet dünyasından uzak durarak yaşamışlar ta ki 9. y.y gelene kadar. bk. AŞUR, Tarih Uroba, s. 174.

⁵⁹⁶ İBADÎ, Ahmet Muhtar, *Tarih El-Bahriyye El-İslamiyye fi El-Mağrib ve Endelus*, İskenderiyye, Müesseses Şebâb El-Camiaa, t.y., II, s.152; MEZRU, ...Mustansır, s. 64.

⁵⁹⁷ İMRAN, Mahmud Saîd, *Mealim Tarih Uroba ve El-Usûr El-Vustâ*, Beyrut, Daru'l-Nahdâtü'l-Arabiyye, 1989, s. 231.

⁵⁹⁸ İBADÎ, Tarih El-Bahriyye, II, s. 152.

⁵⁹⁹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s.259.

⁶⁰⁰ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.100.

kullanıyorlardı.⁶⁰¹ Hareket kabiliyeti etkili olan hızlı ve uzun gemiler kullanan Cermenler'in bu gemilerine Endülüs halkı Karakir adını vermiştir.⁶⁰²

Cermenleri, Endülüs üzerine seferler düzenlemeye, coğrafi, siyasi ve psikolojik nedenler yönlendirmiştir. Cermenlerin yaşadığı bölgelerin dağlarla çevrili olup kırsal alanlarının azlığı nedeniyle ziraai faaliyetler iyice yapılamıyordu. Artan nüfus Cermenleri yeni ve verimli tarım alanı olan memleketler aramaya sevk etmiştir.⁶⁰³ İlk olarak Avrupa'nın kuzey sahillerine akınlar düzenleyip buralara göç etmeye başlamışlardır.⁶⁰⁴ Avrupalı tarihçiler Cermenlerin bu saldırı ve yağma girişiminin altında psikolojik bazı etmenlerin yattığını söylemektedir. Avrupa tarihçisi Aşur;

geri kalmış milletlerin yaptıkları eylemlerde iki önemli etmen gözümüze çarpmaktadır. Birincisi geri kalmışlığın verdiği kıskançlık ve hırs ile kendilerinden ileri olan medeniyetleri yıkıp yağmalar. İkincisi ise bu medeniyetlere katılıp kendilerini geliştirmek olarak söyleyebiliriz. demiştir.⁶⁰⁵

Yukarıda bahsettiğimiz tartışmaları bir kenara bırakıp dönüp tarihe baktığımızda Cermenler'in saldırıları karşısında diğer devletlerin ve milletlerin karşı gelemediklerini ve Cermenler'in üstün geldiğini görmekteyiz. Cermenler Endülüs'ten, Fas sahillerine kadar saldırılar düzenlemiş ve geçtikleri bölgelerde ciddi yıkım ve yağmalar gerçekleştirmişlerdir.⁶⁰⁶ Cermenler'in ulaştıkları gücü görmemiz açısından Aşur'un yazdıklarına bakmamız yeterli olacaktır;

Cermenlerin denizdeki bu denli güçlü olmasının nedeni kuzeydeki Frizyalılardır.⁶⁰⁷ Bunlar güçlü donanmalarıyla bilinen Avrupa'nın batısında bulunan ticaret ve deniz kuvvetlerine sahip o bölgenin en güçlü devletlerindendir. M.6.yy dan 8. yy a kadar bu güçlerini koruyan Frizyalılara, Frank Şarلمان, güçlü darbeler vurup bunların güçlerini M.785 yılındaki savaşta büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.⁶⁰⁸

⁶⁰¹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 258.

⁶⁰² AŞUR, Saîd Abdulfettah, *Tarih Uroba fi El-Usûr El-Vustâ*, Beyrut, Daru'l-Nahdâ El-Arabiyye, 1972, s. 175.

⁶⁰³ AŞUR, Tarih Uroba, s. 175; MEZRÜ, ...Mustansır, s. 66.

⁶⁰⁴ DİLİMÎ, *Tahadiye*, s. 100.

⁶⁰⁵ AŞUR, Tarih Uroba, s. 175.

⁶⁰⁶ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 101.

⁶⁰⁷ Cermen kabilelerinden biridir. Baltık Denizi'nin Hollanda ve Almanya sahillerine yerleştiler. En güçlü dönemleri Kral Radbud dönemidir. Frankların istilasından önceki son bağımsız kralıdır. Kolonya savaşında M. 785 (H. 168) Franklar tarafından mağlubiyete uğradılar ve Şarلمان'a boyun eğmek zorunda kaldılar. Bugün Almanya ve Hollanda devletlerinde de azınlık olarak yaşamaktadırlar. bk. www.marefa.org/index.php/مَلِك_الْفَرِيزِيِّينَ (7.5.2017).

⁶⁰⁸ AŞUR, Tarih Uroba, s. 176.

II. II. HAKEM DÖNEMİNE KADAR OLAN ENDÜLÜS-CERMEN MÜCADELELERİ

Bölüm 6/1. Cermenler'in Endülüs ve Fas'a Düzenlediği Saldırılarının Rotaları
(DİLİMÎ, *tahadiyet*, s. 153.)

Endülüs'ün batı sahilleri Cermenler tarafından birçok kez saldırıya uğramıştır. İlk saldırıların İslam kaynaklarında Emir II. Abdurrahman M. 822-857 (H. 236-238) döneminde Ağustos M. 844 (Zilhicce H. 229) ayında gerçekleştirildiği yazılmaktadır.⁶⁰⁹ Bu tarihte 54 gemiden oluşan Cermen kuvvetleri Endülüs'ün batı sahillerine özellikle Uşbune⁶¹⁰ şehrine saldırdılar. 13 gün süren bu saldırılarda birçok katliam ve yağmaya imza attılar.⁶¹¹

⁶⁰⁹ AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 298; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 87.

⁶¹⁰ Eski bir şehir olup Leşbone olarak ta bilinmektedir. Bace Şehri'nin batısında Atlantik Okyanusu'nun sahillerinde yer almaktadır. Şentrin şehrine bağlıdır. Yeraltı zenginlikleriyle ünlüdür ve güçlü surlarla çevrilidir. bk. KAZVINÎ, Eseru'l Bilad, s. 555; HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, I, s. 195.

⁶¹¹ AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 99; DİLİMÎ, Tahadiyet, s. 102.

Bu saldırının ardından sahilden güney yolunu takip ederek Kadis⁶¹² şehrine ulaştılar. M. 844 (H.230) yılında Vadü'l-Kebir Nehri'nin ağzından gemilerini yürüterek Kaptıl Adası'na⁶¹³ saldırdılar. Bu adayı kendilerine bir üs noktası olarak seçen Cermenler saldırılarını bu noktadan yaptılar. Adaya geldiklerinin üçüncü gününde küçük bir birlikle Kura köyüne⁶¹⁴ saldırdılar. Sonraki gün ise tüm kuvvetleriyle İşbîliye şehrine saldırdılar. Tarihçi Azrî, Germenler ile alakalı olarak “ Cermen askerleri karşılaştıkları kadın, çocuk ve adamların ruhlarını almadan kılıçlarını durdurmazlardı”. Demektedir.⁶¹⁵ Cermenlerin İşbîliye şehrini bu kadar kolay almalarının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz.⁶¹⁶

1. İşbîliye şehrinin sahilden uzak bir noktada olması sebebiyle İşbîliyeliler kendlerine bir saldırı yapılacağını düşünmemiştir.
2. İşbîliyeliler, Cermenler'in Vadü'l-Kebir Nehri'ni takip edip şehre yaptıkları ani baskınla hazırlıksız durumda kalmışlardır. Zira halk bu saldırıyı hiç beklememekteydi.
3. Germen kuvvetlerinin sayılarının ve kullandıkları silahların çeşitli olması önemli nedenler arasında yer almaktadır.
4. Daha önce hiçbir saldırı girişimi bulunmayan şehrin savunma için güçlü surları ve korunaklı bir kalesi yoktu. Dolayısıyla şehir Germenler için açık hedef halindeydi.

Cermenlerin ilk saldırılarının üzerinden 15 sene geçmesinin ardından Cermenler ikinci saldırıyı 62⁶¹⁷gemilik bir kuvvetle M. 856 (H. 245) yılında gerçekleştirdiler. Bu saldırılar sırasında Endülüs'ün başında Emir Muhammed b. Abdurrahman M. 852-886 (H. 238-273) bulunuyordu. Bu kez Cermenler ilk geldikleri gibi rahat bir şekilde saldırı yapamamışlardı. Çünkü İslam Devleti ilk Cermen saldırılarının ardından onlara karşı savunma tedbirleri almış ve sahilde sürekli gezen devriyeler bulundurmaya başlamıştı. Bu tedbirlere rağmen saldırılarını gerçekleştiren Cermenler Vadü'l-Kebir Nehri'nin yakınlarında Endülüs

⁶¹² Endülüs'ün batısında Şizone bölgesine bağlı bir şehirdir. Şehir ile El-bar koyu arasında 2 km mesafe vardır. Su kemeri sistemli çiftlikleriyle meşhurdur. bk. HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, IV, s. 490.

⁶¹³ Turtuşa Vadisi'nin sonunda yer alan küçük bir adadır. Bu adayı kullanan Germenler ada etrafında hendekler kazmışlardır. bk. HİMYERÎ, Tavd El-Miatar, s. 450.

⁶¹⁴ İşbilyadan 24 km mesafede bulunur. AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 99.

⁶¹⁵ AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 99.

⁶¹⁶ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 103.

⁶¹⁷ İBN HAYYAN, El-Müktebes, IV, s. 308.

donanmasıyla karşı karşıya geldiler. Meydana gelen savaşta Germen gemileri güneye doğru çekilmek zorunda kalmışlar ve El-Ceziretü'l-Hadra şehrine kadar geri çekilmişlerdir. Ancak bu şehre ani baskın düzenleyen Cermenler şehri ele geçirerek, burada uzun günler kaldılar. Ayrıca bu saldırıları sırasında şehrin camisini de yaktılar.⁶¹⁸

El-Ceziretü'l-Hadra şehrinde istediklerini bulamayan Cermenler, tarihlerinde ilk defa Akdeniz'e geçtiler.⁶¹⁹ Akdeniz'de Fas kıyılarındaki Nakur⁶²⁰ şehrine saldırı düzenleyip şehri yağmalayıp yıkan Cermenler burada 8 gün kaldılar.⁶²¹ Akdeniz'in doğu sahillerini takip ederek sırasıyla Tudmir, Ariyole,⁶²²Şizune şehirlerine saldırılar düzenlemişlerdir. Fakat Endülüs deniz kuvvetleri bu saldırıları başarıyla püskürtüp Cermenler'i geri dönmek zorunda bırakmıştır.⁶²³

Cermenlerin üçüncü saldırıları ise ikinci saldırılarını devamı olarak ortaya çıkmıştır.⁶²⁴ İbn Haldun bununla ilgili olarak “ H. 240 yılında Germenler'in, Endülüs'e yaptığı ikinci saldırıdan sonra geri dönmeleri 6 ay sürmüş ve ikinci seferden 6 ay sonra tekrar Endülüs'e saldırmışlardır ” demiştir.⁶²⁵ Bu seferle alakalı olarak Cermenler'in sayıları ve nereden geldiklerini bilmemekteyiz. Sadece Endülüs'e girmeden El-Ceziretü'l-Hadra bölgesinde bir fırtınaya denk geldiklerini ve 14 gemilerinin burada imha olduğunu bilmekteyiz.⁶²⁶ Tarihçilerin üzerinde ittifak ettikleri nokta ise bu seferde Cermenler'in, Endülüs kıyılarında sığınacak bir liman bulamamasıdır. İbn Hayyan bunun sebebini ise “ Bu seferde Cermenler ne denizde, ne de karada kimseye zarar vermeye muvaffak olamadılar. Zira Endülüs sahillerinin sağlam bir şekilde korunması onların hırslarına mani olmuştur ” sözleriyle açıklamıştır.⁶²⁷

⁶¹⁸ AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, ss. 118-119.

⁶¹⁹ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 103.

⁶²⁰ Fas'ta Malile şehrinin yanında bulunan büyük bir şehirdir. Denize 18 km mesafededir. Şehrin dört kapısı bulunmaktadır. Şehrin ünlü ve zengin pazarları mevcuttur. Yanından geçen Nukur şehrinden ismini almıştır. bk. HİMYERÎ. *Tavd El-Miatar*, s. 576.

⁶²¹ AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 119.

⁶²² Eski bir şehirdir, Mürsiye'ye 24 18 km mesafededir. bk. HİMYERÎ. *Tavd El-Miatar*, s. 67.

⁶²³ AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 119.

⁶²⁴ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 103.

⁶²⁵ İBN HALDÛN, *El-İbar*, IV, s. 282.

⁶²⁶ AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 119; HACÎ, *Tarih El- Endülüs*, s. 239.

⁶²⁷ İBN HAYYAN, *Müktebes*, IV, s. 308.

III. Abdurrahman döneminde ise Cermen saldırılarıyla alakalı hiç bir kayıt yoktur. Fakat bu dönemde Cermen tehlikesi gündeme gelmiş ve Emirlik döneminden M. 755-929 (H.138-316) daha güçlü tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin alınmasının sebebi ise Cermenler'in Fransa sahillerinin Endülüs'e yakın yerlerinde bazı yerleri ele geçirip buralarda müstahkemler inşa etmeleridir.⁶²⁸ Cermenlerin lideri olan Rolon, St. Clair⁶²⁹ anlaşmasına göre Franklardan Fransa'nın güney sahillerinde olan Normandiya bölgesini almıştır.⁶³⁰

II. II. HAKEM DÖNEMİ'NDE M. 961-976 (H. 350-366) ENDÜLÜS-CERMEN MÜCADELESİ

Babası III. Abdurrahman'ın Cermenlere karşı aldığı önlemlere rağmen II. Hakem döneminde Cermen saldırıları devam etmiştir. M. 966 (H. 355) yılında Cermenlerin Endülüs'ün batı sahilinde bulunan Kasır Ebî Dânis ve İşbûne-Lizbon şehirlerine saldırdıkları ve Müslümanlarla aralarında çatışmalar olduğu başkente bildirilmiştir.⁶³¹ Bu çatışmaların ardından Cermenler Şelp⁶³² şehrine çekilmişlerdir. Bu şehre vardıktan kısa bir süre sonra Endülüs donanmasının saldırılarına uğrayan Cermenler birçok gemiyi kaybetmiş ve esir aldıkları Müslümanlar kurtarılmıştır. Burada meydana gelen savaşta Cermenler mağlub edilmiş birçoğu öldürülmüş geri kalanlar ise gemilerine binerek ülkelerine kaçmışlardır. Endülüs donanması ise İşbiliye'ye dönmüştür. Bunun üzerine ordunun Hakem'in emriyle her an savaşa hazır kalmaları istenmiştir.⁶³³

II. Hakem tahta çıktıktan sonra babası gibi donanmaya önem vermiştir. İbn İzari, II. Hakem'in, Cermenlerin gemileri gibi gemiler yapılmasını, Vadü'l-Kebir Nehri'nde sürekli savaşa hazır bir pozisyonda kalmasını emrettiğini kaydetmiştir. II.

⁶²⁸ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 215.

⁶²⁹ Bu anlaşmayı Fransa şehri olan St. Clair'de M. 911 (H. 299) tarihinde, Frank kralı III. Şarl ve Cermenler lideri olan Rolon arasında gerçekleştirmiştir. Anlaşmaya göre Frank kralı III. Şarl'in, Fransa güneybatısında yer alan Normandiya bölgesinden vaşgeçip Cermenlere bırakmıştır. bk. AŞUR, Tarih Uroba, ss. 186-187.

⁶³⁰ AŞUR, Tarih Uroba, s. 187.

⁶³¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 239; İBADÎ, Tarih El-Bahriyye, II, s. 182.

⁶³² İşbone Bölgesi'nin merkezidir. Bace Şehri'nin güneyinde yer alır. Bölgede İşbiliye'den sonraki en önemli şehirdir. Geniş ovalara sahiptir. Şehirdeki halk Yemen kabilelerinden oluşmaktadır. Bace ile arasında 3 Kurtuba'ya 10 günlük mesafededir. bk. HİMYERÎ. Tavd El-Miatar, s. 342; HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, III. ss. 357-358.

⁶³³ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 237; MEZRÜ,...Mustansır, s. 74.

Hakem bu gemilerin savaşta çabuk hareket ettiğini düşündüğü için bu emri vermiştir.⁶³⁴

II. Hakem bunlara ek olarak Endülüs'ün kuzeyine Normandiya'ya en yakın bölge olan Hristiyan şehirlerine casuslar yollayarak bunlar hakkında bilgiler toplatmıştır. Ayrıca Cilîkiya bölgesindeki kontluklar da Cermenler'le ilgili bilgileri Kurtuba'ya göndermekteydiler. İbn Hayyan bununla ilgili olarak Cilîkiya Bölgesi'nin Hâkimi Gınd-Şelb tarafından uyarı elçisi gönderildiğini M. 970 (H. 360-) ve bu elçinin getirdiği mesajda bu bölgede Cermenler'in görülmeye başladığını söyler.⁶³⁵ Bu haber üzerine II. Hakem orduyu hazırlamış ve bölgeye doğru sevk etmiştir. Fakat Müslümanların hazırlık yaptığını öğrenen Cermenler bu saldırılarından vazgeçmişlerdir.⁶³⁶

M. 971 (H. 361) yılında Cermenler'in daha önce kaybettikleri savaşların intikamını alıp Müslüman toprakları yağmalamak için tekrar Endülüs'ün batı sahillerine saldırdığını görmekteyiz. Fakat Endülüs'ün almış olduğu tedbirlerin sıklığını görüp geri dönmek zorunda kalmışlardır.⁶³⁷

Yukarıda anlatılanlardan II. Hakem'in ordusunu sürekli savaşa hazır bir durumda bulundurduğunu görmekteyiz. Ani baskın ve yağmalarıyla bilinen Cermenler bu tedbirler sayesinde bir şey elde edemeden geriye dönmüşlerdir. Bunun yanı sıra savunma pozisyonundan çıkıp yaz ve kış dönemlerinde Cermenler'e yakın Hristiyan topraklarına saldırılar düzenlenmiştir. İbn Hatib'e göre II. Hakem Dönemi'nde donanmada Gazvi⁶³⁸ ve bunun yanı sıra 600 gemi bulunmaktadır.⁶³⁹

Endülüsün Cermenlere karşı düzenlediği deniz ve kara seferlerinde ordunun başında en ünlü komutanlar yer almaktaydı. Kara ordusunda Galib b. Abdurrahman donanmada Amiral Abdurrahman b. Ramâhis⁶⁴⁰ bulunmaktaydı. Bu komutanlar

⁶³⁴ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 239.

⁶³⁵ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 93.

⁶³⁶ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 241.

⁶³⁷ MEZRÜ, ...Mustansır, s. 74.

⁶³⁸ Uzun ve avantajlı bir savaş gemisidir. Karga olarak ta adlandırılır. Su geçirmemesi için zift ile boyanırdı. Savaş sırasında karşı tarafın gemilerine geçmek için içerisinde büyük bir seyyar köprü bulunmaktadır. bk. MÂHİR, Süâd, *Tarih El-Bahriyye fi Mısır ve Esârihe El-Bakiye*, Kahire, Daru'l-Kitabu'l-Arabi, 1967, s. 359.

⁶³⁹ İBNU HATÎB, Âlamu'l Alâm, II, s. 42.

⁶⁴⁰ Abdurrahman b. Muhammed b. Ramâhis, Endülüs donanmalarının başkomutanıdır. II. Hakem döneminde donanmada aşama aşama ilerleyerek bu noktaya gelmiştir. El-Bira bölgesi hâkimi olmuştur. Mansur b. Ebî Amir tarafından Endülüs tahtını ele geçirmek için öldürülmüştür. M. 979 (H. 369) bk. AZRÎ, Nusûs an El-Endelus, s. 82. ; SALÎM, Abdulaziz, *Tarih Medine El-Meriyye El-İslamiyye*, Beyrut, Daru'l-Nahdâ-Arabiyye, 1969, s. 47.

aldıkları tedbirlerle Cermenler'in ani baskınlarını ve bu baskınların tekrarlanmasını engellemişlerdir.

YEDİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS FATİMÎ MÜCADELELERİ

I. Kuzey Afrika'da Fatimîler'in Ortaya Çıkışı

Fatimî Devleti Kuzey Afrika'nın batısında ortaya çıktığında bu bölgede birçok bağımsız siyasi otorite bulunmaktaydı. Bunlardan biri Ederise Devleti idi. Bu devlet M. 788 (H. 172) yılında El-Mağribu'l-Aksâ'da⁶⁴¹ İdrisliler veya Ederise lideri olan İdris b. Abdulllah b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in emekleriyle kurulmuştur.⁶⁴² Bunun yanında El-Mağribu'l-Ednâ⁶⁴³ bölgesinde Haricilerin isyanlarını püskürtmek için Abbasi Hilafeti'nin kurduğu Ağalibe⁶⁴⁴ Devleti bulunuyordu. Ayrıca Tahirt'te⁶⁴⁵ Ben-i Rustum Devleti de bulunmaktaydı.

Fatimî Devleti ortaya çıktığında Mağrib Bölgesi'nde siyasi birlik yoktu. Bu durum Fatimî Devleti'nin ve mezhebinin Mağrib'de yayılmasına kolaylık sağlamıştır. Bunun üzerine M. 893 (H. 280) yılında Ebu Abdullah El-Dâî⁶⁴⁶ bir grubun başında Mağrib'e gelip burada bulunan Berberi kabilelerin arasında Fatimî mezhebini yaymaya başlamıştır. Kısa zaman sonra El-Dâî, Berberilerin en büyük kabilelerinden

⁶⁴¹ Doğuda Melviye'nin batısında Atlas Okyanusu'na kadar uzanmaktadır ve Aksa (uzak) denilmiştir. Bunun sebebi hilafet merkezinden uzak olmasıdır. bk. *El-İstıbsar fî Acayib El-emsar*, thk, Sad Abdulhamid, *Daru'l-Şu'ûn El-sekafıyye*, Bağdad, 1986, s. 68

⁶⁴² İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s.298.

⁶⁴³ Bu şehir Trablusgarb'tan başlayarak Tahirt şehrine kadar uzanmaktadır ve Mağrib denilmesinin nedeni ise Doğu'daki hilafet merkezine yakın olmasıdır. bk. BEKRÎ, *Coğrafya El-Endülüs*, s. 115.

⁶⁴⁴ Temimi soyundan olan İbrahim El-Ağleb'in oğullarıdır. O Afrika'da Abbasilerin valilerinden birtanesiydi. M. 800 (H. 184) Mağrib bölgesinin karışık olması ve Abbasilerin kendi iç meseleleri sebebiyle bulunduğu bölgeyi bağımsız hale getirdi. Ardından bu devletin başına onun soyu geçti. bk. İBN EBÎ DİNAR, Muhammed b. Kasim, *El-Mü'nis fî Ahbar İfrikya ve Tunus*, thk, Muhammed Hişam, Tunus, 1997, s. 47.

⁶⁴⁵ M. 761 (H. 144) Harici olan Abdurrahman B. Rustum tarafından kurulmuştur. Bu devleti Abbasiler birçok kez ortadan kaldırmak için girişimlerde bulundu ama başarısızlıkla sonuçlandı. Rustumlular Tahirt'te hükümlerini devam ettiriyorlardı ta ki, Fatımiler M. 908 (H. 296) da ortadan kaldırıla kadar. bk. İSMAİL, Mahmud, *El-Havaric fî El-Mağribu'l-İslamî*, Beyrut, Daru'l-audâ, 1976, s. 83.

⁶⁴⁶ O, Hasan b. Ahmet b. Muhammed b. Zekeria Yemenden'dir ve Sana'ili lakabıyla bilinmiştir. Bu fikri insanlara öğretmiştir. Ardından İsmailiye tarikatına katıldı ve El-Mehdi ile irtibata geçti. Ebu Abdullah El-Mehdi'nin emirlerine istinaden Mağrib bölgesine giderek orada Fatimî propagandasının başında yer aldı. bk. SURÛR, Muhammed Cemâl, *Tarih El-Devlatu'l-Fatimiyye*, Kahire, Daru'l-Fikirü'l-Arabî, t.y., ss. 22-23.

olan Kutame kabilesinin sempatisini kazanmış ve onların Fatimî mezhebini kabul etmesini sağlamıştır.⁶⁴⁷

Abdullah Dâi'nin Şii davetini Kutame kabilesi arasında yayınlamak için birçok sebebi vardır. Birincisi, kabilenin pozisyonu, gücü ve bulunduğu bölgenin oldukça önemli olmasıydı. Zira Kutame kabilesi Oğras Dağları üzerinde önemli beldeler ve şehirlere sahip bulunuyordu. Bu kabile sayı bakımından da kalabalık olduğu için kendini diğer kabilelerden üstün görüyordu. Dolayısıyla başarılarındaki valilerin otoritesine boyun eğmiyorlardı. Bununla ilgili olarak İbn Haldûn şunları “ oradaki devlet(Abbasiler) onlara karşı bir sefer yapmayı tercih etmedi, bunun sebebi ise kabilenin kendi kalabalığından gurur duymasıydı” demektedir.⁶⁴⁸ Şiilik meselesi kabileler arasında yayıldığı zaman Abdullah Dâi bu kabileden çok güçlü bir ordu oluşturup Fas ve civarında bulunan diğer kabileleri ve devletleri ard arda yenip, kendi hâkimiyetine aldı. İlk olarak Mağrib (Faz-Cezayir-Tunus) tarafındaki devletleri ortadan kaldırmak için Ağalibe Devleti ile savaş yapıldı. Bu devleti ortadan kaldırmak için çok fazla zorluk çekilmedi çünkü bu devlet o dönemde zaafiyetin en derin derecesine ulaşmıştı. İç savaşların yanısıra, hanedan üyeleri arasındaki siyasi kavgalar hat safhaya ulaşmıştır. Öyle ki oğullar babaları öldürmüştü.⁶⁴⁹ Ayrıca yine Ağalibe halkı devletin politikasından memnun değildi ve siyasilerin yaptıklarını kınıyorlardı. Dolayısıyla Abdullah Dâi Ağalibe Devleti'ni ortadan kaldırmak ve bölgeyi ele geçirmek için uygun ortamı yakalayabilmişti.⁶⁵⁰

M. 904 (H. 293) yılında Ağalibe Devleti tarafından hazırlanan ordu, Abdullah Dâi ve Fatimî davasını ortadan kaldırmak için harekete geçti. Abdullah Dâi'nin ordusu ile Ağalibe ordusu arasında Keynune denilen yerde şiddetli bir savaş medana geldi. Savaş sonunda Ağalibe ordusu yenildi⁶⁵¹ ve ardından, birçok Ağalibe şehirleri Abdullah Dâi'nin eline geçti. Durum böyleyken Ağalibe hâkimi olan Ziyadetullah b. El-Ağlep⁶⁵² kendi başkenti olan Rakade'yi M. 908 (H. 296) yılında terk etti. Böylece hem başkent Rakade hemde diğer şehirler Abdullah Dâi'nin eline geçmiş oldu. Bunun üzerine Dâi, başkente girerek halkının eman dilemesini kabul

⁶⁴⁷ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 168.

⁶⁴⁸ İBN HALDÛN, El-İbar, VI, s. 148.

⁶⁴⁹ İBN ESÎR, El-Kâmil fi El-Tarih, VII, s. 521.

⁶⁵⁰ İBNHATÎB, Âlamu'l Alâm, III, s. 27.

⁶⁵¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 138.

⁶⁵² O, Ebu Mudur Ziyadellah B. Abdullah B. El- Ağleb B. Ahmed M.902-908 kendi amcalarının iktidar hırsı yüzünden öldürülmüştür. Bunun yanında devlet işlerinde rehavete kapılmıştır. bk. İBN HATÎB, Âlamu'l Alâm, III, ss. 37-45.

etmiştir.⁶⁵³ Şüphesiz ki Abdullah Dâi'nin Rakade şehrine girmesi ve Ağalibe Devleti'ni ortadan kaldırmasıyla birlikte, daveti de başarıya ulaşmıştır.

Dâi'nin bu faaliyetleri Fatimî Devleti'nin temellerinin ortaya çıkmasında ilk adımları oluşturmuş oldu. Bu davanın sahibi El-imam El-Mehdi onunla irtibata geçince ikinci adım atılmış oldu. Bu irtibat El-Ağalibe çatışmaları esnasında gerçekleşti ve daha önce Abdullah Dâi Kutame şehriden, Silmiye⁶⁵⁴ şehrinde bulunan Mehdi ile irtibat kurmuştu. Bu irtibatın amacı, Şii davasının sahibi El-İmamu'l-Uluvvî Mehdî ile ortak bir zafer gerçekleştirmek ve gerçekleşen zaferleri ona bildirmek ayrıca Mağrîbe gelmesini ve hâkimiyetin dizginlerini ele almasını sağlamaktı.⁶⁵⁵

Fatimîlerin imamı ise kendisine Mehdî lakabını verdi bunu kullanmaya başladı. Asıl adı ise Ebu Muhammed Ubeydullah b. El-Hasan b. Muhammed b. Musa b. İsmail b. Cafer b. Muhammed b. Ali. b. El-Hüseyin b. Ali b. Ebî-Talip idi. Kendisi Irak'ta M. 879 (H. 266) yılında doğmuştur. Tarihçiler O'nun ismi ile ilgili olarak çeşitli tartışmalar ortaya atmışlardır. Bazıları O'nun Alevi'lere mensup olduğunu ve adının gerçek olduğunu iddia ederken bazıları da nesebinin bu şekilde olmadığını söyler.⁶⁵⁶ Nitekim Mehdî, Kutame'den gelen heyeti karşıladı ve bundan sonra gizli bir şekilde onunla birlikte Ebu'l Kasım ile Mağrib'e doğru yola çıktılar. Yoldayken Abbasi Halife'sinin askerlerinin onu yakalamaması için kendini tüccar gibi göstermek amacıyla kılık değiştirmiş ve tüccar elbisesi giymiştir. Önce Mısır'a sonra da Trablusgarb'a gitmiştir. Yoldayken Dâi'ye, Trablusgarb'a vardığını bildirmek amacıyla bir mektup yazmıştı ancak bu mektubu taşıyan Abdullah Dâi'nin kardeşi Muhammed b. Zekeriyya, Ağalibe'ler tarafından esir edildi.⁶⁵⁷ Bu haberi alan Mehdî, Sicilmese'ye⁶⁵⁸ doğru yola çıktı. Sicilmese'nin hakimi olan El-Yes'a b. Midrar M. 883-910 (H. 270-296) O'nu iyi bir şekilde karşıladı. Ancak Ağalibe hakimi Ziyadetullah, Yes'a b. Midrar'a bir mektup göndererek Mehdî ve sıfatları

⁶⁵³ IBN ESÎR, El-Kâmil fi El- tarih, VIII, s. 47; İBN IZARÎ, El-Beyânü'l, I, ss. 199-203.

⁶⁵⁴ Şam'ın kuzeyinden Kınnesrin bölgesine bağlı küçük bir şehirdir. Silmiye ile Humus arasında birgünlük mesafe bulunmaktadır. bk. HİMYERÎ. Tavd El-Miatar, s. 320.

⁶⁵⁵ MİKİRİZÎ, Ahmed b. Ali, *İtiazu'l-Hünüfe Bi-ahbaru'l-Eimmetü'l-Fatimiyyin El-Hanefe, Daru'l-kutub El-İmiyye*, Beyrut, 2001, I, s. 60.

⁶⁵⁶ Bu hususta bk. İBN HAMMÊD, Ebî Abdullah El-Sıncâci, *Ahbar mülûk ben-i Ubeyd ve Siratehüm, Daru'l-kutub El-İmiyye* Cecayir, 1947, s. 7; MİKİRİZÎ, Ahmed b. Ali, El-Mevâiz ve El-itibar bizikr El-Hitat ve El-Esâr, Matbaa El-Sahil El-Cenûbî, Lubnan, t.y., I, s. 150.

⁶⁵⁷ İSMAİL, El-Havaric, s. 160.

⁶⁵⁸ Sicilmese: İSMAİL, El-Havaric, s. 107.

hakkında bilgi verdi. Bunun üzerine Yes'a b. Midrar, Mehdî'yi yakalatıp hapse attırdı.⁶⁵⁹

Ebu Abdullah Dâi Sicilmese'de Mehdî'ye olanları öğrenince derhal Sicilmese'ye saldırmak ve Mehdî'yi hapisten kurtarmak için ordularını hazırlatmıştı. Daha önce Ağalibe'nin elinde esir bulunan fakat kurtulmayı başaran Muhammed b. Zekeriyya ve Kutame şeyhi Ebu Zaki b. Maarak El-Acani'yi başkent Rakade'nin başında bıraktı.⁶⁶⁰ Ardından ordusuyla beraber Sicilmese'ye doğru yola çıktı. Yolda ordularını Rustumiyyin başkentine Tahirt'e doğru yönlendirdi ve burayı Yes'a b. Midrar ile savaştığında sırtını dayayabileceği güvenli bir yer olduğu için fethetti. Fetihden sonra Ben-i Rustum hâkimi olan El-Yakzan b. Ebi'l Yakzan ve oğlunun öldürülmesini emretti.⁶⁶¹ Zira Abdullah Dâi'ye karşı tebaalarının düşmanca bir eylem yapmaması amacıyla Ben-i Rustum'un soyunu ortadan kaldırdı. Böylece Tahirt'in ve Ben-i Rustum hâkimiyetinin ortadan kalkmasıyla birlikte 130 yıldan fazla süren Ben-i Rustum hâkimiyeti de sona ermiş oldu.⁶⁶²

Bu olaylardan sonra Abdullah Dâi Sicilmese'ye doğru yoluna devam etti. Sicilmese'ye varmadan önce durumu diplomatik yollar ile çözmek için Yes'a'ya bir mektup yazmış ve bu mektubun içinde Mehdî'nin hapisten çıkarılması karşılığında Yes'a'nın ülkesinden çekileceğini belirtmiştir. Ancak Yes'a bu teklifi reddederek, gönderdiği elçisini de öldürtmüştür.⁶⁶³ Bunun üzerine Dâi, Sicilmese'yi kuşatmaktan başka bir çare bulamamıştır. Sonuç olarak her iki taraf arasında şiddetli bir savaş meydana geldi ve savaş sırasında Yes'a taraftarları çok fazla kayıp verdi. Gece karanlığı bastırınca, Dâi Mehdî'nin hayatından endişe ettiği için askerleriyle birlikte şehrin dışına çıktı. Yes'a b. Midrar ise uğradığı hezimetten sonra firar etti.⁶⁶⁴ Ardından Dâi şehre girdi ve Mehdî'yi ile oğlunu kurtardı. Daha sonra Yes'anınpeşinden atlı birlikler gönderdi. Yes'a b. Midrar'ın akibetini İzari şu şekilde ifade etmiştir;

Berberilerden Ben-i Halid denilen biri El-Yes'a'yı yakalayıp Abdullah El-Dâi'ye yakınlaşmak için teslim ettiler. Bunun üzerine El-Yes'a, El-Mehdî'ye gönderildi. Sicilmese'de El-Yes'a

⁶⁵⁹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 209; MİKİRİZÎ, İtiazu'l-Hünüfe, I, s. 138.

⁶⁶⁰ KADÎ NUMÂN, *Risale İftah El-Dave*, Thk, Vidad El-Kadî, *Daru'l-Kutub*, Beyrut, 1970, s. 236; İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 209.

⁶⁶¹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 210.

⁶⁶² İSMAİL, El-Havaric, s. 174.

⁶⁶³ KADÎ NUMÂN, *Risale*, s. 45

⁶⁶⁴ MİKİRİZÎ, İtiazu'l-Hünüfe, I, s. 290; J.J.SANDERS, *A History of Medieval Islam*, London, oxford Uni., 1965, p. 131.

işkence gördü ve teşhir edildi. El-Yes'a ve yanında bulunanlar bu muameleyi gördükten hemen sonra El-Mehdî onların da öldürülmesini emretti.⁶⁶⁵

Kasım M. 909 (Rebiü'l-evvel H. 297) ayında Mehdî'nin Rakade şehrine girmesiyle birlikte Fatimî Devleti'nin ortaya çıkmasının başlangıcı sayılmıştır. Rakade de Mehdî Emirü'l Mukminin lakabını almış ve kendisine Halife biatı edilmiştir. Rakade şehri yeni doğan bu devlete geçici olarak başkentlik yapmıştır.⁶⁶⁶ Böylece Mehdî ortamın istikrara kavuşması üzerine daha stratejik ve zekice bir plan yapmaya başlamıştır. O'nun bu planlarının başında Abdullah Dâi ve ona yakın kişilere suikaste düzenlemek gelmiştir. Nitekim Abdullah Dâi'nin en yakın taraftarları olan Uruba b. Yusuf b. El-Melusî ve Cübeyr b. Muhasib El-Milî'ye hilafet sarayının arkasında bulunan Abdullah Dâi ve kardeşi Ebu'l Abbas'a pusu kurup öldürmelerini emretti. Plana göre bahs edilen yerde pusu kuruldu. Mehdî, Abdullah Dâi ve kardeşini ziyafete davet etti. Onlar bu ziyafete gelirken pusunun gerçekleşeceği yerden geçerlerken burada bulunan adamlar saldırmaya başladılar. Abdullah Dâi, Uruba'ya seslenip "oğlum bize bunu yapma" dedi. Uruba ise O'na "senin insanları itaatine çağırdığın bu adam seni öldürmek için emir buyurdu" dedi. Ardından Uruba bir hançer yardımıyla onu önce yaraladı ve sonra öldürdü. Ebu'l Abbas ise 19 hançer darbesiyle hayatını kaybetti.⁶⁶⁷

Bu yapılan suikastın sebebi ile ilgili olarak tarihçiler arasında bir tartışma vardır. İbn Haldûn konuyla ilgili olarak;

El-Mehdî Afrika'da (Tunus) otoritesini sağladıktan sonra bunun farkına varan Abdullah El-Dâi ve Ebu'l Abbas'a karşı mücadeleye girdi ve bunu kendine yediremeyen Ebu'l Abbas kardeşi Abdullah'a Mehdi'ye karşı ittifakteklifinde bulundu. Abdullah başta reddetsede daha sonrasında bu teklifi kabul etti⁶⁶⁸ demektedir.

Bu olayı İbn İzari ise şu şekilde açıklar;

H.297 Zilhicce de Abu Abdullah El-Dâi Tinis şehrinin ortasında bulunan Soğr merkezinde Üç gün konakladı. Bu konaklama sırasında Kutame ileri gelenlerini davet etti ve Ubeydullah (El-Mahdî) hakkında yani tahttan indirilmesi konusunda konuşmuştur ve onlara şöyle demiştir: Zamanında fikrine davet ettiğimiz Mehdî'nin yaptığı işler çok çirkindir ve bu davanın niteliğini taşımamaktadır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, ss. 211-212.

⁶⁶⁶ İBN-İ HALDÛN, El-İbar, IV, s. 36.

⁶⁶⁷ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, ss. 227-228.

⁶⁶⁸ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 27.

⁶⁶⁹ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s.161.

İbn İzari bu faaliyetlerle ilgili olarak bir açıklama yapmamıştır ancak yazarın İstibsar kitabında Mehdi ile ilgili olarak “Ubeydullah (Mehdi) içki içer, cariyeleri öldürüp sarayın duvarlarından dışarı atardı” demektedir.⁶⁷⁰

İbn Haldun’un ifadesi gerçeğe yakın olarak daha doğru kabul edilmiştir. Çünkü Abdullah Dâi, Mehdî’nin Kutame kabilesinin nazarında kazandığı nam ve şöhretten dolayı yine bunun yanında ulaştığı makamdan ötürü, çok rahatsız oldu. Bunun üzerine Abdullah Dâi’nin varlığıyla birlikte Mehdî’nin insanların gözündeki makamı ve menzilesi de daralacaktı buna müteakib Ebu Abdullah Dâi’nin Mehdî’ye karşı ayaklandığı düşünülürse ne kadar tehlikeli bir durum ortaya çıkacağı aşîkâr bulunmaktadır. İbn Haldûn’un bu konuyla ilgili belirttiği açıklamalarına gelecek olursak, İslam tarihinde gerçekleşmiş birçok olay yani Ebu Abdullah Dâi’nin olayları gibi olaylar, İbn Haldûn’u desteklemektedir. Zira bu olay Horasan’da süregelen Abbasi davasının sahibi Ebu Müslim Horasanî’nin olayına benzemiştir. Abbasi Devleti ortaya çıktığında Ebu Müslim’in namı ve makamı yükselmiş ve halk arasında sevilen biri haline gelmiştir. Halife Ebu Cafer Mansur, iktidardan düşme korkusuyla arkadaşlarıyla istişare edip Ebu Müslim’in öldürülmesine karar vermiştir. Bunun üzerine M. 755 (H.137) yılında Mansur, Ebu Müslim’e Medâin⁶⁷¹ şehrinde pusu kurdurarak öldürtmüştür.

Hal böyleyken Dâi’nin katledilmesi ve Kutame kabilesinin ileri gelenlerinden Eşşey Ebu Zaki Tamam b. Maak vb. kişilerin öldürülmesi,⁶⁷² Fatımîlere karşı Kutame kabilesinin mensupları arasında kızgınlık ve nefrete sebep oldu. Bundan dolayı kendi memleketlerine geri döndüler ve orada bir çocuğu Mehdî yapıp Kabile reisliğine getirdiler. Bu olayın ardından Ubeydullah Mehdî, Kutame kabilesini düşman ilan ederek Mehdî ilan edilen bu çocuğu öldürdü.⁶⁷³ Mıkrizî bu hususu şöyle belirtmiştir;

Ubeydullah El-Mehdî Kutame kabilesinden olan bu çocuğu öldürtüp ve yeniden istikrarına kavuştuğunda, El-Mehdî kendi oğlu olan Ebu’l Kasım’ı Hilafet’in veliahtlığına tayin etti. Bunun üzerine Kutame kabilesi kendi memleketine geri döndü ve orada onların başına bir

⁶⁷⁰ El-İstibsar, s. 204.

⁶⁷¹ Bağdad’ın güneydoğusunda birkaç kilometre uzaklığında yer alan bir şehirdir. Bu şekilde isim verilmesinin nedeni ise, bu şehrin üzerine pek çok şehir inşa edilmiş olmasıdır. Bunlardan bazıları Eskişehir İskender şehri, Taysifu, Isfanbir ve Rumiye’dir. Bu bölge Omar B. Hattab döneminde M. 636 (H. 16) yılında Sa’d B. Ebu Vakkas tarafından fethedildi. bk. HAMEVÎ, Mucem El-Buldân.V. s. 75.

⁶⁷² İBN İZARÎ, El-Beyânü’l, I, s. 127.

⁶⁷³ İBN İZARÎ, El-Beyânü’l, I, s. 131.

çocuk getirerek kendisini El-Mehdî ilan ettiler ve o çocuğa vahiy geldiğini duyurdular. Bunun yanında Abdullah El-Dâî'nin ölmediğini iddia ettiler ve manevi anlamda moral toplamak istediler. Bu olaya istinaden El-Mehdî bir ordu hazırlayıp başında oğlu Ebu'l Kasım'ı komutan tayin ederek Kutame kabilesinin üzerine gönderdi. Ebu'l Kasım onlarla yapılan savaşı yendi ve denize kadar onları takibata uğrattı. Bunun bir neticesi olarak Kutame kabilesinden çok fazla sayıda insan öldü ve onların reisi kabul edilen çocuk da öldürüldü.⁶⁷⁴

M. 912 (H. 300) yılında Trablusgarb ahalisi Mehdî'ye karşı bir ayaklanma çıkardı. Bunun üzerine Mehdi tarafından Trablusgarb'a tayin edilen Vali kaçtı ve Trablusgarb ahalisi bulundukları şehri koruma altına aldı. İbn El-Karlîn, Muhammed b. İshak, isyancıların elebaşı olarak tayin edildiler.⁶⁷⁵ Ardından Mehdî oğlu El-Kasım'ı şehri geri alabilmek ve isyanı bastırabilmek için derhal yola çıkardı. Ayrıca 15 savaş gemisinden oluşan donanmayı da yola çıkardı. Trablusgarb'taki isyancılar gönderilen bu savaş gemilerini yakmayı başarabilirlerdi ancak Kasım, ordusu ile birlikte Trablusgarb şehrini kuşatıp şehre gelen iâşe erzak yardımını kesti. Bir müddet sonra halk eman dileyerek şehri Kasım'a teslim etmek zorunda kaldı. Yapılan anlaşmada Kasım kuşatmayı kaldırmak için şehrin teslim edilmesi ve isyancıların ileri gelenlerinden olan üç kişinin teslim edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Ayrıca Trablusgarb ahalisi 300.000 dinar ödemeyi de taahhüt etti. Ele geçirilen isyancı liderler ise Rakade şehrine götürüldü ve orada öldürüldüler.⁶⁷⁶

Rakade şehrinin coğrafi olarak saldırılara karşı korumasız olması, Mehdî'yi yeni bir şehir arayışına itmiştir. Zira Rakade şehri dört tarafıda kırsallarla çevrili bir yerde bulunuyordu. O dönem de böyle şehirler kolaylıkla istilaya uğrayabiliyordu bu yüzden daha korunaklı bir yer bulması gerekiyordu. Bu minvalde Kayrevan'ın doğusunda 120 km mesafedeki bir yer bulundu.⁶⁷⁷ Bu yerin üç tarafının denizle çevrili olması seçilmesinde etkili olmuştur. M. 912 (H. 300) yılında Mehdî burada bir şehir kurulmasını emretti. Yeni kurulan şehre Mehdiye adı verildi. Deniz gücü oluşturulması amacıyla büyük bir tersane inşaa edildi.⁶⁷⁸ Bu şehir planlanırken yeni kurulan Fatimî Devleti'ne karşı yapılacak isyanları püskürtmek ve yeni yerleri ele geçirmek için bir güç noktası olarak düşünülmüştür.

⁶⁷⁴ MİKRİZÎ, İtiâzu'l-Hünûfe, I, s. 68

⁶⁷⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 233.

⁶⁷⁶ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 36.

⁶⁷⁷ HİMYERÎ, Ravd El-Miatar, s. 561.

⁶⁷⁸ İBN HATÎB, Âlamu'l Alâm, III, s. 50.

Mehdiye şehrinin tamamlanmasının ardından ilk hedef olarak Mağrib'in batısında bulunan Fas şehrine⁶⁷⁹ doğru ilerlendi. Burada Ederise⁶⁸⁰ Devleti'nden geriye kalan küçük devletçikler bulunuyordu. Bu seferin başında Masale b. Habbus El-Miknesî görevlendirilmiştir M. 917 (H. 305). Fas hâkimi Yahya b. İdris ordusuyla beraber Fatimîlerin karşısına çıktı. İki taraf arasında şiddetli savaş meydana geldi ve savaş sonunda Yahya b. İdris yenilerek Fas şehrine dönmüştür. Bunun üzerine Fatimi komutanı Mesâle, Fas şehrine giderek bu şehri kuşatmıştır. Kuşatmanın şiddeti karşısında şehrin hâkimi Yahya b. İdris barış istemek zorunda kalmıştır. Mehdi'ye biat etmesi karşılığında şehrin başında bırakılarak kuşatma kaldırılmıştır.⁶⁸¹

Fatimîler'in, Mağrib'daki kazanımları Endülüs Emevi Devleti tarafından yakından takip edilmiştir. Fatimîler'in bu bölgeleri eline geçirmesi Fatimî-Emevi Devletler'i arasında birçok savaş ve çatışma meydana getirmiştir.

II. III. Abdurrahman Dönemi'nde (H. 300-350/M. 912-961) Endülüs-Fatimî Mücadeleri

Kuzey Afrika'da ortaya çıkan bu Fatimi Devleti ileride Emevi-Fatimî Devletler'i arasında meydana gelecek olan siyasi ve mezhebi savaşların ortaya çıkacağına bir habercisiydi. Fatimîler, Endülüs Emevi Devleti'ni Şam'daki Emevilerin devamı olarak görmüş ve daha aralarında bir çatışma olmadan Endülüs Emevileri'ne karşı düşmanca bir tavır takınmışlardır. Şam Emevi Devleti'nin Şiiler üzerindeki baskıcı tutumu ve birçok Şii'yi öldürmesi bu izlenimin oluşmasında etkilidir. Aynı şekilde Emevilerde Fatimi tehlikesini ortaya çıkmadan görmüş fakat devletin içinde bulunduğu iç isyanlar nedeniyle müdahale edememiştir. Hatta isyancıların en ünlüsü İbn Hafsun zaman zaman Fatimî Devleti'yle ittifak kurup onlardanmühümmat desteği bile almıştır.⁶⁸²

⁶⁷⁹ Mağrib Bölgesi'nde Marakeş'ten sonra ikinci büyük şehirdir. Ederise Devleti'nin başkenti olarak H.182-M.808 II. İdris tarafından inşa edilmiştir. Şehir oldukça korunaklıdır. Ayrıca şehrin ortasından Fas nehri geçmektedir ve iki sur tarafından korunmaktadır. bk. BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s. 115.

⁶⁸⁰ M. 882 (H.213) yılında Ederise Devleti'nin hâkimi II. Muhammed b. İdris devleti oğulları arasında paylaştırmıştır. Yıllar sonra kardeşler arasında meydana gelen çatışmalar neticesinde Ederise nüfusu bölgede azalmaya başlamıştır. Büyük bir devlet olan Ederise Devleti bu olaylardan sonra Tatvan, Asile, Rif bölgelerinde sınırlı kalmıştır. bk. SİLEVÎ, Ahmed bi Halid, *El-İstiksâ Li-Ahbar El-Mağribu'l-aksâ*, thk, Cafer Nasırî, *Daru'l-kitab*, El-daru'l-bayza, 1954, I, ss. 172-173.

⁶⁸¹ EL-SİLEVÎ, *El-İstiksâ*, I, ss.182-183.

⁶⁸² İBN İZARÎ, *El-Beyânü'l*, II. s. 165.

Fatimilerin ortaya çıkışı III. Abdurrahman dönemine denk gelmekteydi. III. Abdurrahman bu tehdidin farkında olup bu sorunun üzerine eğilmeden önce içerdeki isyanların bastırılmasına öncelik vermiştir. M. 914 (H. 321) yılında Endülüs'ün güneyindeki El-Ceziret'ül Hadra şehrindeki isyanı bastırmak için buraya ordular göndermiştir. Bölgeyi ele geçiren III. Abdurrahman doğu ve güney sahillerini zapt etmiştir. III. Abdurrahman donanmaları güçlendirip bu bölgelere sevk etmiştir.⁶⁸³ İbn Hafsun Fatimî hükümdarına mektup gönderip biat ederek Fatimi davasını bu bölgelerde yayacağını ilan etmişti. Bunun üzerine III. Abdurrahman İbn Hafsun ve Fatimî ittifakını kesmek için bu bölgeye seferler düzenlemiştir.⁶⁸⁴

Fas'taki Fatimî Hilafeti'nin verdiği rahatsızlık Endüste kendini hissettirmiştir. Fatimîler, Hilafetin gücünü kullanıp Endülüs'te dini bir yayılcılık politikası izlemeye başlamışlardır. Bunlara karşı III. Abdurrahman M. 928 (H. 316) yılında bu girişimleri sonuçsuz bırakmak amacıyla Halifelik makamının verdiği güç ve itibardan faydalanıp Endülüs'te dini bir birlik oluşturmak ve çıkacak isyanları engellemek adına Hilafeti'ni ilan etmiştir. III. Abdurrahman, Fatimîler'le bire bir olarak karşılaşmaktan kaçınmıştır. Bunun için mücadelesini Kuzey Afrika'ya taşımış ve Fas'ta, Fatimîler'in mağlub edip devletten uzaklaştırdığı kabileleri kullanmıştır. Bu bağlamda bölgedeki bu kabilelerle iyi ilişkiler kurulmuş ve her türlü yardım sözü verilmiştir. Bununla alakalı olarak Mefahir El-Berber kitabında;

El-Nasır (III. Abdurrahman), Berberi Kavimlerinin liderlerini yanına çekip onlara dostluk gösterip yardımcı olmaya çalışmıştır. Onları asker ve para ile güçlendirmeye çalıştı. Kendi devlet adamlarından Berberi olanları seçip bu kabilelere göndererek onlara derin dostluğunu ve sadakatini bildirmiştir. Fas'taki Zinata kabileleri kendi yanında saf tutup itaatlerini bildirene kadar bu durum devam etmiştir diye bahsetmiştir.⁶⁸⁵

III. Abdurrahman bölgede kendine tabi olan kabilelere zor durumda düşüklerinde yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Fatimîler'in Nukûr⁶⁸⁶şehrine girip katlettiği M. 917 (H. 305) Said b. İdris'in oğullarına yardım etmiştir. Babalarının öldürülmelerinin ardından Salih, Muhammed, İdris Endülüs'e gelerek III.

⁶⁸³ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 303.

⁶⁸⁴ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 135.

⁶⁸⁵ *Ahbaru'l Barbar*, thk, Lêvi Provençal, Ribat, Matbaa Cedide, 1934, I, s. 4.

⁶⁸⁶ Nukur Emirliği: Yemenli komutan olan Salih b. Mansur El-Himyerî İslam ordusuyla birlikte Fas bölgesine geldi. Orduda yaptığı hizmete karşılık olarak Emevi Halifesi Velid b. Abdumelik Nukur bölgesini ona mükâfat olarak verdi. Nukur'da bulunan Berberiler, Nukur'un başına getirildikten sonra burada emirlik ilan edildi. bk. NEHLA, Şihap Ahmed, *Diraset fi Tarih El-Mağrib ve El-Endelus*, Beyrut, Daru'l-Kutub El-İlmiyye, 2009, ss. 90-100.

Abdurrahman'a sığınmışlardır. III. Abdurrahman tarafından onlar iyi bir şekilde karşılanıp ikramlarda bulunulmuştur. Kendilerine isterlerse Kurtuba'da yâda Malaga da kalabilecekleri söylenmiştir. Fakat Malaga'da kalmayı tercih etmişlerdir. Malaga'da kalmalarının sebebi ise bu bölgenin kendi evlerine yakınlığıdır. Onlar bu sayede Fatimî topraklarında yaşanan gelişmeleri yakından takip edip memleketlerine dönmek için fırsat kollamışlardır. Kardeşlerin bekledikleri fırsat kısa bir süre sonra ellerine geçmiştir. Nukur şehrinde bulunan Masâle b. Habus şehrin başında Zelul adlı bir komutanı ve küçük bir birliği bırakarak Kayravan'a dönmüştür. Bunun üzerine üç kardeş harekete geçerek Nukûr bölgesine gelerek kendi taraftarlarıyla bir araya gelip Zelul ile savaşıp onu öldürmüşlerdir.⁶⁸⁷ Bu şekilde tekrar Nukûr'da hâkimiyeti sağlayıp müjdeli haberi III. Abdurrahman'a bildirmişlerdir. Bunun üzerine Abdurrahman bu haberi tüm camilerden halka bildirip Nukûr'daki müttefiklerine birçok hediye ve lojistik yardım göndermiştir.⁶⁸⁸

Kuzey Afrikada Fatimi hâkimiyetine karşı olan kabilelerden bir tanesinde Zinatadır.⁶⁸⁹ Bu kabile Fatimîler'in bölgeye gelmesiyle beraber onlara karşı mesafeli durmuş ve şüpheyle bakmışlardır. Bu durumun nedenlerinden biri Fatimîler'in Fas'taki diğer kabile olan Senhace kabilesini üstün tutmasıdır. Diğer sebep ise bağımsız yaşamaya düşkün olan bu kabilenin, Fatimîler'in Ederise başkenti Tahirt'i ele geçirmesiyle beraber özgürlüklerine bir sınırlama getirildiğini düşünmeleridir. III. Abdurrahman Kuzey Afrika'da aradığı en iyi müttefiki böylelikle bulmuştur.⁶⁹⁰ Aynı zamanda Zinatlılar'da aramış oldukları müttefiki Emeviler'de bulmuşlardır. Bununla beraber kabile lideri Muhammed b. Hızr Emeviler'e tabiyetini bildirip Emevi davasını Fas'ta yaymaya çalışmıştır.⁶⁹¹

Mehdî bu ittifakın tehlikesinin farkına varıp komutanı ve aynı zamanda Tahirt hâkimi olan Masâle b. Habus'u bu kabilenin üzerine göndermiştir. Kasım M. 924 (Şaban H. 312) ayında⁶⁹² iki taraf arasında savaş meydana gelmiş ve bu savaşın neticesinde Zinata kabilesi lideri Muhammed b. Hızrgalip gelerek Mesâle'yi

⁶⁸⁷ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 252.

⁶⁸⁸ NEHLA, Diraset fi Tarih, s. 95

⁶⁸⁹ Kuzey Afrika'da Amazik ırkına mensup bir topluluktur. Bugünkü Tunus, Cezayir, Fas bölgelerinde bulunmaktadır. İbn Haldun'a göre bu kabilelerden bir kısmı göçebe yaşarken bir kısmı yerleşik yaşamıştır. bk. İBN HALDÛN, El-İbar, VII, s. 3.

⁶⁹⁰ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 119.

⁶⁹¹ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 260.

⁶⁹² İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 266.

öldürmüş ve bunun avantajını kullanarak Tahirt bölgesinde nüfusunu genişletmiştir.⁶⁹³

III Abdurrahman'ın müttefiklerinin Fas'ta elde ettiği başarılar üzerine III. Abdurrahman ordusunu, Melile⁶⁹⁴ ve Septe şehirlerinin ele geçirilmesi üzerine sefer yapmaya teşvik etmiştir. M. 927 (H. 314) yılında Melile şehrini ele geçiren III. Abdurrahman burayı korumak için şehrin surlarını güçlendirdi. M. 931 (H. 319) yılında III. Abdurrahman komutanı Faraj b. Gafir'i büyük bir ordunun başında Septe şehrinin üzerine gönderdi. Komutan Faraj b. Gafir, III. Abdurrahman adına şehre girmeye muvaffak oldu.⁶⁹⁵ Septe şehrinin stratejik konumu nedeniyle bu şehrin elde tutulması elzemdi. Bu sebeple şehrin istihkâmları güçlendirilerek önemli komutanlar ve birlikler şehirde bırakılmıştır. Bu durum ile ilgili Mükri " Endülüs ve Fatimî hükümdarları Septe şehrine göz dikmiştir. III. Abdurrahman bu şehri elde etmek için çok fazla çaba göstermiştir taki bu şehri alana dek" demiştir.⁶⁹⁶

Bu kazanımların ardından III. Abdurrahman gözünü Fas'taki ikinci stratejik şehir olan Tanca'ya dikmiştir. Tanca şehrinin idaresinde Ederise ailesine mensup Ebî Ays⁶⁹⁷ bulunmaktaydı. Daha önce III. Abdurrahman'ın idaresini tanıyan Ebi Ays, III. Abdurrahman'ın bu şehrin idaresini Septe'ye bırakmasını istemesi üzerine buna karşı çıkmıştır. III. Abdurrahman şehri donanmasıyla kuşatmış bu kuşatma karşısında bir zafer elde edemeyeceğini anlayan Ebî Ays şehri III. Abdurrahman'a teslim etmek zorunda kalmıştır.⁶⁹⁸

Fas'taki güçlü kabilelerden olan Meknese Kabilesi, Fatimîler'e olan bağlılıklarıyla biliniyordu. Fakat III. Abdurrahman kabile lideri olan Musa b. Ebî El-Afiye'ye mektuplar göndererek onun kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Nitekim bu mektupların yanısıra Musa'ya hediyeler ve altın göndererek kendi tarafına çekmeyi

⁶⁹³ SELİM, Adulaziz, *El-Mağribu'l-Kebîr*, Kahire, Daru'l-Kavmiyye, 1966, II, s. 612

⁶⁹⁴ Cebeli Tarık Boğazı'nın güneyinde Akdeniz sahili üzerinde bulunan Septe'ye yakın bir şehirdir. bk. HAMEVÎ, Mucem El-Buldân, V, s. 197.

⁶⁹⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 284.

⁶⁹⁶ MÜKRÎ, Şihabü'l-din El-Tilmisanî, Ezharu'l-Riyad fi Ahbaru'l-İyad, thk, İbrahim İbarî, Matbaa Fezale, Kahire, 1939, II, s. 257.

⁶⁹⁷ Ahmet b. El-Kasım b. Kenun b. Muhammed. b El Kasım b. İdris, M. 948 (H. 337) yılında babasının ölümüyle Tanca'nın hakimiyetini eline aldı. Soy bilimci ve fakihidir. Cihat yapmak için şehrin hâkimiyetini kardeşine bırakarak Endülüs'e geçmiştir. M. 959 (H. 348) yılında şehit olmuştur. bk. İBN HATİB, Âlamu'l Alâm, III, s. 219; SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 195.

⁶⁹⁸ SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 196.

başarmıştır. Böylece Meknese Kabilesi Emevi hâkimiyetini tanımış ve camiilerinde III. Abdurrahman adına hutbeler okutmuştur. M. 929 (H. 317) ⁶⁹⁹

Fas bölgesinde olan bu gelişmeleri uzaktan takip eden Mehdî olaylara kayıtsız kalmayıp 10.000 kişilik bir orduyu başında Hamid b. Yasıl⁷⁰⁰ olmak üzere Musa'nın üzerine göndermiştir. M. 933 (H.321-) yılında yapılan savaş sonucunda Musa yenilerek Tesul⁷⁰¹ şehrine doğru çekilmiştir. Bu galibiyetle beraber Hamid, Fas şehri üzerine gitmiştir. Fas şehrinde Musa'nın oğlu Medin bulunuyordu. O da ordunun üzerine geldiği haberini alınca babasının yanına kaçmıştır. Hamid ise ordusuyla beraber kolaylıkla Fas şehrine girdi. Burada Hamden El-Hemezenî'yi şehrin başında bırakarak Mehdiye'ye geri döndü.⁷⁰² Hemezenî Fas şehrinde çok fazla hüküm sürememiştir. Zira Musa'ya bağlı Ahmet b. Bakır El-Cizemi tarafından bu şehirde isyan çıkarılıp, Hemezenî'yi öldürülüp, başı kesilerek Musa'ya gönderilmiştir. Musa da bu kesik başı Kurtuba'ya göndermiştir. Musa tekrar Fas şehrine gelip Emevi politikasını gütmeye devam etmiştir. ⁷⁰³

Bütün bu gelişmeler olurken Fatimî'ler Halife Ubeydullah Mehdî'nin ölümü ve oğlu Kasım Muhammed El-Kâim Bi'Emrilah'ın M. 933-945 (H. 322-334) tahta çıkışı ile uğraşmaktaydı.⁷⁰⁴ Yeni Halife Fatimîler'in Fas'ta nüfuzunu kaybettiğini görmüş ve komutanı Meysur'a orduyu hazırlamasını emretmiştir. M. 934 (H. 323) yılında Meysur ordusuyla birlikte Fas'a doğru harekete geçti. Bu sırada Musa'nın bulunduğu Fas şehrinde düzensizlik hüküm sürmekteydi. Meysur bu durumdan istifade edip Musa'yı hezimete uğratmayı başarmıştır. Ardından Meysur muzaffer olarak Mehdiye'ye dönmüştür.⁷⁰⁵

İkinci halife olan El-Kaim Bi'emrillah'ın özellikle son döneminde Kuzey Afrika'daki kontrolü elinden kaybettiğini görmekteyiz. Ebî Yezid El-Haricî'nin⁷⁰⁶

⁶⁹⁹ İBN HAYYAN, El-Müktebes, V, s. 262.

⁷⁰⁰ Mesâla b. Habbus'un yeğenidir. Babasının vefatından sonra tahta gelmiştir. M. 931 (H. 319). bk. İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 289.

⁷⁰¹ Kuzey Afrika'nın batısında yer alır. Aynishak adıyla bilinir. Cırmak kalesiyle arasında 18 km mesafe bulunmaktadır. Pazarlarıyla meşhurdur. bk. BEKRÎ, Coğrafya El-Endülüs, s. 142.

⁷⁰² İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 141.

⁷⁰³ SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 189.

⁷⁰⁴ MİKRİZÎ, İtiazu'l-Hünüfe, I, s. 150.

⁷⁰⁵ SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 1890.

⁷⁰⁶ Tam ismi Ebueyzid Mahled b. Kidad b. Sadullah b. Muğis El-Ziyani'dir. Fas'ta El-İbâdiye mezhebinin ileri gelenlerindendir. Kastilya şehrinde büyümüştür. Ardından Tahirt şehrine gelerek çocukları için hocalık yapmıştır. Bir süre sonra Uras Dağına çekilen Ebueyzid burada çok fazla destekçi edinmiş ve bütün Afrika'da ünü yayılmıştır. Ardından Suse, Kayrevan, Rakade gibi şehirleri

başlattığı isyanın etkisi tüm şehirlerde görülmüş ve şehirlerin kontrolünü ele almıştır. Hatta bu isyan Mehdiye'ye kadar ilerlemiş ve şehir kuşatılmıştır. Bu isyanın bu kadar ekili olmasında hiç şüphesiz Emevi Halifesi III. Abdurrahman'ın büyük etkileri olmuştur.⁷⁰⁷ III. Abdurrahman isyancıları maddi ve manevi olarak desteklemiş ve bunun karşılığında sadece Fas'ta Emevi egemenliğinin tanınmasını istemiştir. Bunları Ebî Yezid El-Haricî'nin göndermiş olduğu elçilerden öğrenmekteyiz.⁷⁰⁸

Bu isyan neticesinde Emevi destekçileri büyük kazanımlar elde etmişlerdir. Fatimîler ise bölgedeki nüfuzunu yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Bu güç kaybını Fatimîlerin destekçisi olan Berberi ileri gelenlerinden olan Hamid b. Yasıl Meknesi'nin taraf değiştirmesinde görmekteyiz.⁷⁰⁹

Fatimîler bu isyanları ancak üçüncü Halife El-Mansur Billah El-Kaim M. 945-952 (H. 334-341) döneminde bastırabilmiştir. Fatimîler, Senhace Kabilesi'nin lideri Ziri b. Muned yardımıyla bu ayaklanmayı bastırmaya muaffak olmuştur. Bunun üzerine Ziri'nin konumu halifenin gözünde artmış ve Aşir şehrinin başına getirilmiştir. Ziri bu şehri Fatimîler'in düşmanlarına özellikle de Muhammed b. Hızr'ın saldırılarına karşı askeri bir pozisyona getirmiştir.⁷¹⁰

Fatimîlerin dördüncü halifesi El-Muiz Lidinillah M. 952-975 (H. 340-364) döneminde ise Fatimîler Berberi kabileleriyle iyi geçinme politikası yürütmüştür. Fatimî Halifesi bu politikayla Emevi yanlısı kabilelerin taraf değiştirmelerini hedeflemiştir ve en büyük önemide Zinate kabilesine göstermiştir. Bu politika kısa sürede meyvesini vermiş ve Muhammed b. Hızr Ziyeti Fatimî Halifesi'nin tarafına geçmiştir. M. 953 (H. 342) yılında Muhammed b. Hızr Kayravan'a gelerek Fatimî Halifesi'ne itaatini bildirmiş ve M. 959 (H. 348) yılında ölene kadar onun hizmetinde çalışmıştır.⁷¹¹

Tarihçiler Muhammed b. Hızr'nın taraf değiştirmesinde Fatimîler'den gelen tekliflerin daha cezbedici olması ve III. Abdurrahman tarafından kendisinden daha

ele geçirmiştir. bk. İBN ESİR, El-Kâmil fi El- tarih, VIII, s. 422; İBN HALDÛN, El-İbar, IV, ss. 40-41.

⁷⁰⁷ MİKRİZÎ, İtiazu'l-Hünüfe, I, s. 161.

⁷⁰⁸ Elçiler ile ilgili bk. İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, ss. 212-213.

⁷⁰⁹ Hamid b. Yasıl El Meknesi Fatimîlerle ilişkisini bozulduktan sonra Kurtuba'ya gelip El-Nasır'a itaatini bildirmiştir. bk. İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 304.

⁷¹⁰ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 124.

⁷¹¹ İBN-İ HALDÛN, El-İbar, IV, s. 46.

üstün bir konumda tuttuğu Yağle b. Muhammed El-Yifrinî'yi kıskanmasının etkili olduğunu naklederler.⁷¹²

Fast'aki kabilelerin bu kadar kolay bir şekilde taraf değiştirmesinde dini bir etkiden ziyade menfaat ilişkisinin olduğunu görmekteyiz. Bu kabileler Emevi ve Fatimîler'den silah, para, mühimmat, meşruiyet kazanmak adına iki tarafıda kullanmışlardır. Bunlarıda kendi düşman kabilelerine karşı koymak için yapmışlardır.

Tarihler M. 955 (H. 344) yılını gösterdiğinde kabileler üzerinden yürütülen mücadele ortadan kalkmış ve Emevi-Fatimî orduları direkt olarak karşı karşıya gelmeye başlamıştır. III. Abdurrahman Meriye şehrindeki tersanede daha önce hiç görülmemiş büyüklükte bir gemi inşa edilmesini emretti. Bu gemilerin içerisine mallar yükleyerek doğuya doğru gönderdi. Gemi yolda Sicilya Hâkimi Hasan b. Ali'nin, Fatimî Halifesi Muiz'e mektubunu taşıyan gemiyle karşılaştı ve bu mektubu ele geçirdi.⁷¹³ Bunun üzerine Fatimî Halifesi, Hasan b. Ali'nin komutasında bir donanmayı Endülüs'e yolladı. Fatimî donanması Meriye şehrine ve limanına saldırdı. Bu saldırıda limandaki gemiler yakılmış ve şehir ele geçirilerek yağmalanmış ve birçok insan katledilmiştir. Saldırının ardından Fatimî donanması şehirde kalmayarak geri dönmüştür.⁷¹⁴

Bu saldırı karşısında III. Abdurrahman çok fazla beklemeden bir cevap vermiştir. III. Abdurrahman bir donanma ile Fatimî'ler üzerine bir sefere çıkmıştır. İbn Esîr bununla alakalı olarak;

Emevi Abdurrahman bu saldırıyı duyduktan sonra donanmasını Afrikiye (Tunus) bölgesine yollamıştır. Şiddetli bir savaş meydana geldi... Bu savaşta iki taraftanda çok fazla can kaybı olmuştur demıştır.⁷¹⁵

İbnu Esîr bu saldırının nerede gerçekleştiğini yazmamıştır. Fakat tarihçiler bu savaşın Suse Limanı'nda olduğunu söylerler.⁷¹⁶

M. 958 (H. 347) yılında Fatimî Halifesi Muiz Kuzey Afrika bölgesini özellikle Fas bölgesini ele geçirmek amacıyla Cavher El-Sıkılı⁷¹⁷ komutasında

⁷¹² DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s.125.

⁷¹³ IBN ESÎR, *El-Kâmil fi El-Tarih*, VIII, s. 511.

⁷¹⁴ IBN ESÎR, *El-Kâmil fi El- tarih*, VIII, s. 512.

⁷¹⁵ IBN-İ ESÎR, *El-Kâmil fi El- tarih*, VIII, s. 512.

⁷¹⁶ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 125.

⁷¹⁷ Abul Hasan Cevher b. Abdilleh, Romî kâtip lakabıyla bilinir. Fatimî Halifesi El-Mansur'un mevalilerindendi. Muiz zamanında Fatimîler'in en büyük komutanlarından biri haline gelmiştir.

20.000 kişilik orduyu görevlendirmiştir.⁷¹⁸ Fatimî ordusunun geldiğini duyan Tanca hâkimi Yağle ordusunu hazırlayarak Fatimî ordusunun karşısına çıkmıştır. İki taraf Tahirt şehrinin yakınlarında karşılaştılar. Çok çetin bir muharebe olmuş ve muharebe Yağle'nin ölümüyle Fatimîler'in lehine sonuçlanmıştır. Savaşın ardından Yağle'nin başı kesilerek Fatimî Halifesi'ne gönderilmiştir.⁷¹⁹ Tüm bunlardan sonra Cevher ordusuyla beraber Sicilmese şehrine yürümüş ve burayı ele geçirmiştir.⁷²⁰ M. 960 (H. 349) yılında ise Fas şehri kuşatılmıştır. Bir buçuk ay süren kuşatma Ziri'nin yardımıyla nihayete erdirilerek şehre girmeyi başarmışlardır. Şehrin ele geçirilmesinin ardından Fas şehri surlarını yıktırmışlardır.⁷²¹ Bundan sonraki adım ise Septe şehrine doğru idi. Tıpkı Septe, Fas şehri gibi şiddetli bir kuşatma altında kalmış ama şehrin sahilleri Endülüs'e açıldığı için sürekli olarak Endülüs'ten yardım almıştır. Kuşatmadan bir şey elde edemeyen Cevher eli boş bir şekilde Mehdiye'ye geri dönmüştür.⁷²²

III. II. Hakem Dönem'inde (H. 350-366/ M. 961-976) Endülüs-Fatimî Mücadeleri

II. Hakem döneminde Kuzey Afrikadaki Emevi nüfuzu Septe şehriyle sınırlıydı. Hakem bu bölgedeki hâkimiyetini korumak için faaliyetlerde bulunmuştur. M. 952 (H. 351) yılında Septe surlarının güçlendirilmesini emretmiştir. Septe ahalisinden alınan vergileri azaltarak bu şehirdeki halkın sempatisini kazanmıştır.⁷²³

Haziran M. 968 (Şaban H. 358) tarihinde⁷²⁴ Cevher Sıkıllı Fatimî Halifesi'nin emriyle Mısır'ı ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren Fatimîler'in Kuzey Afrika'daki ağırlığını Mısır'a taşıdığını ve bölgeyi valiler aracılığı ile yönettiğini görmekteyiz. Fatimîler'in bu tutumu Emeviler için büyük bir fırsata dönüşmüştür. Direkt olarak Fatimî ordusuyla karşılaşmak yerine bölgedeki valilerin ordusuyla

Yaptığı en önemli iş Mısır'ı ele geçirmesi ve Mısır'da El-Ezher'in kurulmasıdır. bk. İBN HALKAN, Vafet El-Ayân, I, s. 375.

⁷¹⁸ Ahbaru'l Barbar, I, s. 5.

⁷¹⁹ KADÎ NÜMAN, Muhammad, *El-Mecâlis ve El-Mesâyir*, thk, Muhammed Habîb, *Matbaa Tunisiyye*, Tunus, 1987, s. 217.

⁷²⁰ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 316.

⁷²¹ SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 199.

⁷²² SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 199.

⁷²³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, I, s. 323.

⁷²⁴ Mısır'ın Fatimîler'in eline geçmesiyle alakalı daha fazla bilgi için bk. İBN ESÎR, El-Kâmil fi El-tarih, VIII. s. 590; İBN-İ HALDÛN, El-İbar, IV, s. 48.

karşılaşmak mücadele açısından daha kolaydı. Mısır'ın Fas bölgesine olan uzaklığı sebebiyle yardımların geç ulaşması diğer bir avantajdı.⁷²⁵

Fatimîler'in devletin merkezini Mısır'a taşımasıyla beraber Kuzey Afrika'daki kabileler arasında bölgenin hâkimiyeti ile ilgili ihtilaflar ortaya çıktı. Fatimî Halifesi Muiz'in Fas bölgesini Ziri b. Muned'e teslim etmesi, diğer bir devlet adamı olan Cafer b. Ali El-Endülüsî'nin⁷²⁶ hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Cafer kendisinin yaptığı hizmetler nedeniyle bu bölgenin kendisine verileceğini bekliyordu.⁷²⁷ Bu olaydan sonra Cafer Fatimî ve Sanhaceliler'e karşı kin duymaya başladı. Ziri de Caferin güçlü bir rakip olduğunun farkındaydı. İdaresinde bulunan Mesile⁷²⁸ şehri ve etraftaki beldeleri Ziri b. Muned tarafından sıkıştırmış ve saldırgan politikalar izlemiştir. Ziri bu hareketlerle yetinmemiş Mısır'daki Halife'ye Cafer hakkında düşmanlarla işbirliği yaptığı yönünde mektuplar göndermiştir.⁷²⁹ Bu olaydan sonra Fatimî Halifesi Muiz, Caferi yanına çağırtmıştır.⁷³⁰

Cafer Halife tarafından çağırılmasından endişe duymuştur. Yanına ailesi ve bütün servetini alarak Mısır'a doğru yola çıktığını duyurup Ziyete kabilelerine sığınarak Fatimîler'e karşı isyan etmiş ve Emevilerle iş birliğine başlamıştır.⁷³¹

Cafer'in kaçışını haber alan Ziri Sanhaceliler'den oluşan bir ordu toplayarak Ziyete kabilelerine doğru harekete geçti. Temmuz M. 970 (Ramanza H. 360) tarihinde iki kabile arasında bir savaş meydana gelmiştir. Bu savaşta Cafer, Ziri'ye karşı galip gelmiştir. Savaş sırasında atından düşerek ölen Ziri'nin başı kesilerek Cafer'in kardeşi Yahya tarafından Emevi Halifesi'ne götürülmüştür. Ardından Cafer de Endülüs'e geçmiştir. II. Hakem tarafından iyi bir şekilde karşılanarak devlet idaresinde önemli bir konuma getirilmiştir.⁷³²

Bu savaştan sonra Emeviler, Kuzey Afrika topraklarında avantajlı bir konuma sahip olmuşlardır. İndirdikleri bu darbenin Fatimî'ler için çok ağır olduğunu

⁷²⁵ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 126.

⁷²⁶ Cafer b. Ali b. Hamdun El-Endülüsî'nin dedesi Abdulhamit Endülüs'ten gelip Fas'ta Fatimî davasına katılmıştır. Fatimîler'in içinde güçlü bir konuma gelmiş ve en büyük liderlerinden biri olmuştur. bk. İBN HALKAN, *Vafet El-ayân*, I, s. 375.

⁷²⁷ İBN EBÎ DİNAR, *El-Mü'nis*, s. 74

⁷²⁸ Mağrib El-Evsad b. Hammed kalesinden 20 km uzaklıkta bulunmaktadır. Bereketli bir şehirdir. Endülüslü Ali b. Hamdan tarafından inşaa edilmiştir. bk. HİMYERÎ, *Tavd El-Miatar*, s. 558.

⁷²⁹ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 37.

⁷³⁰ İBN EBÎ DİNAR, *El-Mü'nis*, s. 74.

⁷³¹ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 37.

⁷³² MEZRÛ, ...Mustansır, s. 93; ANAN, *Devletü'l İslam*, II, s. 491.

düşünüyorlardı. Fakat Fatimîler yeniden büyük bir ordu toplayarak Ziynete kabilelerine doğru sefer düzenlemişlerdir. Bu ordunun başına babasının intikamını almak isteyen Belkin b. Ziri getirilmiştir.⁷³³ Belkin ve Zineteliler arasında gerçekleşen savaşı Belkin kazanarak Emevi varlığına büyük bir darbe indirmiştir. Savaşın ardından Tahirt, Beskera,⁷³⁴Tabne⁷³⁵ ve Mesine gibi şehirleri ele geçirilmiştir. Tarihçi İbn Ebî Dinar bu hususla alakalı olarak “ Belkin Zinataleliler’de ne at nede deve bırakmadı” diye yazmıştır.⁷³⁶

Başarılı olan Belkin’in bu hamlesi, Emevilere bağlı olan bazı emirlerin saf değiştirmesine neden olmuştur. Ederese ileri gelenlerinden Hasan b. Kenûn⁷³⁷ gibi liderler buna örnektir. II. Hakem bu olay karşısında sinirlenmiş ve kabileleri Fatimîler’e karşı kullanmaktan vazgeçip bizzat kendisi bu işle uğraşmaya karar vermiştir. ⁷³⁸ Endülüs’te büyük bir ordu hazırlatan II. Hakem ordunun başına Muhammed b. El-Kasim’i getirmiştir. Temmuz M. 971 (Şevval H. 361) tarihinde Endülüs ordusu Septe şehrine geçmiştir.⁷³⁹ Tanca hâkimi İbn Kenûn’a karşı yapılan savaşta İbn Kenûn yenilgiye uğratılarak Tanca şehrine doğru ilerlenmiştir.⁷⁴⁰ Tanca şehrinin ileri gelen âlimlerinden Şeyh İbn Fazil şehrin teslim edilip Allah’a ve Emirü'l-Müminine itaat etmelerini tavsiye etmiştir. Durum böyle iken II. Hakem donanma komutanı Abdurrahman b. Ramahis’e donanmayı hazırlayarak Fas’ta bulunan Muhammed b. Kasim’e yakın bir noktaya gitmesini ve ordu ile ilgili haberleri kendisine iletmesini istemiştir. Halife II. Hakem’e ilk olarak İbn Kenûn’un yenilmesi ve Tanca’nın fethi müjdelenmiştir.⁷⁴¹

Muhammed b. Kasım İbn Kenûn ile yeniden karşı karşıya gelmiştir. İlk savaşta olduğu gibi İbn Kenûn yine mağlup olmuş ve Tanca’ya yakın bir yer olan Hısın Dağı’na kaçmıştır. Endülüs askerleri dağı kuşatmış fakat İbn Kenûn buradanda

⁷³³ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 128.

⁷³⁴ Kuzey Afrika’daki Zab Bölgesi şehirlerindendir. Beni Hamed Kalesi’ne iki gün mesafede bulunur. Zeytin ve hurma ağaçlarıyla meşhurdur. bk. HAMEVÎ, *Mucem El-Buldân*, I, s. 422.

⁷³⁵ Eski surları olan bir şehirdir. Mesire şehrine iki günlük mesafede bulunur. bk. HİMYERÎ, *Tavd El-Miatar*, s. 387.

⁷³⁶ İBN EBÎ DİNAR, *El-Mü’nis*, s. 75.

⁷³⁷ Ederise Devleti’nin son kralıdır. Kardeşi Ebul Ays El-İdrisi Endülüs’e geçtikten sonra M. 959 (H. 348) yılında Ederise tahtına gelmiştir. bk. SİLEVÎ, *El-İstiksâ*, I, s. 197.

⁷³⁸ ABPALLAH LAROUİ, *The History of Maghrib*, New Jersey, y.y., 1977 p. 137.

⁷³⁹ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 80.

⁷⁴⁰ ANAN, *Devletü'l İslam*, II, s. 492.

⁷⁴¹ İBN HAYYAN, *El-Müktebes*, V, s. 90.

kaçmayı başarmıştır. Bununla beraber Endülüs ordusu Asile⁷⁴² şehrine doğru hareket edip bu şehri de ele geçirmiştir.⁷⁴³ Delül Kalesine⁷⁴⁴ doğru hareket eden ordu bu kaleyi ele geçirip burada konaklamıştır. İbn Kenûn pes etmemiş ve gücünü topralamaya çalışmış ve ardından Tanca'ya yakın bir yer olan Fahısmahran bölgesinde tekrar Endülüs birliklerinin karşısına çıkmıştır. İki taraf arasında Ocak M. 972 (Rabiülevvel H. 362) ayında meydana gelen savaşta İbn Kenûn üstün gelmiş ve Endülüs komutanı Muhammed b. Kasım öldürülmüştür. Geri kalan Endülüs ordusu Septe'ye çekilmiş ve durumlarıyla alakalı II. Hakem'i bilgilendirmiştir.⁷⁴⁵

İbn Kenûn elde ettiği bu zafere rağmen Endülüs ordusunun gücünün farkındaydı. Bu sebepten dolayı II. Hakem'e sulh talabinde bulunmuştur.⁷⁴⁶ II. Hakem sulh talebini reddederek İbn Kenûn'a karşı bir ordu hazırlamış ve Endülüs'ün en ünlü komutanlarından olan Gâlib b. Abdurahman'ı bu ordunun başına getirmiştir. II. Hakem komutanına;

Yürü, eğer geri dönmek istersen ya muzaffer bir komutan olarak ya da mazeretli bir ölü olarak dönersin. İnsanlara karşı para vermekte cömert davran gerekirse aramızdaki yolu düzenleyip sana sıkça para gönderirim demiştir.⁷⁴⁷

Bu konuşma Emeviler'in Fas bölgesine ne kadar önem verdiğini anlamamız bakımından önemlidir.

Temmuz M. 962 (Şevval H. 362) ayında Gâlib ordusuyla Endülüs'ten harekete geçmiştir. Fas'a geçmiş Masmuda Sarayı⁷⁴⁸ bölgesinde durmuştur. Hasan b. Kenûn ise El-Nisir kalesinde⁷⁴⁹ bulunmaktaydı. Gâlib ilk olarak kendisine yakın olan Basra⁷⁵⁰ şehrini ele geçirmiştir. Ardından ordusuyla beraber İbn Kenûn'un bulunduğu kale üzerine yürümüştür. Kale şiddetli bir şekilde kuşatılmış korunaklı bir kale olduğu için kuşatmanın süresi oldukça uzamıştır. Gâlib'in ordusunun ihtiyaçlarını rahatça karşılanması için donanma da Asile limanında demirlemiştir. İbn Kenûn

⁷⁴² Tanca'nın batısında Atlantik Okyanusu'na sahili vardır. Fas kabilelerinden Huvvara ve Luvvana kabileleri bu şehirde yaşamaktadır. bk. HİMYERÎ. Tavn El-Miatar, s. 42.

⁷⁴³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 246.

⁷⁴⁴ Menif Dağı'nın üstünde korunaklı bir kaledir. Akdeniz sahilinin 30 km uzağında yer almaktadır. bk. HİMYERÎ. Tavn El-Miatar, s. 470.

⁷⁴⁵ SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 200.

⁷⁴⁶ İBNHAYYAN, Ahbar Beledü'l-Endelüs, s. 97

⁷⁴⁷ İBADÎ, fî Tarih El-Mağrib, s. 216.

⁷⁴⁸ Septe'den 24 km uzaklıkta yer alan askeri bir şehirdir. Limanında tersane bulunmaktadır. bk. HİMYERÎ. Tavn El-Miatar, s. 476.

⁷⁴⁹ Tatvan Şehri'nin güneyinde bir dağın üzerinde korunaklı bir kaledir. Bk. BEKRÎ, Coğrafya El-Endelüs, s. 114.

⁷⁵⁰ Fas'ın büyük şehirlerindendir. Fas ve Tanca şehirlerinin arasında bulunur Fas şehrine iki günlük mesafede yer alır. bk. HİMYERÎ. Tavn El-Miatar, s. 108.

kalenin daha fazla direnemeyeceğini anlayınca eman talep ederek II. Hakem'e bağlılığını ilan etmiştir. Komutan Gâlib İbn Kenûn'un taleplerini kabul etmiş ve kaleye girerek II. Hakem adına camilerde hutbe okutmuştur.⁷⁵¹ Bu hamlenin ardından bölgede kalan diğer Ederise kabilelerini ortadan kaldırarak bölgedeki Endülüs hâkimiyetini pekiştirmiştir.⁷⁵²

Eylül M. 974 (Muharrem H. 364) ayında komutan Gâlib Fas bölgesinde Emevi üstünlüğünü tam anlamıyla sağladıktan sonra Ederise kabilelerinin ileri gelenleri ve Hasan b. Kenûn'u da yanına alarak Endülüs'e geçmiştir.⁷⁵³ II. Hakem gelen Ederiseli'leri affedip iyi bir şekilde karşılamış ve hatta maaş bağlayarak Kurtuba'da yerleştirmiştir.⁷⁵⁴

Hasan b. Kenûn Endülüs'te çok fazla tutunamamış ve kısa sürede Halife ile arası açılmıştır. Kaynaklarda bunun sebebi ile ilgili olarak ise Hasan b. Kenûn'da nadir bulunan bir amber parfümünün olduğu ve II. Hakem'in bunu görerek ve Hasan b. Kenûn'dan istediği ancak Kenûn'un bunu vermediği yazmaktadır. Bunun üzerine Halife'nin aklına Hasan b. Kenûn'un Fas'taki Endülüs askerlerine yapmış olduğu muameleler gelmiştir. Nitekim daha önceden Hasan b. Kenûn'un kalesinden Endülüslü esirleri attırarak parçalanmalarını izlediği kulağına gelmişti.⁷⁵⁵ Bu olayla beraber öfkesi daha da artan Halife II. Hakem M. 975 (H.365) yılında Hasan b. Kenûn'un mallarını müsadere etmiştir.⁷⁵⁶ II. Hakem'in hastalanıp devlet işlerinin hacib Cafer tarafından yürütüldüğü dönemde Hasan b. Kenûn ve diğer Ederiseli'lerden isyan çıkartmama sözü alınarak Kuzey Afrikaya gitmemek şartı ile Endülüs'ten ayrılmalarına müsaade edilmiştir. Yol masrafları ve bir miktar parada harcırah olarak verilmiştir. Hacibin bu şekilde davranmasının sebebi ise Ederiseli'lere devlet tarafından verilen maaştı. Hacibbu şekilde davranarak devletin Ederiseli'lere verdiği masrafları kısmıştır.⁷⁵⁷ Fakat Cafer'in bu tutumu Fas'taki Emevi egemenliğine zarar vermiştir.

Nitekim İbn Kenûn ve diğer Ederiseli'ler verdikleri sözde durmayarak Tunus bölgesine çıkmışlardır ve ilk iş olarak Fatimi Halifesi El-Azizbillah Nizar b.

⁷⁵¹İBN-İ HAYYAN, Ahbar Beledü'l-Endelüs, s. 104.

⁷⁵²MEZRU,...Mustansır, s. 104.

⁷⁵³ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 493.

⁷⁵⁴ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 248.

⁷⁵⁵ Ahbaru'l barbar, s. 10.

⁷⁵⁶ SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, ss. 202-203.

⁷⁵⁷İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib,s.234.

El-Muiz'in M. 975-996 (H. 365-386) yanına giderek ona bağılılıklarını bildirmişlerdir.⁷⁵⁸ Fatimî Halifesi onları iyi bir şekilde karşılamış ve Emeviler'den intikam almak isteyen Hasan b. Kenûn'a destek sözü vermiştir.⁷⁵⁹ İlerleyen yıllarda ise Fatimî Halifesi'nin Ederiseli'leri, Emevilere karşı kullandığını görmekteyiz.

IV. Mansur Dönemi'nde (H. 371-392/ M. 981-1002) Endülüs-Fatimî Mücadeleri

Bölüm 7/1. El-Mansur Endülüs'ün Başına Geçtiğinde Mağrib Bölgesindeki Kabilelerin Siyasi Sınırları.

Mansur hâkimiyetini sağladıktan sonra Endülüs'te Emevi Hilafeti sembolik bir makam olarak kalmış ve Âmirî Devleti hüküm sürmeye başlamıştı. Amirî Devleti de Emeviler gibi Mağrib'e önem atfetmişti. Fakat Mansur Emeviler'den farklı olarak Mağrib'i Endülüs'ün kuzeyindeki Hristiyan krallıklarıyla olan savaşlarında bir asker

⁷⁵⁸EL-SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s.203.

⁷⁵⁹Ahbaru'l Barbar, s.15.

bulma kaynağı olarak kullanmış ve Fatimîler'in Endülüs'ü ele geçirme hayallerine karşı Mağrib'de hâkimiyeti sağlayarak Fatimîler'le arasına buraları savunma bölgesi olarak koymak istemiştir.⁷⁶⁰ Mansur'un bu düşünceleri daha Amirî Devleti'ni kurmadan önce II. Hakem döneminde bölgede görev yaptığı yıllarda başlamıştı.⁷⁶¹

Mansur Endülüs'te hâkimiyetini sağladıktan sonra Mağrib üzerine olan seferlere devam etmiştir. Mansur kendinden öncekilerin ele geçiremediği şehirleri ve bölgeleri ele geçirmiştir. Mansur Dönemi'nde Fas bölgesinde güneyde Sicilmese M. 980 (H. 370), Duda, Telmisen ve Tahirt M. 991 (H. 381) bölgeleri alınmıştır.⁷⁶² İbadi, Mafahürül-Berber kitabından alıntıladığına göre;

Mansur ilk olarak Septe ve arkasında bulunan şehirleri Endülüs askerleriyle ele geçirmiştir. Durumun gerektirdiğine göre en iyi asker ve komutanlarını başında bırakmıştır. Ardından Zinete Emirlerini destekleyerek geri kalan bölgeleri El-Mansur'un adıyla ele geçirmiştir...⁷⁶³.

Mansur, Fas bölgesinde hâkimiyeti eline almasına rağmen bu bölgede ara sıra Endülüs egemenliğine karşı isyanlar meydana gelmekteydi. Mansur bu isyanları daha rahat bastırmak için Endülüs'ün, Mağrib'e en yakın bölgesi olan Ceziret'ül-Hadra da askeri bir şehir ve konaklamak için birçok saray inşa etti ve meydana gelen isyanlara hemen müdahale etmek için burayı kullandı.⁷⁶⁴

A. Sanhaceli Belkin ve Mansur Arasındaki Mücadeleler

Mansur'un, Endülüs'te tahta çıktığı dönemde Fatimîler doğuda Karmatilik⁷⁶⁵ isyanı ve Şam'a gelen Bizans tehlikesiyle uğraşıyorlardı. Bütün bu olaylara rağmen Fatimîler, Mağrib'den tamamen vazgeçmemişlerdir. Fas bölgesinde çıkan her karışıklığı fırsat bilip yeniden bölgenin hâkimiyetini ele almak için uğraşmışlardır. Fatimî Halifesi El-Aziz Billah, Sanhace lideri Belkin b. Zirî'yi Mısır'a davet etmiş ve

⁷⁶⁰ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 154.

⁷⁶¹ ANAN, *Devletü'l İslam*, II, s. 493.

⁷⁶² KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 155.

⁷⁶³ İBADÎ, *fi Tarih El-Mağrib*, ss. 250-251.

⁷⁶⁴ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 156.

⁷⁶⁵ Fatimî Devleti'nden ayrılan gruplardan biridir. M. 899 (H. 285) yılında Fatimî Halifesi Ubeydullah Mehdi'yi, tanımayan Hamdan Kurmut önderliğinde başlamıştır. Bu grubun Kâbe'deki Hacerü'l-Esved'i çalıp 22 yıl boyunca Hac yapılmasını engellediğini bilmekteyiz. Fatimî Halifesi Mehdi'nin bu isyanı sona erdirmesine kadar bu durum devam etmiştir. bk. DEFTERÎ, Firhad, *Hürafetü'l-Haşaşîn ve Asatîru'l-İsmailiyyin*, Çev,Seyifu'l-din Kaysar, *Daru'l-Medâ*, Dimaşk, 1996, ss. 39-43.

Fas bölgesine M. 979 (H. 369) yılında büyük bir orduyu idaresine vererek Endülüs hâkimiyetini bölgeden kaldırmak için yollamıştır.⁷⁶⁶

Ordusuyla beraber harekete geçen Belkin Fas şehrine yürümüş ve bu şehri ele geçirmiştir. Bundan sonra bazı Ziynete emirleri saf değiştirip özellikle Ben Hızr O'nun yanında yer almışlardır. Belkin Bu birliklerle beraber Septe şehrini almak için tekrar harekete geçti. Böylelikle Belkin Fas bölgesinde tekrar Fatimî hâkimiyetini sağlamış oldu. Fakat Ben Hızr'dan Muhammed b. Hayr, Kurtuba'ya giderek Mansur'dan yardım istemiştir.⁷⁶⁷ Bunun üzerine Mansur Hristiyan Krallıklarına karşı hazırladığı seferin yönünü Fas'a çevirerek Ceziretü'l-Hadra'dan orduların Fas bölgesine geçmesi emrini vermiştir. Ordunun başında Cafer b. Ali b. Hamdunu görevlendirmiştir. Mansur, Ziynete emirlerinin saflarını değiştirmeleri için çok miktarda parayı da komutanıyla beraber göndermiştir.⁷⁶⁸ Septe şehrine çıkan ordu burada birçok Ziyneteli'yi Endülüs ordusuna katılmaya ikna etmiştir.⁷⁶⁹ Tatvan Dağı'na çıkıp gelen Endülüs ordusunu gören Sanhaceli Belkin Endülüs ordusunun büyüklüğünü görünce oldukça şaşırmış “ bu ağzını açıp üzerimize gelen bir yilandır” demiştir. Belkin, Endülüs ordusuyla başa çıkamayacağını anlamış ve savaşmadan bölgeyi terk etmiştir.⁷⁷⁰

B. Mansur'un İbn Kenûn İle Mücadelesi ve b. Kenûn'un Öldürülmesi

İbn Kenûn Endülüs için nasıl problem olmuşsa Fatimî Devleti için de bir sorun teşkil etmekteydi. İbn Kenûn ve tebasının masraflarını daha fazla karşılamak istemeyen Fatimî Halifesi Aziz Billah veziri Yakub b. Kils ile istişare ederek bu meseleyi halletmek istemiştir. İbn Kenûn Fas'taki Ederise Krallığı'nı tekrar canlandırmak istiyordu. Halife de bu isteğini kabul edip O'nu bu bölgeye göndermiş ve ondan bölgedeki Endülüs hâkimiyetini sonlandırmasını istemiştir. Bunu gerçekleştirmesi içinde Halife Belkin'e mektup yazarak İbn Kenûn'un istediği her türlü yardımın kendisine sağlanmasını emretmiştir. M. 983 (H. 383) yılında İbn Kenûn Mısır'dan küçük bir orduyla Fas bölgesine doğru yola çıkmıştır. Fas Bölgesi'ne geldiğinde Belkin'in gönderdiği askerlerle ordusunu güçlendirmiştir.

⁷⁶⁶ ANAN, Devletü'l İslam, II, ss. 544-545.

⁷⁶⁷ SİLEVÎ, El-İstiksâ, I, s. 207.

⁷⁶⁸ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 346.

⁷⁶⁹ ANAN, Devletü'l İslam, II, s. 54.

⁷⁷⁰ İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 252.

Bölgede Endülüs hâkimiyeti güçlü bir şekilde olmasına rağmen İbn Kenûn'un propagandası hızlı bir şekilde yayılmış ve destekçi bulmuştur. Bu olaylar gerçekleştiğinde Belkin vefat etmiş yerine oğlu Mansur geçmiştir. Mansur babası gibi Fatimî Halifesi'nin İbn Kenun hakkındaki emirlerini dinlememiş ve yapılan yardımlar kesilmiştir. Bundan dolayı birçok kişi Mansur'u terketmiştir.⁷⁷¹

Mansur, İbn Kenûn'un Fas bölgesine geldiğini haber alınca, amcasının oğlu olan Askalece adıyla bilinen Ömer b. Abdullah'ı ordunun başına getirmiş veyanına diğer ileri gelen komutanlardan Muhammed b. Ahmed'e çok fazla para vererek bölgeye göndermiştir. Mansur orduyla beraber Haziran M. 375 (Rebiülevvel H. 375) ayında Kurtuba'dan çıkıp Ceziretül-Hadra'ya kadar onlara eşlik etti. Ordu Fas Bölgesi'ne geçtiği zaman Miğvara Kabilesi'nin ileri gelenleri ve başlarında bulunan Ziri b. Atiye b. Hızır Endülüs ordusuna katıldı.⁷⁷²

Ordunun Fas bölgesine varmasının ardından Mansur 12 yaşındaki oğlu Abdülmelik b. Mansur'u bir ordunun başında Fas'taki ordunun yardımına gönderdi. İbn Kenûn Endülüs ordusunun karşısında gücünün yetmeyeceğini düşünmüş ve daha önce yaptığı gibi Askelece'den eman talep etmiştir. Bu talebi kabul edildi ve kendisine korumalar tayin edilerek Kurtuba'ya gönderildi. Mansur, İbn Kenûn'un güvenilmez biri olduğunu düşünüyordu. Bunun üzerine onu karşılayıp öldürmesi için birini göndermiştir. Kurtuba yolundan ayrılan İbn Kenûn'u taşıyan birlik O'nu öldürüp başını Mansur'a göndermiştir M. 985 (H. 375).⁷⁷³ İbn Kenûn'un ölmesiyle beraber Fas Bölgesi'ndeki Ederise Devleti külliye ortadan kaldırılmış ve bu bölge Mansur'un hâkimiyetine katılmıştır.⁷⁷⁴ Bu olaydan sonra Fatimî Devleti Fas Bölgesi'nde hiçbir kabileye destek olmamış ve bu bölgedeki faaliyetlerini durdurmuştur.⁷⁷⁵

Askalece seferinin sonlanmasının ardından ordu Mansur'un çağrısı ile Endülüs'e geri dönmüştür M. 986 (H. 376). Mansur, Fas bölgesinin başına veziri Hasan b. Ahmed Silmi'yi getirmiştir. O'ndan Miğvara kabileleriyle iyi geçinmesini

⁷⁷¹ Ahbaru'l Barbar, s. 19.

⁷⁷² Ahbaru'l Barbar, s. 20.

⁷⁷³ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II. s. 281.

⁷⁷⁴ SİLEVÎ, El-İstiksâ, II, ss. 203-204.

⁷⁷⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 281.

istemiştir. Zira bu kabile Endülüs'e hep sadık olmuştur. Hasan b. Ahmed, Fas şehrini başkent yapıp bölgede hâkimiyetini sağlamıştır.⁷⁷⁶

V. Endülüs Emevileri'nin Fatimî Devletine Karşı Kullandığı Yöntemler

Emeviler, Fatimi yayılcılığı ve Mağrib'de kurdukları devletle mücadele için farklı yöntemler kullanmıştır.

A. Maliki Mezhebi ve Fakihleri'ni Fatimiler'e Karşı Kullanması

Endülüs Emevi Devleti Emir Hişam b. Abdurrahman M. 788-796 (H. 172-180) zamanında Malikiliği resmi mezhep olarak kabul etmiştir.⁷⁷⁷ Fatimî'ler Mağrib'de hâkimiyetlerini sağladığı zaman diğer mezhep mensuplarına özellikle Maliki mezhebinden olanlara baskı ve şiddet uygulamıştır. Kaynaklarda bu baskıdan dolayı birçok fakihin Mağrib'den Endülüs'e göç ettiği anlatılmaktadır. M. 936 (H. 325) yılında Ahmet b. Fatih Melili b. Haraz Fatimî tehlikesinden kaçarak Endülüs'e III. Abdurrahman'ın yanına sığınmıştır. Bunun yanında Muhammed b. Ahmed Maliki de aynı sebeplerden dolayı II. Hakem'e sığınmıştır ve ölene kadar Endülüs'te kalmıştır.⁷⁷⁸

Endülüs'e gelen Maliki fakihlerin yanında gelmeyip mücadele etmeyi seçenlerin sayısı da azımsanmayacak kadar büyüktür. Nitekim bir kısmı Fatimîler'e karşı gerçekleştirilen isyanlara katılırken bir kısımda bizzat onlara karşı halkı isyana teşvik etmiştir. Özellikle M. 944 (H. 332) yılında Ebu Yezid El-Harici isyan ettiğinde Rabîu'l Kattan, Muhammed b. Ahmed Temimî ve Fatimîler'e karşı savaşmanın müşriklere savaşmaktan daha faziletli olduğunu söyleyen Ebul Fadl Abbas b. İsa bu âlimlerden bazılarıdır.⁷⁷⁹

II. Hakem kendi döneminde Fatimîler'in Mısır'a olan ilgisini farkediyordu. Tedbir almak ve bölgede yayılmalarını engellemek için Mısır'daki Maliki fakihlerini destekleyip onları maddi olarak güçlendirip bölgedeki Fatimî yayılmasına engel

⁷⁷⁶ KAHTANÎ, *Eddevle El Âmiriye*, s. 161.

⁷⁷⁷ SAMERÂÎ, vd., *Tarih El-Arap*, s. 19.

⁷⁷⁸ MEKÎ, Mahmud Ali, *El-Teşeyu' fi El-Endelus*, Kahire, Maktebe El-Sakafiyye, 2004, s. 38

⁷⁷⁹ KADÎ İYAZ, İyaz b. Musa, *Tertibu'l-Medetik ve Takriybu'l-Mesalik Lima'rifetü'l-alâmu'l-Mezheb El-imam Melik, thk, Ahmad Mahmud, Daru'l Mektabetü'l-Hayat*, Beyrut, 1965, III, s. 330.

olmak istemiştir. İbnu Kurtubî lakabıyla meşhur olan Muhammed b. Kasım, II. Hakem tarafından desteklenen büyük Maliki âlimlerindendir.⁷⁸⁰

B. Casusların Kullanılması

Fatimî-Emevi mücadelesinde casusların kullanıldığına dair kaynaklarda birçok bilgi mevcuttur. Emevi Halifesi III. Abdurrahman'a casusları küçük, büyük, yakın, uzak demeden olan herşeyi bildirmişlerdir.⁷⁸¹ Bu casuslar Fatimîler'in sarayına kadar girmişler ve buradaki durumları III. Abdurrahman'a bildirmişlerdir. Bunun en büyük delili Fatimîler'in ölümünü halktan 2 sene boyunca gizlediği Fatimî Halifesi El-Kaim Bi Emrillah'ın ölümünü iki ay sonra öğrenmiş olmasıdır.⁷⁸²

Abdurrahman'ın oğlu II. Hakem de bu casuslardan faydalanmaya devam etmiştir. Özellikle Fas'taki Ederise lideri İbn Kenûn hakkında bu casuslar oldukça etkili haberler iletmışlerdi. II. Hakem'in, cephedeki komutanına gönderdiği mesajlardan bu casuslar ile ilgili:

Ona karşı kullanacağın en iyi taktikler... Gözlemcileri desteklemek ve onları çoğaltıp düşman arasında dağıtmak olacaktır. Allah onu kahretsin _yani İbn-i Kenûn_ . Bu şekilde onun attığı her adımdan haberdar oluruz, demiştir.⁷⁸³

Emeviler nasıl ki Fatimîler içinde casus bulunduruyorsa Fatimîler de Endülüs'te casuslar bulundurmuşlardır. Bu casuslar ticaret yapmak, ilim tahsil etmek ve seyahat etmek gibi bahanelerle Endülüs'e girmişlerdir. Bu casusların en ünlüsü Ebul Yüsr El Riyadî'dir.⁷⁸⁴

İbn İzârî bu kişiyle alakalı olarak şüphesiz Ebul Yüsr, Ebu Abdullah Dâi'nin en büyük davacılarından biriydi. İmam Ubeydullah Mehdi'yi hapisten kurtarmak için yaptığı hamle sırasında Dâi'nin yanında bulunmaktaydı. Ölünceye kadar M. 911 (H. 298) Ubeydullah Mehdi'nin hizmetinde bulunmuştur.⁷⁸⁵ demiştir.

Ebu Cafer Muhammed b. Ahmed ve İbn Havkal Nisibi de ticari amaçla Endülüs'e girip Fatimîler'e casusluk yapmışlardır.⁷⁸⁶

⁷⁸⁰ İBN EBÂR, El-Hulletü'l-Siyerâ, I, s. 201

⁷⁸¹ İBN-İ SAİD, El-Mağrib, I, s. 37.

⁷⁸² MİKİRİZÎ, İtiazu'l-Hünüfe, I, s. 126.

⁷⁸³ İBN HAYYAN, Ahbar Beledü'l-Endelüs, s. 97.

⁷⁸⁴ Ahbar'ul Mecmua, s. 146.

⁷⁸⁵ İBN İZARÎ, El-Beyânü'l, II, s. 209.

⁷⁸⁶ MEKÎ, Mahmud Ali, El-Teşeyu', s. 26

C. Fatimilerin Düşmanlarıyla İttifak Yapılması

Düşmanımın, düşmanı dostumdur anlayışıyla hareket eden Endülüslü'ler Fatimîler'in düşmanı olan İtalyanlar'la iş birliğine gitmişlerdir. Fatimilerin, İtalya'nın Cenova şehrinin limanını tahrib etmesi üzerine Kral Hojdi Brovans Fatimîler'e karşı kinlenmiştir. Emevilerde aradıkları müttefiki İtalya'da bulmuş ve iki taraf arasında M. 934 (H. 322) yılında Fatimîler'e karşı bir ittifak anlaşması imzalanmıştır.⁷⁸⁷

M. 945-946 (H. 333-334) yıllarında Endülüs'e gelen heyetler arasında Bizans elçileri de bulunuyordu. Bizans, Fatimîler'in eline geçen Sicilya Adası'nı tekrar alabilmek için kendisine bir müttefik arayışı içerisindeydi.⁷⁸⁸ III. Abdurrahman gelen heyeti sıcak bir şekilde karşılamıştır ve VII. Konstansin M. 945-913 (H. 300-333) elçileri aracılığıyla ittifak anlaşması yapılmıştır. Fatimî kaynaklarında bu durum ile ilgili olarak şunlar nakledilir; Bizans ve Emeviler, Fatimî Devleti'ni doğudan ve batıdan sıkıştırmak için askeri ortaklık anlaşması yapmışlardır. Dilimî'nin, Fatimî tarihçisi Kadı Numan'dan aktardığına göre “ III. Abdurrahman, Rum tağiyesine mektup yazıp elçisini hediyelerle göndermiştir. Rum İmparatoru isteklerini kabul edip, iki ülke gemileri birlikte Fatimîler karşısında eylemlerde bulunmuşlardır.”⁷⁸⁹ Yukarıdaki aktardığımız rivayet diğer kaynaklarla çelişmektedir. Numan Kadı'nın bunları yazmasına gerekçe olarak sıkı bir Fatimî destekçi olması yatmaktadır. Nitekim III. Abdurrahman'ın Bizans ile yaptığı bu ittifak anlaşmasının diğer devletler ve kontluklarla yapılan anlaşmalardan bir farkı olmadığını ve iki devletin donanmalarının ortak hareket etme gibi bir durumlarının olmadığını bilmekteyiz.

⁷⁸⁷ İBN HALDÛN, El-İbar, IV, s. 40; İBADÎ, fi Tarih El-Mağrib, s. 205.

⁷⁸⁸ SURÛR, Muhammed Cemâl, Siyaset El-Fatimiyyin El-Hariciye, Kahire, Daru'l-Hamamî, s. 221.

⁷⁸⁹ DİLİMÎ, *Tahadiyet*, s. 137.

SONUÇ

Emeviler, Endülüs'te iç karışıklıklara son vermek ve tekrar isyanların çıkmasını engellemek, içerde ve dışardaki düşmanlarına karşı güçlü bir konuma gelebilmek için Halifelik makamını tekrar ortaya çıkartıp daha önce kullanmadıkları lakabları kullanarak Endülüs'ü idare etmeye başlamışlardır. Bu durum III. Abdurrahman Dönemi ve II. Hakem Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Endülüs'ün karşılaştığı problemler sadece iç isyanlar ve Fatimî tehlikesi değildi. Endülüs'te devlet idaresinde ve özellikle de ordunun içerisindeki Araplar rehabet içerisindeydiler. Bu yüzden ele aldığımız dönemde Sakalibeler ve Mevaliler'in yeni unsurlar olarak devlet yönetiminde ve orduda önemli yerlere getirildiğini görmekteyiz.

H. 4. asrın ikinci yarısı M. 10 yy.da Endülüs'te meydana gelen gelişmeler tüm İberya Yarımadası'nı etkilemiştir. II. Hakem'in ölümüyle beraber tahta geçen küçük yaştaki oğlu II. Hişam devleti tek başına idare edebilecek bir durumda olmadığından vezirlerin vesayeti altında idi. Bu nedenle de devleti yönetmek isteyenler arasında bir vesayet mücadelesi baş göstermiştir. Bu mücadeleden II. Hakem'in karısı Subh'un yardımı ve üstün zekâ ve becerileriyle Muhammed b. Ebî Âmir “ Mansur ” başarıyla çıkarak idareyi eline almıştır.

Mansur idareyi ele aldıktan sonra tüm muhalifleri teker teker ortadan kaldırıp Halifeyide sarayına kapatmış ve idari, siyasi bütün işleri tek başına yöneterek Âmirî Devleti'nin temellerini atmıştır. Mansur Halife'yi sembolik olarak yerinde bırakmıştır. Fakat sonradan tahta çıkan oğlu Abdurrahman M. 1031 (H. 422) yılında kendisini Halife ilan etmiştir. Mansur'un güçlü liderliği ve devlet yönetimindeki tecrübeleri Endülüs'te III. Abdurrahman'ın kurduğu siyasi birliğin süresini uzatmıştır.

Kuzeydeki İspanyol krallıklarıyla olan ilişkilerde ise II. Hakem babasının siyasetini takip etmiş ve alınan yerleri koruyup karşı tarafın kendisine saldırmasına izin vermemiştir. Bunun neticesinde o dönemde kuzeyde birçok yer Müslümanların elinde kalmıştır. Hristiyanlara karşı mutlak bir üstünlük sağlamış ve bu krallıklar Emevilerin itaatine girmek zorunda kalmışlardır. Müslüman orduları sürekli hazır

durumda olduğu için sürekli bir korku yaşıyan Hristiyan krallıklar Müslümanlarla diplomatik ilişkiler kurup Kurtuba'ya elçiler göndermişlerdir. Hristiyanların Kurtuba'ya olan bağımlılıkları kendi iç mücadelelerinde kendini hissettirmiş ve bu konularda Emeviler'den yardım dahi almaya başlamışlardı. Emeviler ise gelen heyetleri hoş bir şekilde karşılamış fakat sulh anlaşmaları durumun her an bozulabileceğinin farkında olarak yapılmıştır.

Mansur'un Kuzey krallıklarına karışı siyasetine baktığımızda ise ne Hilafet ne de İmaret döneminde yapılanlara benzemediğini görmekteyiz. Mansur, kuzeye gerçekleştirdiği seferler de Hristiyanları Müslüman nüfusu içinde eritmek üzerine bir politika izlemiştir.

II. Hakem'in gelişine kadar olan dönemde Endülüs'ü meşgul eden bir diğer tehlikede Cermen kavimlerinin yağma ve talan girişimleridir. II. Hakem döneminde de aynı saldırıların devam ettiğini görmekteyiz. Fakat II. Hakem Dönemi'nde alınan tedbirler donanma ve kara ordusunun hiç olmadığı kadar güçlü bir duruma getirilmesi Cermenler'in geri püskürtülmesine sebep olmuştur. Müslüman donanmasının gücünden çekinen Cermenler, Müslümanlar ile barış yapmak zorunda kalmışlar.

Tezimiz de belirlediğimiz dönem itibari ile ele aldığımız konular içerisinde Endülüs Devleti'ni en fazla tedirgin eden gücün Fatimîler olduğunu görmekteyiz. Endülüs Devleti'nin, Fatimîler'e karşı aldığı tedbirlerden bunun ne kadar gerçekçi olduğunu anlayabiliriz. Fatimîler'e karşı deniz gücünü arttırılıp donanma savunma pozisyonundan saldırı yapabilecek hale getirilmiştir. Mağrib'deki kabilelerle ittifaklar kurulup bölgede çeşitli yollarla Endülüs egemenliği tesis edilmeye çalışılmıştır. Hatta Fatimîler'in Endülüs'e karşı kullandığı en güçlü koz olan Hilafet silahını kendileri de kullanmış Emevi Hanedanı soyundan geldikleri için kendi Hilafetlerini ilan edip Endülüs'ü tek çatı altında toplamışlardır. Özellikle Mansur tarafından bu mesele yakından takip edilmiştir. Mansur döneminde bölgede Fatimîl egemenliği olmamasına rağmen onlara bağlı bazı kabilelerin ve şahısların isyanları Endülüs'ü rahatsız etmekteydi. Mansur, bunlara karşı tedbir olarak Ceziretü'l-Hadra ve Septe'de askeri şehirler kurarak bölgeyi egemenliği altına almıştır. İbn Kenûn isyanı gibi geniş çaplı isyanları bastırmış ve Kuzey Afrika'nın batısını Endülüs idaresi altına almayı başarmıştır.

M. 1031 yılındaki iç karışıklıklar nedeniyle Emevi Devleti yıkılınca, Endülüs siyasi olarak bir bölünme sürecine girdi. Bu süreç Endülüs Tarihinde Mülükü'l-Tavait yani Küçük Sultanlıklar dönemi M. 1031-1090 adlandırıldı. Bu dönemde hemen her şehir, bağımsız devletçiklere dönüştüler. Bu siyasi bölünmeye rağmen Endülüs'te medeniyet alanındaki yükseliş devam etti. Ama Endülüs'ün siyasi bölünmüşlüğü, İspanya'nın ikinci büyük şehri olan Tulaytula'nın 1085 yılında düşmesine neden oldu. Bunun üzerine Endülüslüler Kuzey Afrika'dan yardım istemek zorunda kaldılar. Zamanında Kuzey Afrika'da büyük devlet kurmuş olan Murabıtlar yardım etmeye kabul ettiler ve yineden Endülüs birliğini sağlayarak İspanyol Krallıklara karşı savaştılar . Murabıtlar, M. 1147 yılına kadar Endülüs'ü kendilerine bağlı bir vilayet olarak idare ettiler. Bu tarihten sonra Endülüs'ün idaresi Muvahhidler tarafından yüklenildi. Bu dönemde Endülüs'ü haçlı saldırılarının hedefi haline getirildi. Bu nedenle bu dönem çoğunlukla haçlılara karşı verilen savunma savaşlarıyla geçti.

Muvahhidler Endülüs'te idaresinin M.1228 yılında yıkıldı. Bunun üzerine Hristiyan İspanya Endülüs topraklara doğru hızlı bir işgal hareketi başlattı. gücünü kaybeden Endülüslüler güneydeki Gırnata, Malaga, ve Meriyye dışındaki toprakları kaybettiler. M. 1231 yılında Nasriler soyu elde kalan bu topraklarda bağımsızlıklarını ilan ettiler. Gırnata devletçiliği, yürüttüğü siyaset sayesinde iki buçuk asır ayakta kalabilmeyi muvaffak oldu. M. 1490 yılında İspanya orduları Gırnata'yı kuşattı, M. 1492 de yapılan bir anlaşma ile Müslümanların dini ve medeni hakları garanti altına alınması şartı ile teslim oldu. Böylece, İspanya'da sekiz asırdır devam eden İslam hakimiyeti son bulmuş oldu.

Tezimizi yazdığımız dönemde Endülüs'ün içinde ve dışında birçok siyasi olay olmasına rağmen Endülüs, idari, iktisadi, askeri, mimari, kültür ve sanat alanında adeta bir zirve dönemi yaşamıştır. Askeri anlamda donanma ve kara orduları karşılarında düşman tanımaz bir konuma ulaşmıştı. Mimari olarak en güzel eserler bu dönemde verilmiş. Medinetüzzehra ve Medinetüzzâhiragibi saltanat şehirleri inşa edilmiştir. İlme ve âlimlere büyük hürmet gösterilmiş ve Endülüs, bilim adamları ve öğrenciler için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Devlet'in siyasi gücünün zirveye ulaşması nedeniyle Akdeniz Bölgesi'nde bulunan diğer devletler ve kabilelerin Endülüs'e heyetler gönderip diplomatik ilişkiler kurmaya çalıştıklarını görmekteyiz.

KAYNAKÇA

APAK, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, İstanbul, Ensar Yay., 2014.

ANAN, Muhammed, *Teracim İslamiyye Şerkiyye ve Endülüsiyye*, Kahire, Mektebatu'l-Hancî, 1970.

Devlet El-İslam fi Endelus, El-medenî Yay., Kahire, 1988.

ABPALLAH LAROUİ, *The history of Maghrib*, New Jersey, y.y., 1977.

ARSLAN, Şekîb, *El-Hülelü'l-Sündüsiyye fi Ahbar ve El-Esaru'l-Endülüsiyye*, Matbaa El-rahmaniyye, Fas, 1936.

AŞUR, Saîd Abdulfettah, *Tarih Uroba fi El-Usûr El-Vustâ*, Beyrut, Daru'l-Nahdâ El-Arabiyye, 1972.

BEKRÎ, Abu Abdulallah b. Abdulaziz, *Coğrafya El-Endülüüs ve Avrupa*. Thk, Abdulrahman Hacı, *Dar'ül-Raşad*. Beyrut, 1937.

BİN ŞUBAT, Muhammad b. Ali, *Kita fi Vasıf El-Endülüüs ve Sıkiliya*. Thk, Ahmed El-ibadî, Madrid, 1971.

BİN MENZÛR, Muhammad b. Mekram, *Lisanu'l Arap, Daru'l Sâdir*, Beyrut, 2003.

BİYTÛNÎ, Muhammed Lebib, *Rihlatu'l-Endülüüs, Müeassesetü'l-Hindavî*, Kahire, 2012.

BUSTANÎ, Botrus, *Mearik El-Arap fi El-endelüs*, Müessesetü'l-Hindevi, Kahire, 2012.

DABÎ, Ahmad b. Yahya, *Bûğya El-Mültemis fi Tarih Rical Ehil El-Endülüüs, Rûhis Matbaası*, Madrid, 1884.

DIVIDAR, Hasan Yusuf, *El-Müctema El-Endelus fi Asır El-Emevî, El-Hasan El-İslami*, Kahire, 1994.

DOROTHY, Lord, *Aspanya Şa'beha ve Ardahe*, Çev-Arp, Tarık Fudâ, Kahire, Mektebe El-Nahda El-Mısriyya, 1965.

DOZY, Rynhaed, *Tarih Müslimy Aspanya*, Çev-Arp, Sin Habeşî, Kahire, Dar'ul-Mearif, Kahire, t.y.

DEFTERÎ, Firhad, *Hürafetü'l-Haşaşîn ve Asatîru'l-İsmailiyyin*, Çev, Seyifu'l-Din Kaysar, *Daru'l-Medâ*, Dimaşk s.1996.

EL-HİMYERÎ, Abu Abdulallah b. Muhammad, *El-Ravd El-Miatar fi Habari'l Aktar*. Talif ve Tercame, Kahire, 1937.

EL-HACÎ, Abdulrahman Ali, *Endelüsiyet, Daru'l El-irşad*, Beyrut, 1969.

Tarih El-Endülüs Min El-Fethül-İslamî Hatte Sukut Gırnata, , *Darü'l Kalem* 2.Baskı, 1987.

EL-KAYRAVANÎ, İbrahim b. Kasim, *Tarih İfrikya ve El-Mağrib*. Thk, Kaabi El-menci. *Darü'l Fir'canî*, Tunus1968.

EL-İBADÎ. Ahmad Muhtar, *Fi Tarih El-Mağrib ve El-Endelus*, Bağdat, Daru'l Hürriyet, 1977.

Tarih El-Bahriyye El-İslamiyye fi El-Mağrib ve Endelus, İskenderiyye,Müessese Şebâb El-Camiaa, t.y.

EN-NA'NA'Î, *El-İslâm ve Usûlü'l Hukum*, Thk, Abdurrezzak, A, *Daru'l Kitab El-ilmiiyye*, Kahire, 1344.

EL-KAZVINÎ, Zekeriye b. Muhammed, *Eseru'l Bilad ve Ahbaru'l İbâd*, *Daru'l Sâdir*, Beyrut, 1960.

EL-ZEHABÎ, Muhammed b.Ahmed, *Tarihu'l İslâm*, Thk, Omer Tedmirî, *Daru'l Kutubu'l Arabî*, Kahire 1990.

EL-SAMERAÎ, Halîl. TAHA, Abdulvahid. MATLUB, Natık, *Tarih El-Arap ve Hadaratihim fi El-Endelus*, *Daru'l Kitap*. Beyrut, 2000.

EL-MERAKİŞÎ, Muhammad b. Ali, *El-Muceb fi Telhîs Ahbar El-Mağrib*, Thk, Salah Havarî, *Mekteba El-Asriya* Kahire, 2006.

EL-MAVİRDÎ, Abu Hasan Ali, *El-Ahkêmu'l-Sultaniyye*, Thk, Ahmad El-Bağdadî, *Daru-İbn-i-Kutiyye*. Kuvet,1989.

EL-NESÛLÎ, Enîs, *El-Devletü'l-Emeviyye fi Kurtuba*, Bağdat, El-Matbaatu'l-Asriyye, 1926.

El-Dimaşkî, *El-Bideya ve El-Nihaya*, thk. Abdullah El-Türki, *Matbaatu'Hacer*, Kahire, 1997.

EL-İSTAHİRÎ, İbrahim b. Muhammed, *El-Mesalik ve Memalik*, thk, Muhammed Abdulâl, *Dar'l El-Kitab*, Kahire, 1961.

EL-ZİRKİLÎ, Hayır El-din, *Kitabü'l El-e'lâm*, *Dar El-Alem*, Beyrut, 2002.

EL-MİKRİZÎ, Ahmed b. Ali, *İtiazu'l-Hünüfe Bi-Ahbaru'l-Eimmetü'l-Fatimiyyin El-Hanefe*, *Daru'l-Kutub El-İmiyye*, Beyrut, 2001.

El-Mevâiz ve El-İtibar Bizikr El-Hitat ve El-Esâr, Matbaa El-Sahil El-Cenûbî, Lubnan, t.y.

EL-SİLEVÎ, Ahmed bi Halid, *El-İstiksâ Li-Ahbar El-Mağribu'l-aksâ*, thk, Cafer Nasırî, *Daru'l-Kitab*, El-daru'l-bayza, 1954.

FERRUH, Ömer, *Tarihu Sadri'l-İslam ve'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Beyrut, 1976.

FAYDA, Mustafa vd, *İslâm Tarihi*, Ankara, Grafiker Yay., 2014.

HAMEVÎ, Şihab El-din Yakut b. Abdulallah. *Mocem El-Buldân.*, *Darü'l-Sâdir*, Beyrut 1977.

HUMAYDÎ, Ebî Abdulallah Muhammad, *Cezvetü'l Muktebes fi Zikir Vulatu'l Endelus*, *Daru'l Mısıryya*, Kahire, 1966.

HAMEDA, Muhammed Mahir, *El-Vesâik El-Siyasiyye ve İdariyye fi El-Endülüus ve Şemâl İfrıkyä*, Beyrut Müessesetü'l-Risâle, 1980.

İBN ABDULHAKEM, Abdulrahman b. Abdulallah, *Fütuh Mısır ve Ahbaraha. Bril Matbaası*, Londra, 1930.

İBN KUTİYA, Abu Bekir muhammad El-kurtubî, *Tarih İftitah El-Endülüus*. Thk, Abdulallah El-tabaa, *Darü'l El-Neşir Lilcamâyyin*, Beyut 1957.

İBN IZARÎ, *El-Beyânü'l-Muğrib fi Ahbar El-Mağrib ve Endülüus.*, Thk. G, Kolan. L, Provençal, *Darü'l Sekafe*, Beyrut 1980.

İBN ESÎR, Muhammad El- Şibanî, *El-Kâmil fi El- Tarih.* , *Darü'l-Sâdir*, Beyrut, 1965.

İBN KAEDABUS, *Tarihü'l Endülüus*. Thk, Ahmed El-ibadî. *Meahed El-dirasât*, Madrid 1971.

İBN HALKAN, Şems El-din Ahmed b. Abî Bekir, *Vafet El-Ayân Enba' El-Zaman*, Thk, muhammad El-hümejd. . *Seadet Matbaası*, Kahire, 1948.

İBN EBÂR, Muhammad b. Abdulallah, *El-Hulletü'l-Siyerâ*, Thk, Hüseyin Mü'nes. *El-Şirke El-Arabiye*, Kahire 1963.

İBN HALDÛN, Abdulrahman b. Muhammad, *El-İbar ve Divan El-Mübtede ve El-Haber, Müasese Cemal*, Beyrut, 1979.

Mükadima İbn-i Haldûn, Daru'l Avda, Beyrut 1981.

İBN-İ SAÎD, Abdullah, *El-Mağrib fi Hüli El-Mağrib*. Thk, Şevki dayif, *Daru'l El-Mearif*, Kahire, 1964.

İBN HATÎB, Muhaamad b. Abdullah b. Said El-ğrnâtı, *Âlamu'l Alâm*, Thk, Muhammad Hasan, *Daru'l Kitab El-İlmiyye* Beyrut, t.y.

İBN-İ HAYYAN, Abu Marvan Hayyan b. Halef El-Kurtubî. *El-Müktebes Min Enba'u'l Endelus*, Thk, Mahmûd Ali Mekki, *Daru'l El-Kitap*, Beyrut, 1973.

El-Müktebes Min Ahbar Beledu'l-Endelüs, thk, Abdurrahman El-Hacci, *Darü'l-Kitab*, Beyrut, 1965.

İBN FERAZÎ, Abdulallah b. Muhammed, *Tarih Ulema El-Endelus*, Thk, Beşşar Marûf, *Daru'l Garb*, Tunus, 2008.

İBN TEĞEÎ BERDÎ, *El-Nucumu'l Zehire*, Thk, Muhemmad, Şemsü'l-Din, *Daru'l Kutubu'l İlmiyye*, Beyrut, 1992.

İBN SAÎD, *El-Mağrib fi Huli El-Mağrib*, Thk, Şevki Dayf, *Daru'l Maarif*, Kahire, 1964.

İBN HAZM, Abu Muhammed Ali b. Ahmed, *Cemharatu'l-Ansâb*, *Daru'l-Kutub El-Alemiyye*, Beyrut, 1983.

Tühfetü'l-Arus fi Tarihu'l-Hulafe', Thk, İhsan Abbas, El-Müessese El-Arabiyya Liltıbaa, beyrut, 1987.

İBN BESAM, Abi Hasen Ali, *El-Zahîra fi Mehâsin Ahlu'l-Cezîra*, Thk, Abbas İhsan, *Daru'l-Sekafe*, Beyrut, 1997.

İDRİSÎ, Muhammed b. Andulallah, *Nezhetü'l-Müştak fi İhtiraki'l-Afâk*, *Mektebe El-Sekafetü'l-Diniyye*, Kahire, 1994.

İBN HAMMÊD, Ebî Abdullah El-Sincâci, *Ahbar Mülûk Ben-i Ubeyd ve Siratehüm*, *Daru'l-kutub El-İlmiyye* Cecayir, 1947.

İBN İZİRÎ, Abdullah b. Balkîn, *Müzekerat El-Emir Abdullah Âhir Mülûk Benü-Zirî Bigırnâta- Kitabu'l-Beyan*, thk. Lévi-Provençal, *Daru'l-Meârif*, Kahire, 1955.

İSA, Muhammad. *Tarih El-ta'lim fi İspanya*, *Daru'l Fikir El- Arabî*, Kahire, 1982.

İMRAN, Mahmud Saîd, *Mealim Tarih Uroba ve El-Usûr El-Vustâ*, Beyrut, Daru'l-Nahdâtü'l-Arabiyye, 1989.

İSMAİL, Mahmud, *El-Havaric fi El-Mağribu'l-İslamî*, Beyrut, Daru'l-audâ, 1976.

J.J.SANDERS, *A history of Medieval Islam* , London , oxford Uni., 1965.

KUR'ÂN-KERİM.

KADÎ NUMÂN, Muhammad, *Risale İfîtah El-Dave*, Thk, Vidad El-Kadî, *Daru'l-Kutub*, Beyrut, 1970.

El-Mecâlis ve El-Mesâyir, thk, Muhammed Habîb, *Matbaa Tunisiyye*, Tunus, 1987.

KADÎ İYAZ, İyaz b. Musa, *Tertibu'l-Medetik ve Takriybu'l-Mesalik Lima'rifetü'l-alâmu'l-Mezheb El-imam Melik*, thk, Ahmad Mahmud, *Daru'l Mektebetü'l-Hayat*, Beyrut, 1965.

LANE POOLE ,Stanley, *The Moors in Spain*, Beirut, Khayatsreprint Yay., 1967 .

Kısatu'l El-Arap fi Aspanya, Çev. Ali, Carm, Kahire, Müessesetü'l Hindavî, 2014.

MÜ'NİS, Hüsain, *Mealim Tarih El-mağrib ve El-Endelus*, *Matbaa El-müstakbal*, Kahire, 1980.

Mevsuua Tarihu'l-Endelus, Mektebetü'l-Sekafe-El-Diniyye, Kahire, 1996.

*Fecir El-endülü*s. Dar'ül Raşad, Kahire, 2005.

MÂHİR, Süâd, *Tarih El-Bahriyye fi Mısır ve Esârihe El-Bakiye*, Kahire, Daru'l-Kitabu'l-Arabi, 1967.

MEKÎ, Mahmud Ali, *El-Teşeyu' fi El-Endelus*, Kahire, Maktebe El-Sakafiyye, 2004.

NEHLA, Şihap Ahmed, *Diraset fi Tarih El-Mağrib ve El-Endelus*, Beyrut, Daru'l-Kutub El-İlmiyye, 2009.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülü*s Müslümanları Siyasi Tarihi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2013.

Endülüs, TDV yayınları, Ankara, 2016.

PALANTHIA, Angel., *Tarih El-fikir El-Endülüst*, Çev.Arp. Hüseyin Mü'niş, Bûr Said, Mektebetü'l Sakâfe, 2008.

RECEP, Abdulhalîm, *El-İlakât Beyn El-Endelus El-islamiyye ve İspanya El-Nasraniyye fî Asır Beni Umeyye ve Mülûku'l-tavâif*, Kahire Darü'l-Kitabu'l-Masrî, , t.y.

SELİM, El-seyyid abdulaziz, *Tarih El-Müslimîn ve Esarahüm fî El-Mağrib ve Endelus, Daru'l Maarif*, Kahire, 1962.

El-Mağribu'l-Kebîr, Kahire, Daru'l-Kavmiyye, 1966.

Tarih Medine El-Meriyye El-İslamiyye, Beyrut, Daru'l-Nahdâ-Arabiyye, 1969.

Kurtuba Hadıratu'l-Hilafe fî Endülüs, İskenderiyye, Müessesetü'shebeb el-camîa, 1997.

Tarih El-Müslimîn fî El-Endülüs ve Asârahum, Betrut, *Daru'l-Mearif*, t.y.

SURÛR, Muhammed Cemâl, *Tarih El-Devlatu'l-Fatimiyye*, Kahire, Daru'l-Fikirü'l-Arabî, t.y.

ŞEYBAN, Lütfî, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İstanbul, Umut Matbaa Yay., 2003.

ŞEVKÎ, Abu Halîl, *Belatü'l-Şuhadâ Bikiyede Abdurrahman El-Gafikî*, Beyrut, Daru'l-Fikir Yay., 1998.

TABERÎ, Muhammad b. Carîr, *Tarih El-Rûsul ve El-Muluk*, Thk, Muhammad Abu El-fedi, *Darü'l Mearif*, Beyrut, 1971.

T.B.Trend , the civilization of Spain , London , Harper and Row Yay., 1967 .

ÜNLÜ, Nuri, *İslam Tarihi*, İstanbul, İFAV Yay., 2014.

ZÜNÛN, Taha, *El-Fath ve El-İstikrar El-Arabî El- İslamî fî Şemel Afrikyâ ve Endülüs. Darü'l El-raşîd*, Bağdat, 1982.

ZİYAD PAŞA, Abdulhamid, Endülüs İslam Devleti, Çev. Yasimin Ödük, Kazım Musumi, Fatma Şehin, İstanbul, Selis Yay., 5. B., 2012.

MAKALELER

AKYÜREK, Yunus. “Emevi Dönemi Fetih politikası ve Maverâünnehirin Fethi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2013. S. 22. ss. 80-94.

ATÇEKEN, İsmail Hakkı, “Endülüsün Fetih Süreciyle İlgili Farklı Görüşle Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 2005, S. 12 s.179-189.

ABU EL-DÎK, Salih feyyaz, “El-Cêyiş fi El-Endelus Zemen El-İmare ve El-Hilafe Emeviyye”, *Tarih Mısır Dergisi*, Kahire 2001, S. 77, s. 80-97.

BEDİR, Ahmed, “El-Hayat El-Fikriye fi Endelus”, *Diresset İlmiyye Dergisi*, Kahire 1985, S.19 s. 90-105.

ÇAPAN, Fatma. DWAİMA, Jawad., “III. Abdurraman ve oğlu Hakem El Mustansır Dönemleri'nde Endülüs'te İlim” (H. 300-366/M. 911-977)”, *Akademik Sosyol Araştırmalar Dergisi*, 2016 , S.31 ss. 145-159.

DAYF, Şevki, “Neka'ul-Arus fi Tarihu'l-hulafe' Libin-Hzım”, *Kahire Üni. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Kahire, 2003,S. 13, s. 70-85.

EL-ZAKÛT, Halil. “Fatih El-Arap El-Muslimin Libilad El-Endülüs”. *Dirasat El-Tarihiya ve El-Hadariya Dergisi*, Tekrit 2012 S. 4. ss. 22-40.

İKBİSÎ.”Halil, “Teşci El-Hekam El-Mustansır Lilhareketu'l İlmiyye fi Endelus”, *Müerih El-Arabi Dergisi*, Kahire 1990, S. 41, ss. 133-145.

ÖZDEMİR, Mehmet, “Endülüs’ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1997 S. 36 ss. 230-252.

YASİN, Yusuf Ahmed, “Meşeri' El-istibdat Bil-devletu'l-Emeviyye fi El-endülüs Ukub Vefet El-hakem El-Mustansır” *Dirasaat El-ulum El-ictimaiyye Dergisi*, Amman,2008, C, XXXV, S. 2, ss.119-128.

TEZLER

ABU RAMİLA, Eşref, *El- Endelüs fi Asır El-Vilat* (H. 91-138H/M. 711-756), (Yüksek Lisans Tezi) El-Necâh Üniversitesi, Nablis, 2004.

EL-DİLİMÎ, İntisar: “*El-Tahadiyet Eleti Vacehat El-Endelus fi Asır El-Nasır ve El-Mustansır*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Musul Üniversitesi Tarih Bölümü, Musul, 2005.

EL-KAHTANÎ, Ali Ahmed, *Eddevle El Âmiriye Fi El Endülüs*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ummuu'l Kura Üniversitesi, Mekke, 1981.

HAKİMÎ, Habib, *El-İsham El-İlmî Lilbarbar fî El-Endülüs Ala Ahîd El-Müvahidîn*. (Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi), Vahran Üniversitesi Tarih Bölümü, Vahran 2010,s. 19.

MEZRU, Vefa Suleyman, *El-Halife El-Emevî El-Hekam El-Mustamsır*, (Yüksek Lisans Tezi) Ummu Kura Üniversitesi Tarih bölümü, Cedde,1982.

YAZARI BELLİ OLMAYAN KAYNAKLAR

Ahbar'ul Mecnua an Fetihu'l-Endelus ve Zikir Umaraiha ve El-Hurûb El-Vakia Beynehum, Thk, İbrahim Elibyarî, *Daru'l-El-Kitab El-Mısırî*, Kahire, 1989.

Ahbaru'l Barbar, thk, Lêvi Provençal, Ribat, Matbaa Cedide, 1934.

El-İstibsar fî Acayib El-Emsar, thk, Sad Abdulhamid, *Daru'l-Şu'ûn El-Sekafiyye*, Bağdad, 1986.

Zikir Bilâd El-Endelus, Thk, Luis Molina, *İslâm Matbaa*, Kahire 1983.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Elektronik Arap Ansiklopedisi, K, El-Hadare el-arabiya,I: Alam ve Meşehir, s. 159. <https://www.arab-ency.com/ar/البحوث/سنان-بن-ثابت-بن-قرة-الحراني/> (13.12.2016).

Elektronik Arap Ansiklopedisi, K, Alam ve Meşehir, XXI s.159. Bkz. www.arab-ency.com/_/details.php?nid=162950 (15.4.216).

www.marefa.org/index.php/لاكورونا (6.5.2017).

www.marefa.org/index.php/ملك_الفريزين (7.5.2017).

Ekler

Ek.A.1 Tezdeki Adı Geçen Endülüs Bölgeri , Şehirleri ve Kalelerin İsimleri

(Şehirler)

İSPANYOLCA	ARAPÇA	TÜRKÇE
Narbonne	اربونة	Arbûne
Ecija	استجة	İstece
Astorga	استرقة	İstarka
Lisbon	اشبونة	Uşbûne
Elvira	البيرة	El-birâ
Archidone	ارشذونة	Arşizûne
Ucles	اقلیش	Ukliş
Ocsonoba	اكشوبونية	İkşbûnyya
Osma	اوسمة	Osma
Ubeda	ابذة	Ubbede
Bija	باجة	Bâce
Bobastro	ببشتر	Bebiştir
Porto	برتقال (پورتو)	Porto
Burgos	برغش	Burğuş
Badajoz	بطلوس	Batalyevs
Valancia	بلنسية	Belensiye
Pamploba	بنبلونة	Pamplona
Tudmir	تدمير	Tudmir
Algeciras	الجزيرة الخضراء	El-Cezirti'l-Hadrâ
Jaen	جيان	Ciân
Doroca	دورقة	Dorka
Raiyo	رية	Rayye
Saragoza	سرقسطة	Sarakusta
Zamora	سمورة	Semmûre
Sidonia	شذونة	Şizûne
Salamanca	شلمنقة	Salamaka
San Esteban	شنتاشتبين	Şen İştibin
Santaver	شنتبرية	Şentibriyye
Sataren	شنترين	Şİntrîn
Santiago	شنتياقب	Şent-Yakub
Segovia	شقوبية	Şekubiyye
Tarazona	طرسونة	Tarasone
Toledo	طليطلة	Tuleytula
Torrox	طرش	Torş
Talavera	طلبيرة	Tilibîra

Toriosa	طرطوشة	Turtûşe
Tarifa	طريف	Tarif
Granada	غرناطة	Gırnâta
Gordoba	قرطبة	Kurtuba
Cades	قادس	Kâdis
Carmone	قرمونة	Karmûne
Caazlona	قسطلونة	Kastalûne
Calhara	قلهرة	Kalahurre
Combra	قلمرية	Kulumriye
Coria	قورية	Koorya
Leirda	لاردة	Lârîde
Niebla	لبلة	Luble
Alicante	لقنت	Lakint
Lugo	لك	Lugo
Lorca	لورقة	Lorka
Medinaceli	مدينة سالم	Medinetü Sâlim
Merlda	ماردة	Mârîde
Murcia	مرسية	Mürsiye
Almeria	المرية	Meriyye
Modrid	مدريد (مجريد)	Macrit
Malago	مالقة	Mâlaka
Najera	ناجرة	Nacira
Medina Azahara	مدينة الزهراء	Medinetüzzehra
Medina Alzahira	مدينة الزاهرة	Medinetüzzâhira
Huesca	وشقة	Veşka
Evora	يابرة	Yâbira

Bölgeler

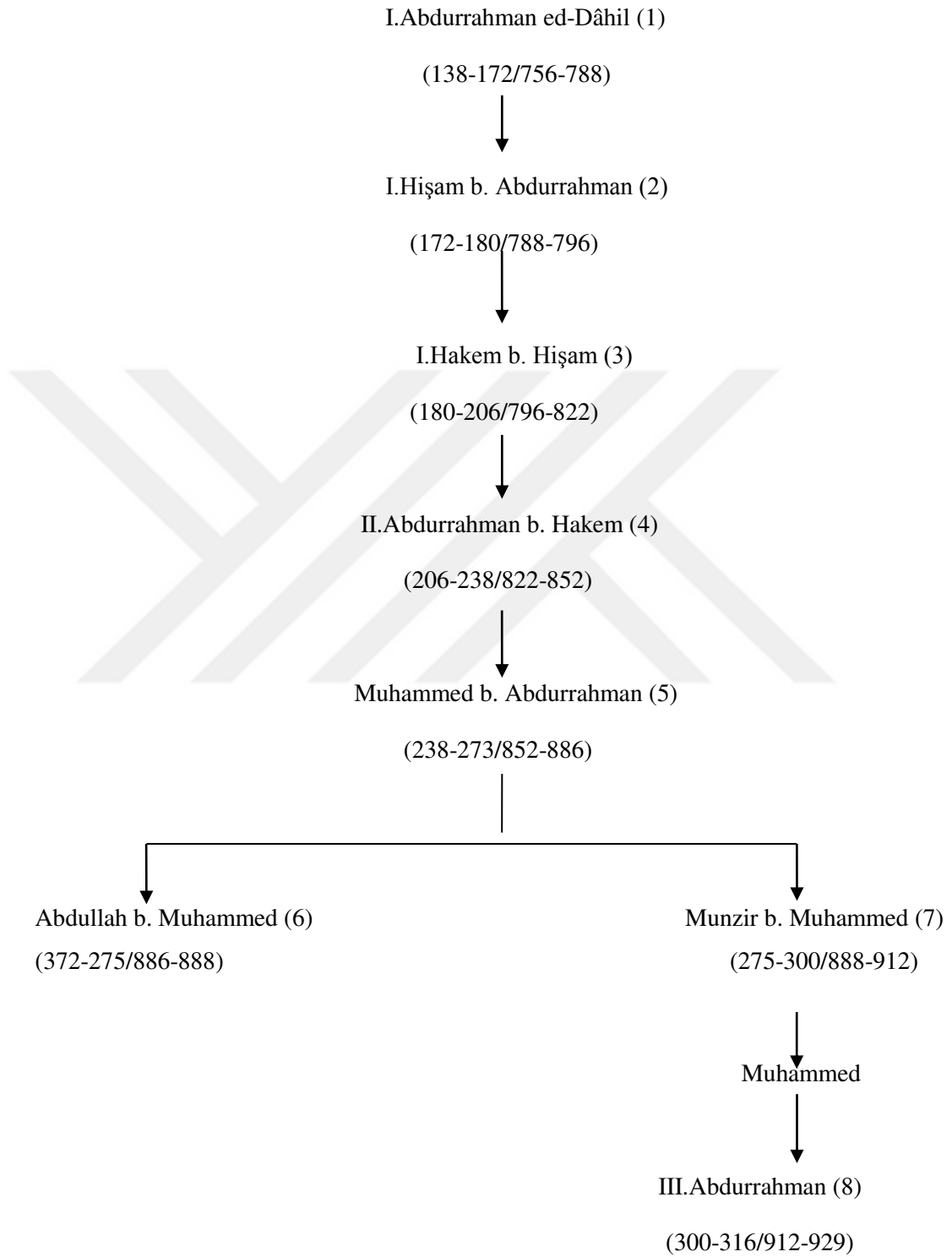
Leôn	ليون	Liyun
Asturias	استوريش	Aştûriş
Galicia	جبلقة	Cilîkiye
Kastilya	قشتالة	Kastilla
Bask	البنكنش أو الباسك	Kaşkuniş
Sierrada Grados	وادي جبل الرملة	Vâdî Cibalu'r-Ramle
Guadalquivir	الوادي الكبير	Vâdi'l-Kebîr

Kaleler

Calatayud	قلعة ايوب	Kal'atu Eyyub
Calatrava la Vieja	قلعة رباح	Kal'atu Rabah
Atienza	قلعة انتيسة	Kal'atu Antise
Kastillo de las Navas	قلعة العقاب	Kal'atu İkab
Gormaz	قلعة غرماج	Kal'atu Ğırmac
Sitio de Aledo	قلعة لبيط	Kal'atu Liyyt
Monleôn	قلعة المنتلون	Kal'atu Montelûn

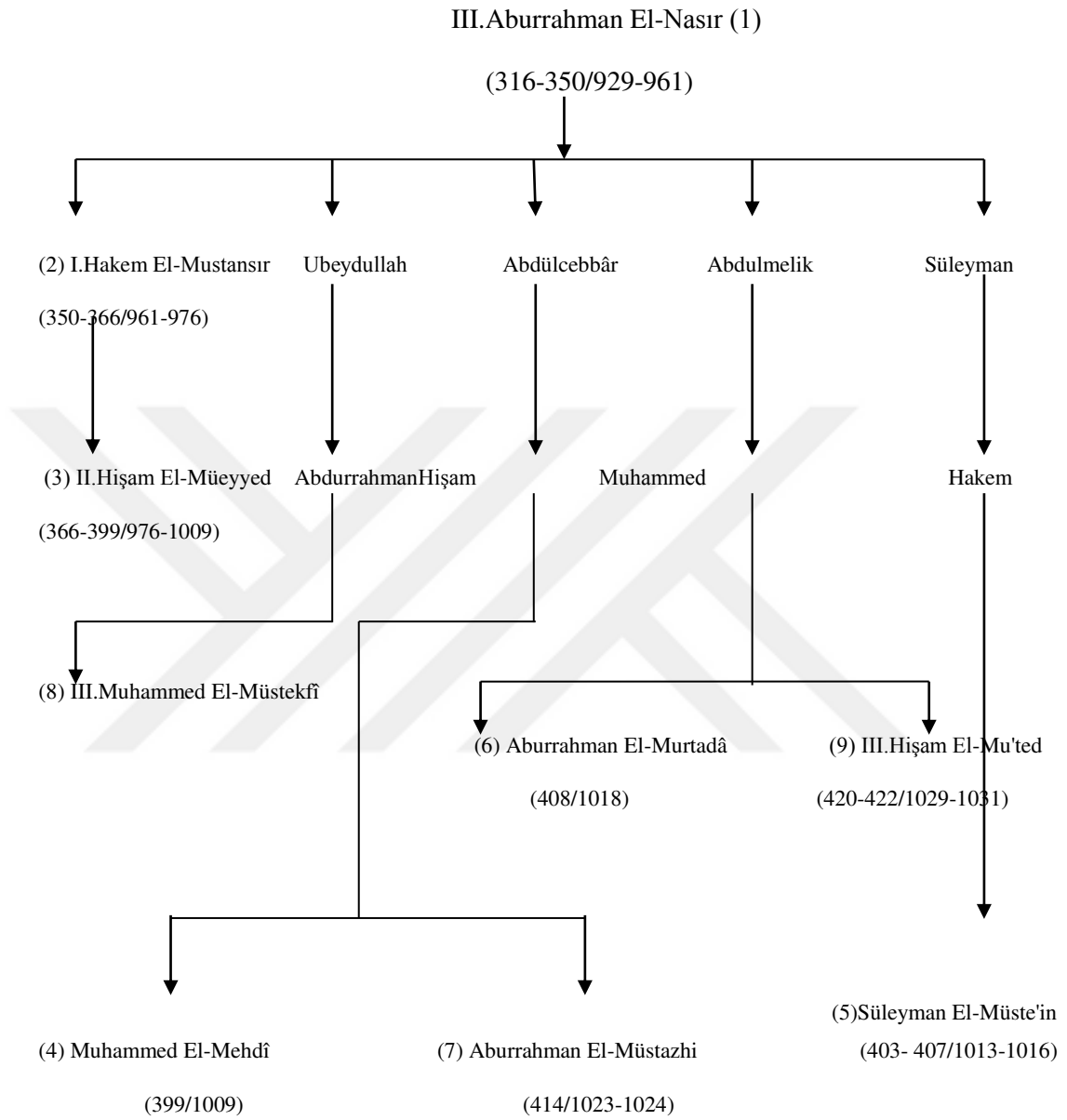

EK.A.2. ENDÜLÜS EMEVİ EMİRLERİ (*)

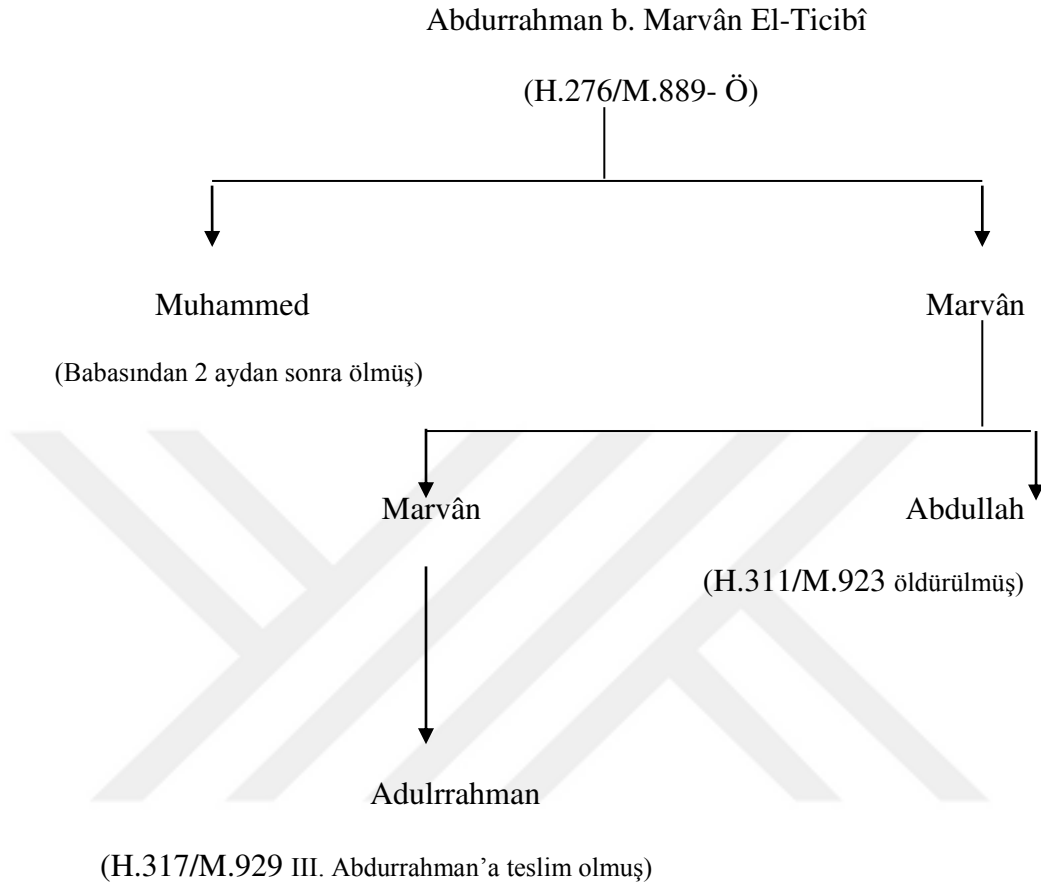
(*) Özdemir, Endülüs Müslümanları, s. 162.

EK.A.3. ENDÜLÜS EMEVİ HALİFELERİ (*)

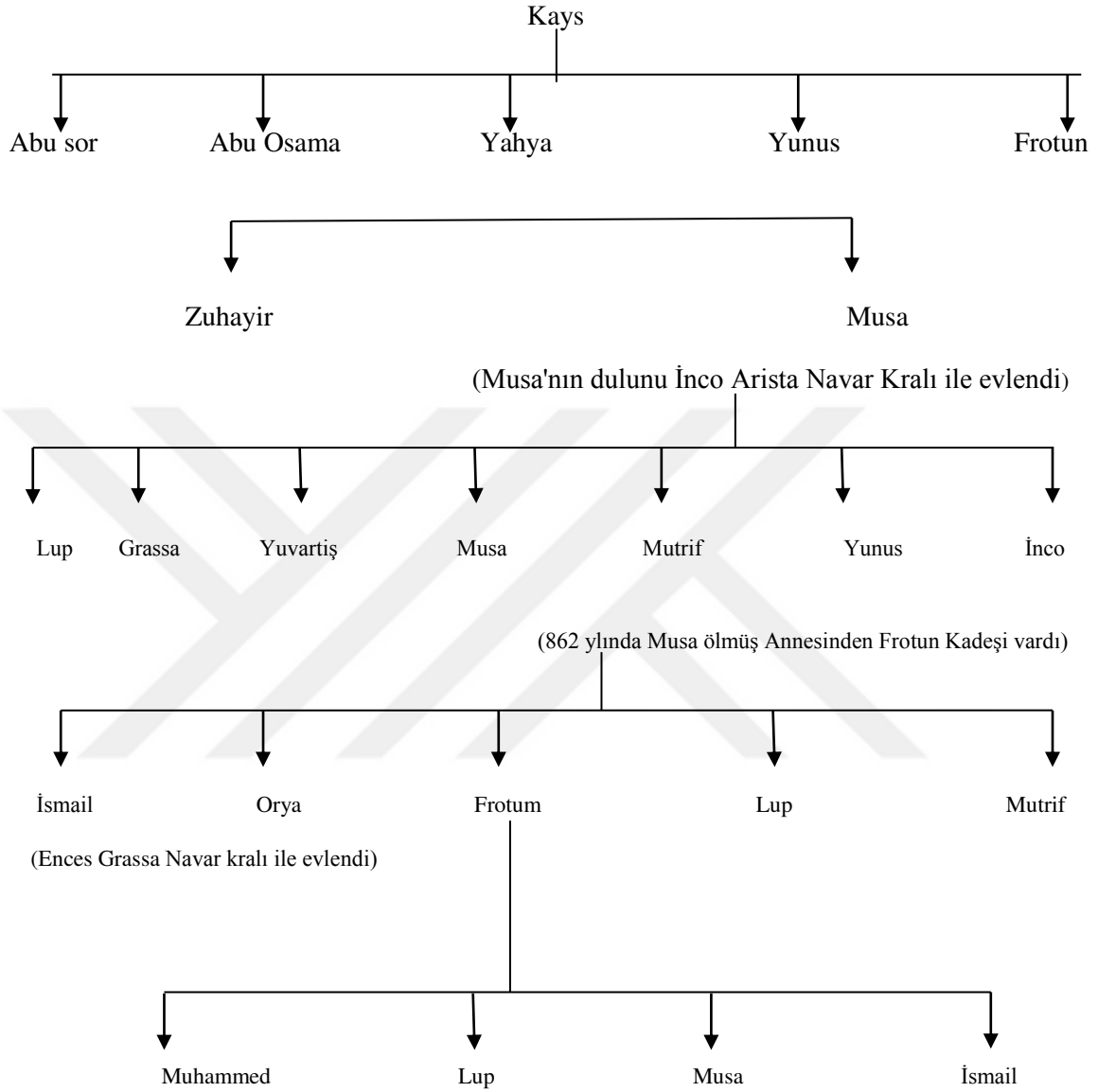
(*) Özdemir, Endülüs Müslümanları .s. 163.

EK.A.4. Es-Sağru'l-El alâ'daki Ben-i Mervân El-Ticibî'nın Soy Ağacı(*)

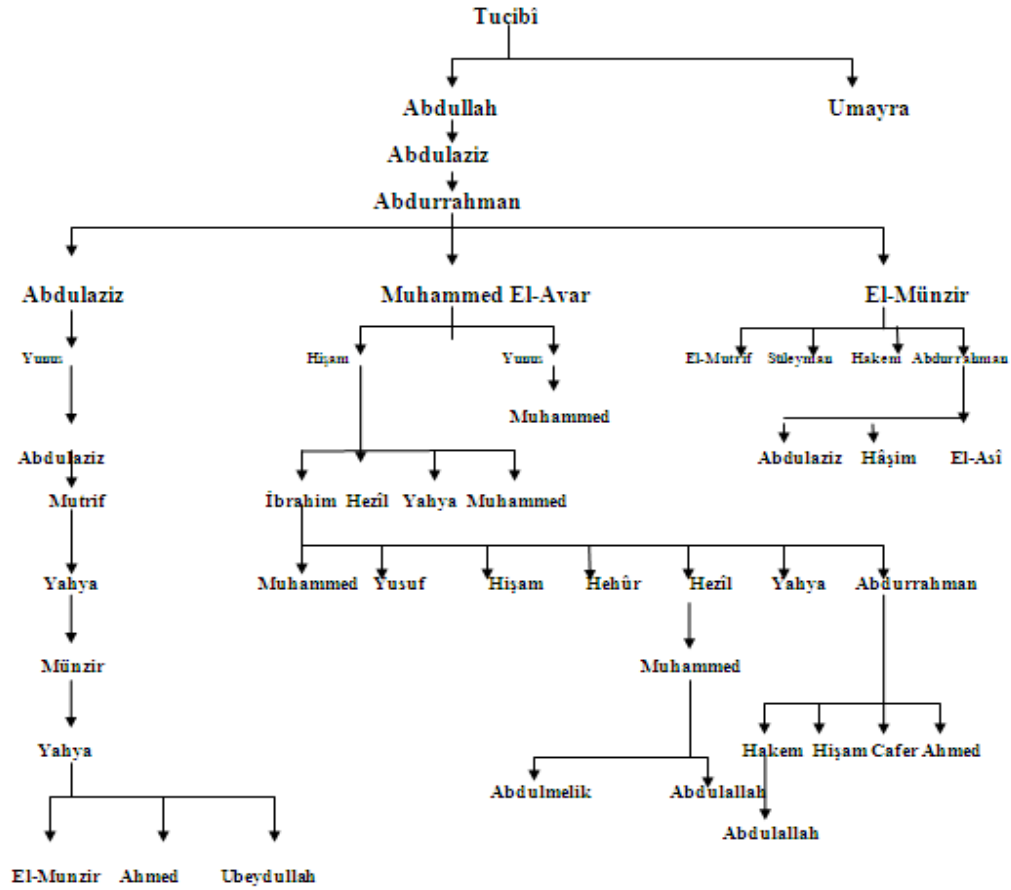
(*)Hacı,Endülüsiyet, II,s.119.

EK.A.5. Es-Sağru'l Alâ'daki Ben-i Kays'ın Soyu(*)

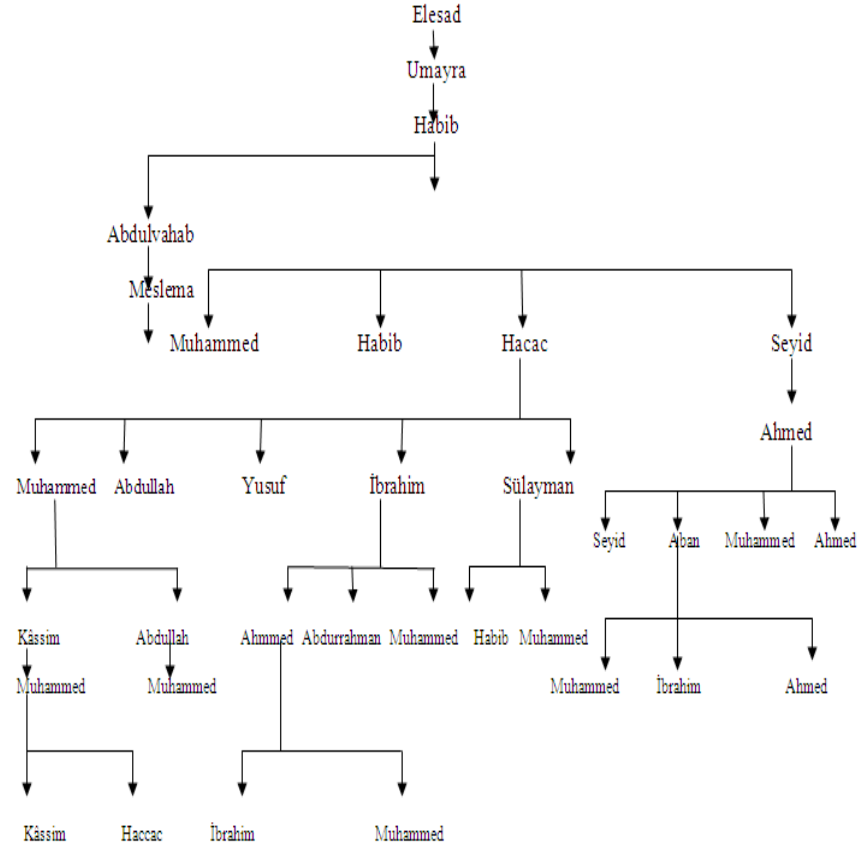
(*) Hacî, Endülüsiyyet, II, s. 115.

EK. A. 6. Es-Sağru'l-El alâ'deki Ben-i Tucîb'in Soy ağacı(*)

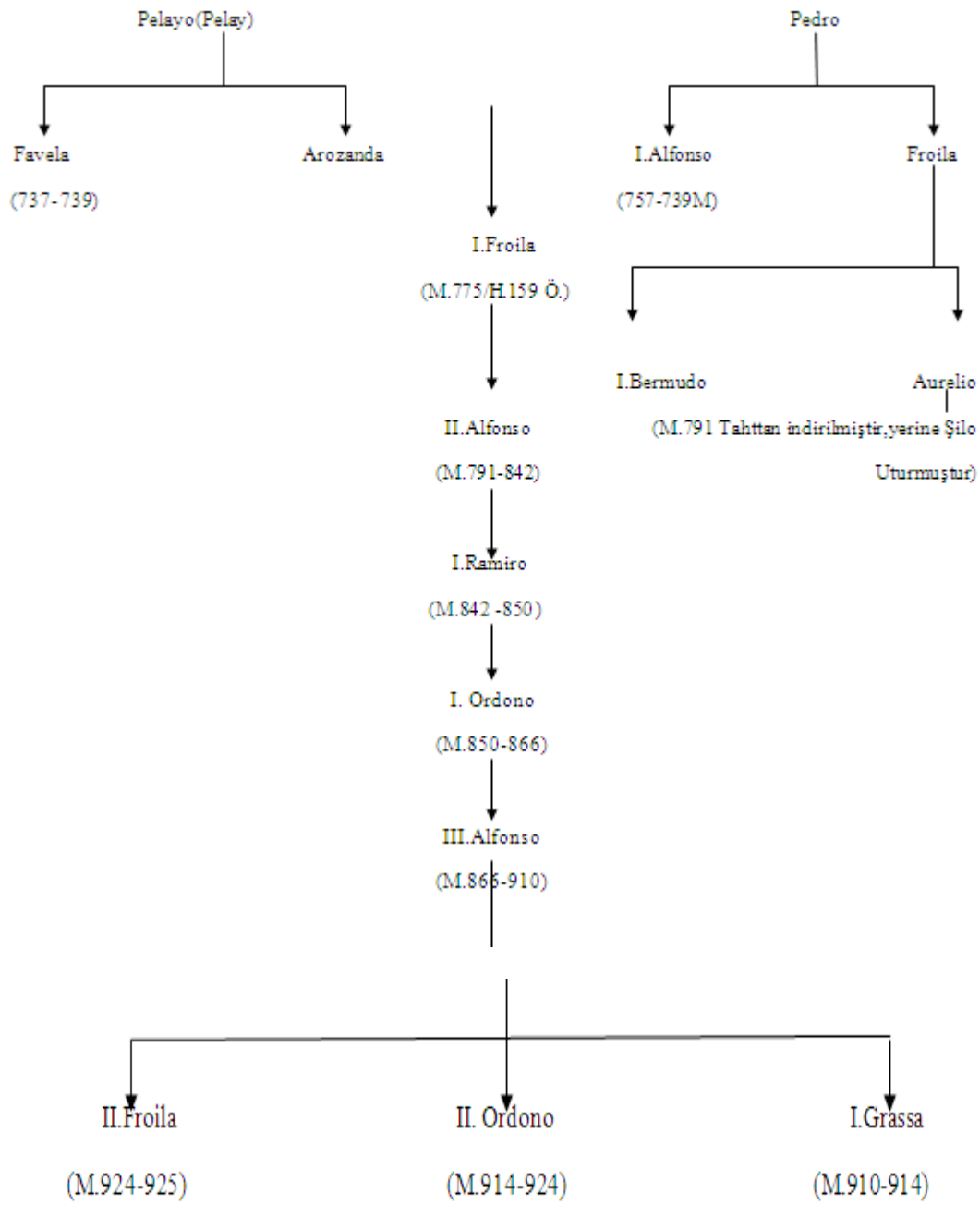
(*) İBN HAZM, Cemharatu-Ensab El-Arab, s. 500; AZRÎ, Nusûs An El-Endülüs, s. 41-49.

Ek.A.7 İşbilîye'deki Ben-i Haccac'ın (El-Lahmiyyun) Soy Ağacı(*)

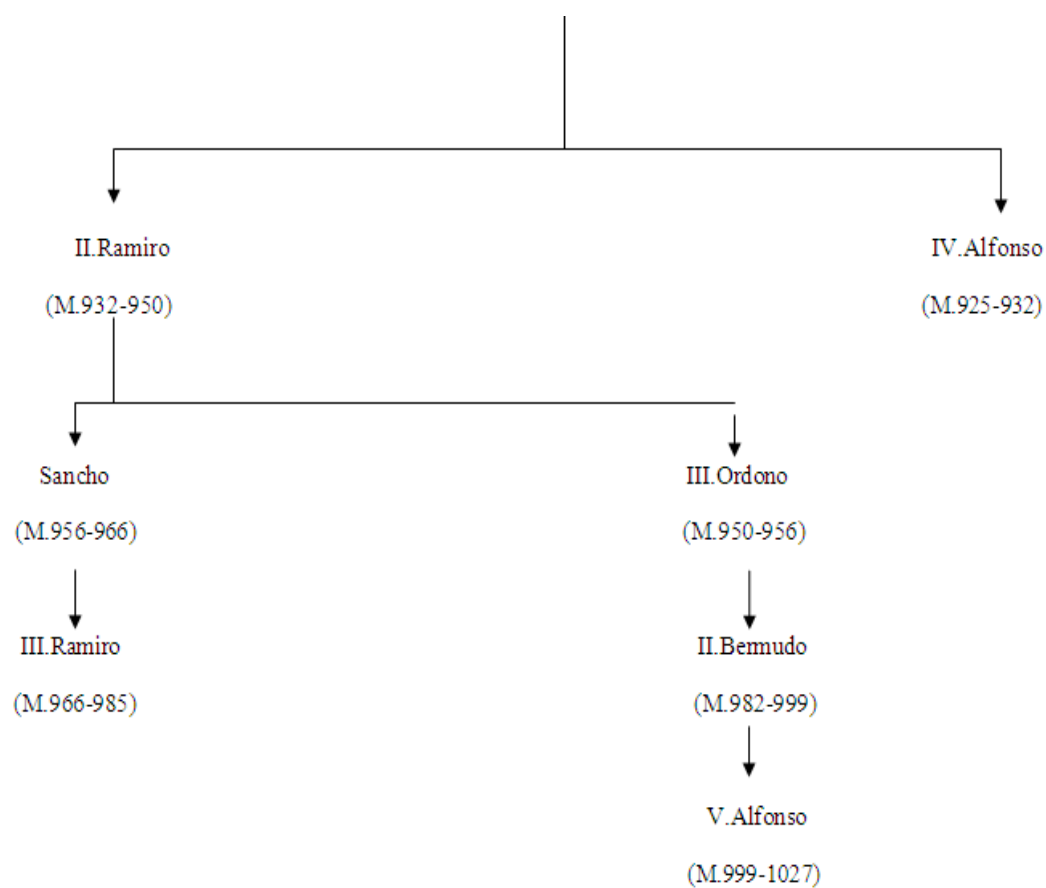

EL-AZRÎ, Nusûs an El-endelus, ss.103-104 (*) İBN HAZM, Camharetü'l-Ensab, ss. 424-425; DİLİMÎ, *tahadiyet*, s. 144.

EK.A. 8. Hristiyan Aştûriş Krallığın kralları

= Devam edin

(*) DİLİMÎ, *El-tahadiyet*, s. 145-146.

ÖZGEÇMİŞ

1990 yılında Filistin- Gazze’de doğdum. Lise eğitimimi Gazze El-Ezher Enstitüsü'nde bitirdim. Ezher Enstitüsü'nden burs kazanarak 2008 yılında Gazze İslam Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler Bölümü'nü tamamladım. 2013 yılında Türkiye’de yüksek lisans bursu kazanarak Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü’nde yüksek lisansa başladım. Bir sene Türkçe hazırlık (Tömer) eğitimi aldım. Şu anda yüksek lisans tezimi yazmaktayım.

VİTAE

I was born in Gaza / Palestine in 1990, I gained my high school education in Gaza Strip/ Palestine in 2008 at the Gaza Al-Azhar Institute. I completed BA in Social Science major after winning scholarship from the Ezher Institutue in 2012. In the year 2013, I won a postgraduate scholarship in Turkey and started a master program at the Department of History in Gaziantep University. Prior to the commencement of the classes, I joined Turkish preparatory classes (Tömer) for a year. Recently, I'm writing my master's dissertation.